[2024] 10 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 493 : 2024 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 753

ਸੁਕੰਨਿਆ ਸ਼ਾਂਤਾ

ਬਨਾਮ

ਭਾਰਤ ਸੰਘ ਅਤੇ ਹੋਰ

2023 ਦੀ ਰਿੱਟ ਪਟੀਸ਼ਨ (ਸੀ) ਨੰ. 1404

03 ਅਕਤੂਬਰ 2024

[ਡਾ. ਧਨੰਜੈ ਵਾਈ ਚੰਦਰਚੂੜ, * ਸਾਜੀ, ਜੇ.ਬੀ ਪਾਰਦੀਵਾਲਾ ਅਤੇ ਮਨੋਜ ਮਿਸ਼ਰਾ, ਜੱਜ]

ਵਿਚਾਰਨ ਲਈ ਮੁੱਦਾ

ਮਾਮਲਾ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ-ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ।

ਮੁੱਖ ਨੋਟ

ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ - ਧਾਰਾ 14, 15, 17, 21, ਅਤੇ 23 ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜੇਲ੍ਹਾਂ - ਜਾਤੀ-ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰਾ - ਰਾਜ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਵਿੱਚ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਉਪਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਰਿੱਟ ਪਟੀਸ਼ਨ - ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਦਾ ਕੇਸ ਕਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਾਜ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਗੈਰ-ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਧਾਰਾ 14, 15, 17, 21, ਅਤੇ 23 ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਕਿ ਸਰੀਰਕ ਕਿਰਤ ਦੀ ਵੰਡ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ-ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰਾ ਜਾਰੀ ਹੈ; ਬੈਰਕਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰਨਾ; ਅਤੇ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਅਤੇ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀਆਂ" ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕੈਦੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ; ਕਿ ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ, 2016 ਜਾਤੀ ਵਿਤਕਰੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਇਤਰਾਜ਼ਯੋਗ ਉਪਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਵਿੱਚ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀਆਂ" ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਜੋ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਇਸਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕੇ:

ਸਾਥੀਤ: ਇਮਪੁਗਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਉਪਬੰਧ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਗੈਰ-ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਹਨ ਧਾਰਾਵਾਂ 14, 15, 17, 21, ਅਤੇ 23 ਦੇ ਤੁਰੰਤ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਸਾਰੇ ਰਾਜ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਨਿਰਧਾਰਤ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣੇ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ/ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣ; ਕਿ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ 2016 ਅਤੇ ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਸੇਵਾਵਾਂ ਐਕਟ 2023 ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ-ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਦਲਾਅ ਕਰੇ; ਕਿ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ/ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਵਿੱਚ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀਆਂ" ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਸਬੰਧਤ ਰਾਜ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਵੇ; ਕਿ ਇਮਪੁਗਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ/ਨਿਯਮਾਂ ਵਿੱਚ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀਆਂ" ਦੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਹਵਾਲੇ ਜਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਗੈਰ-ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਹਨ; ਕਿ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਅਤੇ/ਜਾਂ ਦੋਸ਼ੀ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਰਜਿਸਟਰਾਂ ਵਿੱਚ "ਜਾਤੀ" ਕਾਲਮ ਅਤੇ ਜਾਤੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਵਾਲੇ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ; ਕਿ ਪੁਲਿਸ ਅਰਨੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਦੇ ਕੇਸ ਅਤੇ ਅਮਾਨਤੁੱਲਾ ਖਾਨ

---

* ਲੇਖਕ

ਦੇ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਜਾਰੀ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰੇ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਮਨਮਾਨੀ ਨਾਲ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ; ਕਿ ਇਹ ਅਦਾਲਤ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਿਤਕਰੇ ਦਾ ਖੁਦ ਨੋਟਿਸ ਲਵੇ; ਕਿ ਸਾਰੇ ਰਾਜ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਖੁਦ ਪਟੀਸ਼ਨ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸੁਣਵਾਈ 'ਤੇ ਇਸ ਫੈਸਲੇ 'ਤੇ ਪਾਲਣਾ ਰਿਪੋਰਟ ਦਾਇਰ ਕਰਨ; ਅਤੇ ਕਿ ਨਾਲਸਾ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਡੀਐਲਐਸਏ ਅਤੇ ਬੋਰਡ ਆਫ਼ ਵਿਜ਼ਟਰਜ਼ ਅਤੇ ਐਸਐਲਐਸਏ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਨਿਰੀਖਣ ਦੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਂਝੀ ਸਥਿਤੀ ਰਿਪੋਰਟ ਦਾਇਰ ਕਰੇ। [ਪੈਰਾ 161-231]

ਜੇਲ੍ਹਾਂ - ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ - ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਕੈਦੀਆਂ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਤੀ-ਪਛਾਣ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬੋਝ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜੇਕਰ ਇਹ ਧਾਰਾ 14 ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੇਕਰ ਜਾਤ, ਜੇਕਰ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸਮਝਦਾਰ ਅਤੇ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਅਤੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਇੱਕ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸਬੰਧ ਹੈ:

ਸਾਥੀਤ: ਜਾਤ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸਮਝਣਯੋਗ ਸਿਧਾਂਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੀਤੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤੀ ਗਈ ਹੈ - ਸੰਵਿਧਾਨ ਜਾਤ ਨੂੰ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਇੱਕ ਵਰਜਿਤ ਆਧਾਰ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ/ਧਾਰਾ। 15(1), ਅਤੇ ਜਾਤੀ-ਪੱਖਪਾਤਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਸਮਾਜ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ - ਹਾਲਾਂਕਿ, ਜਾਤ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ - ਵਰਗੀਕਰਨ ਲਈ ਆਧਾਰ ਵਜੋਂ ਜਾਤੀ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਨਿਆਂਇਕ ਜਾਂਚ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਇਹ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਜਾਤੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਕਾਇਮ ਨਾ ਰੱਖੇ ਜਦੋਂ ਕਿ ਜਾਤੀ-ਅਧਾਰਤ ਵਰਗੀਕਰਨ ਕੁਝ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦੇ ਤਹਿਤ ਇਜਾਜ਼ਤ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ - ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਪੁਨਰਵਾਸ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ - ਹਾਲਾਂਕਿ, ਜਾਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਵਰਗੀਕ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਜਾਂ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ - ਕੈਦੀਆਂ 'ਤੇ ਸੀਮਾਵਾਂ ਜੋ ਬੇਰਹਿਮ ਹਨ, ਜਾਂ ਪੁਨਰਵਾਸ ਲਈ ਅਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਹਨ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਗੈਰ-ਵਾਜਬ, ਮਨਮਾਨੀ ਅਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ੱਕੀ ਹਨ - ਕੈਦੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ ਜੋ "ਆਦਤ", "ਰਿਵਾਜ", "ਉੱਤਮ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਦਾ ਢੰਗ", ਅਤੇ "ਭੱਜਣ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ" ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਫਰਕ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਗੈਰ-ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੈ - ਇਲਾਜ ਲਈ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਲਈ ਵਰਗੀਕਰਨ ਅਤੇ ਛੋਟ ਵਰਗੇ ਹੱਕ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸੁਧਾਰਵਾਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਜੇਲ੍ਹਾਂ - ਅਜਿਹਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਸਿਰਫ਼ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਕੈਦੀ ਦੀਆਂ ਸੁਧਾਰਾਤਮਕ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ - ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਉਹ ਨਿਯਮ ਜੋ ਜਾਤੀ ਪਛਾਣ ਦੇ ਪ੍ਰੌਕਸੀ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਕੈਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ

ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਧਾਰਾ 14 ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਅਵੈਧ ਵਰਗੀਕਰਨ ਅਤੇ ਸਾਰਥਕ ਸਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਤੋੜਦਾ ਹੈ - ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ - ਧਾਰਾ 14, 15(1)। [ਪੈਰਾ 164-170, 196]

ਜੇਲ੍ਹਾਂ - ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ - ਪਟੀਸ਼ਨ ਕਿ ਇਸਦੇ ਅਧੀਨ ਉਪਬੰਧ, ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਫਾਇਦੇ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਫਾਈ ਅਤੇ ਝਾੜੂ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਸੌਂਪ ਕੇ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਉੱਚ ਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਸਿੱਧਾ ਵਿਤਕਰਾ ਹੈ/ਧਾਰਾ.15(1):

ਸਾਥੀਤ: ਮੈਨੂਅਲ/ਨਿਯਮ ਅਸਿੱਧੇ ਵਿਤਕਰੇ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਹਨ ਵਿਆਪਕ ਸ਼ਬਦ ਜੋ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ - "ਅਜਿਹੇ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਣ ਦੇ ਆਦੀ" ਜਾਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ "ਮਾਮੂਲੀ" ਕੰਮ ਵਰਗੇ ਵਾਕੰਸ਼ ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਨਿਰਪੱਖ ਜਾਪ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਪ੍ਰਣਾਲੀਗਤ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ - ਵਾਕੰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਅਸਿੱਧੇ ਉਪਯੋਗ, ਜੋ ਅਖੌਤੀ 'ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ' ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਨੂੰ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ - ਵਾਕੰਸ਼, ਇੱਕ ਏਮਬੇਡਡ ਪੱਖਪਾਤ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਜੋ ਜਾਤੀ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਕਿਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੈਟਰਨਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਕੇ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਹਨ ਇਹ ਉਪਬੰਧ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਾਤੀ-ਅਧਾਰਤ ਕਿਰਤ ਵੰਡ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਮੈਨੂਅਲ/ਨਿਯਮ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ 'ਤੇ ਵੀ ਅਧਾਰਤ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲੇ ਵੀ - ਇਹ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਅਤੇ ਕਲੰਕਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਮੁੱਲਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ - ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨਾਲ ਅਪਰਾਧ ਕਰਨ ਜਾਂ ਮਾੜੇ ਚਰਿੱਤਰ ਵਾਲੇ ਹੋਣ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰ ਇੱਕ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਰਥਪੂਰਨ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ - ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਧਾਰਾ 15(1) ਵਿੱਚ "ਜਾਤ" ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਰਜਿਤ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸ਼ਾਸਨ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰੀਆਂ ਵਿਰਾਸਤੀ ਜਾਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਮੰਨਿਆ ਸੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਵਿਵਾਦਿਤ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਧਾਰਾ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। 15 ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ - ਧਾਰਾ। 15. [ਪੈਰਾ 171-175, 196]

ਜੇਲ੍ਹਾਂ - ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ - ਪਟੀਸ਼ਨ ਕਿ ਇਸਦੇ ਅਧੀਨ ਉਪਬੰਧ, ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦਾ "ਅਭਿਆਸ", ਜਾਤ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਦੀ ਵੰਡ, ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਵਰਜਿਤ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਹੈ:

ਸਾਥੀਤ: ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਇੱਕ ਖਾਸ ਜਾਤੀ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਈ ਦੇ ਕੰਮ ਅਲਾਟ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਝਾੜੂ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਮੇਹਤਰ/ਹਰੀ/ਚੰਡਾਲ ਜਾਂ ਸਮਾਨ ਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਹੈ - ਇਹ ਜਾਤੀ-ਅਧਾਰਤ ਕੰਮ ਦਾ ਵਫ਼ਦ ਹੈ ਜੋ ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਜਾਤੀਆਂ ਝਾੜੂ ਲਗਾਉਣ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਹਨ - ਇਹ ਨਿਯਮ ਕਿ ਇੱਕ ਉੱਚ ਜਾਤੀ ਦੇ ਕੈਦੀ ਨੂੰ ਦੂਜੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪਕਾਏ ਗਏ ਭੋਜਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ, ਰਾਜ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਅਤੇ ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਲਈ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਹੈ - ਇਹ ਉਪਬੰਧ ਕਿ "ਭਟਕਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਆਦਮੀ" ਜਾਂ "ਅਪਰਾਧਕ ਕਬੀਲਿਆਂ" ਵਿੱਚ "ਭੱਜਣ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ" ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ "ਆਦਤ" ਦੁਆਰਾ ਚੋਰੀ ਕਰਨ ਦੇ ਆਦੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇੱਕ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸਦਾ ਅਧਾਰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਹੈ - ਇਹ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਪੂਰੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਅਪਰਾਧੀ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਬਲਕਿ ਜਾਤ-ਅਧਾਰਤ ਪੱਖਪਾਤ ਨੂੰ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ - ਇਹ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦੇ ਇੱਕ ਰੂਪ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ-ਜੁਲਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਪਛਾਣ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਖਾਸ ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਗੁਣ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕਣ ਅਤੇ ਬੇਦਖਲੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੇ ਹਨ - ਇੱਕ ਵਾਰ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲੇ ਵਜੋਂ ਲੇਬਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ, ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਵਿਤਕਰੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ - ਇਹ ਵਿਵਸਥਾ ਕਿ "ਗੈਰ-ਆਦਤ" ਕੈਦੀ "ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੁਆਰਾ" ਹੈ ਅਤੇ "ਜੀਵਨ ਦੀ ਆਦਤ ਉੱਚ ਜੀਵਨ ਢੰਗ ਦੇ ਆਦੀ ਹੈ" ਇੱਕ ਹੋਰ ਜਾਤ-ਅਧਾਰਤ ਰਚਨਾ ਹੈ - ਇਹ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਹੈ ਪਰ ਮੌਜੂਦਾ ਸ਼ਕਤੀ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਪਏ ਸਮੂਹ ਗਰੀਬੀ ਅਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਚੱਕਰਾਂ ਵਿੱਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਉਸ ਕਲੰਕ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਸਨ ਜਿਸ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਾ 17 ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਵਿਵਾਦਪੂਰਨ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਸੀ। 17. [ਪੈਰਾ 181, 183-184, 196] ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ

ਜੇਲ੍ਹਾਂ - ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ - ਜਾਤੀਗਤ ਪੱਖਪਾਤ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਧਾਰਾ 21 ਅਧੀਨ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਦੇ ਅਧੀਨ ਉਪਬੰਧ, ਇੱਕ ਖਾਸ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੰਮ ਲਈ ਇੱਕ ਖਾਸ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਕੁਝ ਜਾਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਅਚੱਲਤਾ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਜੇਕਰ ਧਾਰਾ 21 ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਸਾਥੀਤ: ਧਾਰਾ 21 ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਜਾਤੀਗਤ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ - ਧਾਰਾ 21 ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਗਰੰਟੀ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਰਵਾਇਤੀ ਸਮਾਜਿਕ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ - ਇਹ ਇਹ

ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਿਰਫ਼ ਬਚਾਅ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਮਾਨਤਾ, ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਮਾਣ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਵਧ-ਫੁੱਲ ਸਕਣ, ਬਿਨਾਂ ਜਾਤੀ-ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਰੋਕਦਾ ਹੈ - ਜਦੋਂ ਜਾਤੀਗਤ ਪੱਖਪਾਤ ਸੰਸਥਾਗਤ ਸੈਟਿੰਗਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ 'ਤੇ ਹੋਰ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। – ਜਦੋਂ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਸੁਧਾਰ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ – ਜਦੋਂ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਤ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਵਾਲੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸਨਮਾਨ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ - ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਵਿਵਾਦਿਤ ਉਪਬੰਧ ਧਾਰਾ 21 - ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ - ਧਾਰਾ 21 ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। [ਪੈਰਾ 185-188, 196]

ਜੇਲ੍ਹਾਂ - ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ - ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜਾਤ-ਅਧਾਰਤ ਕਿਰਤ/ਕੰਮ ਦੀ ਵੰਡ, ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਧਾਰਾ 23 ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਸੰਬੰਧੀ ਉਪਬੰਧ:

ਸਥਿਤ: ਖਾਸ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਸਨਮਾਨਯੋਗ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਣਚਾਹੇ ਕੰਮ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਿਰਤ ਦੀ ਅਨੁਚਿਤ ਵੰਡ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ - ਇਹ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਵਿਅਕਤੀ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਘੱਟ-ਦਰਜੇ ਦੀ ਕਿਰਤ ਲਈ ਸੁਭਾਵਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹਨ, ਡੂੰਘੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜਾਤੀ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ - ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ 'ਤੇ ਕਿਰਤ ਜਾਂ ਕੰਮ, ਜਿਸਨੂੰ ਅਸ਼ੁੱਧ ਜਾਂ ਨੀਵੇਂ ਦਰਜੇ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਖਾਨੇ ਸਾਫ਼ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਝਾੜੂ ਲਗਾਉਣਾ, ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ ਯੂ/ਲੇਖ.23 - ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਤੀ ਪਿਛੋਕੜ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮਾਮੂਲੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨਾ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਪਸੰਦ ਦੇ ਤੱਤ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਦੂਜੇ ਕੈਦੀ ਆਨੰਦ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਦਾ ਰੂਪ ਬਣਦਾ ਹੈ - ਧਾਰਾ 23 ਨੂੰ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੋਸ਼ਣਕਾਰੀ ਅਭਿਆਸਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਢੁਕਵੀਂ ਵਾਪਸੀ ਦੇ -ਹਾਲਾਂਕਿ, ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਨਿਯਮ, ਦੱਬੀਆਂ-ਕੁਚਲੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਕਿਰਤ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਰਕੇ, ਉਸੇ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਧਾਰਾ 23 ਪਾਈ ਗਈ ਸੀ - ਜਾਤੀ ਪਿਛੋਕੜ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਸੌਂਪਣ ਨਾਲ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅਰਥਪੂਰਨ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਪਛਾਣ ਦੁਆਰਾ ਲਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ - ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਧਾਰਾ 23 ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਵਾਦਿਤ ਉਪਬੰਧ - ਧਾਰਾ 23। [ਪੈਰਾ 189, 191-196] –

ਜੇਲ੍ਹਾਂ - ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਮੌਜੂਦਾ ਵਿਤਕਰੇ ਅਤੇ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਉਣ,

ਅਤੇ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ" ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਪਟੀਸ਼ਨ:

ਜਦੋਂ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਤ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਵਾਲੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸਨਮਾਨ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ - ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਵਿਵਾਦਿਤ ਉਪਬੰਧ ਧਾਰਾ 21 ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ - ਧਾਰਾ 21 ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। [ਪੈਰਾ 185-188, 196]

ਜੇਲ੍ਹਾਂ - ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ - ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜਾਤ-ਅਧਾਰਤ ਕਿਰਤ/ਕੰਮ ਦੀ ਵੰਡ, ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਧਾਰਾ 23 ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਸੰਬੰਧੀ ਉਪਬੰਧ:

ਸਥਿਤ: ਖਾਸ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਸਨਮਾਨਯੋਗ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਣਚਾਹੇ ਕੰਮ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਿਰਤ ਦੀ ਅਨੁਚਿਤ ਵੰਡ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ - ਇਹ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਵਿਅਕਤੀ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਘੱਟ-ਦਰਜੇ ਦੀ ਕਿਰਤ ਲਈ ਸੁਭਾਵਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹਨ, ਡੂੰਘੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜਾਤੀ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ - ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ 'ਤੇ ਕਿਰਤ ਜਾਂ ਕੰਮ, ਜਿਸਨੂੰ ਅਸ਼ੁੱਧ ਜਾਂ ਨੀਵੇਂ ਦਰਜੇ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਖਾਨੇ ਸਾਫ਼ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਝਾੜੂ ਲਗਾਉਣਾ, ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ ਯੂ/ਲੇਖ .23 - ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਤੀ ਪਿਛੋਕੜ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮਾਮੂਲੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨਾ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਪਸੰਦ ਦੇ ਤੱਤ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਦੂਜੇ ਕੈਦੀ ਆਨੰਦ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਦਾ ਰੂਪ ਬਣਦਾ ਹੈ - ਧਾਰਾ 23 ਨੂੰ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੋਸ਼ਣਕਾਰੀ ਅਭਿਆਸਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਢੁਕਵੀਂ ਵਾਪਸੀ ਦੇ -ਹਾਲਾਂਕਿ, ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਨਿਯਮ, ਦੱਬੀਆਂ-ਕੁਚਲੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਕਿਰਤ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਰਕੇ, ਉਸੇ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਧਾਰਾ 23 ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ - ਜਾਤੀ ਪਿਛੋਕੜ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਿਰਤ ਸੌਂਪਣ ਨਾਲ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅਰਥਪੂਰਨ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਪਛਾਣ ਦੁਆਰਾ ਲਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ - ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਧਾਰਾ 23 ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਵਿਵਾਦਿਤ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ - ਧਾਰਾ 23। [ਪੈਰਾ 189, 191-196] -

ਜੇਲ੍ਹਾਂ -ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਮੌਜੂਦਾ - ਵਿਤਕਰੇ ਅਤੇ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਉਣ, ਅਤੇ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ" ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਪਟੀਸ਼ਨ:
ਸਥਿਤ: "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ" ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਐਕਟ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ

ਸੁਕੰਨਿਆ ਸ਼ਾਂਤਾ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ ਅਤੇ ਹੋਰ

ਉਭਰਿਆ - ਰੱਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਈ ਰਾਜਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ ਕਾਨੂੰਨ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ - ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਰਾਜਾਂ ਨੇ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀਆਂ" ਦੀ ਇੱਕ ਸਮਾਨ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਅਪਣਾਈ, ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਜਿਸਨੂੰ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ 'ਤੇ "ਕੈਦ ਦੀ ਇੱਕ ਠੋਸ ਮਿਆਦ" ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਨਿਰਧਾਰਤ ਅਪਰਾਧਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਲਈ - ਹਾਲਾਂਕਿ, ਕੁਝ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ/ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸ ਤਰਕ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਕਈ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ/ਨਿਯਮਾਂ ਨੇ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ" ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਜਾਂ ਭਟਕਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪੂਰੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਅਤੀਤ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਤਾਂ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਾ ਜਾਂ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ ਨਹੀਂ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ - ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ" ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ - ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ 'ਤੇ ਮੁੜ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ - ਕੀ ਅਜਿਹੇ ਕਾਨੂੰਨ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਲੋੜੀਂਦੇ ਹਨ - ਇਸ ਦੌਰਾਨ, ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ/ਨਿਯਮਾਂ ਵਿੱਚ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ" ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਸਬੰਧਤ ਰਾਜ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇ ਅਧੀਨ - ਜੇਕਰ, ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ ਕਾਨੂੰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਦਲਾਅ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਧੇ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ, ਗੈਰ-ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਸੰਘ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। [ਪੈਰਾ 213-219]

ਜੇਲ੍ਹਾਂ - ਜੇਲ੍ਹ ਸੁਧਾਰ - ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾ ਅਥਾਰਟੀਆਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ:

ਆਯੋਜਿਤ: ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਿ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਅਥਾਰਟੀਆਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ - ਵਿਜ਼ਟਰ ਬੋਰਡ ਦੁਆਰਾ ਸਮੇਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਅਥਾਰਟੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਮੁਫਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਅਤੇ ਨਿਰੀਖਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ, ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੱਤ। [ਪੈਰਾ 220, 227]

ਜੇਲ੍ਹਾਂ - ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਵਿੱਚ "ਜਾਤੀ" ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ - ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। [ਪੈਰਾ 151-160]

ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ - ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ:
ਸਥਿਤ: ਇਹ ਇੱਕ ਮੁਕਤੀਦਾਇਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੈ - ਇਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਨਾਗਰਿਕਤਾਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ - ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਾਰੇ

ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਨਮਾਨਜਨਕ ਪਛਾਣ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ - ਇਸਨੇ ਜਾਤ-ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰੇ ਦੀ ਕਾਨੂੰਨੀਤਾ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦਾ ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਣ ਵਧਿਆ - ਸੰਵਿਧਾਨ ਬੁਨਿਆਦੀ ਗਲਤੀਆਂ ਨੂੰ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਬਦਲਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ - ਆਪਣੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਰਾਹੀਂ, ਇਸਨੇ ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀ ਜਾਤ-ਅਧਾਰਤ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ ਸੀ - ਇਸਨੇ ਸਮਾਜਿਕ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਕਾਰ ਦਿੱਤਾ - ਸੰਵਿਧਾਨ ਲੱਖਾਂ ਜਾਤ-ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ, ਜੋ ਸੁਤੰਤਰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬਿਹਤਰ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਉਮੀਦ ਰੱਖਦੇ ਸਨ - ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ 'ਤੇ ਅਧਿਆਇ ਸਮਾਨਤਾ, ਗੈਰ-ਭੇਦਭਾਵ, ਮੌਕੇ ਦੀ ਸਮਾਨਤਾ, ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਕਾਰਵਾਈ, ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦਾ ਖਾਤਮਾ, ਬੋਲਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ, ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ - ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਸੰਵਿਧਾਨਵਾਦ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਉਪਬੰਧਾਂ ਨਾਲ ਪੂਰਕ ਕਰਦਾ ਹੈ - ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਮਾਨਤਾਵਾਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵਜੋਂ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ - ਇਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ ਜਾਤ-ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ - ਇਹ ਰਾਜ ਨੂੰ ਜਾਤ-ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰੇ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਉਣ ਜਾਂ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਉਪਾਅ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। [ਪੈਰਾ 14, 15, 17, 23]

ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ ਧਾਰਾ 14 ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਮਿਆਰ: - ਵਰਗੀਕਰਨ ਅਧੀਨ -

ਸਥਿਤ: ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਆਵੇ ਮੰਗੀ ਗਈ ਵਸਤੂ ਨਾਲ ਅੰਤਰ ਅਤੇ ਵਾਜਬ ਸਬੰਧ - ਵਰਗੀਕਰਨ ਟੈਸਟ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਗਣਿਤਿਕ ਫਾਰਮੂਲੇ ਵਜੋਂ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਜੋ ਇੱਕ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਜਾ ਸਕੇ - ਚੁਣੌਤੀ ਧਾਰਾ। 14 ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਅਸਲ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਨਿਰਪੱਖ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੈ - ਵਰਗੀਕਰਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨ ਜਾਂ ਅਧੀਨ ਕਾਨੂੰਨ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਨਮਾਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਜਾਂ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਨੇ ਮਨਮਾਨੀ, ਤਰਕਹੀਣ ਅਤੇ/ਜਾਂ ਢੁਕਵੇਂ ਨਿਰਣਾਇਕ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਜਾਂ ਕੁਝ ਅਜਿਹਾ ਕੀਤਾ ਜੋ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਤੇ ਅਨੁਪਾਤਹੀਣ ਹੈ - ਇਸ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਮਿਆਰ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ, ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ "ਪ੍ਰਤੱਖ ਉਦੇਸ਼" ਦੀ ਬਜਾਏ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ "ਅਸਲ ਉਦੇਸ਼" ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ - ਉਪਬੰਧ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਨਮਾਨੀ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਵਰਗੀਕਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ - ਅਧੀਨ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਵੈਧਤਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। [ਪੈਰਾ 25, 34]

ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ - ਧਾਰਾ। 15-ਵਿਆਖਿਆ ਅਧੀਨ ਗੈਰ-ਵਿਤਕਰਾ:

ਸੁਕੰਨਿਆ ਸ਼ਾਂਤਾ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ ਅਤੇ ਹੋਰ

ਸਥਿਤ: ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨਾਲ ਕਈ ਆਧਾਰਾਂ 'ਤੇ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਨਾ ਵਰਜਿਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ "ਜਾਤ" ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਦੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਕਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹਨ - ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਸਮੂਹ ਵਿਰੁੱਧ ਉੱਤਮਤਾ/ਘਟੀਆਪਣ, ਪੱਖਪਾਤ, ਨਫ਼ਰਤ ਜਾਂ ਨਫ਼ਰਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਕਾਰਨ ਵਿਤਕਰਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ - ਵਿਤਕਰਾ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਸਵੈ-ਮਾਣ ਨੂੰ ਵੀ ਘਟਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ - ਇਹ ਮੌਕਿਆਂ ਤੋਂ ਅਣਉਚਿਤ ਇਨਕਾਰ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਵਿਰੁੱਧ ਨਿਰੰਤਰ ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ ਵਿਤਕਰਾ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਲਗਾਤਾਰ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਉਣ ਜਾਂ ਅਪਮਾਨ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਮਾਜਿਕ ਸਪੈਕਟ੍ਰਮ ਦੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਪਾਸੇ ਹੈ - ਵਿਤਕਰੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਪਏ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੂਹ ਦੀ ਪਛਾਣ ਜਾਂ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਕਲੰਕਿਤ ਕਰਨਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ - ਕੁਝ ਵਿਤਕਰੇ ਵਿਰੋਧੀ ਸਿਧਾਂਤ/ਆਰਟੀਕਲ 15(1) ਦੇ ਤਹਿਤ ਉਭਰਦੇ ਹਨ - ਵਿਤਕਰਾ ਸਿੱਧੇ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਦੋਵੇਂ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੂਹਾਂ 'ਤੇ ਮਾੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਹਨ - ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਇੱਕ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਪਏ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੂਹ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਤਕਰਾ ਹੋਰ ਵਧਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਰਾਜ ਇੱਕ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਇੱਕ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਅਧੀਨ ਹੈ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੂਹ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਤਹਿਤ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਸਿੱਧੇ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੂਹ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨੁਕਸਾਨ ਜਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ, ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਹੈ - ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਅਸਿੱਧੇ ਵਿਤਕਰੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਣਾਲੀਗਤ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਦਾਅਵਿਆਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। [ਪੈਰਾ 35, 36, 48]

ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ ਧਾਰਾ 17 - ਛੂਤ-ਛਾਤ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ

ਧਾਰਾ ਦਾ ਆਦੇਸ਼। 17:

ਸਥਿਤ: ਧਾਰਾ 17 ਇਹ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਸਦਾ ਅਭਿਆਸ ਵਰਜਿਤ ਹੈ - ਸੰਵਿਧਾਨ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਵਾਲੇ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਦਾ ਹੈ - ਛੂਤ-ਛਾਤ ਅਤੇ ਜਾਤੀ ਵਿਤਕਰੇ ਨੇ ਅਛੂਤਾਂ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਅਪੰਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਅਕ ਪਛੜੇਪਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਾਇਆ - ਛੂਤ-ਛਾਤ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਪੰਗਤਾ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਇੱਕ ਅਪਰਾਧਿਕ ਅਪਰਾਧ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਉਪਬੰਧ ਹੈ ਜੋ ਰਾਜ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਕਾਰਕਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੋਵਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ - ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ ਨੇ ਉਪਬੰਧ ਦੇ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ ਜਾਂ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ - ਛੂਤ-ਛਾਤ ਵਿਰੁੱਧ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦੇ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਹਟਾ ਕੇ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਸੰਸਦ ਦੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਧਾਨਕ ਮੁਖੀ ਵਜੋਂ ਰੱਖ ਕੇ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ - ਧਾਰਾ 17 ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਕੋਈ ਬਰਾਬਰ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਹੋਂਦ, ਛੋਹ ਜਾਂ ਮੌਜੂਦਗੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਕਲੰਕ ਨਹੀਂ ਜੁੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ - ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ, ਧਾਰਾ 17 ਦੇ

ਆਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ, ਸੰਸਦ ਨੇ ਕਈ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। [ਪੈਰਾ 49-51, 54]

ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ - ਧਾਰਾ 21 - ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਜਿਉਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ

ਸਥਿਤ: ਮਾਣ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਮੂਲ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਮਾਨ ਉਹ ਮੂਲ ਹੈ ਜੋ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਹੋਂਦ ਦਾ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ - ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਣ ਇੱਕ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਟੀਚਾ ਹੈ - ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਣ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਤੇ ਅਟੁੱਟ ਹੈ - ਇਸ ਅਧਿਕਾਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਯੂ/ਲੇਖ.21 ਤਸ਼ੱਦਦ ਜਾਂ ਜ਼ਾਲਮ, ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਜਾਂ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਵਿਵਹਾਰ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ - ਮਾਣ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸਬੰਧ ਵੀ ਹੈ - ਮਾਣ ਯੂ/ਲੇਖ.21 ਜੀਵਨ ਦਾ ਇੱਕ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਪਹਿਲੂ ਹੈ, ਜਿਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੋਣ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ - ਮਾਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮੁੱਲ ਵਾਲੀ ਸਵੈ-ਸ਼ਾਸਨ ਵਾਲੀ ਹਸਤੀ ਵਜੋਂ ਵਿਵਹਾਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਣ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਕਿ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ, ਉਸਦੀ ਪਿਛੋਕੜ ਜਾਂ ਪਛਾਣ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ, ਸਤਿਕਾਰ, ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨਾਲ ਜੀਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਵੇ - ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਣ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਨਿਆਂਪੂਰਨ, ਹਮਦਰਦ ਸਮਾਜ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣਦਾ ਹੈ - ਕੈਦੀ ਵੀ ਹੱਕਦਾਰ ਹਨ ਸਨਮਾਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ - ਧਾਰਾ 21 ਦੇ ਤਹਿਤ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ 'ਤੇ ਉੱਭਰਦਾ ਨਿਆਂ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੈਦੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਨਿਹਿਤ ਸਨਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ - ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਅਤੇ ਬੇਰਹਿਮੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵਿਵਹਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹ ਅਧਿਕਾਰੀ ਕੈਦੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਕੋਈ ਵੀ ਅਨੁਪਾਤਕ ਉਪਾਅ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ - ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। [ਪੈਰਾ 55-58, 67]

ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ - ਧਾਰਾ 23 ਅਧੀਨ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਤਸਕਰੀ ਦੀ ਮਨਾਹੀ - ਦਾਇਰਾ:

ਸਥਿਤ: ਧਾਰਾ 23 ਦਾ ਘੇਰਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਨੇ "ਭੀਗਾਰ" ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਣਪਛਾਤਾ, ਅਤੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ 'ਹੋਰ ਸਮਾਨ ਰੂਪਾਂ' ਵਾਕੰਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਪੂਰਕ - ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ ਨੇ ਸੁਚੇਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਅਣਪਛਾਤਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਤੀਬੰਧਿਤ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਧਾਰਾ 23 ਦਾ ਬੌਧਿਕ ਪਿਛੋਕੜ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹੂਲਤ ਦੇਣ ਲਈ ਝੂਠ ਹੈ - ਸ਼ੋਸ਼ਣਕਾਰੀ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਅਭਿਆਸ ਇੱਕ ਸਨਮਾਨਜਨਕ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਬੇਗਾਰ ਜਾਂ ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਧਾਰਾ 23 ਇੱਕ ਝਟਕਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ - ਧਾਰਾ 23 ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਘੇਰੇ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਉਜਰਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ, ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਉਜਰਤਾਂ ਦੀ ਅਦਾਇਗੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ,

ਕਾਮਿਆਂ ਲਈ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਉਪਾਅ ਨਹੀਂ ਅਪਣਾਏ ਜਾਂਦੇ, ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਲਈ ਪੁਨਰਵਾਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਅਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨੁਚਿਤ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ - ਰਾਜ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਵਾਬਦੇਹ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਜਿੱਥੇ ਧਾਰਾ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 23 ਨਿੱਜੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ - ਧਾਰਾ 23 ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ 'ਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਘਟੀਆ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਜਾਂ ਹੋਰ ਸਮਾਨ ਦਮਨਕਾਰੀ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। [ਪੈਰਾ 68, 69, 85]

ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। [ਪੈਰਾ 6-13] ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਵਿਆਖਿਆ
ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ - ਅਸਲ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਗਤ ਵਿਤਕਰੇ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਜਾਤੀ ਵਿਤਕਰਾ - ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ 75 ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਜਾਤੀ ਵਿਤਕਰੇ ਦੀ ਬੁਰਾਈ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਨਾ ਕਰਨਾ:

ਸਥਿਤ: ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾ ਲਈ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਨਾਗਰਿਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ - ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਾ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀਆਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਲਈ ਅਸਲ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ - ਹਮਦਰਦੀਪੂਰਨ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ - ਸੰਸਥਾਗਤ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਪਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਸਮੂਹਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਆਪਣਾ ਦਰਦ ਅਤੇ ਦੁੱਖ ਸਾਂਝਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸੰਸਥਾਗਤ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਜੋ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਪਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਲੋੜੀਂਦੇ ਬੇਦਖਲੀ ਦੇ ਪੈਟਰਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਸਾਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਣਾਲੀਗਤ ਵਿਤਕਰੇ ਦੀ ਪਛਾਣ। [ਪੈਰਾ 228, 229]

ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ - ਦਾਇਰਾ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ - ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨਾ - ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। [ਪੈਰਾ 97-113, 120-126]

ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ 2016 - ਦਾਇਰਾ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼:
ਸਥਿਤ:: ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ 2016 "ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਸਮਝ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ 'ਤੇ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ - ਇਹ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਈ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੰਸਥਾਗਤ ਢਾਂਚਾ, ਹਿਰਾਸਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ, ਡਾਕਟਰੀ ਦੇਖਭਾਲ, ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ, ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ, ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਸਥਿਤੀਆਂ, ਛੋਟ, ਪੈਰੋਲ, ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਿਹਾਈ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ - 2016 ਦਾ ਮੈਨੂਅਲ "ਜੇਲ੍ਹ ਕੰਪਿਊਟਰੀਕਰਨ, ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀਆਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਦੇਖਭਾਲ ਸੇਵਾਵਾਂ, ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਏ ਗਏ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ, ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਵਾਪਸੀ,

ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹ ਸੁਧਾਰ ਸਟਾਫ" 'ਤੇ ਵੀ ਕੇਂਦ੍ਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ - ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣ 'ਤੇ ਨਵੇਂ ਅਧਿਆਏ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। [ਪੈਰਾ 200]

ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ 2016 ਅਸਪਸ਼ਟਤਾਵਾਂ - ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ: 2016 ਦਾ ਮੈਨੂਅਲ ਕੁਝ:

ਸਥਿਤ: ਮੈਨੂਅਲ 2016 ਕਈ ਕਮੀਆਂ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਹੈ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀਆਂ" ਅਤੇ ਜਾਤੀ ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ - ਮੈਨੂਅਲ ਤਿੰਨ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅੰਡਰਟਰਾਇਲ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਨੂੰ "ਗੈਂਗਸਟਰ, ਭਾੜੇ ਦੇ ਕਾਤਲ, ਡਾਕੂ, ਸੀਰੀਅਲ ਕਿਲਰ/ਬਲਾਤਕਾਰੀ/ਹਿੰਸਕ ਲੁਟੇਰੇ, ਨਸ਼ੀਲੇ ਪਦਾਰਥ ਅਪਰਾਧੀ, ਫਿਰਕੂ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਅਤੇ ਭੱਜਣ/ਪਿਛਲੇ ਭੱਜਣ/ਪੁਲਿਸ 'ਤੇ ਹਮਲੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਖਤਰਨਾਕ ਅਪਰਾਧੀਆਂ/ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣ/ਜਨਤਕ ਵਿਵਸਥਾ ਲਈ ਖ਼ਤਰਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਸਮੇਤ" ਦੇ ਨਾਲ ਟੈਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। - ਉੱਚ ਜੋਖਮ ਵਾਲੇ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਪੱਧਰ ਦੇ ਨਿਰਧਾਰਨ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਨੂੰ ਉਸੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਟੈਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। - ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਨੂੰ ਆਮ ਕੈਦੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ" ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀਆਂ, ਵੇਸਵਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵੇਸਵਾਵਾਂ ਦੇ ਰੱਖਿਅਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੀਮਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ" - ਕਈ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਵਿੱਚ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ" ਵਾਕੰਸ਼ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਜਾਂ ਭਟਕਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ - ਇਸ ਲਈ, ਇਸ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਛੱਡਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ "ਲਾਗੂ ਕਾਨੂੰਨ ਜਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਅਨੁਸਾਰ" ਵਿਆਖਿਆ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ - ਦੂਜਾ, ਮੈਨੂਅਲ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ, ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਜਾਤੀ-ਅਧਾਰਤ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਕਰਨ 'ਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਨਹੀਂ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਤੀਜਾ, ਮੈਨੂਅਲ ਜਾਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਦੀ ਵੰਡ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਨਹੀਂ ਲਗਾਉਂਦਾ, ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ - ਮੈਨੂਅਲ 2016 ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਲਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ - ਚੌਥਾ, ਮੈਨੂਅਲ ਹੱਥੀਂ ਮੈਲਾ ਢੋਹਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਜੋਂ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁਨਰਵਾਸ ਐਕਟ, 2013 ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਹੱਥੀਂ ਮੈਲਾ ਢੋਹਣ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ - ਉਕਤ ਐਕਟ ਦਾ ਜੇਲ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਇੱਕ ਬਾਈਡਿੰਗ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ - ਪੰਜਵਾਂ, ਕੁਝ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜਾਤੀ-ਅਧਾਰਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ - ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੂਹ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਵਹਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। [ਪੈਰਾ 201-208]

ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਸੇਵਾਵਾਂ ਐਕਟ, 2023 - ਦਾ ਦਾਇਰਾ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ - ਸਮੱਸਿਆ ਵਾਲੇ ਉਪਬੰਧ:

ਸਥਿਤ: ਮਾਡਲ ਐਕਟ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਦਾ ਹੈ - ਸੁਰੱਖਿਆ, ਸੁਰੱਖਿਆ, ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ, ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰਨਾ, ਮਹਿਲਾ

ਕੈਦੀਆਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਪਬੰਧ, ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅਪਰਾਧਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਢੁਕਵੀਂ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨਾ, ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਪੈਰੋਲ ਅਤੇ ਫਰਲੋ ਦੇਣਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਵਿਕਾਸ, ਆਦਿ। ਇਹ ਸਬੰਧਤ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਲਈ ਹੈ ਕਿ ਉਹ 2023 ਦੇ ਐਕਟ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਢੁਕਵਾਂ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਉਣ - ਮਾਡਲ ਐਕਟ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ-ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰੇ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ - ਇਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਮਾਡਲ ਐਕਟ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ - ਇਸਨੂੰ ਜਾਤੀ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਕੰਮ ਦੀ ਵੰਡ ਜਾਂ ਵੰਡ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ" ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ। 2(12) ਕਿ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਇੱਕ ਕੈਦੀ ਜੋ ਕਿਸੇ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਹ ਵੀ ਸਮੱਸਿਆ ਵਾਲਾ ਵਾਕੰਸ਼ "ਵਾਰ-ਵਾਰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਵਚਨਬੱਧ" ਅਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਆਪਕ - ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ ਵਜੋਂ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਨਾ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ - ਮਾਡਲ ਐਕਟ ਇਹ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀਆਂ" ਨੂੰ ਉੱਚ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਾਲੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ - ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਐਕਟ "ਦੁਬਾਰਾ ਦੁਹਰਾਉਣ ਵਾਲੇ" ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ "ਕੋਈ ਵੀ ਕੈਦੀ ਜਿਸਨੂੰ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਾਰ ਕਿਸੇ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ" - "ਆਦਤ/ਦੁਬਾਰਾ ਦੁਹਰਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕੈਦੀਆਂ" ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ - ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, "ਉੱਚ-ਜੋਖਮ ਵਾਲੇ ਕੈਦੀਆਂ, ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਅਤੇ ਸਖ਼ਤ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅਪਰਾਧਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਤੋਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ" ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਧਿਆਇ IX, ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। [ਪੈਰਾ 209-212]

ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ - ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ, ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਕਬੀਲੇ ਅਤੇ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲੇ - ਵਿਤਕਰੇ ਅਤੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ - ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ 'ਤੇ ਨਿਆਂ ਸ਼ਾਸਤਰ - ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। [ਪੈਰਾ 127-144]

ਸੁਓ ਮੋਟੂ - ਸੁਓ ਮੋਟੂ ਨੋਟਿਸ - ਜਾਤੀ, ਲਿੰਗ, ਅਪੰਗਤਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਸੁਓ ਮੋਟੂ ਨੋਟਿਸ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ। ਕੇਸ ਜਿਸਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਿਤਕਰਾ ਹੈ। [ਪੈਰਾ 231 (vi)]

ਕੇਸ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ

ਉਨੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਨ ਬਨਾਮ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ [1993] 1 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 594: (1993) 1 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 645; ਜਸਟਿਸ (ਸੇਵਾਮੁਕਤ) ਕੇ.ਐਸ. ਪੁੱਟਾਸਵਾਮੀ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਸੰਘ [2015] 9 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 99: (2017) 10 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 1; ਕੇ. ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ ਭਾਰਤ [2024] 3 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 1320: 2024 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 280; ਕਾਮਨ ਕਾਜ਼ ਬਨਾਮ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਸਟੇਟਸ ਯੂਨੀਅਨਆਫ ਇੰਡੀਆ [2018] 13 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 1204: (2018) 4 ਸਕੇਲ 1; ਸ਼ਫੀਨ ਜਹਾਂ ਬਨਾਮ ਸੰਯੁਕਤ

ਰਾਜ ਅਸੋਕਨ ਕੇ.ਐਮ. [2018] 4 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 955: (2018) 16 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 368; ਮੇਨਕਾ ਗਾਂਧੀ ਬਨਾਮ ਇੰਡੀਆ ਯੂਨੀਅਨ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ [1978] 2 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 621 : 1978 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 16; ਸੀਪੀਆਈਓ, ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਬਨਾਮ ਸਰਕਾਰ। ਸੁਭਾਸ਼ ਚੰਦਰ ਅਗਰਵਾਲ [2019] 16 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 424: 2019 (16) ਸਕੇਲ 40; ਕਲਪਨਾ ਮਹਿਤਾ ਬਨਾਮ ਸਰਕਾਰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਯੂਨੀਅਨ [2018] 4 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 1; ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ ਜੌਹਰ ਬਨਾਮ ਇੰਡੀਆ ਯੂਨੀਅਨ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ [2018] 7 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 379: (2018) 10 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 1: 2018 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 790; ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਫਾਰ ਡੈਮੋਕਰੇਟਿਕ ਰਿਫਾਰਮਜ਼ ਬਨਾਮ ਯੂਨੀਅਨ ਆਫ ਇੰਡੀਆ [2024] 2 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 420: 2024 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 113; ਕੇਸ਼ਵਾਨੰਦ ਭਾਰਤੀ ਬਨਾਮ ਕੇਰਲ ਰਾਜ [1973] ਪੂਰਕ 1 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 1: (1973) 4 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 225; ਕੇਰਲ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਐਨ.ਐਮ. ਥਾਮਸ [1976] 1 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 906: (1976) 2 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 310; ਇੰਡੀਅਨ ਮੈਡੀਕਲ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਬਨਾਮ ਯੂਨੀਅਨ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ [2011] 6 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 599: (2011) 6 ਸਕੇਲ 86; ਜੋਸਫ ਸ਼ਾਈਨ ਬਨਾਮ ਯੂਨੀਅਨ ਆਫ ਇੰਡੀਆ (2019) 3 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 39; ਇੰਡੀਅਨ ਯੰਗ ਲਾਇਰਜ਼ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਬਨਾਮ ਕੇਰਲ ਰਾਜ [2018] 9 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 561 : (2019) 11 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 1: 2018 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 908; ਚਿਰਨਜੀਤ ਲਾਲ ਚੌਧਰੀ ਬਨਾਮ ਯੂਨੀਅਨ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ [1950] 1 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 869: 1950 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 869; ਬਾਂਬੇ ਸਟੇਟ ਬਨਾਮ ਐਫ.ਐਨ. ਬਲਸਾਰਾ [1951] 1 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 682: 1951 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 682; ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਅਨਵਰ ਅਲੀ ਸਰਕਾਰ [1952] 1 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 284: (1952) 1 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 1; ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਡਾਲਮੀਆ ਬਨਾਮ ਜਸਟਿਸ ਐਸ.ਆਰ. ਤੇਂਡੋਲਕਰ [1959] 1 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 279; ਈ.ਆਰ. ਰੋਯੱਪਾ ਬਨਾਮ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਰਾਜ [1974] 2 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 348: (1974) 4 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 3; ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਫਾਰ ਡੈਮੋਕਰੇਟਿਕ ਰਿਫਾਰਮਜ਼ ਬਨਾਮ ਯੂਨੀਅਨ ਆਫ ਇੰਡੀਆ [2024] 2 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 420: 2024 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 113; ਸ਼ਾਇਰਾ ਬਾਨੋ ਬਨਾਮ ਯੂਨੀਅਨ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ [2017] 9 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 797: (2017) 9 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 1; ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ 2024 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 562; ਅਨੁਜ ਗਰਗ ਬਨਾਮ ਹੋਟਲ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਆਫ ਇੰਡੀਆ [2007] 12 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 991: (2008) 3 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 1; ਨੈਸ਼ਨਲ ਲੀਗਲ ਸਰਵਿਸਿਜ਼ ਅਥਾਰਟੀ ਬਨਾਮ ਯੂਨੀਅਨ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ [2014] 5 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 119: (2014) 5 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 438; ਰਾਜਬਾਲਾ ਬਨਾਮ ਹਰਿਆਣਾ ਰਾਜ [2015] 12 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 1106: 2015 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 912; ਕਰਮਾ ਦੋਰਜੀ ਬਨਾਮ ਯੂਨੀਅਨ ਆਫ ਇੰਡੀਆ [2016] 9 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 968: (2017) 1 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 799; ਸਕੱਤਰ, ਰੱਖਿਆ ਮੰਤਰਾਲਾ ਬਬੀਤਾ ਪੁਨੀਆ [2020] 3 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 833: 2020 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 198; ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਕਰਨਲ ਨਿਤੀਸ਼ਾ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਯੂਨੀਅਨ [2021] 4 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 633: (2021) 15 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 125; ਨਿਪੁਨ ਮਲਹੋਤਰਾ ਬਨਾਮ ਸੋਨੀ ਪਿਕਚਰਜ਼ ਫਿਲਮਜ਼ ਇੰਡੀਆ (ਪੀ) ਲਿਮਟਿਡ [2024] 7 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 246:2024 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 465; ਸੂਸਾਈ ਬਨਾਮ ਯੂਨੀਅਨ ਆਫ ਇੰਡੀਆ

[1985] ਪੂਰਕ 3 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 242: 1985 ਪੂਰਕ ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 590; ਕਰਨਾਟਕ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਅੱਪਾ ਬਾਲੂ ਇੰਗਲੇ [1992] ਪੂਰਕ 3 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 284 : 1995 ਪੂਰਕ (4) ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 469; ਆਦਿ ਸੈਵਾ ਸਿਵਾਚਾਰਿਆਰਗਲ ਨਾਲਾ ਸੰਗਮ ਬਨਾਮ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਰਾਜ [2015] 11 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 1110: (2016) 2 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 725; ਕੌਸ਼ਲ ਕਿਸ਼ੋਰ ਬਨਾਮ. ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ [2023] 8 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 581 : (2023) 4 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 1; ਜਨਹਿਤ ਅਭਿਆਨ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ [2022] 14 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 1: (2023) 5 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 1; ਰਾਜ ਦੇ ਐਮ.ਪੀ. ਬਨਾਮ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨਾ ਬਲੋਥੀਆ [1995] 1 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 897: (1995) 3 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 221; ਪ੍ਰਥਵੀ ਰਾਜ ਚੌਹਾਨ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਯੂਨੀਅਨ [2020] 2 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 727: (2020) 4 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 727; ਸਫ਼ਾਈ ਕਰਮਚਾਰੀ ਅੰਦਾਲਨ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਯੂਨੀਅਨ [2014] 4 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 197: 2014 (11) ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 224; ਬਲਰਾਮ ਸਿੰਘ ਬਨਾਮ ਯੂਨੀਅਨ ਆਫ ਇੰਡੀਆ [2023] 14 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 1083: 2023 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 950; ਫ੍ਰਾਂਸਿਸ ਕੋਰਲੀ ਮੁਲਿਨ ਬਨਾਮ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕ, ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਲੀ [1981] 2 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 516: (1981) 1 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 608; ਬੰਧੂਆ ਮੁਕਤੀ ਮੋਰਚਾ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਯੂਨੀਅਨ [1984] 2 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 67: (1984) 3 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 161; ਜੀਜਾ ਘੋਸ਼ ਬਨਾਮ ਯੂਨੀਅਨ ਆਫ ਇੰਡੀਆ [2016] 4 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 638: (2016) 7 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 761; ਐੱਮ. ਨਾਗਰਾਜ ਬਨਾਮ ਯੂਨੀਅਨ ਆਫ ਇੰਡੀਆ [2006] ਪੂਰਕ 7 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 336 : (2006) 8 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 212; X2 ਬਨਾਮ ਰਾਜ (ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਐਨਸੀਟੀ) (2023) 9 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 433; ਸੁਨੀਲ ਬੱਤਰਾ (I) ਬਨਾਮ ਦਿੱਲੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ [1979] 1 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 392: (1978) 4 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 494; ਸੁਨੀਲ ਬੱਤਰਾ (II) ਬਨਾਮ ਦਿੱਲੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ (1980) 3 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 488; ਸੁਨੀਲ ਬੱਤਰਾ (II) ਬਨਾਮ ਦਿੱਲੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ [1980] 2 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 557: 1979 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 271; ਚਾਰਲਸ ਸੋਬਰਾਜ ਬਨਾਮ ਸੁਪਰਡੈਂਟ, ਕੇਂਦਰੀ ਜੇਲ੍ਹ [1979] 1 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 512: (1978) 4 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 104: 1978 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 149; ਕਿਸ਼ੋਰ ਸਿੰਘ ਰਵਿੰਦਰ ਦੇਵ ਬਨਾਮ ਰਾਜਸਥਾਨ ਸਰਕਾਰ ਰਾਜ [1981] 1 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 995: (1981) 1 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 503; ਸ਼ੀਲਾ ਬਰਸੇ ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ [1988] 1 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 210: (1987) 4 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 373; ਨੀਲਾਬਤੀ ਬੇਹਰਾ ਬਨਾਮ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਉੜੀਸਾ ਰਾਜ [1993] 2 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 581: (1993) 2 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 746; ਡੀ.ਕੇ. ਬਾਸੂ ਬਨਾਮ ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਰਾਜ [1996] ਪੂਰਕ 10 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 284: (1997) 1 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 416; ਮਹਿਮੂਦ ਨਈਅਰ ਆਜ਼ਮ ਬਨਾਮ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਛੱਤੀਸਗੜ੍ਹ ਰਾਜ [2012] 8 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 651: (2012) 8 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 1; ਸ਼ਬਨਮ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ [2015] 8 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 289: (2015) 6 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 702; 'X' ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ [2019] 6 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 1: (2019) 7 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 1; ਪੀਪਲਜ਼ ਯੂਨੀਅਨ ਫਾਰ ਡੈਮੋਕ੍ਰੇਟਿਕ ਰਾਈਟਸ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ [1983] 1 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 456: (1982) 3 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 235; ਸੰਜੀਤ ਰਾਏ ਬਨਾਮ ਰਾਜਸਥਾਨ ਰਾਜ [1983] 2 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 271: (1983) 1 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 525; ਸਲਾਲ ਹਾਈਡਰੋ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ(1983) 1 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 525; ਸਲਾਲ ਹਾਈਡਰੋ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਬਨਾਮ ਜੰਮੂ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਰਾਜ

[1983] 2 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 473: (1983) 2 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 181; ਨੀਰਜਾ ਚੌਧਰੀ ਬਨਾਮ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ (1984) 3 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 243; ਪੀ. ਸ਼ਿਵਸਵਾਮੀ ਬਨਾਮ ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਸਰਕਾਰ [1988] ਪੂਰਕ 2 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 346: (1988) 4 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 466: ਗੁਜਰਾਤ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਗੁਜਰਾਤ ਮਾਣਯੋਗ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਏ.ਆਈ.ਆਰ. 1998 ਐਸ.ਸੀ. 3164; ਪਬਲਿਕ ਯੂਨੀਅਨ ਫਾਰ ਸਿਵਲ ਲਿਬਰਟੀਜ਼ ਬਨਾਮ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਰਾਜ [2012] 9 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 579: (2013) 1 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 585; ਗੁਜਰਾਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਸਭਾ ਬਨਾਮ ਸਰਕਾਰ। ਗੁਜਰਾਤ ਰਾਜ [2020] 13 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 886: (2020) 10 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 459; ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਬਲੋਥੀਆ [1995] 1 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 897: 1995 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 99; ਮੂਰਤੀ ਮੈਚ ਵਰਕਸ ਬਨਾਮ ਕੇਂਦਰੀ ਆਬਕਾਰੀ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਕੁਲੈਕਟਰ [1974] 3 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 121: (1974) 4 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 428; ਹੀਰਾਲਾਲ ਮਲਿਕ ਬਨਾਮ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਬਿਹਾਰ ਰਾਜ [1978] 1 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 301: (1977) 4 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 44; ਮੁਹੰਮਦ ਅਜਮਲ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਰ ਕਸਾਬ @ ਅਬੂ ਮੁਜਾਹਿਦ ਬਨਾਮ ਮੁਹੰਮਦ ਅਜਮਲ ਰਾਜ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ [2012] 8 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 295: 2012 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 357; ਮੁਹੰਮਦ. ਹੁਸੈਨ ਬਨਾਮ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਰਾਜ (ਐਨਸੀਟੀ ਸਰਕਾਰ) ਦਿੱਲੀ ਏਆਈਆਰ 2012 ਐਸਸੀ 750; ਦਲਿਤ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ 'ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੁਹਿੰਮ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਦੀ ਯੂਨੀਅਨ [2016] 9 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 122: ਏ.ਆਈ.ਆਰ. 2017 ਐਸ.ਸੀ. 132; ਸੁਭਾਸ਼ ਕਾਸ਼ੀਨਾਥ ਮਹਾਜਨ ਬਨਾਮ ਸੁਭਾਸ਼ ਕਾਸ਼ੀਨਾਥ ਮਹਾਜਨ ਰਾਜ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ [2018] 4 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 877:2018 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 248; ਭਾਰਤ ਯੂਨੀਅਨ ਬਨਾਮ ਸਰਕਾਰ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ [2019] 12 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 1125: 2019 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 1102; ਹਰੀਰਾਮ ਭਾਂਭੀ ਬਨਾਮ ਸਰਕਾਰ ਸਤਿਆਨਾਰਾਇਣ [2021] 8 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 855:2021 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 701; ਪਾਟਨ ਜਮਾਲ ਵੈਲੀ ਬਨਾਮ ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਸਰਕਾਰ ਰਾਜ [2021] 3 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 470: 2021 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 272; ਅੰਕੁਸ਼ ਮਾਰੂਤੀ ਸ਼ਿੰਦੇ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ [2019] 4 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 709:2019 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 305; ਅਮਾਨਤੁੱਲਾ ਖਾਨ ਬਨਾਮ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਪੁਲਿਸ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦਿੱਲੀ [2024] 5 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 927: 2024 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 383; ਅਰਨੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਬਨਾਮ ਬਿਹਾਰ ਸਰਕਾਰ ਰਾਜ [2014] 8 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 128:2014 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 463; ਮੱਲਾਡਾ ਕੇ. ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮ ਬਨਾਮ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਕਿੰਗਡਮ ਤੇਲੰਗਾਨਾ ਰਾਜ [2022] 3 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 5: 2022 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 386 - ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ

ਗ੍ਰੈਨਵਿਲ ਆਸਟਿਨ, ਦ ਇੰਡੀਅਨ ਕੰਸਟੀਚਿਊਸ਼ਨ: ਕੋਰਨਰਸਟੋਨ ਆਫ਼ ਏ ਨੇਸ਼ਨ, ਆਕਸਫੋਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪ੍ਰੈਸ (1999), ਪੰਨੇ 50, xii-xiii 'ਤੇ; ਗ੍ਰੈਨਵਿਲ ਆਸਟਿਨ, ਦ ਇੰਡੀਅਨ ਕੰਸਟੀਚਿਊਸ਼ਨ: ਕੋਰਨਰਸਟੋਨ ਆਫ਼ ਏ ਨੇਸ਼ਨ, ਆਕਸਫੋਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪ੍ਰੈਸ (1966), ਪੰਨਾ xi; ਮਾਰਕ ਗੈਲੈਂਟਰ, ਲਾਅ ਐਂਡ ਸੋਸਾਇਟੀ ਇਨ ਮਾਡਰਨ ਇੰਡੀਆ, ਆਕਸਫੋਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪ੍ਰੈਸ (1989), 2018 ਰੀਪ੍ਰਿੰਟ, ਪੰਨਾ 185; ਗ੍ਰੈਨਵਿਲ ਆਸਟਿਨ,

ਦ ਇੰਡੀਅਨ ਕੰਸਟੀਚਿਊਸ਼ਨ: ਕੋਰਨਰਸਟੋਨ ਆਫ਼ ਏ ਨੇਸ਼ਨ, ਆਕਸਫੋਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪ੍ਰੈਸ (1966), ਪੰਨਾ xii; ਗ੍ਰੈਨਵਿਲ ਆਸਟਿਨ, ਵਰਕਿੰਗ ਏ ਡੈਮੋਕ੍ਰੇਟਿਕ ਕੰਸਟੀਚਿਊਸ਼ਨ: ਦ ਇੰਡੀਅਨ ਐਕਸਪੀਰੀਅੰਸ, ਆਕਸਫੋਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪ੍ਰੈਸ (1999), ਪੰਨਾ 7; ਇਜ਼ਾਬੇਲ ਵਿਲਕਰਸਨ, ਕਾਸਟ: ਦ ਓਰਿਜਿਨਜ਼ ਆਫ਼ ਅਵਰ ਡਿਸਕੰਟੈਂਟਸ, ਪੈਂਗੁਇਨ ਰੈਂਡਮ ਹਾਊਸ (2020), ਪੰਨਾ 167; ਰਾਹੁਲ ਚੋਰਾਗੁਡੀ, ਆਦਿ, ਕਾਸਟ ਮੈਟਰਜ਼ ਇਨ ਪਬਲਿਕ ਪਾਲਿਸੀ: ਇਸ਼ੂਜ਼ ਐਂਡ ਪਰਸਪੈਕਟਿਵਜ਼, ਰੂਟਲੇਜ (2024), ਰੀਪ੍ਰਿੰਟ, ਪੰਨਾ 2; ਅਨੁਰਾਗ ਭਾਸਕਰ, ਦ ਫਾਰਸਾਈਟਿਡ ਅੰਬੇਡਕਰ: ਆਈਡੀਆਜ਼ ਦੈਟ ਸ਼ੇਪਡ ਇੰਡੀਅਨ ਕੰਸਟੀਟਿਊਸ਼ਨਲ ਡਿਸਕੋਰਸ, ਪੈਂਗੁਇਨ (2024), ਪੰਨੇ 68-87; ਅਨੁਰਾਗ ਭਾਸਕਰ, ਦ ਫਾਰਸਾਈਟਿਡ ਅੰਬੇਡਕਰ: ਆਈਡੀਆਜ਼ ਦੈਟ ਸ਼ੇਪਡ ਇੰਡੀਅਨ ਕੰਸਟੀਟਿਊਸ਼ਨਲ ਡਿਸਕੋਰਸ, ਪੈਂਗੁਇਨ (2024), ਪੰਨੇ 176-191; ਬੀ. ਸ਼ਿਵਾ ਰਾਓ, ਫਰੇਮਿੰਗ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆਜ਼ ਕੰਸਟੀਟਿਊਸ਼ਨ, ਭਾਗ 5, ਪੰਨੇ 249-257; ਬੀ.ਆਰ. ਅੰਬੇਡਕਰ, "ਐਵੀਡੈਂਸ ਬਿਫੋਰ ਦ ਸਾਊਥਬਰੋ ਕਮੇਟੀ", ਡਾ. ਬਾਬਾਸਾਹੇਬ ਅੰਬੇਡਕਰ: ਰਾਈਟਿੰਗਜ਼ ਐਂਡ ਸਪੀਚਜ਼, ਭਾਗ 1, ਪੰਨਾ 256; ਬੀ.ਆਰ. ਅੰਬੇਡਕਰ, "ਕੈਸਟਸ ਇਨ ਇੰਡੀਆ", ਡਾ. ਬਾਬਾਸਾਹੇਬ ਅੰਬੇਡਕਰ: ਰਾਈਟਿੰਗਜ਼ ਐਂਡ ਸਪੀਚਜ਼, ਭਾਗ 1, ਪੰਨਾ 16; ਬੀ.ਆਰ. ਅੰਬੇਡਕਰ, "ਐਨੀਹਿਲੇਸ਼ਨ ਆਫ਼ ਕਾਸਟ", ਡਾ. ਬਾਬਾਸਾਹੇਬ ਅੰਬੇਡਕਰ: ਰਾਈਟਿੰਗਜ਼ ਐਂਡ ਸਪੀਚਜ਼, ਭਾਗ 1, ਪੰਨਾ 54; ਬੀ.ਆਰ. ਅੰਬੇਡਕਰ, "ਫਿਲਾਸਫੀ ਆਫ਼ ਹਿੰਦੂਇਜ਼ਮ", ਡਾ. ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਅੰਬੇਡਕਰ: ਰਾਈਟਿੰਗਜ਼ ਐਂਡ ਸਪੀਚਜ਼, ਭਾਗ 3, ਪੰਨੇ 25-26 ਵਿੱਚ; ਬੀ.ਆਰ. ਅੰਬੇਡਕਰ, "ਜਾਤ ਦਾ ਖਾਤਮਾ", ਡਾ. ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਅੰਬੇਡਕਰ: ਰਾਈਟਿੰਗਜ਼ ਐਂਡ ਸਪੀਚਜ਼, ਭਾਗ 1, ਪੰਨਾ 86 ਵਿੱਚ; ਬੀ.ਆਰ. ਅੰਬੇਡਕਰ, "ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀਆਂ", ਡਾ. ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਅੰਬੇਡਕਰ: ਰਾਈਟਿੰਗਜ਼ ਐਂਡ ਸਪੀਚਜ਼, ਭਾਗ 1, ਪੰਨਾ 18 ਵਿੱਚ; ਬੀ.ਆਰ. ਅੰਬੇਡਕਰ, "ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀਆਂ", ਡਾ. ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਅੰਬੇਡਕਰ: ਰਾਈਟਿੰਗਜ਼ ਐਂਡ ਸਪੀਚਜ਼, ਭਾਗ 1, ਪੰਨਾ 14 ਵਿੱਚ; ਅਨਾਸਤਾਸੀਆ ਪਿਲਾਵਸਕੀ, "ਦ 'ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਟ੍ਰਾਈਬ' ਇਨ ਇੰਡੀਆ ਬਿਵਰ ਦ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼", ਕੰਪੈਰੇਟਿਵ ਸਟੱਡੀਜ਼ ਇਨ ਸੋਸਾਇਟੀ ਐਂਡ ਹਿਸਟਰੀ 57, ਨੰ. 2 (2015): 323-54, ਪੰਨਾ 327 'ਤੇ; ਅਨਾਸਤਾਸੀਆ ਪਿਲਾਵਸਕੀ, "ਦ 'ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਟ੍ਰਾਈਬ' ਇਨ ਇੰਡੀਆ ਬਿਫੋਰ ਦ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼", ਕੰਪੈਰੇਟਿਵ ਸਟੱਡੀਜ਼ ਇਨ ਸੋਸਾਇਟੀ ਐਂਡ ਹਿਸਟਰੀ 57, ਨੰ. 2 (2015): 323-54, ਪੰਨਾ 326 'ਤੇ; ਜੌਨ ਲੇਵਿਸ ਗਿਲਿਨ, ਟੈਮਿੰਗ ਦ ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ: ਐਡਵੈਂਚਰਜ਼ ਇਨ ਪੇਨੋਲੋਜੀ, ਪੰਨਾ 110; ਜੌਨ ਲੇਵਿਸ ਗਿਲਿਨ, ਟੈਮਿੰਗ ਦ ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ: ਐਡਵੈਂਚਰਜ਼ ਇਨ ਪੇਨੋਲੋਜੀ, ਮੈਕਮਿਲਨ ਕੰਪਨੀ (1931), ਪੰਨਾ 115-16, 122; ਬੀ.ਆਰ. ਅੰਬੇਡਕਰ, "ਐਵੀਡੈਂਸ ਬਿਫੋਰ ਦ ਸਾਊਥਬਰੋ ਕਮੇਟੀ (1919)", ਡਾ. ਬਾਬਾਸਾਹਿਬ ਅੰਬੇਡਕਰ: ਰਾਈਟਿੰਗਜ਼ ਐਂਡ ਸਪੀਚਜ਼, ਭਾਗ 1, ਪੰਨਾ 255; "ਡਾ. ਅੰਬੇਡਕਰ ਐਟ ਦ ਗੋਲਮੇਜ਼ ਕਾਨਫਰੰਸਜ਼", ਡਾ. ਬਾਬਾਸਾਹਿਬ ਅੰਬੇਡਕਰ: ਰਾਈਟਿੰਗਜ਼ ਐਂਡ ਸਪੀਚਜ਼, ਭਾਗ 2, ਪੰਨਾ 504; ਬੀ.ਆਰ. ਅੰਬੇਡਕਰ, "ਐਨੀਹਿਲੇਸ਼ਨ ਆਫ਼ ਕਾਸਟ", ਡਾ. ਬਾਬਾਸਾਹਿਬ ਅੰਬੇਡਕਰ: ਰਾਈਟਿੰਗਜ਼ ਐਂਡ ਸਪੀਚਜ਼, ਭਾਗ 1, ਪੰਨਾ 47; ਮਾਰਕ ਗੈਲੈਂਟਰ, "ਮਾਡਰਨ ਇੰਡੀਆ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਜਾਤ", ਏਸ਼ੀਅਨ ਸਰਵੇਖਣ (1963), ਭਾਗ 3, ਨੰਬਰ 11, ਪੰਨੇ 544-59, ਪੰਨਾ 545 'ਤੇ; ਮਾਰਕ ਗੈਲੈਂਟਰ, "ਅਛੂਤਤਾ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ", ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹਫਤਾਵਾਰੀ (1969), ਭਾਗ 4, ਨੰਬਰ 1/2, ਪੰਨੇ 131-170, ਪੰਨਾ 131 'ਤੇ; ਕੌਂਸਲ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ

ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਬਾਰੇ ਕਮੇਟੀ, 1838, ਪੰਨਾ 106; ਡੇਵਿਡ ਆਰਨੋਲਡ ਅਤੇ ਡੇਵਿਡ ਹਾਰਡੀਮੈਨ (ਸੰਪਾਦਕ), ਸਬਅਲਟਰਨ ਸਟੱਡੀਜ਼ VIII: ਰਣਜੀਤ ਗੁਹਾ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਵਿੱਚ ਲੇਖ, ਆਕਸਫੋਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪ੍ਰੈਸ (1994), ਪੰਨੇ 148-187, ਪੰਨਾ 172 'ਤੇ; ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਆਫ਼ ਜੇਲ੍ਹਜ਼, ਅਵਧ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ, 1826, ਪੰਨਾ 33 ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਡੇਵਿਡ ਆਰਨੋਲਡ (1994), ਪੰਨਾ 172 ਵਿੱਚ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ; ਡੇਵਿਡ ਆਰਨੋਲਡ, "ਲੇਬਰਿੰਗ ਫਾਰ ਦ ਰਾਜ: ਕਨਵਿਕਟ ਵਰਕ ਰੈਜੀਮਜ਼ ਇਨ ਕਲੋਨੀਅਲ ਇੰਡੀਆ, 1836-1939", ਕ੍ਰਿਸ਼ਚੀਅਨ ਜੀ ਵੀਟੋ ਅਤੇ ਐਲੇਕਸ ਲਿਚਟਨਸਟਾਈਨ (ਸੰਪਾਦਨ), ਗਲੋਬਲ ਕਨਵਿਕਟ ਲੇਬਰ, ਬ੍ਰਿਲ (2015), ਪੰਨੇ 199-221, ਪੰਨੇ 209 'ਤੇ; ਸਕੱਤਰ, ਭਾਰਤ, ਗ੍ਰਹਿ (ਨਿਆਂਇਕ), ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ, ਮਦਰਾਸ, 8 ਜੁਲਾਈ 1871, ਮਦਰਾਸ ਜੁਡੀਸ਼ੀਅਲ ਪ੍ਰੋਸੀਡਿੰਗਜ਼, ਨੰ. 98, 24 ਅਕਤੂਬਰ 1871] ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਡੇਵਿਡ ਆਰਨੋਲਡ (2015), ਪੰਨੇ 210; ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ 'ਤੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ, 1987, ਪੰਨੇ 156 ("ਆਰ.ਕੇ. ਕਪੂਰ ਕਮੇਟੀ") ਵਿੱਚ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ; ਮਾਈਕਲ ਕਲਾਰਮੈਨ, ਅਨਫਿਨਿਸ਼ਡ ਬਿਜ਼ਨਸ: ਨਸਲੀ ਸਮਾਨਤਾ ਵਿੱਚ ਅਮਰੀਕੀ ਇਤਿਹਾਸ, ਆਕਸਫੋਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪ੍ਰੈਸ (2007); ਜਮਾਲ ਗ੍ਰੀਨ, ਹਾਉ ਰਾਈਟਸ ਵੈਂਟ ਰਾਈਟ: ਵਾਇ ਆਬਸੇਸ਼ਨ ਵਿਦ ਰਾਈਟਸ ਇਜ਼ ਟੀਅਰਿੰਗ ਅਮਰੀਕਾ ਅਪਾਰਟ, ਮੈਰੀਨਰ ਬੁੱਕਸ, 2022, ਪੰਨਾ 248; ਪਾਉਲੋ ਫਰੇਅਰ, ਪੈਡਾਗੋਜੀ ਆਫ਼ ਦ ਓਪਰੈਸਡ (ਮਾਇਰਾ ਬਰਗਮੈਨ ਰਾਮੋਸ ਦੁਆਰਾ ਅਨੁਵਾਦਿਤ), ਪੈਂਗੁਇਨ 2017, ਪੰਨਾ 24; ਐਲਨ ਪੈਟਨ, ਕ੍ਰਾਈ, ਦ ਬੀਲਡ ਕੰਟਰੀ, ਵਿੰਟੇਜ ਬੁੱਕਸ, 2002; ਬੈੱਲ ਹੁੱਕਸ, ਸੈਲਵੇਸ਼ਨ: ਬਲੈਕ ਪੀਪਲ ਐਂਡ ਲਵ, ਹਾਰਪਰ ਪੇਰੇਨਿਅਲ, 2001; ਪੰਨਾ 214-15; ਨੁਸਰਤ ਐਫ. ਜਾਫਰੀ, ਇਹ ਲੈਂਡ ਵੀ ਕਾਲ ਹੋਮ: ਦ ਸਟੋਰੀ ਆਫ਼ ਏ ਫੈਮਿਲੀ, ਕਾਸਟ, ਕੰਵਰਜ਼ਨਜ਼ ਐਂਡ ਮਾਡਰਨ ਇੰਡੀਆ, ਪੈਂਗੁਇਨ (2024), ਪੰਨਾ XV - ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਵੈੱਬਸਾਈਟਾਂ ਦੀਆਂ ਸੂਚੀਆਂ

ਦ ਕਰਿਮੀਨਲ ਟ੍ਰਾਈਬਜ਼ ਇਨਕੁਆਰੀ ਕਮੇਟੀ ਰਿਪੋਰਟ (1949-50), https://www.mha.gov.ਆਈ.ਐਨ./sites/default/files/PrisonManual2016.pdf , ਪੰਨਾ 92; ਮਾਡਲ ਪ੍ਰਿਜ਼ਨ ਮੈਨੂਅਲ 2016, ਪੰਨਾ 4, ਬੀ.ਬੀ. ਪਾਂਡੇ, "ਫੌਜਦਾਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਹੋਰਾਈਜ਼ਨਜ਼ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ", ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. ਜਰਨਲ (2021), https://www.scconlਆਈ.ਐਨ.e.com/blog/post/2021/07/07/expandਆਈ.ਐਨ.g-horizons-of-crimਆਈ.ਐਨ.al-procedure-law/ ; ਬੀ.ਆਰ. ਅੰਬੇਡਕਰ, "ਰਾਜ ਅਤੇ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ", ਡਾ. ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਅੰਬੇਡਕਰ: ਲਿਖਤਾਂ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਵਿੱਚ, ਭਾਗ 1, ਪੰਨਾ 393, https://www.mea.gov.ਆਈ.ਐਨ./Images/CPV/Volume1.pdf - ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਐਕਟਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ

ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ, 2022; ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ; ਅਪਰਾਧਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕੋਡ, 1973; ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਲਈ ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ, 2003;

ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਜੇਲ੍ਹ ਕੋਡ ਨਿਯਮ, 1967; ਠੱਗੀ ਐਕਟ (1836 ਦਾ XXX); ਡਕੈਤੀ ਐਕਟ (1843 ਦਾ XXIV); ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (ਖਤਮ) ਐਕਟ 1976; ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ 1871; ਦੰਡ ਕੋਡ 1860; ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਬੰਦੋਬਸਤ ਐਕਟ; ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ 1911; ਸੁਧਾਰ ਸਕੂਲ ਐਕਟ, 1897; ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ 1924; ਗਵਾਲੀਅਰ ਦਾ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਮੈਨੂਅਲ; ਰੀਵਾ ਭਟਕਦੇ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1925; ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ (ਮਦਰਾਸ ਰੱਦ) ਐਕਟ, 1947; ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਕਬੀਲੇ (ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ) ਐਕਟ, 1989; ਜੇਲ੍ਹ ਐਕਟ 1984; ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ, 2022; ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਵਿੱਚ ਜੇਲ੍ਹ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਲਈ ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਜੇਲ੍ਹ ਕੋਡ ਨਿਯਮ, 1967; ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ, 1987; ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਜੇਲ੍ਹ ਨਿਯਮ, 1979; ਓਡੀਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਲਈ ਓਡੀਸ਼ਾ ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਨਿਯਮ, 2020; ਕੇਰਲਾ ਜੇਲ੍ਹ ਨਿਯਮ 1958; ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਜੇਲ੍ਹ ਨਿਯਮ, 1983; ਬੰਬਈ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਲਈ ਨਿਯਮ, 1954; ਕਰਨਾਟਕ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਸੇਵਾਵਾਂ ਮੈਨੂਅਲ-2021; ਰਾਜਸਥਾਨ ਜੇਲ੍ਹ ਨਿਯਮ, 2022; ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਲਈ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ 2021; ਮਦਰਾਸ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ, 1899; ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ, 1941; ਰਾਜਸਥਾਨ ਜੇਲ੍ਹ ਨਿਯਮ 1951; ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਸੇਵਾਵਾਂ ਐਕਟ, 2023; ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਅਥਾਰਟੀ ਐਕਟ, 1987; ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਐਕਟ, 1948 (ਪਹਿਲਾਂ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਐਕਟ 1948); ਮੱਧ ਭਾਰਤ ਘੁੰਮਣਘੇਰੀ, ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਅਤੇ ਅਪਰਾਧੀਆਂ (ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਬੰਦੋਬਸਤ) ਐਕਟ, 1952; ਉੜੀਸਾ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਐਕਟ, 1952; ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਐਕਟ, 1952; ਰਾਜਸਥਾਨ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਐਕਟ, 1953; ਜੰਮੂ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ (ਨਿਯੰਤਰਣ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ) ਐਕਟ, 1956; ਬੰਬੇ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਐਕਟ, 1959; ਗੁਜਰਾਤ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਐਕਟ, 1959; ਕੇਰਲ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਐਕਟ, 1960; ਕਰਨਾਟਕ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਐਕਟ, 1961; ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਐਕਟ, 1962; ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਐਕਟ, 1969; ਗੋਆ, ਦਮਨ ਅਤੇ ਦੀਵ ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ ਐਕਟ, 1976; ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ ਐਕਟ, 1948।

ਕੀਵਰਡਸ ਦੀ ਸੂਚੀ

ਜਾਤੀ-ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰਾ; ਜੇਲ੍ਹਾਂ; ਰਾਜ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ; ਹੱਥੀਂ ਕਿਰਤ ਦੀ ਵੰਡ; ਬੈਰਕਾਂ ਦੀ ਵੰਡ; ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਅਤੇ ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕੈਦੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਤਕਰਾ; ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ, 2016; ਰਸੋਈਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਤਕਰਾ; ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ; ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲੇ; ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਸੇਵਾਵਾਂ ਐਕਟ 2023; ਜਾਤੀ ਕਾਲਮ; ਮੁਕੱਦਮਾ ਅਧੀਨ ਅਤੇ/ਜਾਂ ਦੋਸ਼ੀ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਰਜਿਸਟਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ; ਅਰਨੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਦੇ ਕੇਸ ਅਤੇ ਅਮਾਨਤੁੱਲਾ ਖਾਨ ਦੇ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਜਾਰੀ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼; ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਜਾਤੀਆਂ;

ਉੱਚ ਜਾਤੀਆਂ; ਸਿੱਧਾ ਵਿਤਕਰਾ; ਛੂਤ-ਛਾਤ; ਜਾਤੀ ਪੱਖਪਾਤ; ਕਿਰਤ/ਕੰਮ ਦੀ ਜਾਤੀ ਅਧਾਰਤ ਵੰਡ; ਵਰਗੀਕਰਨ ਦਾ ਸਮਝਦਾਰ ਅਤੇ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸਿਧਾਂਤ; ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਗਠਜੋੜ; ਪੁਨਰਵਾਸ; ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰਨਾ; ਸਮਾਜਿਕ ਦਰਜਾਬੰਦੀ; ਗੈਰ-ਆਦਤ ਕੈਦੀ; ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਅਚੱਲਤਾ; ਕਿਰਤ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ; ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਅਤੇ ਨਿਰੰਤਰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਉਣਾ; ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ; ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ; ਮੁਫ਼ਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ; ਧਾਰਾ 15 ਅਧੀਨ ਗੈਰ-ਵਿਤਕਰਾ; ਧਾਰਾ 17 ਵਿੱਚ ਛੂਤ-ਛਾਤ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ; ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ; ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਤਸਕਰੀ ਦੀ ਮਨਾਹੀ; ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ; ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨਾ; ਵਿਤਕਰੇ ਅਤੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ; ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ 'ਤੇ ਨਿਆਂ ਸ਼ਾਸਤਰ; ਹੱਥੀਂ ਮੈਲਾ ਢੋਣ ਵਾਲੇ; ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਬੰਧਨ; ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀ; ਆਦਤਨ/ਦੁਬਾਰਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੈਦੀ; ਠੋਸ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਗਤ ਵਿਤਕਰਾ; ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ; ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਿਤਕਰਾ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਮਾਮਲਾ

ਸਿਵਲ ਮੂਲ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ: ਰਿੱਟ ਪਟੀਸ਼ਨ (ਸੀ) ਨੰ. 1404 ਆਫ 2023
(ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਧਾਰਾ 32 ਦੇ ਤਹਿਤ)

ਪਾਰਟੀਆਂ ਲਈ ਪੇਸ਼ੀ

ਡਾ. ਐਸ. ਮੁਰਲੀਧਰ, ਸੀਨੀਅਰ ਐਡਵੋਕੇਟ, ਪ੍ਰਸੰਨਾ ਐਸ., ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਾਡੇਕਰ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਅਪੂਰਵਾ ਸਿੰਘ, ਐਮ.ਏ. ਕਾਰਤਿਕ, ਮੈਤ੍ਰੇਯ ਸੁਬਰਾਮਨੀਅਮ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਪਲਕ ਭਗਤ, ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਲਈ ਵਕੀਲ।

ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਐਸ਼ਵਰਿਆ ਭੱਟੀ, ਏਐਸਜੀ, ਤਪੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਸਿੰਘ, ਸੀਨੀਅਰ ਏਏਜੀ, ਮਨੀ ਮੁੰਜਾਲ, ਅਸ਼ੋਕ ਪਾਨੀਗ੍ਰਹੀ, ਬੀ.ਕੇ. ਸਤੀਜਾ, ਰਜਤ ਨਾਇਰ, ਅਰਵਿੰਦ ਕੁਮਾਰ ਸ਼ਰਮਾ, ਪ੍ਰਦੀਪ ਮਿਸ਼ਰਾ, ਦਲੀਪ ਧਿਆਨੀ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਆਰੋਹੀ ਭੱਲਾ, ਹਿਮਾਂਸ਼ੂ ਚੱਕਰਵਰਤੀ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਆਸਥਾ ਸ਼ਰਮਾ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਰਿਪੁਲ ਸਵਾਤੀ ਕੁਮਾਰੀ, ਮਹਿਫੂਜ਼ ਅਹਿਸਾਨ ਨਾਜ਼ਕੀ, ਸੁਭਾਸ਼ੀਸ਼ ਮੋਹੰਤੀ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਸ਼ਰਮਾ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਮਧੂਸਮਿਤਾ ਸਿੰਘ ਕਪੰਕਰ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਚਿੰਗਾਲੇ, ਸਿਧਾਰਥ ਧਰਮਾਧਿਕਾਰੀ, ਆਦਿਤਿਆ ਅਨਿਰੁੱਧ ਪਾਂਡੇ, ਭਰਤ ਬਾਗਲਾ, ਸੌਰਵ ਸਿੰਘ, ਆਦਿਤਿਆ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਪ੍ਰੀਤ ਐੱਸ. ਫਾਂਸੇ, ਆਦਰਸ਼ ਦੂਬੇ, ਡੀ.ਐੱਲ. ਚਿਦਾਨੰਦ, ਈਸ਼ਾਨ ਰਾਏ ਚੌਧਰੀ, ਅਨੁਜ ਸਕਸੈਨਾ, ਦੁਰਗੇਸ਼ ਰਾਮਚੰਦਰ ਗੁਪਤਾ, ਅਨੁਜ ਰੁਹੇਲਾ, ਸ਼ੁਭਮ ਸਾਗਰ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਪਾਇਲ ਗਾਇਕਵਾੜ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸ਼ਰਮਾ, ਪ੍ਰਥਮ ਅਰੋੜਾ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸਿੰਘ, ਗੁੰਟੂਰ ਪ੍ਰਮੋਦ ਕੁਮਾਰ, ਕੇਸ਼ਵ ਸਿੰਘ, ਸਬਰੀਸ਼ ਸੁਬਰਾਮਨੀਅਨ, ਐਡਵੋਕੇਟ ਡਾ. ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ।

ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦਾ ਫੈਸਲਾ / ਆਦੇਸ਼

ਫੈਸਲਾ

ਡਾ. ਧਨੰਜੈ ਵਾਈ ਚੰਦਰਚੂੜ ਸੀ.ਜੇ.ਆਈ

ਸਮੱਗਰੀ*

I. ਰਿੱਟ ਪਟੀਸ਼ਨ..... 4
II. ਬੇਨਤੀਆਂ..... 4
III. ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਵਿਆਖਿਆ..... 6
IV. ਮੁਕਤੀ, ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ..... 9
V. ਧਾਰਾ 14 ਦੇ ਰੂਪ..... 17
VI. ਧਾਰਾ 15 ਦੇ ਤਹਿਤ ਗੈਰ-ਵਿਤਕਰਾ..... 23
VII. ਧਾਰਾ 17 ਵਿੱਚ ਛੂਤ-ਛਾਤ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ..... 33
VIII. ਧਾਰਾ 21: ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਦਾ..... 38
IX. ਧਾਰਾ 23: ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਤਸਕਰੀ ਦੀ ਮਨਾਹੀ..... 45
X. ਪੂਰਵ-ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਵਿਤਕਰੇ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ..... 57
XI. ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦਾ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਦਮਨ..... 60
i. ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ.....61
ii. ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ ਵਿਤਕਰਾ..... 70
iii. ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨਾ..... 74
XII. ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ 'ਤੇ ਨਿਆਂ ਸ਼ਾਸਤਰ ਭਾਰਤ..... 77
XIII. ਇਤਰਾਜ਼ਯੋਗ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ..... 88
XIV. ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਅਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ..... 105
XV. ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ 2016: ਕੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ?..... 125
XVI. ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਸੇਵਾਵਾਂ ਐਕਟ, 2023..... 132
XVII. ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਉਣਾ..... 134
XVIII. ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ..... 138
XIX. ਅਸਲੀ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਗਤ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਭੇਦਭਾਵ.....144
XX. ਸਿੱਟਾ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼..... 146

1. ਰਿੱਟ ਪਟੀਸ਼ਨ

1. ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ, ਸੁਕੰਨਿਆ ਸ਼ਾਂਤਾ, ਇੱਕ ਪੱਤਰਕਾਰ, ਨੇ ਇੱਕ ਲੇਖ "ਵੱਖਰੇਪਣ ਤੋਂ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਤੱਕ, ਮਨੂ ਦਾ ਜਾਤੀ ਕਾਨੂੰਨ ਭਾਰਤੀ ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ" ਲਿਖਿਆ, ਜੋ 10 ਦਸੰਬਰ 2020 ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ-ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਨੇ ਰਾਜ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਵਿੱਚ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਉਪਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਹੈ। 10 ਜੁਲਾਈ

---

* ਸੰਪਾਦਨ ਨੋਟ: ਮੂਲ ਨਿਰਣੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਨਾਬੰਦੀ।

2024 ਦੇ ਇੱਕ ਆਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ, ਫੈਸਲਾ ਰਾਖਵਾਂ ਰੱਖ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਭਾਰਤ ਭਰ ਤੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਿਆ ਹੈ। ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਅਤੇ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਕੀਲ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਧੀਕ ਸਾਲਿਸਟਰ ਜਨਰਲ (ਏਐਸਜੀ) ਭਾਰਤ ਸੰਘ ਵੱਲੋਂ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ। ਝਾਰਖੰਡ, ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ, ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ, ਉੜੀਸਾ, ਕਰਨਾਟਕ, ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਰਾਜ ਵਕੀਲ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ।

II. ਬੇਨਤੀਆਂ

2. ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਵੱਲੋਂ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ ਸੀਨੀਅਰ ਵਕੀਲ, ਡਾ. ਐਸ. ਮੁਰਲੀਧਰ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ-ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਕਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਾਜ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗੈਰ-ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 14, 15, 17, 21 ਅਤੇ 23 ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਾਡੇਕਰ ਨੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਾਜ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ/ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਚਾਰਟ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ-ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰਾ ਜਾਰੀ ਹੈ: (i) ਹੱਥੀਂ ਕਿਰਤ ਦੀ ਵੰਡ; (ii) ਬੈਰਕਾਂ ਦਾ ਵੱਖਰਾ ਹੋਣਾ; ਅਤੇ (iii) ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਅਤੇ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀਆਂ" ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕੈਦੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਉਪਬੰਧ। ਉਸਨੇ ਅੱਗੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ, 2016 ਰਸੋਈਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਤਕਰੇ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਾਤੀ ਵਿਤਕਰੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵਿਵਾਦਿਤ ਉਪਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਜਾਤੀ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ "ਮਾਡਲ" ਨਹੀਂ ਹੈ। ਲਿਖਤੀ ਬੇਨਤੀਆਂ ਵਿੱਚ, ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਦੇ ਪੱਖ ਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਤੀਵਾਦੀ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਵਿੱਚ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀਆਂ" ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਇਸਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕੇ।

3. ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਐਸ਼ਵਰਿਆ ਭਾਟੀ, ਸਿੱਖਿਅਤ ਏਐਸਜੀ, ਨੇ ਇੱਕ ਲਿਖਤੀ ਨੋਟ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਕਿ ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਤਰਾਲੇ ਨੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਲਈ ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ, 2003 ਅਤੇ ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ, 2016 ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਮਈ 2016 ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ (ਯੂਟੀ) ਨੂੰ ਸਰਕੂਲੇਟ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਰਜਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ 26 ਫਰਵਰੀ 2024 ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਤਰਾਲੇ ਦੁਆਰਾ ਡਿਪਟੀ ਸੈਕਟਰੀ (ਪੀਆਰ ਅਤੇ ਏਟੀਸੀ) ਰਾਹੀਂ ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸੈਕਟਰੀ (ਗ੍ਰਹਿ/ਜੇਲ੍ਹਾਂ) ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਡੀਜੀ/ਆਈਜੀ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸਲਾਹ ਦਾ ਵੀ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਸਟੇਟ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ/ਜੇਲ੍ਹ ਐਕਟ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਭੇਦਭਾਵਪੂਰਨ ਉਪਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ। ਉਸਨੇ ਅੱਗੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ "ਜੇਲ੍ਹਾਂ, ਸੁਧਾਰ ਕੇਂਦਰਾਂ, ਬੋਰਸਟਲ

ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਵਿਅਕਤੀ" ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਸੱਤਵੇਂ ਅਨੁਸੂਚੀ ਦੀ ਸੂਚੀ ॥ ਦੀ ਐਂਟਰੀ 4 ਦੇ ਤਹਿਤ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

4. ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਰਾਜ ਦੀ ਵਕੀਲ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਆਸਥਾ ਸ਼ਰਮਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਜੇਲ੍ਹ ਕੋਡ ਨਿਯਮ, 1967 (ਨਿਯਮ ਨੰ. 741, 793, 860 ਅਤੇ 1117) ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜਾਤ/ਧਰਮ/ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲਾਗੂ/ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਚਾਰ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ/ਬਦਲਣ/ਸੋਧਣ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਚੁਕਵੇਂ ਅਥਾਰਟੀ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਕੀਲ ਸ਼੍ਰੀ ਅਨੁਜ ਸਕਸੈਨਾ ਨੇ "ਜਾਤੀ" ਕਾਲਮ ਅਤੇ ਅੰਡਰਟਰਾਇਲ ਅਤੇ/ਜਾਂ ਦੋਸ਼ੀ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਰਜਿਸਟਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਵਾਲੇ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਵਿਆਖਿਆ

5. ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਮੌਜੂਦਾ ਪਟੀਸ਼ਨ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦੇ ਹਾਂ, ਸਾਨੂੰ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਆਖਿਆ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਆਖ਼ਰਕਾਰ, ਇਸ ਪਟੀਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਦੇ ਵਿਵਾਦਿਤ ਉਪਬੰਧ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਮੁੱਲ ਦਾਅ 'ਤੇ ਹਨ।

6. ਸੰਵਿਧਾਨ ਆਪਣੇ ਸੰਸਥਾਪਕਾਂ ਦੇ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ, ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਇੱਕ ਸਮੂਹਿਕ ਭਵਿੱਖ ਦੇਣ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਇੱਕ ਹੋਰ ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਅਤੇ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਹਰ ਨਾਗਰਿਕ ਨੂੰ ਵਧਣ-ਫੁੱਲਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਮੁੱਲ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਛਾਵਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ ਸਗੋਂ ਜੀਵਿਤ ਹਕੀਕਤਾਂ ਹਨ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਆਖਿਆ ਇਸਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਬਲੂਪ੍ਰਿੰਟ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗ੍ਰੈਨਵਿਲ ਆਸਟਿਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ - ਇੱਕ "ਸਮਾਜਿਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼" ਅਤੇ ਇੱਕ "ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਨ ਸ਼ਕਤੀ" ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਉਪਬੰਧ "ਮਾਨਵਤਾਵਾਦੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ" ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।[1]

7. ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਪੈਕਟ੍ਰਮ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦੇਣ ਲਈ ਵਿਕਸਤ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਨਾਲ ਹੀ ਰਾਜ ਜਾਂ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਨਿੱਜੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵਾਧੂ ਸੁਰੱਖਿਆ ਉਪਾਅ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮਾਮਲਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਪੰਝੱਤਰ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ, ਨਿੱਜਤਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ, ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ

ਗ੍ਰੈਨਵਿਲ ਆਸਟਿਨ, ਦ ਇੰਡੀਅਨ ਕੰਸਟੀਚਿਊਸ਼ਨ: ਕੋਰਨਰਸਟੋਨ ਆਫ਼ ਏ ਨੇਸ਼ਨ, ਆਕਸਫੋਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪ੍ਰੈਸ (1999), ਪੰਨੇ 50 'ਤੇ, xii-xiii

ਪ੍ਰਤੀਕੂਲ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅਧਿਕਾਰ ਵਰਗੇ ਨਵੇਂ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਅਧਿਕਾਰਾਂ, ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਮੂਲ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਨਿਹਿਤ ਵਜੋਂ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਨੂੰ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਿਚਕਾਰ ਨਾਜ਼ੁਕ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਢਾਂਚੇ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

8. ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਾਰੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਹਿਤ ਮਾਣ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ।5 ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਉਹਨਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ 'ਤੇ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਚੋਣਾਂ ਕਰਨ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਦੇ "ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਭਾਲ" ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮਤ ਦਾ ਨਿਯੰਤਰਣ ਲੈਣ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਜ਼ਾਦੀ ਸਵੈ-ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਕੇ, ਅਸੀਂ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਹਰੇਕ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਜੋ "ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਤਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿਰਪੱਖ, ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਅਤੇ ਵਾਜਬ" ਹੋਵੇ।

9. ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਸਾਡੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨੂੰ ਇਸਦੇ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਚੁੱਪ ਨੂੰ ਭਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਨਿਰਮਾਤਾ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਹਰ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਲਗਾ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਕੁਝ ਫੈਸਲੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਵਿਵੇਕ 'ਤੇ ਵੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਜੋ ਚੋਣਾਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਉਹ ਵਿਆਪਕ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਢਾਂਚੇ ਅਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਾੜੇ ਨੂੰ ਭਰਨ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਹ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸਾਡੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨੂੰ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮੁੱਲਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਮਾਨਤਾ, ਮਾਣ, ਆਜ਼ਾਦੀ, ਸੰਘਵਾਦ ਅਤੇ

---

2 ਉੱਨੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਨ ਬਨਾਮ ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ (1993) 1 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 645

3 ਜਸਟਿਸ (ਸੇਵਾਮੁਕਤ) ਕੇ.ਐਸ. ਪੁੱਟਾਸਵਾਮੀ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ (2017) 10 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 1

4 ਕੇ. ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ, 2024 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 280

5 ਕਾਮਨ ਕਾਜ਼ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ (2018) 4 ਸਕੇਲ 1

6 ਜਸਟਿਸ (ਸੇਵਾਮੁਕਤ) ਕੇ.ਐਸ. ਪੁੱਟਾਸਵਾਮੀ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ (2017); ਕਾਮਨ ਕਾਜ਼ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ (2018)।

7 ਅਮਰੀਕੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਐਲਾਨਨਾਮਾ, ਅਸਲ ਟ੍ਰਾਂਸਕ੍ਰਿਪਟ https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਹੈ

8 ਸ਼ਫੀਨ ਜਹਾਂ ਬਨਾਮ ਅਸ਼ੋਕਨ ਕੇ.ਐਮ. (2018) 16 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 368

ਸੰਸਥਾਗਤ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨੂੰ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ "ਨਾਗਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਵਿਰੋਧ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਹਨ।" ਸਾਡਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦੇ ਸੰਪੂਰਨ ਪਾਠ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। 1010. ਸੰਵਿਧਾਨ ਇਹ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਦਾਲਤਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਦਾਲਤਾਂ ਨਿਰਪੱਖ

ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਇਕਸਾਰਤਾ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਰਦਰਸ਼ਤਾ ਵੀ ਸਿਸਟਮ ਵਿੱਚ ਜਨਤਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੀ ਹੈ।[1] " ਨਿਰਪੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਜੋਂ ਆਪਣੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ, ਅਦਾਲਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਜਾਂਚ ਵਜੋਂ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਣ।

11. ਸੰਵਿਧਾਨ ਇਹ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਬਣਾਏ ਗਏ ਕਾਨੂੰਨ ਇਸਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਣ। 12 ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਵਿਆਖਿਆ "ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਉਲਟਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਰਨ 'ਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ"। 13 "ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਜੋ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਨੀਂਹ 'ਤੇ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ, ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੁਆਰਾ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਲਈ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘੀਆਂ ਹਨ"। 14 ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਅਤੇ ਪੂਰਵ-ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਕੇ, "ਅਸੀਂ ਨਿਸ਼ਚਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਰਾਹ ਤੈਅ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ"। 15 ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਅਤੇ ਪੂਰਵ-ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ "ਸਮਾਜ ਦੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵਿੱਚ", ਸੰਵਿਧਾਨ "ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਨਿਆਂਪੂਰਨ, ਮਨੁੱਖੀ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦ ਹੋਂਦ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ"। 16
12. ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਦੇ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਾਨੂੰਨ ਉੱਤਰ-ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇੱਕ ਵਿਦਵਾਨ ਨੇ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਹੈ, "ਜਦੋਂ ਕਿ ਵਿਭਿੰਨ ਅਪਰਾਧਿਕ ਨਿਆਂ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਅਤੇ

---

9 ਜਸਟਿਸ (ਸੇਵਾਮੁਕਤ) ਕੇ.ਐਸ. ਪੁੱਟਾਸਵਾਮੀ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ (2017)

10 ਮੇਨਕਾ ਗਾਂਧੀ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ, 1978 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 16

11 ਸੀਪੀਆਈਓ, ਭਾਰਤ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਬਨਾਮ ਸੁਭਾਸ਼ ਚੰਦਰ ਅਗਰਵਾਲ, 2019 (16) ਸਕੇਲ 40

12 ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦਾ ਅਨੁਛੇਦ 13(1) ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ: "ਇਸ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਸਾਰੇ ਕਾਨੂੰਨ, ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਇਸ ਭਾਗ ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਨਾਲ ਅਸੰਗਤ ਹਨ, ਅਜਿਹੀ ਅਸੰਗਤਤਾ ਦੀ ਹੱਦ ਤੱਕ, ਰੱਦ ਹੋਣਗੇ।"

13 ਕਲਪਨਾ ਮਹਿਤਾ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ [2018] 4 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 1

14 ਇਬਿਡ

15 ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ ਜੌਹਰ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ, 2018 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ 790 [ਜਸਟਿਸ ਚੰਦਰਚੂੜ]

16 ਇਬਿਡ

ਕੋਡਬੱਧ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਨੈਤਿਕ ਉੱਤਮਤਾ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਜਾਇਜ਼ਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ, ਸਾਮਰਾਜੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੁਆਰਾ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਤਮਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ।" 17 ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਾਨੂੰਨ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ "ਰਾਜ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ" ਵਜੋਂ, "ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੀ ਬਰਾਬਰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਾ ਕਰਨ"। 18 ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਨੂੰ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਜਾਂ ਪੂਰਵ-ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।

13. ਸੰਵਿਧਾਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ, "ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਬਰਾਬਰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ"। 19 ਇਸ ਲਈ ਸੰਵਿਧਾਨ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚਰਚਾ ਲਈ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਿਤ ਹਕੀਕਤਾਂ ਦਾ ਸੁਚੇਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਰਥਪੂਰਨ ਨਤੀਜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਇਸ ਪਹਿਲੂ 'ਤੇ ਹੋਰ ਚਰਚਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵਿਵਾਦਿਤ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੀਏ।

IV. ਮੁਕਤੀ, ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਮਾਣ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ

14. ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ ਇੱਕ ਮੁਕਤੀਦਾਇਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਇੱਕ ਕੁਆਂਟਮ ਛਾਲ ਹੈ। ਇੱਕ ਹੀ ਝਟਕੇ ਵਿੱਚ, ਇਸਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਨਮਾਨਜਨਕ ਪਛਾਣ ਦਿੱਤੀ। 26 ਜਨਵਰੀ 1950 ਨੂੰ, ਸੰਵਿਧਾਨ ਨੇ ਜਾਤ-ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰੇ ਦੀ ਕਾਨੂੰਨੀਤਾ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦਾ ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਣ ਵਧਿਆ।

15. ਸੰਵਿਧਾਨ ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਗ੍ਰੈਨਵਿਲ ਆਸਟਿਨ ਨੇ ਕਿਹਾ:

"ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ ਪਿਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮਾਵਾਂ ਨੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ। ਆਦਰਸ਼ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਅਖੰਡਤਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਵਾਲਾ ਸਮਾਜ ਸਨ। ਨਵਾਂ ਸਮਾਜ ਸੰਵਿਧਾਨਕ, ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ

---

17 ਬੀ.ਬੀ. ਪਾਂਡੇ, "ਫੌਜਦਾਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਹੋਰਾਈਜ਼ਨਜ਼ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ", ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. ਜਰਨਲ (2021), https://www.scconline.com/blog/post/2021/07/07/expanding-horizons-of-criminal-procedure-law/

18 ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ ਜੌਹਰ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ, 2018 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 790 [ਜਸਟਿਸ ਚੰਦਰਚੂੜ]

19 ਆਈ.ਬੀ.ਆਈ.ਡੀ.

ਹੋਏ ਇੱਕ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਏਕਤਾ, ਸਮਾਜਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਅਤੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਹਿਜ ਜਾਲ ਦੇ ਤਿੰਨ ਤਾਰਾਂ ਵਜੋਂ ਸੋਚਿਆ। ਸੰਸਥਾਪਕਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਸੀ ਨਿਰਭਰ ਸਨ ਅਤੇ ਇਕੱਠੇ ਭਾਲੇ ਜਾਣੇ ਸਨ।"20

ਮਾਰਕ ਗੈਲੈਂਟਰ ਨੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਨੋਟ ਕੀਤਾ:

"ਸੁਤੰਤਰ ਭਾਰਤ ਨੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ, ਮੁੱਲਵਾਨ ਅਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਝੀਆਂ ਗਈਆਂ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਮੁੱਲ ਵਜੋਂ ਅਪਣਾਇਆ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸਦੀਆਂ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਨੀਤੀਆਂ ਸਮੂਹ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਦੇ ਜੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਸੰਚਤ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਵਧੀਆਂ। "21

ਸੰਵਿਧਾਨ ਬੁਨਿਆਦੀ ਗਲਤੀਆਂ ਨੂੰ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਬਦਲਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 22 ਆਪਣੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਰਾਹੀਂ, ਇਸਨੇ ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀ ਜਾਤ-ਅਧਾਰਤ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ "ਜੋ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ ਸੀ" ਨੂੰ ਉਜਾੜ ਦਿੱਤਾ। 23 ਇਸਨੇ ਸਮਾਜਿਕ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਕਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਲੱਖਾਂ ਜਾਤ-ਪੀੜਤ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ, ਜੋ ਸੁਤੰਤਰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬਿਹਤਰ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਉਮੀਦ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ, "ਸੰਵਿਧਾਨ, ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਦੁਆਰਾ, ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ ਇਨਕਲਾਬੀ ਬਿਆਨ ਸੀ।"24

16. ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਭਾਸ਼ਣ ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਦਿਵਾਸੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵੱਲੋਂ, ਜੈਪਾਲ ਸਿੰਘ ਮੁੰਡਾ ਨੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਤੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਮੀਦਾਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ:

"ਸ਼੍ਰੀ. ਚੇਅਰਮੈਨ, ਸਰ, ਮੈਂ ਲੱਖਾਂ ਅਣਜਾਣ ਭੀੜਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬੋਲਣ ਲਈ ਉੱਠਦਾ ਹਾਂ - ਪਰ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ - ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਅਣਪਛਾਤੇ ਯੋਧਿਆਂ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੂਲ ਲੋਕਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਛੜੇ ਕਬੀਲਿਆਂ, ਆਦਿਮ

---

20 ਗ੍ਰੈਨਵਿਲ ਆਸਟਿਨ, ਦ ਇੰਡੀਅਨ ਕੰਸਟੀਚਿਊਸ਼ਨ: ਕੋਮਰਸਟੋਨ ਆਫ਼ ਏ ਨੇਸ਼ਨ, ਆਕਸਫੋਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪ੍ਰੈਸ (1966), ਪੰਨਾ xi

21 ਮਾਰਕ ਗੈਲੈਂਟਰ, ਲਾਅ ਐਂਡ ਸੋਸਾਇਟੀ ਇਨ ਮਾਡਰਨ ਇੰਡੀਆ, ਆਕਸਫੋਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪ੍ਰੈਸ (1989), 2018 ਰੀਪ੍ਰਿੰਟ, ਪੰਨਾ 185

22 ਗ੍ਰੈਨਵਿਲ ਆਸਟਿਨ, ਦ ਇੰਡੀਅਨ ਕੰਸਟੀਚਿਊਸ਼ਨ: ਕੋਮਰਸਟੋਨ ਆਫ਼ ਏ ਨੇਸ਼ਨ, ਆਕਸਫੋਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪ੍ਰੈਸ (1966), ਪੰਨਾ xii

23 ਗ੍ਰੈਨਵਿਲ ਆਸਟਿਨ, ਵਰਕਿੰਗ ਏ ਡੈਮੋਕ੍ਰੇਟਿਕ ਕੰਸਟੀਚਿਊਸ਼ਨ: ਦ ਇੰਡੀਅਨ ਐਕਸਪੀਰੀਅੰਸ, ਆਕਸਫੋਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪ੍ਰੈਸ (1999), ਪੰਨਾ 7

24 ਗ੍ਰੈਨਵਿਲ ਆਸਟਿਨ, ਦ ਇੰਡੀਅਨ ਕੰਸਟੀਚਿਊਸ਼ਨ: ਕਾਮਰਸਟੋਨ ਆਫ਼ ਏ ਨੇਸ਼ਨ, ਆਕਸਫੋਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪ੍ਰੈਸ (1966), ਪੰਨਾ xii

ਕਬੀਲਿਆਂ, ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਭ ਕੁਝ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਰ, ਮੈਨੂੰ ਜੰਗਲੀ ਹੋਣ 'ਤੇ ਮਾਣ ਹੈ, ਇਹ ਉਹ ਨਾਮ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਮੇਰੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ... ਸਰ, ਜੇਕਰ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸਮੂਹ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਬੁਰਾ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਮੇਰੇ ਲੋਕ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪਿਛਲੇ 6,000 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਬੇਇੱਜ਼ਤੀ ਭਰਿਆ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਣਗੌਲਿਆ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ... ਤੁਸੀਂ ਕਬਾਇਲੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਤੰਤਰ ਨਹੀਂ ਸਿਖਾ ਸਕਦੇ; ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਤਰੀਕੇ ਸਿੱਖਣੇ ਪੈਣਗੇ। ਉਹ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਲੋਕ ਹਨ... ਅਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਹਰ ਦੂਜੇ ਭਾਰਤੀ ਵਾਂਗ ਵਿਵਹਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।"25

ਦਲਿਤ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਇੱਕ ਨੇਤਾ, ਐਚ.ਜੇ. ਖਾਂਡੇਕਰ ਨੇ ਅਖੌਤੀ "ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ" ਦੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਉਠਾਇਆ:
"ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਸੰਵਿਧਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਬੋਲਣ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਆਵਾਜਾਈ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਰੋੜ ਬਦਕਿਸਮਤ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਵਾਜਾਈ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਯਾਨੀ ਕਿ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ। ਇਸ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੀ ਸਰਕਾਰ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇਵੇਗੀ?"26

ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਇਕਲੌਤੀ ਦਲਿਤ ਔਰਤ, ਦਕਸ਼ਯਾਨੀ ਵੇਲਯੁਧਨ ਨੇ ਨੋਟ ਕੀਤਾ:
"ਸੰਵਿਧਾਨ ਦਾ ਕੰਮ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਲੋਕ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਗੇ, ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਅਸਲ ਅਮਲ 'ਤੇ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਉਮੀਦ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਭਾਈਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਸਨੂੰ ਅਛੂਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾਉਣੇ ਨਹੀਂ ਪੈਣਗੇ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਸੰਗਠਨ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਸਵਾਲ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੈ।"27

ਡਾ. ਅੰਬੇਡਕਰ, ਡਰਾਫਟਿੰਗ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਚੇਅਰਮੈਨ ਵਜੋਂ, ਸੰਵਿਧਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਖਰੀ ਸੰਬੋਧਨ ਵਿੱਚ ਟਿੱਪਣੀ ਕੀਤੀ ਅਸੈਂਬਲੀ:
"26 ਜਨਵਰੀ 1950 ਨੂੰ, ਅਸੀਂ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਸਮਾਨਤਾ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਅਸਮਾਨਤਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਇੱਕ ਵੋਟ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵੋਟ ਇੱਕ ਮੁੱਲ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦੇਵਾਂਗੇ। ਸਾਡੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ, ਆਪਣੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਇੱਕ ਮੁੱਲ ਦੇ

---

25 ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਬਹਿਸਾਂ (19 ਦਸੰਬਰ 1946)

26 ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਬਹਿਸਾਂ (21 ਨਵੰਬਰ 1949)

27 ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਬਹਿਸਾਂ (29 ਨਵੰਬਰ 1948)

ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦੇ ਰਹਾਂਗੇ। ਅਸੀਂ ਕਦੋਂ ਤੱਕ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸਾਂ ਦੀ ਇਸ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਜੀਉਂਦੇ ਰਹਾਂਗੇ? ਅਸੀਂ ਕਦੋਂ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹਾਂਗੇ? ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਸਨੂੰ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਇਨਕਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹਾਂਗੇ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਲੋਕਤੰਤਰ ਨੂੰ ਖ਼ਤਰੇ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਕਰਾਂਗੇ। ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ ਨੂੰ ਜਲਦੀ ਤੋਂ ਜਲਦੀ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜੋ ਲੋਕ ਅਸਮਾਨਤਾ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਹਨ, ਉਹ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਉਡਾ ਦੇਣਗੇ ਜਿਸਨੂੰ ਇਸ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਨੇ ਇੰਨੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।"28

ਡਾ. ਅੰਬੇਡਕਰ, ਜੈਪਾਲ ਸਿੰਘ ਮੁੰਡਾ, ਐਚ.ਜੇ. ਖਾਂਡੇਕਰ, ਅਤੇ ਦਕਸ਼ਯਾਨੀ ਵੇਲਯੁਧਨ, ਹੋਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਿਤਕਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਦੂਜੇ ਨਾਗਰਿਕ ਨਾਲੋਂ ਉੱਚਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ।

17. ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਅਧਿਆਇ ਸਮਾਨਤਾ, ਗੈਰ-ਵਿਤਕਰਾ, ਮੌਕੇ ਦੀ ਸਮਾਨਤਾ, ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਕਾਰਵਾਈ, ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦਾ ਖਾਤਮਾ, ਬੋਲਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ, ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਖਾਸ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸੰਕਲਪ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਵਿਤਕਰੇ ਦੀ ਮਨਾਹੀ, ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦਾ ਖਾਤਮਾ, ਅਤੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਮਨਾਹੀ ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਕਾਨੂੰਨ ਸਾਹਮਣੇ ਸਮਾਨਤਾ, ਬੋਲਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਵਰਗੇ ਵਿਆਪਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਅਧੂਰੀ ਰਹੇਗੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਸੰਵਿਧਾਨਵਾਦ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਉਪਬੰਧਾਂ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

18. ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਇਸ ਅੰਤਰੀਵ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਈ ਫੈਸਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਚੀਫ਼ ਜਸਟਿਸ ਐਸ.ਐਮ. ਸੀਕਰੀ ਨੇ ਕੇਸ਼ਵਾਨੰਦ ਭਾਰਤੀ ਬਨਾਮ ਕੇਰਲਾ ਰਾਜ, 29 ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਰਾਏ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ "ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਰਾਜ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਮਾਨਤਾਵਾਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਸਥਾ" ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ, ਅਤੇ "ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਉਣਾ" ਹੈ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਭਾਗ III ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ, ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਥਾਪਕ "ਚਿੰਤਤ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਸਮਾਜ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਨਾਗਰਿਕ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਆਜ਼ਾਦੀਆਂ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣੇਗਾ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਜ਼ਾਦੀਆਂ ਦੇ ਮੂਲ ਤੱਤ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ

---

28 ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਬਹਿਸਾਂ (25 ਨਵੰਬਰ 1949)

29 [1973] ਪੂਰਕ 1 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 1: (1973) 4 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 225

ਕੋਈ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ"।

19. ਜਸਟਿਸ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਲਾਇਰ ਨੇ ਕੇਰਲਾ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਐਨ.ਐਮ. ਥਾਮਸ 30 ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਸਹਿਮਤੀ ਵਾਲੀ ਰਾਏ ਵਿੱਚ ਸੰਵਿਧਾਨ ਨੂੰ "ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਸਮਾਜਿਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼, ਇੱਕ ਮੱਧਯੁਗੀ, ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਇੱਕ ਆਧੁਨਿਕ, ਸਮਾਨਤਾਵਾਦੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ ਇਨਕਲਾਬੀ" ਕਿਹਾ। ਇੰਡੀਅਨ ਮੈਡੀਕਲ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਦੀ ਯੂਨੀਅਨ, 31 ਵਿੱਚ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਮਾਨਤਾਵਾਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਸਥਾ, ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਰਸਮੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਅਪਵਾਦ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਮੂਲ ਸਮਾਨਤਾ ਕੋਡ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ, ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਜੋਂ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ"।

20. ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਜਸਟਿਸ ਕੇ.ਐਸ. ਪੁੱਟਾਸਵਾਮੀ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਦੀ ਯੂਨੀਅਨ32 ਵਿੱਚ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਇਆ ਕਿ "ਸੰਸਥਾਪਕ ਪਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੁਆਰਾ ਅਮੀਰ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਥੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਅਤੇ ਮਾਣ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕੀਤਾ ਸੀ"। ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ (ਜਸਟਿਸ ਡੀਵਾਈ ਚੰਦਰਚੂੜ) ਨੇ ਬਹੁਲਤਾ ਰਾਏ ਲਿਖੀ, ਇਹ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਲਈ ਨਿਆਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਕਸਤ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

21. ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ ਜੌਹਰ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ, 33 ਵਿੱਚ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇੱਕ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਵਿਵਸਥਾ (ਦੰਡ ਸੰਹਿਤਾ ਦੀ ਧਾਰਾ 377) ਦੀ ਵੈਧਤਾ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦੇ ਹੋਏ, ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਇਆ ਕਿ ਸੰਵਿਧਾਨ ਇਹ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹਨ ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਧਣ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ"।34 ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ "ਇਤਿਹਾਸ ਦੌਰਾਨ, ਸਮਾਜਿਕ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਬਗਾਵਤਾਂ, ਵਿਤਕਰੇ ਵਿਰੋਧੀ ਦਾਅਵੇ, ਅੰਦੋਲਨ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਰਵਉੱਚਤਾਵਾਦੀ ਸੋਚ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਮਾਨਤਾਵਾਦੀ ਹੋਂਦ ਵੱਲ ਸਮਾਜਿਕ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ।" 35 ਉਸ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿੱਚ, ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ "ਇੱਕ ਅਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਪੱਖਪਾਤ, ਵਿਤਕਰੇ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ

---

30 [1976] 1 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 906: (1976) 2 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 310

31 [2011] 6 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ.599: (2011) 6 ਸਕੇਲ 86

32 [2015] 9 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 99: (2017) 10 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 1

33 [2018] 7 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ.379: 2018 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 790

34 ਇਬਿਡ [ਚੀਫ਼ ਜਸਟਿਸ ਦੀਪਕ ਮਿਸ਼ਰਾ ਅਤੇ ਜਸਟਿਸ ਖਾਨਵਿਲਕਰ]

35 ਇਬਿਡ [ਜਸਟਿਸ ਚੰਦਰਚੂੜ]

36 ਇਬਿਡ

37 [2018] 9 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 561: (2019) 11 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 1

ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕਕਰਨ ਨੂੰ ਉਲਟਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਸੀ"।36

22. ਅਦਾਲਤ ਨੇ, ਇੰਡੀਅਨ ਯੰਗ ਲਾਇਰਜ਼ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਬਨਾਮ ਕੇਰਲਾ ਰਾਜ, 37 ਵਿੱਚ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਜਾਤ-ਵਿਰੋਧੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ। ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ (ਜਸਟਿਸ ਡੀਵਾਈ ਚੰਦਰਚੂੜ) ਨੇ ਇੱਕ ਸਹਿਮਤੀ ਵਾਲੀ ਰਾਏ ਲਿਖੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ:

"ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਨ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜੋ ਅਜੇ ਵੀ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਉਹ ਸੰਘਰਸ਼ ਸਮਾਜਿਕ ਮੁਕਤੀ ਲਈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਅਸਮਾਨ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਤਿਹਾਸਕ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਗਲਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਠੀਕ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਲੜਾਈ ਰਹੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਅੰਤਮ ਉਤਪਾਦ ਹੈ। ਇਹ ਬੁਨਿਆਦੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਲਿਖਤ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾ ਵਿੱਚ, ਸਮਾਜਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ, ਇੱਕ ਬਰਾਬਰ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਨਮਾਨਜਨਕ ਹੋਂਦ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲਗਾਤਾਰ ਸਰਕਾਰਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਰੋਡਮੈਪ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਇੱਕ ਨੈਤਿਕ ਚਾਲ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ, ਸਮਾਨਤਾ, ਭਾਈਚਾਰੇ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਅਪਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਭਰੋਸਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ..."

ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਸਮਾਨਤਾਵਾਦੀ ਮੁੱਲਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇ:

"ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਮਾਜਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੁਝ ਪਛਾਣਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਗੁੱਸੇ ਅਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੁਆਰਾ ਚਿੰਨ੍ਹਿਤ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਇੱਕ ਟੁੱਟਣ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਲਈ ਇੱਕ ਪੁਲ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸਮਾਜ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਧਰਮ, ਨਸਲ, ਜਾਤ, ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਪਛਾਣਾਂ ਨੂੰ ਵਿਤਕਰੇ ਅਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਸਥਾਨਾਂ ਵਜੋਂ ਮਿਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸੰਵਿਧਾਨ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਯਤਨਾਂ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੀ ਹੈ... ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਤਕਰੇ ਦੀਆਂ ਮੌਜੂਦਾ ਬਣਤਰਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਿਜ਼ਮ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ

---

38 ਇਜ਼ਾਬੇਲ ਵਿਲਕਰਸਨ, ਜਾਤ: ਸਾਡੇ ਅਸੰਤੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ, ਪੈਂਗੁਇਨ ਰੈਂਡਮ ਹਾਊਸ (2020), ਪੰਨਾ 167

39 ਰਾਹੁਲ ਚੋਰਾਗੁਡੀ, ਆਦਿ, ਜਨਤਕ ਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਜਾਤ ਮਾਮਲੇ: ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ, ਰੂਟਲੇਜ (2024), ਈਪ੍ਰਿੰਟ, ਪੰਨਾ 2

ਅਤੇ ਯਤਨ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਦਇਆ ਦੁਆਰਾ ਚਿੰਨ੍ਹਿਤ ਸਮਾਜ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ।"

(ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ)

23. ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਮਾਨਤਾਵਾਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵਜੋਂ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਜਾਤ-ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਸਿਰਫ਼ ਰਾਜ ਦੁਆਰਾ ਵਿਤਕਰੇ ਵਾਲੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਤੱਕ ਵੀ ਫੈਲਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਜ ਨੂੰ ਜਾਤ-ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰੇ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਉਣ ਜਾਂ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਉਪਾਅ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਾਤ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਲਈ ਸਾਰੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਲਈ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਨਿਰੰਤਰ ਯਤਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਾਤ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਿਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।38 ਉਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਤੱਕ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ:

"ਪਿਛਲੇ ਤਿੰਨ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਜਾਤ ਬਦਲਦੀ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਹ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੇਂਡੂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਰਿਜ਼ਰਵੇਸ਼ਨ ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਚੋਣ ਰਾਜਨੀਤੀ 'ਤੇ ਚਰਚਾਵਾਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅੱਜ, ਇਸਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਸ਼ਹਿਰੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ਾਂ, ਇਸਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰੋਬਾਰਾਂ, ਉੱਚ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਖੇਤਰ ਦੇ ਦਫਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਨਿੱਜੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜੀ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਤ ਉੱਤੇ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਵਰਗ ਹੋਣ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਜੋ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਤਜ਼ਰਬਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਦੀਆਂ ਹਨ। "39

ਜਾਤ-ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਲੜਾਈ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਰਾਤੋ-ਰਾਤ ਜਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ; ਇਸ ਲਈ ਨਿਰੰਤਰ ਯਤਨ, ਸਮਰਪਣ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਅਸਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਜਾਤ-ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਰਗਰਮ ਸਟੈਂਡ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੌਜੂਦਾ ਪਟੀਸ਼ਨ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਇਹ ਅਦਾਲਤ ਜਾਤ-ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਚੱਲ ਰਹੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਰਹੀ ਹੈ।

24. ਇਸ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ, ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਵਾਂਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਹਿਤ ਵਿਵਾਦਿਤ ਉਪਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

V. ਧਾਰਾ 14 ਦੇ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ

25. ਧਾਰਾ 14 ਗਰੰਟੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਰਾਜ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਸਾਹਮਣੇ ਸਮਾਨਤਾ ਜਾਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੀ ਬਰਾਬਰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ।" ਸਮਾਨਤਾ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਹੈ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਧਾਰਾ 14 ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੀ ਵੈਧਤਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ ਮਿਆਰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤਾ। ਚਿਰੰਜੀਤ ਲਾਲ ਚੌਧਰੀ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ ਵਿੱਚ ਸੰਵਿਧਾਨ ਬੈਂਚ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ, 40 ਜਸਟਿਸ ਬੀ.ਕੇ. ਮੁਖਰਜੀ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਧਾਰਾ 14 ਦੇ ਅਧੀਨ ਇੱਕ ਵਰਗੀਕਰਨ "ਕਦੇ ਵੀ ਮਨਮਾਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ"। ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਹਮੇਸ਼ਾ "ਕੁਝ ਅਸਲ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਤਰ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਉਹਨਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਵਾਜਬ ਅਤੇ ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਸਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਵਰਗੀਕਰਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ"। ਜੇਕਰ ਇੱਕ ਵਰਗੀਕਰਨ "ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਠੋਸ ਆਧਾਰ ਦੇ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ", ਤਾਂ ਇਸਨੂੰ "ਅਵੈਧ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ"। ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਬੰਬਈ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਐਫ. ਐਨ. ਬਲਸਾਰਾ ਵਿੱਚ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਬੈਂਚ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।41

26. ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ, ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਅਨਵਰ ਅਲੀ ਸਰਕਾਰ ਵਿੱਚ ਸੱਤ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਬੈਂਚ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਨੇ ਧਾਰਾ 14 ਦੇ ਤਹਿਤ ਜੁੜਵੇਂ ਟੈਸਟ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ। ਅਦਾਲਤ ਵੱਲੋਂ ਬੋਲਦੇ ਹੋਏ, ਜਸਟਿਸ ਐਸ.ਆਰ. ਦਾਸ ਨੇ ਕਿਹਾ:

"ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਪਾਸ ਕਰਨ ਲਈ, ਦੋ ਸ਼ਰਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ (1) ਕਿ ਵਰਗੀਕਰਨ ਇੱਕ ਸਮਝਣਯੋਗ ਭਿੰਨਤਾ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ (2) ਕਿ ਉਸ ਭਿੰਨਤਾ ਦਾ ਐਕਟ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਇੱਕ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸਬੰਧ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
ਭਿੰਨਤਾ, ਜੋ ਕਿ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਐਕਟ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵੱਖਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਜੋ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਗਠਜੋੜ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਧਾਰਾ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਨਮਾਨੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚੁਣੇ ਗਏ ਵਿਅਕਤੀਆਂ 'ਤੇ ਦੇਣਦਾਰੀਆਂ ਥੋਪ ਕੇ ਅਨੁਚਿਤ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਜਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਜਾਂ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਦੇਣਦਾਰੀ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹਨ, ਇਹ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਵਰਗੀਕਰਨ ਨੂੰ ਮਨ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੈ,
"ਪਿਛਲੇ ਤਿੰਨ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਜਾਤ ਬਦਲਦੀ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਹ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੇਂਡੂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਰਿਜ਼ਰਵੇਸ਼ਨ ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਚੋਣ ਰਾਜਨੀਤੀ 'ਤੇ ਚਰਚਾਵਾਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅੱਜ,

---

40 [1950] ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 869

41 1951ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ.682

42 [1952] 1 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 284: (1952) 1 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 1

ਇਸਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਸ਼ਹਿਰੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ਾਂ, ਇਸਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰੋਬਾਰਾਂ, ਉੱਚ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਖੇਤਰ ਦੇ ਦਫਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਨਿੱਜੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜੀ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਤ ਉੱਤੇ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਵਰਗ ਹੋਣ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਜੋ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਤਜ਼ਰਬਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਦੀਆਂ ਹਨ। "39

ਜਾਤ-ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਲੜਾਈ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਰਾਤੋ-ਰਾਤ ਜਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ; ਇਸ ਲਈ ਨਿਰੰਤਰ ਯਤਨ, ਸਮਰਪਣ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਅਸਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਜਾਤ-ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਰਗਰਮ ਸਟੈਂਡ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੌਜੂਦਾ ਪਟੀਸ਼ਨ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਇਹ ਅਦਾਲਤ ਜਾਤ-ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਚੱਲ ਰਹੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਰਹੀ ਹੈ।
24. ਇਸ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ, ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਵਾਂਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਹਿਤ ਵਿਵਾਦਿਤ ਉਪਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

27. ਉਪਰੋਕਤ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਦੇ ਹੋਏ, ਜਸਟਿਸ ਐਸ.ਆਰ. ਦਾਸ, ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਡਾਲਮੀਆ ਬਨਾਮ ਜਸਟਿਸ ਐਸ.ਆਰ. ਤੇਂਦੋਲਕਰ, 43 ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਵਰਗੀਕਰਨ "ਵੱਖ-ਵੱਖ ਆਧਾਰਾਂ 'ਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭੂਗੋਲਿਕ, ਜਾਂ ਵਸਤੂਆਂ ਜਾਂ ਕਿੱਤਿਆਂ ਜਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ", ਪਰ ਇਸਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਇੱਕ ਵਾਜਬ ਸਬੰਧ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ "ਧਾਰਾ 14 ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਸਾਰਥਕ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾਸਗੋਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਵਿਤਕਰੇ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ"। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਅਦਾਲਤ "ਆਮ ਗਿਆਨ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ, ਆਮ ਰਿਪੋਰਟ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ, ਸਮੇਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ" ਵਿਚਾਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਤੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਹਰ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਮੰਨ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਉਣ ਸਮੇਂ ਮੌਜੂਦ ਹੋਣ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ"। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਅੱਗੇ ਦੁਹਰਾਇਆ ਕਿ:
"ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨ ਆਪਣੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜਾਂ ਕਈ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਜਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੱਲ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਵਾਜਬ ਆਧਾਰ ਇਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ ਜਾਂ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਹਾਲਾਤਾਂ, ਜਾਂ ਆਮ ਗਿਆਨ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਤੋਂ ਅਨੁਮਾਨਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਅਦਾਲਤ ਨੰਗੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ..."

28. ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਈ.ਪੀ. ਰਾਏਪੱਪਾ ਬਨਾਮ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਰਾਜ, 44 ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਇੱਕ ਸੰਵਿਧਾਨਕ

---

43 [1959] ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 279

44 [1974] 2 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 348: (1974) 4 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ.3

ਬੈਂਚ ਨੇ ਧਾਰਾ 14 ਦੇ ਤਹਿਤ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਗੈਰ-ਮਨਮਾਨੀ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਿਧਾਂਤ ਜੋੜਿਆ।

ਅਦਾਲਤ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਆਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੈਧਤਾ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ:
"ਸਮਾਨਤਾ ਇੱਕ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਸੰਕਲਪ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਕਈ ਪਹਿਲੂ ਅਤੇ ਪਹਿਲੂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਰਵਾਇਤੀ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ "ਘੁੱਟਿਆ, ਬੰਦ ਅਤੇ ਸੀਮਤ" ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇੱਕ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ, ਸਮਾਨਤਾ ਮਨਮਾਨੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਮਨਮਾਨੀ ਸਹੁੰ ਚੁੱਕੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹਨ; ਇੱਕ ਗਣਰਾਜ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੂਜਾ, ਇੱਕ ਪੂਰਨ ਰਾਜਾ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਤੇ ਮਨਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ। ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਮਨਮਾਨੀ ਹੈ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਤਰਕ ਅਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਕਾਨੂੰਨ ਦੋਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਅਸਮਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਧਾਰਾ 14 ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ..."

"ਧਾਰਾ 14 ਰਾਜ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਵਿੱਚ ਮਨਮਾਨੀ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦੀ ਸਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ, ਜੋ ਕਿ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਸਮਾਨਤਾ ਜਾਂ ਗੈਰ-ਮਨਮਾਨੀ ਦਾ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੱਤ ਹੈ, ਧਾਰਾ 14 ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਸਰਵਵਿਆਪੀਤਾ ਵਾਂਗ ਵਿਆਪਕ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਧਾਰਾ 21 ਦੁਆਰਾ ਵਿਚਾਰੀ ਗਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਧਾਰਾ 14 ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣ ਲਈ ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ ਦੀ ਪਰੀਖਿਆ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ "ਸਹੀ ਅਤੇ ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ" ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨਮਾਨੀ, ਕਾਲਪਨਿਕ ਜਾਂ ਦਮਨਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ; ਨਹੀਂ ਤਾਂ, ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਧਾਰਾ 21 ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।"

30. ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੀ ਵੈਧਤਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ, ਸਮਝਣਯੋਗ ਭਿੰਨਤਾ ਅਤੇ ਵਾਜਬ ਗਠਜੋੜ ਦੇ ਦੋਹਰੇ ਟੈਸਟ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਕੀ ਮਨਮਾਨੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਧਾਰਾ 14 ਦੇ ਤਹਿਤ ਇੱਕ ਵੈਧ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ, ਫੈਸਲਿਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਵਿਰੋਧੀ ਸਮੂਹ ਵੱਲ ਲੈ ਗਈ। 46 ਸ਼ਯਾਰਾ ਬਾਨੋ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ, 47 ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਿਮ ਪਰਸਨਲ ਲਾਅ (ਸ਼ਰੀਅਤ) ਐਪਲੀਕੇਸ਼ਨ ਐਕਟ, 1937 ਦੀ ਧਾਰਾ 2 ਦੀ ਵੈਧਤਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਵਿੱਚ ਜੋ ਤਿੰਨ ਤਲਾਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ

29. ਮੇਨਕਾ ਗਾਂਧੀ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ ਵਿੱਚ ਸੱਤ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਬੈਂਚ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਗੈਰ-ਮਨਮਾਨੀ ਅਤੇ ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।45 ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ:

---

45 [1978] 2 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 621: (1978) 1 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 248

46 ਵਿਰੋਧੀ ਫੈਸਲਿਆਂ ਦਾ ਸਾਰ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਫਾਰ ਡੈਮੋਕ੍ਰੇਟਿਕ ਰਿਫਾਰਮਜ਼ ਬਨਾਮ ਯੂਨੀਅਨ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ, 2024 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 113 ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ

47 [2017] 9 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 797: (2017) 9 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 1

ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਸਟਿਸ ਆਰ.ਐਫ. ਨਰੀਮਨ ਨੇ ਪ੍ਰਗਟ ਮਨਮਾਨੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਸੀ:

"ਇਸ ਲਈ, ਉਪਰੋਕਤ ਫੈਸਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦੱਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਮਨਮਾਨੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਧਾਰਾ 14 ਦੇ ਤਹਿਤ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅਧੀਨ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਅਯੋਗ ਕਰਨ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ, ਪ੍ਰਗਟ ਮਨਮਾਨੀ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦੁਆਰਾ ਮਨਮਾਨੀ, ਤਰਕਹੀਣ ਅਤੇ/ਜਾਂ ਢੁਕਵੇਂ ਨਿਰਧਾਰਨ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਅਜਿਹਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਤੇ ਅਨੁਪਾਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕਾਨੂੰਨ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਨਮਾਨੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ, ਸਾਡਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਮਨਮਾਨੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਦੁਆਰਾ ਉੱਪਰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਧਾਰਾ 14 ਦੇ ਤਹਿਤ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਕਾਨੂੰਨ 'ਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੋਵੇਗੀ।"

31. ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ ਜੌਹਰ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ ਵਿੱਚ ਵਰਗੀਕਰਨ ਟੈਸਟ ਦੀ ਇੱਕ ਰਸਮੀ ਸਮਝ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। 48 ਅਦਾਲਤ ਭਾਰਤੀ ਦੰਡ ਕਾਨੂੰਨ, 1860 ਦੀ ਧਾਰਾ 377 ਦੀ ਸੰਵਿਧਾਨਕਤਾ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠ ਰਹੀ ਸੀ, ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਕਿ ਇਸਨੇ ਬਾਲਗਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਹਿਮਤੀ ਵਾਲੇ ਜਿਨਸੀ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਆਪਣੀ ਸਹਿਮਤੀ ਵਾਲੀ ਰਾਏ ਵਿੱਚ, ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ (ਜਸਟਿਸ ਡੀਵਾਈ ਚੰਦਰਚੂੜ) ਨੇ ਕਿਹਾ:
"ਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਉਸ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੀ ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ ਨਾਲ ਬਰਾਬਰ ਕਰਨਾ ਜਿਸ 'ਤੇ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨ ਅਧਾਰਤ ਹੈ, ਕਾਨੂੰਨੀ ਰਸਮੀਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਵਰਗੀਕਰਨ ਟੈਸਟ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਇੱਕ ਵਾਜਬ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦਾ ਗਠਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਫਾਰਮੂਲੇ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ: ਇੱਕ ਸਮਝਣਯੋਗ ਭਿੰਨਤਾ ਦੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ ਵਸਤੂ ਨਾਲ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਗਠਜੋੜ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਨਾਲ, ਵਰਗੀਕਰਨ ਟੈਸਟ ਰੂਪ ਨੂੰ ਪਦਾਰਥ ਨਾਲੋਂ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣ ਦਾ ਜੋਖਮ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਕਾਨੂੰਨੀ ਰਸਮੀਕਰਨ ਵਿੱਚ ਨਿਹਿਤ ਖ਼ਤਰਾ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸੇਧ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਉਣ ਦੀ ਅਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਕਾਨੂੰਨੀ ਰਸਮੀਕਰਨ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਮੰਤਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਦੱਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਧਾਰਾ 14 ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਤੱਤ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੀ ਬਰਾਬਰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਬਿਆਨ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੇ ਇੱਕ ਰਸਮੀ ਅਭਿਆਸ ਤੱਕ ਘਟਾਉਣ ਨਾਲ ਰਾਜ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਵਿੱਚ ਮਨਮਾਨੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਜੋਂ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਅਸਲ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਗੁਆ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਾਡਾ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਨਿਆਂ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਸਾਰਥਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦੇਣ ਵੱਲ ਵਿਕਸਤ

---

48 [2018] 7 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 379: (2018) 10 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 1

49 (2019) 3 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 39

ਹੋਇਆ ਹੈ, ਧਾਰਾ 14 ਦਾ ਮੂਲ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ। ਧਾਰਾ 14 ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਾਰਥਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਹੈ ਜਿਸ 'ਤੇ, ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਮਾਣ ਦੇ ਨਾਲ, ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। "ਸਾਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਉਸ ਅਵਤਾਰ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਯਤਨਾਂ ਦੇ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਨਿਰਪੱਖ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਖੋਜ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।"

ਜੱਜਾਂ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਧਾਰਾ 377 ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਨਮਾਨੀ ਹੈ। ਜੋਸਫ਼ ਸ਼ਾਈਨ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ ਵਿੱਚ ਸੰਵਿਧਾਨ ਬੈਂਚ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਮਨਮਾਨੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਅਪਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। 49

32. ਸ਼ਾਇਰ ਬਾਨੋ, ਨਵਤੇਜ ਜੌਹਰ ਅਤੇ ਜੋਸਫ਼ ਸ਼ਾਈਨ ਵਿੱਚ ਫੈਸਲਿਆਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ, ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਫਾਰ ਡੈਮੋਕ੍ਰੇਟਿਕ ਰਿਫਾਰਮਜ਼ (ਏ.ਡੀ.ਆਰ.) ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ 50 ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੰਵਿਧਾਨ ਬੈਂਚ ਨੇ ਪ੍ਰਗਟ ਮਨਮਾਨੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਖੇਪ ਕੀਤਾ:

"ਪ੍ਰਗਟ ਮਨਮਾਨੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਵੈਧਤਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਕਾਨੂੰਨ ਮਨਮਾਨੀ, ਤਰਕਹੀਣ ਅਤੇ ਢੁਕਵੇਂ ਨਿਰਧਾਰਨ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੈ, ਜਾਂ ਕੁਝ ਅਜਿਹਾ ਜੋ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਤੇ ਅਨੁਪਾਤਹੀਣ ਹੈ। ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ "ਪ੍ਰਗਟ ਮਨਮਾਨੀ" ਦੇ ਮਿਆਰ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਏ . ਇੱਕ ਉਪਬੰਧ ਵਿੱਚ "ਢੁਕਵਾਂ ਨਿਰਧਾਰਨ ਸਿਧਾਂਤ" ਦੀ ਘਾਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੇਕਰ ਉਦੇਸ਼ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਮੁੱਲਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਮਿਆਰ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ, ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ "ਪ੍ਰਤੱਖ ਉਦੇਸ਼", ਯਾਨੀ ਕਿ ਰਾਜ ਦੁਆਰਾ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ "ਅਸਲ ਉਦੇਸ਼", ਉਪਲਬਧ ਸਮੱਗਰੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਪਬੰਧ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪਛਾਣਿਆ ਗਿਆ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ

ਅ. ਇੱਕ ਉਪਬੰਧ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਨਮਾਨੀ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਉਪਬੰਧ ਵਰਗੀਕਰਨ ਨਾ ਕਰੇ।" ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਬੈਂਚ ਨੇ ਅਧੀਨ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਪੂਰਨ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਵੈਧਤਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਗਟ ਮਨਮਾਨੀ ਦੇ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ:

"ਉਪਰੋਕਤ ਚਰਚਾ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਧੀਨ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਗਟ ਮਨਮਾਨੀ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੂਲ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸਦੀ ਅਨੁਕੂਲਤਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਇੱਕ

---

50 [2024] 2 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 420 : 2024 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 11

ਅਧੀਨ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਮਨਮਾਨੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਅਦਾਲਤ ਇਹ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅੱਗੇ ਵਧੇਗੀ ਕਿ ਕੀ ਡੈਲੀਗੇਟ "ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅਰਥਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਾਨੂੰਨ ਜਾਂ, ਕਹੋ, ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੁਆਰਾ ਵਿਚਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।" ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ, ਇੱਕ ਸਮਰੱਥ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇੱਕ ਪੂਰਨ ਕਾਨੂੰਨ 'ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਮਨਮਾਨੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਮਿਆਰ ਅਪਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਅਧੀਨ ਕਾਨੂੰਨ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਛੋਟ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸ਼ਯਾਰਾ ਬਾਨੋ (ਸੁਪਰਾ) ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹਾਂ ਕਿ ਇੱਕ ਵਿਧਾਨਕ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਨਮਾਨੀ ਹੋਣ ਲਈ ਵੀ ਟੈਸਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅਸੀਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜਦੋਂ ਪੂਰਨ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਅਧੀਨ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਨਮਾਨੀ ਹੋਣ ਲਈ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

33. ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ[5] ਵਿੱਚ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕੀ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਪ-ਵਰਗੀਕਰਨ ਧਾਰਾ 14 ਦੇ ਤਹਿਤ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ। ਸੱਤ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਬੈਂਚ ਨੇ ਦੁਹਰਾਇਆ ਕਿ ਰਾਜ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਰਗੀਕਰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਹੈ ਜੋ ਪੱਖਪਾਤੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੇ ਦੋਹਰੇ-ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦਾ ਸਾਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਿੱਤਾ:
"ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੋ ਸ਼ਰਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋਣ 'ਤੇ ਵੈਧ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ, ਇੱਕ ਸਮਝਣਯੋਗ ਭਿੰਨਤਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਰੱਖੇ ਗਏ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਰੱਖੇ ਗਏ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। "ਸਮਝਣਯੋਗ ਭਿੰਨਤਾ" ਵਾਕੰਸ਼ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਅੰਤਰ। ਅੰਤਰ ਉਦੋਂ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਰੱਖੇ ਗਏ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਮਾਪਦੰਡ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਾਪਦੰਡ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ, ਅੰਤਰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਆਧਾਰ ਦੇ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ, ਗੈਰ-ਵਾਜਬ ਹੋਵੇਗਾ। ਵਰਗੀਕਰਨ ਦਾ ਅਧਾਰ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ; ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਜਾਂ ਆਮ ਗਿਆਨ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਤੋਂ ਘਟਾਏ ਜਾਣ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਰਗੀਕਰਨ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ, ਰਾਜ ਨੁਕਸਾਨ ਦੀਆਂ ਡਿਗਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਲਈ ਸੁਤੰਤਰ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਵਰਗੀਕਰਨ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਵਿੱਚ ਗਣਿਤਿਕ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਸਮੂਹ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਰੱਖੇ ਗਏ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਅੰਤਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅੰਤਰ ਅਸਲ ਅਤੇ ਢੁਕਵਾਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ "ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਾਂ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ" ਹੈ ਤਾਂ ਵਰਗੀਕਰਨ ਗੈਰ-ਵਾਜਬ ਹੈ। ਦੂਜਾ, ਭਿੰਨਤਾ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਇੱਕ ਤਰਕਸੰਗਤ ਸਬੰਧ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਯਾਨੀ ਕਿ, ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੇ ਆਧਾਰ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਇੱਕ ਸਬੰਧ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।"
34. ਧਾਰਾ 14 ਦੇ ਤਹਿਤ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਖੇਪ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ, ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਮੰਗੀ ਗਈ ਵਸਤੂ ਨਾਲ ਸਮਝਦਾਰ

---

51 2024 ਆਈਐਨਐਸਸੀ 65

ਭਿੰਨਤਾ ਅਤੇ ਵਾਜਬ ਸਬੰਧ ਹੋਵੇ। ਦੂਜਾ, ਵਰਗੀਕਰਨ ਟੈਸਟ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਇੱਕ ਗਣਿਤਿਕ ਫਾਰਮੂਲੇ ਵਜੋਂ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਧਾਰਾ 14 ਦੇ ਅਧੀਨ ਇੱਕ ਚੁਣੌਤੀ ਨੂੰ ਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਅਸਲ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਨਿਰਪੱਖ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਤੀਜਾ, ਵਰਗੀਕਰਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨ ਜਾਂ ਅਧੀਨ ਕਾਨੂੰਨ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਨਮਾਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਭਾਵ ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਜਾਂ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਨੇ ਮਨਮਾਨੀ, ਤਰਕਹੀਣ ਅਤੇ/ਜਾਂ ਢੁਕਵੇਂ ਨਿਰਣਾਇਕ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਜਾਂ ਕੁਝ ਅਜਿਹਾ ਕੀਤਾ ਜੋ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਤੇ ਅਨੁਪਾਤਹੀਣ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਮਿਆਰ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ "ਪ੍ਰਤੱਖ ਉਦੇਸ਼" ਦੀ ਬਜਾਏ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ "ਅਸਲ ਉਦੇਸ਼" ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਏ.ਡੀ.ਆਰ. ਵਿੱਚ ਸੰਖੇਪ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਚੌਥਾ, ਇੱਕ ਉਪਬੰਧ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਨਮਾਨੀ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਵਰਗੀਕਰਨ ਨਾ ਵੀ ਕਰੇ। ਪੰਜਵਾਂ, ਅਧੀਨ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਵੈਧਤਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

VI. ਧਾਰਾ 15 ਦੇ ਤਹਿਤ ਗੈਰ-ਵਿਤਕਰਾ

35. ਧਾਰਾ 15 ਦੇ ਧਾਰਾ 1 ਅਤੇ 2 ਇਹ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ:

"ਧਰਮ, ਨਸਲ, ਜਾਤ, ਲਿੰਗ ਜਾਂ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੀ ਮਨਾਹੀ।–
(1) ਰਾਜ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਾਗਰਿਕ ਨਾਲ ਸਿਰਫ਼ ਧਰਮ, ਨਸਲ, ਜਾਤ, ਲਿੰਗ, ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਜਾਂ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਿਤਕਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ।
(2) ਕੋਈ ਵੀ ਨਾਗਰਿਕ, ਸਿਰਫ਼ ਧਰਮ, ਨਸਲ, ਜਾਤ, ਲਿੰਗ, ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਜਾਂ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਪੰਗਤਾ, ਦੇਣਦਾਰੀ, ਪਾਬੰਦੀ ਜਾਂ ਸ਼ਰਤ ਦੇ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ -
(ਏ) ਦੁਕਾਨਾਂ, ਜਨਤਕ ਰੈਸਟੋਰੈਂਟਾਂ, ਹੋਟਲਾਂ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦੇ ਸਥਾਨਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ; ਜਾਂ
(ਬੀ) ਖੂਹਾਂ, ਟੈਂਕਾਂ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਘਾਟਾਂ, ਸੜਕਾਂ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਰਿਜ਼ੋਰਟ ਦੇ ਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜੋ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਂ ਅੰਸ਼ਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਾਜ ਦੇ ਫੰਡਾਂ ਤੋਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਆਮ ਜਨਤਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਹਨ।"
ਧਾਰਾ 15(1) ਰਾਜ 'ਤੇ ਇੱਕ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਯੋਗ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲਗਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ "ਜਾਤ" ਸਮੇਤ ਕਈ ਆਧਾਰਾਂ 'ਤੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਨਾ ਕਰੇ। ਜੇਕਰ ਰਾਜ ਖੁਦ ਕਿਸੇ ਵੀ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਨਾਗਰਿਕ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਰੂਪ ਦਾ ਵਿਤਕਰਾ ਹੈ। ਆਖ਼ਰਕਾਰ, ਰਾਜ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ

---

52 ਅਨੁਰਾਗ ਭਾਸਕਰ, ਦ ਫਾਰਸਾਈਟਿਡ ਅੰਬੇਡਕਰ: ਆਈਡੀਆਜ਼ ਦੈਟ ਸ਼ੇਪਡ ਇੰਡੀਅਨ ਕੰਸਟੀਟਿਊਸ਼ਨਲ ਡਿਸਕੋਰਸ, ਪੈਂਗੁਇਨ (2024), ਪੰਨੇ 68-87।

53 [2007] 12 ਐਸਸੀਆਰ 991: (2008) 3 ਐਸਸੀਸੀ 1

ਰੋਕੇ, ਇਸਨੂੰ ਕਾਇਮ ਨਾ ਰੱਖੇ। ਇਸੇ ਲਈ ਸਾਡਾ ਸੰਵਿਧਾਨ ਰਾਜ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਾਗਰਿਕ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵਰਜਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਧਾਰਾ 15(2) ਨੂੰ ਜਨਤਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਪਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਦਰਪੇਸ਼ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰੋਕਣ ਲਈ ਅਪਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਅਖੌਤੀ ਅਛੂਤ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਟੈਂਕੀਆਂ ਅਤੇ ਖੂਹਾਂ ਵਰਗੇ ਜਨਤਕ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਡਾ. ਅੰਬੇਡਕਰ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਛਾਪ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ।52 ਧਾਰਾ 15(2) ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਰਾਜ ਨੂੰ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵਰਜਦੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਜਾਂ ਨਿੱਜੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਦੱਸੇ ਗਏ ਆਧਾਰਾਂ 'ਤੇ ਦੂਜੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਵਰਜਦੀ ਹੈ।

36. ਵਿਤਕਰਾ ਵਰਜਿਤ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਦੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਕਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਵਿਤਕਰਾ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਸਮੂਹ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਉੱਤਮਤਾ/ਹੀਣਤਾ, ਪੱਖਪਾਤ, ਨਫ਼ਰਤ ਜਾਂ ਨਫ਼ਰਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ, ਅਜਿਹੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੀ ਨਸਲਕੁਸ਼ੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਵਿਤਕਰਾ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਸਵੈ-ਮਾਣ ਨੂੰ ਵੀ ਘਟਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੌਕਿਆਂ ਤੋਂ ਅਣਉਚਿਤ ਇਨਕਾਰ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਿਰੰਤਰ ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਿਤਕਰਾ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਲਗਾਤਾਰ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਉਣ ਜਾਂ ਅਪਮਾਨ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਮਾਜਿਕ ਸਪੈਕਟ੍ਰਮ ਦੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਪਾਸੇ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸਦਮਾ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਵਿਤਕਰੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੂਹ ਦੀ ਪਛਾਣ ਜਾਂ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਕਲੰਕਿਤ ਕਰਨਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਵਿਤਕਰਾ ਇੱਕ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਸਮੂਹ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੁਝ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਸਮਾਜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਿਸਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਕਿਸਮਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਣਾਏ ਗਏ ਵਿਤਕਰੇ ਵਾਲੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

37. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ, ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਕੁਝ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਏ ਜਾਣ ਦੀਆਂ ਕਈ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈਆਂ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੀ ਵੈਧਤਾ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਲਿਆਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਨੁਜ ਗਰਗ ਬਨਾਮ ਹੋਟਲ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ, 53 ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਐਕਸਾਈਜ਼ ਐਕਟ, 1914 ਦੀ ਧਾਰਾ 30 ਦੀ ਵੈਧਤਾ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਵਸਥਾ ਨੇ 25 ਸਾਲ ਤੋਂ ਘੱਟ ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਮਰਦਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਹਾਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇਣ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾਈ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਜਨਤਾ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ਰਾਬ ਜਾਂ ਹੋਰ ਨਸ਼ੀਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਸੇਵਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕੇਸ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਉਂਦੇ

ਹੋਏ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਕਿ "[I] ਇਜਲਾਜ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਸਿਰਫ਼ ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਉਦੇਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਸਗੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ"। ਇਸ ਨੇ ਇਸ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਇਹ "ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਜਿਨਸੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦੇ ਲਾਇਲਾਜ ਫਿਕਸੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਹੈ।" ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਕਿ "[ਨ]ਓ ਕਾਨੂੰਨ ਆਪਣੇ ਅੰਤਮ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ"।

38. ਨੈਸ਼ਨਲ ਲੀਗਲ ਸਰਵਿਸਿਜ਼ ਅਥਾਰਟੀ ਬਨਾਮ ਯੂਨੀਅਨ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ, 54 ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਹਿਜੜਿਆਂ, ਖੁਸਰਿਆਂ, ਬਾਈਨਰੀ ਲਿੰਗ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਨੂੰ "ਤੀਜੇ ਲਿੰਗ" ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਾ 15 ਅਤੇ 16 ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਧਾਰਾ 15 ਅਤੇ 16 ਦੇ ਤਹਿਤ "ਲਿੰਗ" ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਵਿੱਚ "ਲਿੰਗ ਪਛਾਣ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਿਤਕਰਾ" ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਧਾਰਾ 15 ਅਤੇ 16 ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਸ਼ਬਦ "ਲਿੰਗ" "ਸਿਰਫ਼ ਮਰਦ ਜਾਂ ਔਰਤ ਦੇ ਜੈਵਿਕ ਲਿੰਗ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਾ ਤਾਂ ਮਰਦ ਜਾਂ ਔਰਤ ਸਮਝਦੇ ਹਨ।" ਇਸ ਵਿਤਕਰਾ, ਬੇਦਖਲੀ, ਪਾਬੰਦੀ ਜਾਂ ਤਰਜੀਹ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਸਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨ ਜਾਂ ਟ੍ਰਾਂਸਪੋਜ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਸਾਡੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਅਧੀਨ ਗਾਰੰਟੀਸ਼ੁਦਾ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੀ ਬਰਾਬਰ ਸੁਰੱਖਿਆ" ਹੈ।

39. ਹਾਲਾਂਕਿ, ਰਾਜਬਾਲਾ ਬਨਾਮ ਹਰਿਆਣਾ ਰਾਜ 55 ਵਿੱਚ ਦੋ-ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਬੈਂਚ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਨੇ ਪੱਖਪਾਤੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਦਾਅਵੇ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਇੱਕ ਚੁਣੌਤੀ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਕ ਰਾਜ ਕਾਨੂੰਨ ਨੇ ਪੰਚਾਇਤੀ ਚੋਣਾਂ ਲੜਨ ਲਈ ਸ਼ਰਤਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ, ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਚੋਣਾਂ ਲੜਨ ਤੋਂ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਬੈਂਚ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਇਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਗੈਰ-ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਹ "ਮਨਮਾਨੀ" ਹੈ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਜੇਕਰ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੁਝ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਅਹੁਦਿਆਂ 'ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣਾ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਰਾਏ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਸੰਖਿਆਤਮਕ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਇਹ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਕੀ ਅਜਿਹੀ ਅਯੋਗਤਾ ਦਾ ਨੁਸਖ਼ਾ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਨੁਸਖ਼ਾ ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜੋ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਯੋਜਨਾ ਨੂੰ ਨਿਰਾਸ਼ ਕਰੇ ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਜਿੱਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਲਈ ਚੋਣਾਂ ਕਰਵਾਉਣਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਵੇ"। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹ ਤਰਕ ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਰੇ ਸ਼ਾਇਰਾਹ ਬਾਨੋ, ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ ਜੌਹਰ ਅਤੇ ਜੋਸਫ਼ ਸ਼ਾਈਨ ਦੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਮਨਮਾਨੀ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨ ਦੇ ਆਧਾਰ ਵਜੋਂ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀ ਆਬਾਦੀ 'ਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ "ਅਸਿੱਧੇ

---

54 [2014] 5 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 119: (2014) 5 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 438

55 [2015] 12 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 1106: 2015 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 912

ਵਿਤਕਰੇ" ਦੀ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ, ਇੱਕ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਟੈਸਟ ਜਿਸਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਬਾਅਦ ਦੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

40. ਕਰਮਾ ਦੋਰਜੀ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ, 56 ਵਿੱਚ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਰਾਜ ਦੋਵਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਨਸਲੀ ਸਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਇੱਕ ਗੈਰ-ਸਮਝੌਤਾਯੋਗ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ"। ਅਦਾਲਤ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਤਕਰੇ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਇੱਕ ਜਨਹਿੱਤ ਪਟੀਸ਼ਨ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ "ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਤੋਂ ਆਏ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਰਪੇਸ਼ ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੇ ਨਿਪਟਾਰੇ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਲਈ ਸਰਗਰਮਕਦਮ" ਚੁੱਕਣ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ।

41. ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ ਜੌਹਰ57 ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੰਵਿਧਾਨ ਬੈਂਚ ਨੇ ਧਾਰਾ 15 ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਵਿਆਖਿਆ ਦਿੱਤੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਦੰਡ ਸੰਹਿਤਾ ਦੀ ਧਾਰਾ 377 ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਹਿਮਤੀ ਨਾਲ ਬਾਲਗਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਮਲਿੰਗੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਅਪਰਾਧ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਿ ਇਹ ਵਿਤਕਰਾਪੂਰਨ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ (ਜਸਟਿਸ ਡੀਵਾਈ ਚੰਦਰਚੂੜ) ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀ ਗਈ ਇੱਕ ਸਹਿਮਤੀ ਵਾਲੀ ਰਾਏ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਵਿਤਕਰਾ, ਭਾਵੇਂ ਸਿੱਧਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧਾ, "ਲਿੰਗ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਇੱਕ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਸਮਝ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ", ਧਾਰਾ 15 ਦੁਆਰਾ ਵਰਜਿਤ ਹੈ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਜੇਕਰ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਧਾਰਤ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ, ਧਾਰਾ 15(1) ਵਿੱਚ ਵਰਜਿਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਆਧਾਰ ਦੁਆਰਾ ਸਮੂਹਾਂ ਵਜੋਂ ਗਠਿਤ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੂਰੇ ਵਰਗਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਣ, ਜੋ ਕਿ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਜਾਇਜ਼ ਕਾਰਨ ਸਥਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ।" ਇਹ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਧਾਰਾ 15(1) ਦੇ ਤਹਿਤ ਸਿਰਫ਼ ਲਿੰਗ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਦੇ ਅਤਿ-ਆਧੁਨਿਕ ਹੋਣ ਵਜੋਂ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਇੱਕ ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ "ਰਾਜ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ"। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਰਾਜ ਦੁਆਰਾ ਕਾਨੂੰਨ ਜਾਂ ਕਾਰਵਾਈ ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਨਿਰਪੱਖ ਹੈ, ਇਸਦਾ "ਇੱਕ ਖਾਸ ਵਰਗ 'ਤੇ ਅਨੁਪਾਤਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ"। ਹਾਲਾਂਕਿ ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਨਿਰਪੱਖ, ਧਾਰਾ 377 ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਐਲਜੀਬੀਟੀਕਿਊਆਈਏ + ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

42. ਜੋਸਫ਼ ਸ਼ਾਈਨ 58 ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਬੈਂਚ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਦੰਡ ਸੰਹਿਤਾ ਦੀ ਧਾਰਾ 497 ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ

---

56 [2016] 9 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 968: (2017) 1 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 799

57 [2018] 7 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ.379: (2018) 10 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 1

58 (2019) 3 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 39

ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਵਿਭਚਾਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸੀ। ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਕਿ "ਧਾਰਾ 497 ਦਾ ਆਧਾਰ ਇੱਕ ਲਿੰਗਕ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਬੇਵਫ਼ਾਈ ਆਮ ਹੈ, ਪਰ ਇੱਕ ਔਰਤ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ", ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ, ਇਹ ਧਾਰਾ 15 ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਗੈਰ-ਭੇਦਭਾਵ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਵਿਵਸਥਾ, "ਮੌਜੂਦਾ ਲਿੰਗ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪੱਖਪਾਤ 'ਤੇ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੀ ਹੈ", "ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਲਿੰਗ-ਅਧਾਰਤ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਮਾਨਤਾ ਦੇ ਕੇ"। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਦਰਭਾਂ ਤੋਂ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ"।

43. ਇੰਡੀਅਨ ਯੰਗ ਲਾਇਰਜ਼ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਬਨਾਮ ਕੇਰਲਾ ਰਾਜ 59 ਵਿੱਚ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇੱਕ ਨਿਯਮ ਦੀ ਵੈਧਤਾ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਿਆ ਜਿਸ ਵਿੱਚ 10 ਤੋਂ 50 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਮਾਹਵਾਰੀ ਵਾਲੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਰਿਵਾਜ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਕੇਰਲਾ ਦੇ ਇੱਕ ਮੰਦਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਸਹਿਮਤੀ ਵਾਲੀ ਰਾਏ ਵਿੱਚ, ਜਸਟਿਸ ਨਰੀਮਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਕਤ ਨਿਯਮ ਧਾਰਾ 15(1) ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ "ਸਿਰਫ਼ ਲਿੰਗ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ"। ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ (ਜਸਟਿਸ ਡੀਵਾਈ ਚੰਦਰਚੂੜ) ਜੋ ਕਿ "ਦਸ ਤੋਂ ਪੰਜਾਹ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਹਵਾਰੀ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ, ਸਬਰੀਮਾਲਾ ਦੇ ਮੰਦਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰੱਖਣ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਮਾਣ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਜਗ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ", ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਸੀ।

44. ਸਕੱਤਰ, ਰੱਖਿਆ ਮੰਤਰਾਲਾ ਬਨਾਮ ਬਬੀਤਾ ਪੁਨੀਆ, 60 ਵਿੱਚ ਦੋ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਬੈਂਚ ਨੇ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਰਟ ਸਰਵਿਸ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਸਥਾਈ ਕਮਿਸ਼ਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਪੁਰਸ਼ ਹਮਰੁਤਬਾ ਨਾਲ ਸਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਦਾਅਵਿਆਂ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਿਆ। ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਕਿ "ਮਰਦਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰੀਰਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਦਲੀਲਾਂ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਬਾਰੇ ਧਾਰਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਦਲੀਲਾਂ ਮਹਿਲਾ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਮੌਕੇ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਇਜ਼ ਆਧਾਰ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ।" ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਮਹਿਲਾ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਥਾਈ ਕਮਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਲਾਭ ਦੇਣ ਲਈ ਕਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ।

45. ਮਹਿਲਾ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਥਾਈ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੇਣ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਕਰਨਲ ਨਿਤੀਸ਼ਾ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ ਵਿੱਚ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ। 61

---

59 [2018] 9 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 561: 2018 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 908

60 [2020] 3 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 833: 2020 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 198

61 [2021] 4 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 633 : (2021) 15 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 125

ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾਵਾਂ ਨੇ ਫੌਜ ਦੁਆਰਾ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਮੁਲਾਂਕਣ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਨੂੰ ਅਨਿਆਂਪੂਰਨ ਅਤੇ ਮਨਮਾਨੀ ਵਜੋਂ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਕਿਉਂਕਿ "40-50 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਰਗ ਵਿੱਚ ਮਹਿਲਾ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਡਾਕਟਰੀ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਪੁਰਸ਼ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ 25 ਤੋਂ 30 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ, ਹੋਰ ਕਾਰਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ"। ਕੇਸ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ, ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਧਾਰਾ 14 ਅਤੇ 15(1) ਦੇ ਤਹਿਤ ਸਾਰਥਿਕ ਸਮਾਨਤਾ, ਅਸਿੱਧੇ ਵਿਤਕਰੇ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧੀ-ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਅਸਿੱਧੇ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ:

"ਸਾਨੂੰ ਇੱਥੇ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਅਸਿੱਧੇ ਵਿਤਕਰੇ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਹੈ, ਸਗੋਂ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਰੂਪ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਵਾਂਗ ਹੀ ਅਸਲੀ ਹੈ। ਅਸਿੱਧੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦਾ ਕਾਰਨ ਚਿਹਰੇ ਦੇ ਨਿਰਪੱਖ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਅਭਿਆਸ ਜਾਂ ਮਾਪਦੰਡ ਦੇ ਅੰਤਰੀਵ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ।"

ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਸਿੱਧੇ ਅਤੇ ਅਸਿੱਧੇ ਵਿਤਕਰੇ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਫਾਰਮੂਲੇ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਕੀਤਾ:

"... ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਅਦਾਲਤ ਦਾ ਧਿਆਨ ਉਸ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ 'ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਥਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਤਕਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਸਿੱਧੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਜਦੋਂ ਧਿਆਨ ਸਬੰਧਤ ਕਾਰਵਾਈ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਵੱਲ ਬਦਲਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਅਸਿੱਧੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਅਸਿੱਧੇ ਵਿਤਕਰੇ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਜਾਂਚ, ਵਿਵਾਦਿਤ ਆਚਰਣ ਦੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਸਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਧੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਨਿਆਂਇਕ ਜਾਂਚ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਕਾਰਵਾਈ ਜਾਂ ਆਚਰਣ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸਮਾਜਿਕ ਸੈਟਿੰਗ ਜਾਂ ਪਿਛੋਕੜ ਤੱਥ-ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਾਰਵਾਈ ਜਾਂ ਆਚਰਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਅਸਿੱਧੇ ਵਿਤਕਰੇ ਵਿੱਚ, ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ ਸੰਸਥਾਗਤ ਜਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਿਵਾਦਿਤ ਆਚਰਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਿਧਾਂਤ ਵਿਤਕਰੇ ਵਿਰੋਧੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਨਮੂਨਿਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਜੋ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਦੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ।"

ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ "[i] ਅਸਲ ਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ, ਵਿਤਕਰੇ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਗਤ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਢੁਕਵਾਂ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਸਿੱਧੇ ਅਤੇ ਅਸਿੱਧੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਦਾ ਹੈ", ਨਾ ਕਿ ਸਿਰਫ ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਦੇ ਦਾਅਵੇ ਦਾ। ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਦਾਅਵੇ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ, ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਟੈਸਟ ਦਿੱਤਾ:

---

62 [2024] 7 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 246 : 2024 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 465

"ਇੱਕ ਖਾਸ ਵਿਤਕਰਾਤਮਕ ਅਭਿਆਸ ਜਾਂ ਉਪਬੰਧ ਅਕਸਰ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਪੂਰੇ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਬੇਨਕਾਬ ਕਰਨ ਲਈ ਨਾਕਾਫ਼ੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਖਾਸ ਢਾਂਚਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਧੇ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਿਰਭਰਤਾ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਕਈ ਧੁਰਿਆਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪੈਟਰਨਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਲਈ, ਵਿਤਕਰੇ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਗਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ, ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਵਜੋਂ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ, ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਵਾਲੀ ਕਾਰਵਾਈ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਸਗੋਂ ਅਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲਤਾ ਲਈ ਵੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਸੰਗਠਨਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਹੋਰ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ, ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਜਾਂ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਜੋ ਉਹ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਅਤੇ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦਾ ਫਰਜ਼, ਜਦੋਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਵਿਤਕਰੇ ਵਾਲੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦੀ ਭਰਪਾਈ ਕਰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ; ਸਗੋਂ ਢੁਕਵੀਆਂ ਰਾਹਤਾਂ ਅਤੇ ਉਪਚਾਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਢਾਂਚਾ ਬਣਾਉਣਾ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਨੂੰ ਨਕਾਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਹੱਕ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪੁਨਰਵੰਡਨ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦਿੰਦੇ ਹਨ... ਇਸ ਲਈ, ਵਿਤਕਰੇ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਣਾਲੀਗਤ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ (ਸਿੱਧੇ ਅਤੇ ਅਸਿੱਧੇ) ਵੱਲ ਇੱਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨਾਲ, ਹੋਵੇਗਾ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਵਿਰੋਧੀ ਸਾਡੇ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਢੁਕਵਾਂ ਹੈ। ਕੰਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਲਿੰਗ ਦੇ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਗਤ ਵਿਤਕਰਾ ਫਿਰ ਉਸ ਪਿਤਰੀ-ਸੱਤਾਤਮਕ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰੇਗਾ ਜੋ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਉਸਦੇ ਹੋਣ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਜਨਨ, ਲਿੰਗਕਤਾ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਚੋਣਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜੋ ਇੱਕ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।"

ਉਪਰੋਕਤ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਕਿ ਫੌਜ ਦੁਆਰਾ ਮਹਿਲਾ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਥਾਈ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੇਣ ਲਈ ਅਪਣਾਈ ਗਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ "ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਬਬੀਤਾ ਪੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਪਛਾਣੇ ਗਏ ਲਿੰਗ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ"। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ "ਅਸਿੱਧੇ ਵਿਤਕਰੇ" ਅਤੇ "ਪ੍ਰਣਾਲੀਗਤ ਵਿਤਕਰੇ" ਦੀ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਣ ਪਾਇਆ, ਜੋ "ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਅਨੁਪਾਤਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ"। ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ "ਇਸ ਵਿਤਕਰੇ ਨੇ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਦਾ ਅਪਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ"।

46. ਨਿਪੁਣ ਮਲਹੋਤਰਾ ਬਨਾਮ ਸੋਨੀ ਪਿਕਚਰਜ਼ ਫਿਲਮਜ਼ ਇੰਡੀਆ (ਪੀ) ਲਿਮਟਿਡ, 62 ਵਿੱਚ ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਉਸ ਤਰੀਕੇ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਸੀ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਫਿਲਮ ਵਿੱਚ ਅਪੰਗ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਅਦਾਲਤ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਸੈਂਟਰਲ ਬੋਰਡ ਆਫ਼ ਫਿਲਮ ਸਰਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਿਨੇਮੈਟੋਗ੍ਰਾਫ ਦੀ ਧਾਰਾ 3 ਅਤੇ 5 ਦੇ ਤਹਿਤ ਗਠਿਤ ਇਸਦੇ ਸਲਾਹਕਾਰ ਪੈਨਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਪੰਗਤਾ ਦੇ ਮਾਹਰ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ। ਐਕਟ, ਹੋਰ ਰਾਹਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ।

ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ "ਭੇਦਭਾਵ 'ਤੇ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਆਨੰਦ" ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਇਆ। ਇਸਨੇ ਦੁਹਰਾਇਆ ਕਿ ਧਾਰਾ 15 ਦੇ ਅਧੀਨ ਭੇਦਭਾਵ ਵਿਰੋਧੀ ਕੋਡ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਦਾ ਹੈ। ਅਪਾਹਜ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ, ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ:
"... ਅਜਿਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਜੋ ਅਪਾਹਜ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿੰਦਦੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਵਿੱਚ ਅਯੋਗ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਕ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਅਜਿਹੇ ਚਿੱਤਰਣ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੀ ਛੁਡਾਉਣ ਵਾਲੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਸਾਵਧਾਨੀ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਇਸ ਲਈ ਸਮੱਸਿਆ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਠੇਸ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਮਾਜ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਪੂਰਨ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਦੀ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਅਪਾਹਜ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਪੂਰਨ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਦਰਭ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਪਾਹਜ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੁੱਟਣਾ ਚਾਹੀਦਾ..."
47. ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਤ ਨਿਆਂ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਵਿੱਚ ਵਿਤਕਰੇ ਵਾਲੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਜਗ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੂਹ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਭੇਦਭਾਵ ਵਾਲੇ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਜ ਗਰਗ, ਨਵਤੇਜ ਜੌਹਰ, ਜੋਸਫ਼ ਸ਼ਾਈਨ ਅਤੇ ਇੰਡੀਅਨ ਯੰਗ ਲਾਇਰਜ਼ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਵਰਗੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫਸ ਗਏ ਸਨ। ਨਾਲਸਾ ਅਤੇ ਬਬੀਤਾ ਪੂਨੀਆ ਵਰਗੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਰਾਹੀਂ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਅਤੇ ਇੱਛਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਵਾਇਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਰਾਬਰ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਕਰਨਲ ਨਿਤੀਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਸਿੱਧੇ ਵਿਤਕਰੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਣਾਲੀਗਤ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ, ਕਰਮਾ ਦੋਰਜੀ ਵਿੱਚ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਰਾਜ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਨਿਪੁਨ ਮਲਹੋਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵਿਤਕਰੇ ਵਾਲੇ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ।

48. ਫੈਸਲਿਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ, ਧਾਰਾ 15(1) ਦੇ ਤਹਿਤ ਕੁਝ ਵਿਤਕਰੇ ਵਿਰੋਧੀ ਸਿਧਾਂਤ ਉਭਰਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ, ਵਿਤਕਰਾ ਸਿੱਧੇ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧੇ, ਜਾਂ ਦੋਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ, ਚਿਹਰੇ ਦੇ ਨਿਰਪੱਖ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੂਹਾਂ 'ਤੇ ਮਾੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਹਨ। ਤੀਜਾ, ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਇੱਕ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ

---

63 ਬੀ.ਆਰ. ਅੰਬੇਡਕਰ, "ਸਾਊਥਬਰੋ ਕਮੇਟੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਬੂਤ", ਡਾ: ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਅੰਬੇਡਕਰ: ਰਾਈਟਿੰਗਜ਼ ਐਂਡ ਸਪੀਚਜ਼, ਭਾਗ 2 ਵਿੱਚ 1, ਪੀ. 256

64 ਸੂਸਾਈ ਬਨਾਮ ਯੂਨੀਅਨ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ, 1985 ਸਪਲੀਮੈਂਟਰੀ ਐਸਸੀਸੀ 590

65 ਇਬਿਡ

66 ਕਰਨਾਟਕ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਅੱਪਾ ਬਾਲੂ ਇੰਗਲੇ (1995) ਪੂਰਕ 4 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 469

67 ਆਦਿ ਸੈਵਾ ਸਿਵਾਚਾਰਿਆਰਗਲ ਨਾਲਾ ਸੰਗਮ ਬਨਾਮ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਰਾਜ (2016) 2 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 725

ਪਏ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੂਹ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਚੌਥਾ, ਰਾਜ ਇੱਕ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਪਏ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੂਹ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਇੱਕ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਪੰਜਵਾਂ, ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰੇ ਵਾਲੇ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਸਿੱਧੇ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੂਹ ਵਿਰੁੱਧ ਨੁਕਸਾਨ ਜਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਲੇ, ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਤਹਿਤ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਛੇਵਾਂ, ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਅਸਿੱਧੇ ਵਿਤਕਰੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਣਾਲੀਗਤ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਦਾਅਵਿਆਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਸੱਤਵਾਂ, ਅਸਿੱਧੇ ਵਿਤਕਰੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਣਾਲੀਗਤ ਵਿਤਕਰੇ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਕਰਨਲ ਨਿਤੀਸ਼ਾ ਵਰਗੇ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ।

VII. ਅਨੁਛੇਦ 17 ਵਿੱਚ ਛੂਤ-ਛਾਤ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ

49. ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਅਨੁਛੇਦ 17 ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ: ""ਛੂਤ-ਛਾਤ" ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਸਦਾ ਅਭਿਆਸ ਵਰਜਿਤ ਹੈ। "ਛੂਤ-ਛਾਤ" ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਪੰਗਤਾ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸਜ਼ਾਯੋਗ ਅਪਰਾਧ ਹੋਵੇਗਾ।" ਇਸ ਉਪਬੰਧ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਹ "ਛੂਤ-ਛਾਤ" ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਵਾਲੇ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

50. ਡਾ. ਅੰਬੇਡਕਰ ਨੇ "ਛੂਤ-ਛਾਤ" ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਵਰਣਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀਤਾ:

"ਅਛੂਤ ਸ਼ਬਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਛੂਤ-ਛਾਤ ਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭੌਤਿਕ ਭਲਾਈ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਾਗਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵਾਂਝਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ... ਅਛੂਤ ਤਾਂ ਨਾਗਰਿਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। "63

ਛੂਤ-ਛਾਤ ਅਤੇ ਜਾਤੀ ਵਿਤਕਰੇ ਨੇ ਅਛੂਤਾਂ ਨੂੰ "ਗੰਭੀਰ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਅਪੰਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਅਕ ਪਛੜਾਈ" ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਇਆ। ਇਤਿਹਾਸ ਦੌਰਾਨ, "ਜਾਤੀ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਦਮਨਕਾਰੀ ਸੁਭਾਅ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਛੜੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਸਨਮਾਨ, ਮਨੁੱਖੀ ਸਵੈ-ਮਾਣ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਕੁਝ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵਾਂਝਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ"। 65 ਇੱਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਇਸਨੇ "ਜਨਤਕ ਰਿਜ਼ੋਰਟ, ਜਨਤਕ ਸਾਧਨਾਂ, ਸੜਕਾਂ, ਮੰਦਰਾਂ, ਪਾਣੀ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ, ਟੈਂਕਾਂ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਘਾਟਾਂ, ਆਦਿ ਦੇ ਸਥਾਨਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਦਲਿਤਾਂ 'ਤੇ ਅਪੰਗਤਾਵਾਂ, ਪਾਬੰਦੀਆਂ, ਸ਼ਰਤਾਂ ਅਤੇ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀਆਂ, ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਜਾਂ ਕਿੱਤਾ ਜਾਂ ਪੇਸ਼ੇ ਦੇ ਕੰਮ ਜੋ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਨਮ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ ਕਲੰਕ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਹਨ।" 66 ਧਾਰਾ 17 ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇੱਕ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ "ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ 'ਤੇ ਬਣੇ ਜਾਤ-ਅਧਾਰਤ ਅਭਿਆਸਾਂ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਤਰਕ ਜਾਂ ਤਰਕ ਨਹੀਂ ਹੈ।" 67

51. ਧਾਰਾ 17 ਦੇ ਕਈ ਭਾਗ ਹਨ।[68] ਇਹ "ਛੂਤਛਾਤ" ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਇਹ "ਕਿਸੇ ਵੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਸਦੇ ਅਭਿਆਸ" ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, "ਛੂਤਛਾਤ" ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ "ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਪੰਗਤਾ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ" "ਕਾਨੂੰਨ" ਅਨੁਸਾਰ ਇੱਕ ਅਪਰਾਧਿਕ ਅਪਰਾਧ ਹੈ। "ਕਾਨੂੰਨ" ਦਾ ਅਰਥ "ਛੂਤ-ਛਾਤ" ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਭਿਆਸ ਜਾਂ ਅਪੰਗਤਾ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਕੋਈ ਵੀ ਕਾਨੂੰਨ ਹੈ।[69] ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਉਪਬੰਧ ਹੈ ਜੋ ਰਾਜ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਕਾਰਕਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੋਵਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।[70] ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ ਨੇ ਉਪਬੰਧ ਦੇ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ ਜਾਂ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ।[71] "ਧਾਰਾ 17 ਦੇ ਤਹਿਤ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਵਿਰੁੱਧ ਹੁਕਮ" ਨੂੰ "ਰਾਜ ਦੇ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਖੋਹ ਕੇ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਸੰਸਦ ਦੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਧਾਨਕ ਮੁਖੀ ਵਜੋਂ ਰੱਖ ਕੇ" ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।[72]

52. ਕਰਨਾਟਕ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਅੱਪਾ ਬਾਲੂ ਇੰਗਾਲੇ,[73] ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਸਹਿਮਤੀ ਵਾਲੀ ਰਾਏ ਵਿੱਚ ਜਸਟਿਸ ਕੇ. ਰਾਮਾਸਵਾਮੀ ਨੇ ਧਾਰਾ 17 ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ। "ਧਾਰਾ 17 ਦਾ ਜ਼ੋਰ", ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, "ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹੇ ਅਤੇ ਰਸਮੀ ਪਾਲਣਾ ਅਤੇ ਰਵਾਇਤੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਰਾ ਕਾਨੂੰਨੀ ਜਾਂ ਨੈਤਿਕ ਅਧਾਰ ਗੁਆ ਦਿੱਤਾ ਹੈ"। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਧਾਰਾ 17 "ਸਮਾਜ ਲਈ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਆਦਰਸ਼ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ - ਦਲਿਤਾਂ ਲਈ, ਆਮ ਜਨਤਾ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਸਮਾਨਤਾ", ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ "ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਵਿੱਚ ਭਾਗੀਦਾਰ ਹੋਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ" ਦੇਵੇਗੀ।[74]

53. ਧਾਰਾ 17 ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ 'ਤੇ ਇੰਡੀਅਨ ਯੰਗ ਲਾਇਰਜ਼ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਬਨਾਮ ਕੇਰਲ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ (ਜਸਟਿਸ ਡੀਵਾਈ ਚੰਦਰਚੂੜ) ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸਹਿਮਤੀ ਵਾਲੀ ਰਾਏ ਵਿੱਚ

---

68 ਇੰਡੀਅਨ ਯੰਗ ਲਾਇਰਜ਼ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਬਨਾਮ ਕੇਰਲ ਰਾਜ (2019) 11 ਐਸਸੀਸੀ 1 [ਜਸਟਿਸ ਚੰਦਰਚੂੜ]

69 ਕੇਸ਼ਵਨੰਦ ਭਾਰਤੀ ਬਨਾਮ ਕੇਰਲ ਰਾਜ (1973) 4 ਐਸਸੀਸੀ 225

70 ਕੌਸ਼ਲ ਕਿਸ਼ੋਰ ਬਨਾਮ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ (2023) 4 ਐਸਸੀਸੀ 1

71 ਜਨਹਿਤ ਅਭਿਆਨ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ (2023) 5 ਐਸਸੀਸੀ 1 [ਚੀਫ਼ ਜਸਟਿਸ ਲਲਿਤ ਅਤੇ ਖੁਦ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਜਸਟਿਸ ਰਵਿੰਦਰ ਭੱਟ ਦੀ ਅਸਹਿਮਤੀ ਵਾਲੀ ਰਾਏ]

72 ਇਬਿਡ

73 [1992] ਸਪੋਰਟ 3 ਐਸਸੀਆਰ 284 : 1994 ਐਸਸੀਸੀ (ਸੀਆਰਆਈ) 1762

74 1994 ਐਸਸੀਸੀ (ਸੀਆਰਆਈ) 1762

75 [2018] 9 ਐਸਸੀਆਰ 561 : (2019) 11 ਐਸਸੀਸੀ 1

ਆਦੇਸ਼ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।[75] ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਧਾਰਾ 17 ਨੂੰ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ:

"ਧਾਰਾ 17 ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਵਾਅਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਅਸਮਾਨਤਾ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਇੱਕ ਰਵਾਇਤੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਹੇਠਲੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਰਹੇ ਹਨ... ਇਸਨੂੰ ਦੋ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ, ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਪਰੇ, ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਯੋਗ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਪੈਡਸਟਾਈਲ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ, "ਛੂਤਛਾਤ" ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਛੜੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਣ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਦੂਜਾ, ਫਰੇਮਰਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ "ਛੂਤਛਾਤ" ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਇੱਕ ਬਰਾਬਰ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਇਕੱਠੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬਰਾਬਰੀ 'ਤੇ, "ਕਮਜ਼ੋਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮੂਹਿਕ ਭਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇਣ" ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਧਾਰਾ 17 ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਆਦਰਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਹੈ, ਜੋ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਰੈਡੀਕਲ ਸਮਾਜਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨ ਲਈ ਇੱਕ ਨੈਤਿਕ ਢਾਂਚਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।"

ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ "ਛੂਤ-ਛਾਤ" "ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ" ਅਤੇ "ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ" ਦੀਆਂ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੁੜੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦਾ "ਇੱਕ ਲੱਛਣ" ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਧਾਰਾ 17 ਦੁਆਰਾ ਰੱਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ: "ਜਦੋਂ ਕਿ ਜਾਤ ਪਿਰਾਮਿਡ ਦੇ ਸਿਖਰ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੱਕਦਾਰੀਆਂ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਦਾ ਹੈ, ਹੇਠਲੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। "ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ" ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਸ ਭੇਦ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਵੈ-ਸਦਾ ਲਈ ਹੈ। [ਅਖੌਤੀ] ਉੱਚ ਜਾਤੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ, ਉਹ ਮੰਨਦੀਆਂ ਹਨ, ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜਾਤੀ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। "ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ" ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਕਿਸ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੂਜੇ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਿਵੇਂ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਵਿਵਹਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।"

ਧਾਰਾ 17 ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਦਿਲ 'ਤੇ ਵਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਭਰੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ:

“ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਧਾਰਾ 17 ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਅਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਦੇ ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਵਿਧਾਨ ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਭਿਆਨਕਤਾਵਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੈਥਾਰਸਿਸ ਲੱਭਣ ਲਈ ਇੱਕ ਕਦਮ ਹੈ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁਆਵਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਸਮਾਜ ਦੁਆਰਾ ਅਧੀਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਧਾਰਾ 17 ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇੱਕ ਬਗਾਵਤ ਹੈ, ਜਿਸਨੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕਲੰਕਿਤ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਵਿੱਚ ਅਧੀਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। "ਅਛੂਤਤਾ" ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਕੇ, ਧਾਰਾ 17 ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਆਜ਼ਾਦ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਦੁਹਰਾਓ ਤੋਂ ਬਚਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਾਰਾ 17 ਦੀ ਪਿੱਠਭੂਮੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਹੈ ਜੋ ਵਿਤਕਰੇ, ਪੱਖਪਾਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਬੇਦਖਲੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਏ ਹਨ। ਧਾਰਾ 17 ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਗਰੰਟੀ ਵਜੋਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਬੇਦਖਲੀ ਅਤੇ ਬੇਦਖਲੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇਸਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।”

ਸਹਿਮਤੀ ਵਾਲੀ ਰਾਏ ਨੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦੀਆਂ ਬਹਿਸਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਕਿ ਫਰੇਮਰਸ ਨੇ ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਧਾਰਾ 17 ਵਿੱਚ "ਛੂਤਛਾਤ" ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਅਣ-ਪ੍ਰਭਾਸ਼ਿਤ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇਸ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਦਾਇਰਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ:

"ਸੰਵਿਧਾਨ ਨੇ "ਛੂਤਛਾਤ" ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਡਰਾਫਟਪਰਸਨਾਂ ਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਝੀ ਗਈ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਿਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਿਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਜੇਕਰ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਉਦਾਹਰਣ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੁੰਝਲਾਂ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੱਖਪਾਤ ਅਤੇ ਵਿਤਕਰਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਭਾਵੇਂ ਫਰੇਮਰਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਇਸ ਤੱਥ ਵੱਲ ਖਿੱਚਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ "ਛੂਤਛਾਤ" ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਅਭਿਆਸ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਸਿਰਫ਼ ਜਾਤੀ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਹੇਠਲੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਔਰਤਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਅਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ, ਮਨਾਹੀ ਇਸਦੇ ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰੇਗੀ), ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ... ਇੱਕ ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਕਸਤ ਹੋ ਰਹੇ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਨੂੰ ਛੂਤਛਾਤ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਲਚਕਦਾਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਸਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰੂਪ ਜਾਂ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਵਿੱਚ। ਧਾਰਾ 17 ਬੇਦਖਲੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਗਾਰੰਟੀ ਹੈ। "ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਵਿਰੋਧੀ ਸਿਧਾਂਤ" ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਵਜੋਂ, ਇਸਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਭ ਤੋਂ ਭੈੜੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਬਾਹਵਾਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।"

ਧਾਰਾ 17 ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਐਲਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਮਾਹਵਾਰੀ ਵਾਲੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਮੰਦਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਪ੍ਰਥਾ ਗੈਰ-ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਸੀ।

54. ਧਾਰਾ 17 ਇਹ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਕੋਈ ਬਰਾਬਰ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਹੋਂਦ, ਛੋਹ ਜਾਂ ਮੌਜੂਦਗੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਕਲੰਕ ਨਹੀਂ ਜੁੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਧਾਰਾ 17 ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਸਾਡਾ ਸੰਵਿਧਾਨ ਹਰ ਨਾਗਰਿਕ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ, ਧਾਰਾ 17 ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ, ਸੰਸਦ ਨੇ ਕਈ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਏ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਛੂਤ-ਛਾਤ (ਅਪਰਾਧ) ਐਕਟ, 1955 (ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਨਾਗਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਐਕਟ, 1955 ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ), ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀਆਂ (ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ) ਐਕਟ, 1989 (ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ "ਪੀਓਏ ਐਕਟ"), ਹੱਥੀਂ ਮੈਲਾ ਢੋਹਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਅਤੇ ਸੁੱਕੇ ਪਖਾਨਿਆਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ (ਮਨਾਹੀ) ਐਕਟ, 1993, ਅਤੇ ਹੱਥੀਂ ਮੈਲਾ ਢੋਹਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਜੋਂ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੁਨਰਵਾਸ ਐਕਟ, 2013। ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਈ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੀ ਵੈਧਤਾ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਿਆ ਹੈ।[76] ਇਸਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਪੀਓਏ ਐਕਟ ਦੇ ਤਹਿਤ ਗਿਣੇ ਗਏ ਅਪਰਾਧ "'ਛੂਤ-ਛਾਤ' ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।"[77] ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ 2013 ਦੇ ਐਕਟ ਦੇ ਤਹਿਤ ਵਰਜਿਤ "ਹੱਥੀਂ ਮੈਲਾ ਢੋਹਣ" ਦਾ ਅਭਿਆਸ "ਜਾਤ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਤੇ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।"[78] ਧਾਰਾ 17 ਅਧੀਨ ਬਣਾਏ ਗਏ ਕਾਨੂੰਨ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

VIII. ਧਾਰਾ 21: ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਮਾਣ

55. 55. ਧਾਰਾ 21 ਇਹ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ"[ਐਨ]ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਸਿਵਾਏ ਉਸਦੇ ਜੀਵਨ ਜਾਂ ਨਿੱਜੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ"। ਕਈ ਫੈਸਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਅਦਾਲਤ ਨੇ "ਜੀਵਨ" ਦੇ ਅਰਥ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਧਾਰਾ 21 ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ "ਸਿਰਫ਼

---

76 ਐਮ.ਪੀ. ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਬਲੋਥੀਆ (1995) 3 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 221; ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ; ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਚੌਹਾਨ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ (2020) 4 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 727

77 ਐਮ.ਪੀ. ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਬਲੋਥੀਆ (1995) 3 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 221

78 ਸਫਾਈ ਕਰਮਚਾਰੀ ਅੰਡਾਲੋਨ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ [2014] 4 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 197 ; ਬਲਰਾਮ ਸਿੰਘ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ, 2023 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 950 ਵੀ ਦੇਖੋ।

ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ" ਅਤੇ "ਸਿਰਫ਼ ਸਰੀਰਕ ਬਚਾਅ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਕੁਝ ਹੈ"।[79] ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਜੀਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।[80] ਦਰਅਸਲ, ਮਾਣ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦਾ ਹੈ।[81] ਮਾਣ ਦੇ "ਹਵਾਲੇ" "ਮਨਮਾਨੀ ਵਿਰੁੱਧ ਗਰੰਟੀ (ਧਾਰਾ 14), ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਦੀਵੇ (ਧਾਰਾ 19) ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ (ਧਾਰਾ 21) ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।"[82] ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਮਾਣ "ਮੁੱਢਲਾ" ਹੈ ਜੋ "ਮੂਲ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਧਿਕਾਰ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਹੋਂਦ ਦਾ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ"।[83] ਇਸ ਅਰਥ ਵਿੱਚ, ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਣ ਇੱਕ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਟੀਚਾ ਹੈ।[84]

56. ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਅਧਿਕਾਰਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਇਆ ਹੈ, "[ਜੀਉਣਾ] ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਜੀਣਾ ਹੈ"।[85] ਮਨੁੱਖੀ ਸਨਮਾਨ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਤੇ ਅਟੁੱਟ ਹਿੱਸਾ ਹੈ।[86] ਧਾਰਾ 21 ਦੇ ਅਧੀਨ ਇਸ ਅਧਿਕਾਰ ਵਿੱਚ "ਤਸ਼ੱਦਦ ਜਾਂ ਜ਼ਾਲਮ, ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਜਾਂ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਵਿਵਹਾਰ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ" ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।[87] "ਮਾਣ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸਬੰਧ" ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।[88] ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਮਾਣ ਉਦੋਂ ਹੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਇੱਕ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ।[89]

57. ਧਾਰਾ 21 ਦੇ ਅਧੀਨ ਮਾਣ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇੱਕ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਪਹਿਲੂ ਹੈ, ਜਿਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੋਣ ਦਾ ਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।[90] ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਸੱਚਮੁੱਚ ਅਪਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਜਾਤ, ਨਸਲ, ਲਿੰਗ, ਜਿਨਸੀ ਰੁਝਾਨ, ਜਾਂ ਨਸਲੀ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੋਵੇ, ਸਿਰਫ਼ ਤਾਂ ਹੀ ਜੇਕਰ ਉਸਨੂੰ ਮਾਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ

---

79 ਫ੍ਰਾਂਸਿਸ ਕੋਰਲੀ ਮੁਲਿਨ ਬਨਾਮ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕ, ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਲੀ (1981) 1 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 608

80 ਬੰਧੂਆ ਮੁਕਤੀ ਮੋਰਚਾ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਯੂਨੀਅਨ (1984) 3 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 161

81 ਕੇਸ਼ਵਾਨੰਦ ਭਾਰਤੀ ਬਨਾਮ ਕੇਰਲਾ ਰਾਜ (1973) 4 SCC 225

82 ਕੇ.ਐਸ. ਪੁੱਟਾਸਵਾਮੀ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਯੂਨੀਅਨ (2017) 10 ਐੱਸ.ਸੀ.ਸੀ. 1 (ਗੋਪਨੀਯਤਾ-9J.)

83 ਆਇਬਿਡ

84 ਜੀਜਾ ਘੋਸ਼ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਯੂਨੀਅਨ (2016) 7 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 761

85 ਆਇਬਿਡ

86 ਐਮ. ਨਾਗਰਾਜ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਯੂਨੀਅਨ [ਐਮ. ਨਾਗਰਾਜ ਬਨਾਮ ਯੂਨੀਅਨ ਆਫ ਇੰਡੀਆ (2006) 8 ਐੱਸ.ਸੀ.ਸੀ. 212

87 ਫ੍ਰਾਂਸਿਸ ਕੋਰਲੀ ਮੁਲਿਨ ਬਨਾਮ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕ, ਦਿੱਲੀ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ (1981) 1 ਐਸਸੀਸੀ 608

88 ਕਾਮਨ ਕਾਜ਼ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ (2018) 5 ਐਸਸੀਸੀ 1 [ਜਸਟਿਸ ਚੰਦਰਚੂੜ]

89 ਆਇਬਿਡ

90 ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ ਜੌਹਰ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ (2018) 10 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 1

ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਉਸਦੀ ਸਵੈ-ਅਨੁਭੂਤੀ ਅਤੇ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ "ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮੁੱਲ ਵਾਲੀ ਸਵੈ-ਸ਼ਾਸਨ ਵਾਲੀ ਹਸਤੀ ਵਜੋਂ ਵਿਵਹਾਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ"।[91] ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ, "ਇਹ ਮਾਨਤਾ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਅਸਲ ਮਾਪ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਣ ਹੈ।"[92] ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਣ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ - ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਕਿ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ, ਆਪਣੀ ਪਿਛੋਕੜ ਜਾਂ ਪਛਾਣ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ, ਸਤਿਕਾਰ, ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨਾਲ ਜੀਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਣ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਨਿਆਂਪੂਰਨ, ਹਮਦਰਦ ਸਮਾਜ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣਦਾ ਹੈ।

58. ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਜਿਉਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕੈਦੀਆਂ ਤੱਕ ਵੀ ਫੈਲਦਾ ਹੈ। ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਾ ਕਰਨਾ ਬਸਤੀਵਾਦੀਆਂ ਅਤੇ ਪੂਰਵ-ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਅਵਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਦਮਨਕਾਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਅਧੀਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਮਾਨਵੀ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਨੀਵਾਂ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਯੁੱਗ ਦੇ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਸ਼ਾਸਨਾਂ ਨੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਕੈਦ ਦੇ ਸਥਾਨਾਂ ਵਜੋਂ, ਸਗੋਂ ਦਬਦਬੇ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ। ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ, ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੁਆਰਾ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਬਦਲੇ ਹੋਏ ਕਾਨੂੰਨੀ ਢਾਂਚੇ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦ੍ਰਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੈਦੀ ਵੀ ਸਨਮਾਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹਨ।

59. ਸੁਨੀਲ ਬੱਤਰਾ (I) ਬਨਾਮ ਦਿੱਲੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ[93] ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਇੱਕ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਬੈਂਚ ਨੇ ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਕੈਦੀਆਂ, ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਗੰਭੀਰ ਨੋਟਿਸ ਲਿਆ। ਜਸਟਿਸ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਅਈਅਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਾਏ ਵਿੱਚ, ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ: "ਜੇਲ੍ਹ ਨਿਆਂ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਮਨੁੱਖੀ ਧਾਗਾ ਜੋ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਜੇਲ੍ਹ ਅਥਾਰਟੀ ਗੈਰ-ਸੰਵਿਧਾਨਕਤਾ ਲਈ ਮੁਆਫ਼ੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ, ਅਤੇ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਵਿਦਾਈ ਦੇਣਾ ਸਾਡੇ ਸਿਸਟਮ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੰਸਥਾਗਤ ਅਪਮਾਨ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਅਤੇ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਸਲਾਖਾਂ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਰਾਜ ਅੱਗੇ ਝੁਕਣਗੀਆਂ।" ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜੇਲ੍ਹ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ 'ਤੇ ਮੁੜ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ:

---

91 X2 ਬਨਾਮ ਰਾਜ (ਐਨ.ਸੀ.ਟੀ. ਦਿੱਲੀ) (2023) 9 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 433

92 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਅਥਾਰਟੀ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ (2014) 5 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 438

93 [1979] 1 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 392 : (1978) 4 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 494

"ਜੇਲ੍ਹ ਇੱਕ ਧੁਨੀ-ਰੋਧਕ ਗ੍ਰਹਿ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਦੇਖਣ ਤੋਂ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ, ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਾਂਚ ਕਰਨਾ ਵਧੇਰੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਦੀ ਅਧਿਕਾਰਤ ਸਥਿਤੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਭਰੋਸੇਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਪੀੜਤ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨਕਾਰੀ, ਅਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਸਤੀਆਂ, ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਚੈਂਪੀਅਨ ਜਾਂ ਬੇਕਿਰਕੀ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਨੈਕਰਾਂ ਦੀ ਹੰਕਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।"

ਜਸਟਿਸ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਅਈਅਰ ਨੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਮਨੁੱਖੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ:

"ਹਰ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ, ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬੇਰਹਿਮੀ ਤੋਂ ਹਮਦਰਦੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਬਦੀਲੀ ਨੂੰ ਉੱਚ ਪੱਧਰੀ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵਿਰੋਧ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਮਹਾਨ ਪਾੜਾ ਅਜੇ ਤੱਕ ਜੇਲ੍ਹ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਪਾਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ, ਜੇਲ੍ਹ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਜੰਡੇ 'ਤੇ ਜੇਲ੍ਹ ਸਟਾਫ ਲਈ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਪੇਸ਼ੇ ਦਾ ਮਨੁੱਖੀਕਰਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਹੈ।"

ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਬੇੜੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਨਸੀਹਤ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਕਾਂਤ ਕੈਦ ਅਤੇ ਸੈਲੂਲਰ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗਤਾ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਅਤੇ ਤਰਕਹੀਣ ਦੱਸਿਆ:

"ਮੇਰਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਰ ਬੇੜੀਆਂ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਬਰਬਰਤਾ ਹਨ ਅਤੇ, ਕੋਰੜੇ ਮਾਰਨ ਵਾਂਗ, ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੱਭਿਅਕ ਚੇਤਨਾ ਕੰਧ ਵਾਲੇ ਕੈਂਪਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤਸ਼ੱਦਦ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਰੋਧੀ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕਾਂਤ ਕੈਦ, ਸੈਲੂਲਰ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗਤਾ ਅਤੇ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਮਾਮੂਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੋਧੇ ਹੋਏ ਸੰਸਕਰਣ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਅਤੇ ਤਰਕਹੀਣ ਹਨ। ਇਹ ਉਪਾਅ ਵਧੇਰੇ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਉੱਚ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੀ ਅਣਗੌਲੀ ਅਤੇ ਅਣਸਿਖਿਅਤ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਉਪਕਰਣਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ, ਮਨੁੱਖੀ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ, ਤਣਾਅ ਵਿਗਿਆਨ ਜਾਂ ਸਰੀਰ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਕੋਰਸ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਲੋਹੇ ਜਾਂ ਇਕੱਲੇ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਡਾਕਟਰੀ ਜਾਂ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਜਾਂਚ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ, ਜਿਸਦੀ ਪੀੜਤ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਨੂੰ ਸੁਣਨ ਦੀ ਕੋਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ "ਕਾਰਨ" ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਹਨ ਇਤਿਹਾਸ-ਟਿਕਟਾਂ 'ਤੇ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਅਣਜਾਣ ਅਤੇ ਜਰਨਲ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਤੱਕ ਕੈਦੀ ਦੀ ਕੋਈ ਪਹੁੰਚ ਨਹੀਂ ਹੈ... ਕਾਨੂੰਨ ਅਬਰਾਕਾਡਬਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਵਿਹਾਰਕ ਅਤੇ ਚਲਾਕ ਹੈ ਅਤੇ ਡਰਾਉਣੀਆਂ ਅਤਿਕਥਨੀਆਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਸਮਰਪਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੇਲ੍ਹ ਮਾਲਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੁਰੱਖਿਆ... ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ ਸੌਂ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਜੇਕਰ

ਸੰਵਿਧਾਨ ਉੱਥੇ ਲਟਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਇਸਦੇ ਖਪਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਇਸਦੀ ਮਾਨਵਤਾਵਾਦ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।"

60. ਚਾਰਲਸ ਸੋਬਰਾਜ ਬਨਾਮ ਸੁਪਰਡੈਂਟ, ਸੈਂਟਰਲ ਜੇਲ੍ਹ,[94] ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਜੇਲ੍ਹ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀ ਬੇਲੋੜੀ ਕਠੋਰਤਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗਰੰਟੀਸ਼ੁਦਾ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਿਆ। ਜਸਟਿਸ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਅਈਅਰ ਨੇ ਕਿਹਾ:

"ਇੱਕ ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ, ਵਿਦਿਅਕ ਅਤੇ ਕੰਮ ਦੇ ਮੌਕੇ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਉਣ ਵਿੱਚ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਅੰਤਰ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇੱਕ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਵਰਗੀਕਰਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਯੋਗ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਤੱਥ ਕਿ ਇੱਕ ਕੈਦੀ ਗਰੀਬ ਹੈ ਜਾਂ ਅਮੀਰ, ਉੱਚ-ਜਨਮ ਜਾਂ ਦੁਰਵਰਗ, ਇੱਕ 'ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ, ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਗਣਰਾਜ' ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅੰਤਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਿਸ਼ਚਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਰਕਹੀਣ ਹੈ... ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੈਦੀ ਆਜ਼ਾਦ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮਾਣੇ ਗਏ ਸਾਰੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਸਿਵਾਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਜੋ ਕੈਦ ਦੀ ਘਟਨਾ ਵਜੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗੁਆ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਧਾਰਾ 14, 19 ਅਤੇ 21 ਦੇ ਅਧੀਨ ਕੈਦੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਮਾਣੇ ਗਏ ਅਧਿਕਾਰ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਸੀਮਤ ਹਨ, ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ ਹਨ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਸਥਿਤੀਆਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ 'ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਉਚਾਈਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣਗੇ।"

61. ਸੁਨੀਲ ਬੱਤਰਾ (II) ਬਨਾਮ ਦਿੱਲੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ, [95] ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਮਨੁੱਖ ਹੋਣ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹਟਦਾ ਜਾਂ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਗੁਆਉਂਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਰਾਜ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜਾਇਜ਼ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਅਤੇ ਬੇਨਤੀਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖੇ। ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ "ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ, ਕੈਦੀ ਇਨਸਾਨ ਹਨ, ਜਾਨਵਰ ਨਹੀਂ", ਅਤੇ ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ "ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਭਟਕਦੇ 'ਸਰਪ੍ਰਸਤਾਂ' ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਬੇਰਹਿਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਕੈਦੀ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਪਲੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ"। ਅਦਾਲਤ ਵੱਲੋਂ ਬੋਲਦੇ ਹੋਏ, ਜਸਟਿਸ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਅਈਅਰ ਨੇ ਕਿਹਾ:

"ਜੇਲ੍ਹ ਘਰ ਭਾਰਤੀ ਧਰਤੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ "ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ, ਸੰਖੇਪ ਅਧਿਕਾਰ ਵਿੱਚ ਪਹਿਰਾਵੇ" ਦੁਆਰਾ ਰੋਕਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਜਦੋਂ ਭਾਗ III ਇੱਕ ਦੋਸ਼ੀ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

---

94 [1979] 1 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ 512 : (1978) 4 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ 104

95 (1980) 3 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ 488

ਕਿਉਂਕਿ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਕੈਦੀ ਨੂੰ ਸਦਮਾ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਨੂੰ ਝਟਕਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ...

ਚਾਹੇ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਬਾਹਰ, ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ "ਸਹੀ, ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ" ਤਰੀਕਿਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਸਦੀ ਗਰੰਟੀਸ਼ੁਦਾ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ...

ਕੈਦੀ ਅਜੀਬ ਅਤੇ ਦੁੱਗਣੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਪਾਹਜ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕੈਦੀ ਗਰੀਬੀ, ਸਾਖਰਤਾ, ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਰਗ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ। ਦੂਜਾ, ਜੇਲ੍ਹ ਘਰ ਇੱਕ ਕੰਧਾਂ ਤੋਂ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੰਸਾਰ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਸਾਰ ਲਈ ਅਸੰਭਵ ਹੈ, ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਬੰਧਨ ਵਿੱਚ ਬੱਝੇ ਕੈਦੀ ਅਦਿੱਖ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਸੁਣਨਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀਆਂ ਅਣਗੌਲੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਧਾਰਾ 21 ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਜੀਵਨ ਜਾਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ, ਨਿਰਪੱਖ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਤਾਜ਼ੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੁਅੱਤਲ ਐਨੀਮੇਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਜਾਂ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਜਮ੍ਹਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।"

ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਈ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਜੋ ਇੱਕ ਕੈਦੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ:
"ਸਰੀਰਕ ਹਮਲਿਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਜ਼ੁਲਮ ਕਈ ਪ੍ਰੋਟੀਨ ਰੂਪ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕੈਦੀ ਨੂੰ ਇਕਾਂਤ ਸੈੱਲ ਵਿੱਚ ਧੱਕਣਾ, ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨਾ, ਅਤੇ, ਕਈ ਵਾਰ ਹੋਰ ਵੀ ਭਿਆਨਕ, ਇੱਕ ਦੂਰ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨਾ ਜਿੱਥੇ ਦੋਸਤਾਂ ਜਾਂ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੀ ਵੰਡ, ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਹਤਾਸ਼ ਜਾਂ ਸਖ਼ਤ ਗਿਰੋਹ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪਣਾ, ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਜ਼ਾਯੋਗ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਹਰ ਮੁਸੀਬਤ ਜਾਂ ਕਟੌਤੀ ਇਸਦੇ ਵਿਆਪਕ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਜਾਂ ਜੀਵਨ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਧਾਰਾ 21 ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਇਸਨੂੰ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।"

62. ਕਿਸ਼ੋਰ ਸਿੰਘ ਰਵਿੰਦਰ ਦੇਵ ਬਨਾਮ ਰਾਜਸਥਾਨ ਰਾਜ [96] ਵਿੱਚ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਦੁਹਰਾਇਆ ਕਿ ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਕੈਦੀ 'ਤੇ ਸਰੀਰਕ ਤਸ਼ੱਦਦ ਕਰਨਾ ਧਾਰਾ 21 ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਇਆ ਗਿਆ ਕਿ "ਰਾਜ ਨੂੰ ਕਾਂਸਟੇਬਲ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਸੀ ਕਲਾਵਾਂ ਤੋਂ ਦੁਬਾਰਾ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਸਤਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ - ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਜੋ ਕਿ ਜੇਕਰ ਹੇਠਲੇ ਪੱਧਰ ਦੇ ਪੁਲਿਸ ਕਰਮਚਾਰੀ ਸੱਚਮੁੱਚ ਨਕਲ ਕਰਨ ਲਈ ਹਨ ਤਾਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਦਾਹਰਣ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ"। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਇਆ ਕਿ

---

96 [1981] 1 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 995 : (1981) 1 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 503

ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਐਸਕਾਰਟ ਪੁਲਿਸ ਕਰਮਚਾਰੀ ਦੁਰਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪੁਲਿਸ ਏਕਤਾ ਜਾਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਦੋਸਤੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਗਲਤ ਕੰਮ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਸਾਡੇ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਰਾਜ ਅਧਿਕਾਰੀ ਲਾਪਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰੇ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰੇ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਉਮੀਦ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਕਿ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਮੂਲ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਜਿਸਦੀ ਉਹ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਿਆ:
"ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕੌਣ ਕਰੇਗਾ?"

63. ਫ਼ਰਾਂਸਿਸ ਕੋਰਲੀ ਮੁਲਿਨ ਬਨਾਮ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕ, ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਲੀ,[97] ਵਿੱਚ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇੱਕ ਨਿਯਮ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਇੱਕ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਦੇ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਲਾਹਕਾਰ ਨਾਲ ਇੰਟਰਵਿਊ ਕਰਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਧਾਰਾ 14 ਅਤੇ 21 ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਮਨੁੱਖੀ ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਜਿਉਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ" ਅਤੇ "ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ", ਇੱਕ ਨਜ਼ਰਬੰਦ "ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਦੋਸਤਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨਾਲ ਇੰਟਰਵਿਊ ਕਰਨ" ਅਤੇ "ਜੇਲ੍ਹ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਤੋਂ ਨਿਯੁਕਤੀ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਿਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਾਜਬ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਲਾਹਕਾਰ ਨਾਲ ਇੰਟਰਵਿਊ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੋਵੇਗਾ"। ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਨਿਯੁਕਤੀ "ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਦੁਆਰਾ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਟਾਲਣਯੋਗ ਦੇਰੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।" ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ, ਜਦੋਂ ਸ਼ੀਲਾ ਬਾਰਸੇ,[98] ਇੱਕ ਸੁਤੰਤਰ ਪੱਤਰਕਾਰ, ਨੇ ਕੈਦੀਆਂ ਦਾ ਇੰਟਰਵਿਊ ਲੈਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਮੰਗੀ, ਤਾਂ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪ੍ਰੈਸ ਅਤੇ ਨਾਗਰਿਕ ਕੈਦੀਆਂ ਦਾ ਇੰਟਰਵਿਊ ਲੈਣ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਧਾਰਾ 21 ਦੇ ਤਹਿਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ, ਵਾਜਬ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਦੇ ਅਧੀਨ। ਇਹ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, "ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਨੂੰ ਛੁਪਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਮਨੁੱਖੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਚਦੇ ਹਨ... ਇੰਟਰਵਿਊ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਪਰ ਅਜਿਹੀ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰਨਿਯੰਤਰਿਤ ਅਤੇ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।"

64. ਨੀਲਾਬਤੀ ਬੇਹਰਾ ਬਨਾਮ ਉੜੀਸਾ ਰਾਜ, [99] ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ "ਪੁਲਿਸ ਜਾਂ ਜੇਲ੍ਹ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ 'ਤੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵੱਡੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਸਦੀ ਹਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਨਾਗਰਿਕ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ

---

97 [1981] 2 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ 516 : (1981) 1 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ 608

98 ਸ਼ੀਲਾ ਬਰਸੇ ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ (1987) 4 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ 373

99 [1993] 2 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ 581 : (1993) 2 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ 746

ਅਧਿਕਾਰ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ"।

ਜਦੋਂ ਕਿ ਕੈਦ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਸੁਭਾਵਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੀਮਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਜੋ ਸੀਮਤ ਆਜ਼ਾਦੀ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਉਹ ਹੋਰ ਵੀ ਕੀਮਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਅਪਵਾਦ ਦੇ, ਰਾਜ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਸਖ਼ਤ ਫਰਜ਼ ਹੈ। ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜੇਕਰ ਪੁਲਿਸ ਹਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਸਿਵਾਏ, ਗਲਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਜਵਾਬਦੇਹ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਰਾਜ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

65. ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਡੀ.ਕੇ. ਬਾਸੂ ਬਨਾਮ ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਰਾਜ,100 ਵਿੱਚ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਅਤੇ ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ ਬਾਰੇ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੇ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਪੁਲਿਸ ਹਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਹਿੰਸਾ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਲਾਕ-ਅੱਪ ਵਿੱਚ ਮੌਤਾਂ ਕਾਰਨ ਹੋਈਆਂ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਉਲੰਘਣਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਨੋਟ ਕੀਤਾ, "ਜੇਕਰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰੀ ਕਾਨੂੰਨ ਤੋੜਨ ਵਾਲੇ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਹ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਨਫ਼ਰਤ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪਾਬੰਦ ਹੈ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨਹੀਣਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਹਰ ਆਦਮੀ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਨ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਹੋਵੇਗੀ - ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਰਾਜਕਤਾਵਾਦ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗਾ"। ਮਹਿਮੂਦ ਨਈਅਰ ਆਜ਼ਮ ਬਨਾਮ ਛੱਤੀਸਗੜ੍ਹ ਰਾਜ, 101 ਵਿੱਚ ਇਹ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ "ਉਸਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ" ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਨਮਾਨ ਹਨ, ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀ ਉਸ ਨਾਲ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੇ। ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ "ਇੱਕ ਦੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਹਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਦੌਰਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਵਹਾਰ ਜੋ ਅਪਮਾਨ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸਦਮੇ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਮਨੁੱਖੀ ਸਨਮਾਨ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਖਰਾਬ ਕਰਦਾ ਹੈ"।

66. ਸ਼ਬਨਮ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ, 102 ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਕੈਦੀ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਉੱਚਤਮ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉਕਤ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਤੱਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ/ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ, ਦੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਉਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਵਾਜਬ ਅਤੇ ਆਗਿਆਯੋਗ ਹੈ"। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, 'X' ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ, 103 ਵਿੱਚ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ

---

100 [1996] ਪੂਰਕ.10 ਐੱਸ.ਸੀ.ਆਰ 284 : (1997) 1 ਐੱਸ.ਸੀ.ਸੀ. 416

101 [2012] 8 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 651 : (2012) 8 ਐੱਸ.ਸੀ.ਸੀ. 1

102 [2015] 8 ਐੱਸ.ਸੀ.ਆਰ. 289 : (2015) 6 ਐੱਸ.ਸੀ.ਸੀ. 702

103 [2019] 6 ਐੱਸ.ਸੀ.ਆਰ. 1 : (2019) 7 ਐੱਸ.ਸੀ.ਸੀ. 1

ਹੋਏ ਕਿ "ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੰਭੀਰ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਘਟਾਉਣ ਵਾਲਾ ਕਾਰਕ ਹੋਵੇਗੀ", ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ "ਇੱਕ ਦੋਸ਼ੀ ਦਾ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਸਿਆਹੀ ਨਾਲ ਸੁੱਕਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ, ਇਹ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਆਖਰੀ ਸਾਹ ਤੱਕ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ"।

67. ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਧਾਰਾ 21 ਦੇ ਤਹਿਤ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ 'ਤੇ ਉੱਭਰਨ ਵਾਲਾ ਨਿਆਂ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੈਦੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਸਨਮਾਨ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਅਤੇ ਬੇਰਹਿਮੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵਿਵਹਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹ ਅਧਿਕਾਰੀ ਕੈਦੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਕੋਈ ਵੀ ਅਨੁਪਾਤਕ ਉਪਾਅ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਕੈਦੀ ਅਪੰਗਤਾ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

IX. ਧਾਰਾ 23: ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਤਸਕਰੀ ਦੀ ਮਨਾਹੀ

68. ਧਾਰਾ 23 ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ:

"ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਅਤੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੀ ਮਨਾਹੀ।"—

(1) ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਅਤੇ ਬੇਗਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮਾਨ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਉਪਬੰਧ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸਜ਼ਾਯੋਗ ਅਪਰਾਧ ਹੋਵੇਗੀ।

(2) ਇਸ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਜਨਤਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸੇਵਾ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਰੋਕੇਗਾ, ਅਤੇ ਅਜਿਹੀ ਸੇਵਾ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਸਿਰਫ਼ ਧਰਮ, ਨਸਲ, ਜਾਤ ਜਾਂ ਵਰਗ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੋਈ ਵਿਤਕਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ। ਧਾਰਾ 23(1) ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇੱਕ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਯੋਗ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਮਨੁੱਖੀ ਤਸਕਰੀ, "ਭੀਖਾਰੀ", ਅਤੇ "ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਹੋਰ ਸਮਾਨ ਰੂਪਾਂ" ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਹੈ। ਧਾਰਾ 15(2) ਅਤੇ 17 ਵਾਂਗ, ਇਹ ਰਾਜ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਕਾਰਕਾਂ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਯੋਗ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਇਸ ਉਪਬੰਧ ਦਾ ਦਾਇਰਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਨੇ "ਭੀਖਾਰੀ" ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ "ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਹੋਰ ਸਮਾਨ ਰੂਪਾਂ" ਵਾਕੰਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਪੂਰਕ ਕੀਤਾ ਹੈ। "ਹੋਰ ਸਮਾਨ ਰੂਪ" ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ ਨੇ ਸੁਚੇਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਿਤ ਨਾ ਹੋਵੇ।

69. ਦਿਲਚਸਪ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਧਾਰਾ 23 ਦੀ ਨੀਂਹ ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸੀ। "ਰਾਜ ਅਤੇ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ" (1947) ਸਿਰਲੇਖ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ, 104 ਡਾ. ਅੰਬੇਡਕਰ ਨੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਸੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਲਿਖਿਆ, "ਭੁੱਖਮਰੀ ਦਾ ਡਰ, ਘਰ ਗੁਆਉਣ ਦਾ ਡਰ, ਬੱਚਤ ਗੁਆਉਣ ਦਾ ਡਰ, ਜੇ ਕੋਈ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਲੈਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ" ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਦੂਰ ਬੱਚੇ, ਜਨਤਕ ਦਾਨ 'ਤੇ ਬੋਝ ਬਣਨ ਦਾ ਡਰ, ਜਨਤਕ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਸਾੜਨ ਜਾਂ ਦਫ਼ਨਾਉਣ ਦਾ ਡਰ ਇੰਨੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਕਾਰਕ ਹਨ ਕਿ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਲਈ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ।105 ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿੱਚ, "ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।"106 ਡਾ. ਅੰਬੇਡਕਰ ਨੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਨੁਕੂਲ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਢਾਂਚਾ ਅਪਣਾ ਕੇ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।107 ਧਾਰਾ 23 ਦਾ ਬੌਧਿਕ ਪਿਛੋਕੜ ਡਾ. ਅੰਬੇਡਕਰ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿੱਚ ਹੈ - ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹੂਲਤ ਦੇਣ ਲਈ।108 ਸ਼ੋਸ਼ਣਕਾਰੀ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਅਭਿਆਸ ਇੱਕ ਸਨਮਾਨਜਨਕ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

70. ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਧਾਰਾ 23(1) ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ, ਨਿਰਮਾਤਾ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਗੁਲਾਮੀ ਵਰਗੇ ਦਮਨਕਾਰੀ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬਹੁਜਨ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਗਰੀਬ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਕਿਰਤ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦੇ ਘਰੇਲੂ ਅਭਿਆਸਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਸਨ।109 ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦੇ ਕਈ ਮੈਂਬਰਾਂ, ਜੋ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਆਏ ਸਨ, ਨੇ ਧਾਰਾ 23 ਲਈ ਆਪਣਾ ਸਮਰਥਨ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਵਿਵਸਥਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਨੂੰ ਰੋਕੇਗੀ। ਵੀ.ਆਈ. ਮੁਨੀਸਵਾਮੀ ਪਿੱਲਈ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਜੇਕਰ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ

---

104 ਬੀ.ਆਰ. ਅੰਬੇਡਕਰ, "ਰਾਜ ਅਤੇ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ", ਡਾ. ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਅੰਬੇਡਕਰ: ਲਿਖਤਾਂ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਵਿੱਚ, ਭਾਗ 1, ਪੰਨਾ 393, https://www.mea.gov.in/Images/CPV/Volume1.pdf [ਲੇਖ II, ਭਾਗ I, ਧਾਰਾ 9 ਵੇਖੋ]।

105 ਇਬਿਦ, ਪੰਨਾ 409-410

106 ਇਬਿਦ, ਪੰਨਾ 410

107 ਇਬਿਦ

108 ਅਨੁਰਾਗ ਭਾਸਕਰ, ਦ ਫਾਰਸਾਈਟਿਡ ਅੰਬੇਡਕਰ: ਆਈਡੀਆਜ਼ ਦੈਟ ਸ਼ੇਪਡ ਇੰਡੀਅਨ ਕੰਸਟੀਟਿਊਸ਼ਨਲ ਡਿਸਕੋਰਸ, ਪੈਂਗੁਇਨ (2024), ਪੰਨਾ 176-191।

109 ਬੀ. ਸ਼ਿਵਾ ਰਾਓ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਬਣਤਰ, ਭਾਗ 5, ਪੰਨਾ 249-257।

110 ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਬਹਿਸਾਂ (8 ਨਵੰਬਰ 1948)

ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਬਦਕਿਸਮਤ ਵਿਅਕਤੀ, ਹਰੀਜਨ [ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀ], ਹਮੇਸ਼ਾ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਘਟੀਆ ਅਤੇ ਘਟੀਆ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਫੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।"110 ਇਸ ਵਿਵਸਥਾ ਦੁਆਰਾ, ਉਸਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਦੇਸ਼ "ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਸਮਾਜ ਦੇ ਘੇਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰਿਹਾ ਹੈ"। ਐਸ. ਨਾਗੱਪਾ ਨੇ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਕਿ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ 'ਤੇ "ਭੀਖਾ" ਕਿਵੇਂ ਥੋਪਿਆ ਗਿਆ ਸੀ:

“ਜਨਾਬ, ਜਦੋਂ ਵੀ ਪਸ਼ੂ ਮਰਦੇ ਹਨ; ਪਸ਼ੂਆਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗਰੀਬ ਹਰੀਜਨ ਆ ਕੇ ਮਰੇ ਹੋਏ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਉਤਾਰਨ, ਛਿੱਲਾਂ ਉਤਾਰਨ, ਟੈਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਚੱਪਲਾਂ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਸਪਲਾਈ ਕਰਨ। ਇਸ ਲਈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ? ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਭੋਜਨ। ਅਕਸਰ, ਸਰ, ਇਹ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਕਤਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਪੋਸਟਮਾਰਟਮ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਪੁਲਿਸ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਹਟਾਉਣ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੀ ਕੋਈ ਜਗ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਫਿਰ, ਸਰ, ਇਹ ਜ਼ਮੀਂਦਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਜੇਕਰ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਆਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਹਰੀਜਨਾਂ ਨੂੰ, ਆਪਣੇ ਪੂਰੇ ਘਰ ਨੂੰ ਸਫ਼ੈਦੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹੇਗਾ, ਜਿਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿਨ ਲਈ ਭੋਜਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ...

... ਜਦੋਂ ਵੀ ਵੱਡੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਵਾਹੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਤੁਰੰਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ, ਹਰੀਜਨਾਂ, ਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਦਿਨ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜੇਗਾ, ਅਤੇ ਕਹੇਗਾ: “ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪੂਰੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਕੱਲ੍ਹ ਦਾ; ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਿਨ ਰਾਤ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕੰਮ ਤੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।" ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ, ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਦਾ ਇੱਕ ਟੁਕੜਾ ਦੇਵੇਗਾ। ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਜੀ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਅਖੌਤੀ ਸੱਭਿਅਕ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ।"111
(ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ)

71. ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮੈਂਬਰ, ਐਚ.ਜੇ. ਖਾਂਡੇਕਰ ਨੇ "ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਕਿ ਬੇਗਾਰ ਅਤੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਅਛੂਤਾਂ 'ਤੇ ਸਰਾਪ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬੇਗਾਰ ਅਤੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ ਹੈ"।112 ਰਾਜ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਕਿ

---

111 ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਬਹਿਸਾਂ (3 ਦਸੰਬਰ 1948)

112 ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਬਹਿਸਾਂ (21 ਨਵੰਬਰ 1949)

ਕਿਵੇਂ "ਬੇਗਾਰ" ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ:

"ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਕੁਝ ਰਾਜਕੁਮਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਨ ਅਤੇ ਲਗਜ਼ਰੀ ਵਿੱਚ, ਆਪਣੀ ਲਾਪਰਵਾਹੀ ਵਾਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ, ਆਮ ਆਦਮੀ ਦੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ, ਕਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਅਤੇ ਮੂਰਖ ਅਗਿਆਨੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਤਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲਈ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਠੰਡੇ ਸਰਦੀਆਂ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਚਿੱਕੜ ਅਤੇ ਚਿੱਕੜ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹਿ ਸਕਣ। ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਆਪਣੇ ਖੇਡ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲਈ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਰੱਸੀਆਂ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਇਸਨੂੰ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਸਕਣ। ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਲਈ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਬਿਮਾਰ ਹੋਣ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਕੁਝ ਮੈਂਬਰ ਬਿਮਾਰ ਹੋਣ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਲਈ ਗਈ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਲਈ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਭੁਗਤਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।"

ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਧਾਰਾ 23 "ਦੱਬੇ ਕੁਚਲੇ ਲੱਖਾਂ" ਨੂੰ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਹਥਕੜੀਆਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰੇਗੀ। ਟੀ.ਟੀ. ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਮਾਚਾਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਭਾਰਤ ਦੇ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦਾ ਕੁਝ ਰੂਪ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਇਸਨੂੰ 'ਭੀਖਾਰੀ' ਜਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਕਹੋ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ, ਕਿਰਾਏਦਾਰ ਅਕਸਰ ਜ਼ਮੀਨ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਇੱਕ ਹੇਲੋਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਕੁਝ ਅਧਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਉਸਦੇ ਗੁਲਾਮ ਬਣੇ ਰਹਿਣ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।"

72. ਜਦੋਂ ਕਿ ਫਰੇਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ "ਭੀਖਾਰੀ" ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ, ਜਿੱਥੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਬਿਨਾਂ ਤਨਖਾਹ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਤਨਖਾਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। "ਭੀਖਾਰੀ" ਜਾਂ ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਜੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਧਾਰਾ 23 ਇੱਕ ਝਟਕਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਖ਼ਤ ਰੁਖ਼ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ।

73. ਪੀਪਲਜ਼ ਯੂਨੀਅਨ ਫਾਰ ਡੈਮੋਕ੍ਰੇਟਿਕ ਰਾਈਟਸ ਬਨਾਮ ਯੂਨੀਅਨ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ 113 ਵਿੱਚ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਧਾਰਾ 23(1) ਦੇ ਤਹਿਤ "ਭੀਖਾਰੀ" ਅਤੇ "ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ" ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਦਾਇਰੇ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇੱਕ

---

113 [1983] 1 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 456 : (1982) 3 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 235

ਪੱਤਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਰਿੱਟ ਪਟੀਸ਼ਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਏਸ਼ੀਆਈ ਖੇਡਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਮਿਆਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕਿਰਤ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਨੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਉਜਰਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਦੀਆਂ ਸਹੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਮੁੱਦਾ ਧਾਰਾ 23 ਦੇ ਤਹਿਤ "ਮੂਲ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ" ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ।

74. ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ ਨੇ ਧਾਰਾ 23 ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਰਾਜ ਉੱਤੇ ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਯੋਗ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲਗਾਈ ਜਾ ਸਕੇ, ਜੋ ਕਿ "ਜਗੀਰੂ ਸ਼ੋਸ਼ਣਕਾਰੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਅਵਸ਼ੇਸ਼" ਸੀ ਅਤੇ "ਨਵੇਂ ਸਮਾਨਤਾਵਾਦੀ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ" ਸੀ। ਇਹ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ "ਭੀਗਾਰ" ਸ਼ਬਦ ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ "ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਜਾਂ ਸੇਵਾ" ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਇਸਦੇ ਲਈ ਕੋਈ ਮਿਹਨਤਾਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਦੇਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ"। ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ "ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ" ਵਾਕੰਸ਼ ਵਿਆਪਕ ਵਿਸਤਾਰ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰੇਗਾ "ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਉਜਰਤ ਤੋਂ ਘੱਟ ਮਿਹਨਤਾਨੇ ਲਈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਮਿਹਨਤਾਨਾ ਜਾਂ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ"। "ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ" ਕਈ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਤਾਕਤ ਜਾਂ ਮਜਬੂਰੀ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਨੂੰ ਧਾਰਾ 23(1) ਦੇ ਤਹਿਤ "ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ" ਵਜੋਂ ਗਿਣਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ:

“ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਧਾਰਾ 23 ਮਨਾਹੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਹੈ “ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ” ਯਾਨੀ ਕਿ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਜਾਂ ਸੇਵਾ ਜੋ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ “ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ” ਜੋ ਅਜਿਹੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਜਾਂ ਸੇਵਾ ਨੂੰ “ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ” ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਰੀਰਕ ਤਾਕਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਜਾਂ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਇਹ ਕਿਸੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦੁਆਰਾ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੈਦ ਜਾਂ ਜੁਰਮਾਨੇ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਜੇਕਰ ਕਰਮਚਾਰੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਜਾਂ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਇਹ ਭੁੱਖ ਅਤੇ ਗਰੀਬੀ, ਕਮੀ ਅਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਮਜਬੂਰੀ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਕਾਰਕ ਜੋ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਵਿਕਲਪਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਖਾਸ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ “ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ” ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਅਜਿਹੀ “ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ” ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਜਾਂ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,

ਇਹ "ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ" ਹੋਵੇਗੀ। ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਭੁੱਖਮਰੀ ਜਾਂ ਭੁੱਖਮਰੀ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਉਸ ਕੋਲ ਬਿਮਾਰੀ ਨਾਲ ਲੜਨ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਦੇਣ ਜਾਂ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਆਪਣਾ ਨੰਗੇਜ਼ ਛੁਪਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਕੋਈ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਜਿੱਥੇ ਘੋਰ ਗਰੀਬੀ ਨੇ ਉਸਦੀ ਕਮਰ ਤੋੜ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਬੇਵੱਸੀ ਅਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਘਟਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਗਰੀਬੀ ਦੀ ਕਠੋਰਤਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਉਸ ਕੋਲ ਕੋਈ ਵੀ ਕੰਮ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਸਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਮਿਹਨਤਾਨਾ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਉਜਰਤ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਮਾਲਕ ਨਾਲ ਸੌਦੇਬਾਜ਼ੀ ਕਰਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ; ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਜੋ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਹ ਇੱਕ ਆਜ਼ਾਦ ਏਜੰਟ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ ਜਿਸ ਕੋਲ ਵਿਕਲਪਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਵਿਕਲਪ ਹੋਵੇਗਾ ਪਰ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੀ ਮਜਬੂਰੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਜਾਂ ਸੇਵਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ "ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ" ਹੋਵੇਗੀ।

ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਏਸ਼ੀਅਨ ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿੱਚ ਕਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਉਜਰਤ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਨਾ ਕਰਨਾ ਧਾਰਾ 23 ਦੇ ਤਹਿਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਹੈ। ਫੈਸਲੇ ਨੇ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਸਿਧਾਂਤ ਵੀ ਰੱਖਿਆ ਕਿ ਜਦੋਂ ਧਾਰਾ 17 ਜਾਂ 23 ਦੇ ਤਹਿਤ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਨਿੱਜੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ "ਇਹ ਰਾਜ ਦੀ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਜਿਹੀ ਉਲੰਘਣਾ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਅਤੇ ਉਸ ਨਿੱਜੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਜੋ ਇਸਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ"।

75. ਪੀਯੂਡੀਆਰ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਆਰਟੀਕਲ 23 ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਸੰਜੀਤ ਰਾਏ ਬਨਾਮ ਰਾਜਸਥਾਨ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਬਾਅਦ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਨਿਰਭਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। 114 ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਉਜਰਤ ਐਕਟ, 1948 ਦੇ ਤਹਿਤ ਰਾਜਸਥਾਨ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਇੱਕ ਨਿਰਮਾਣ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿੱਚ ਲੱਗੀਆਂ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਹਿਲਾ ਕਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਉਜਰਤਾਂ ਦੀ ਅਦਾਇਗੀ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਰਿੱਟ ਪਟੀਸ਼ਨ ਦਾਇਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਉਸਾਰੀ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਇੱਕ ਅਕਾਲ ਰਾਹਤ ਕਾਰਜ ਸੀ, ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਉਜਰਤਾਂ ਦੀ ਅਦਾਇਗੀ ਨੂੰ ਰਾਜਸਥਾਨ ਅਕਾਲ ਰਾਹਤ ਕਾਰਜ ਕਰਮਚਾਰੀ (ਲੇਬਰ ਕਾਨੂੰਨ ਤੋਂ ਛੋਟ ਐਕਟ) ਐਕਟ, 1964 ਦੁਆਰਾ ਛੋਟ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਛੋਟ ਐਕਟ ਨੂੰ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ, ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਇਸ ਨੇ ਅਕਾਲ

---

114 [1983] 2 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 271 : (1983) 1 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 525

ਰਾਹਤ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਕਾਮਿਆਂ ਲਈ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਉਜਰਤ ਐਕਟ 1948 ਦੀ ਲਾਗੂਤਾ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਕਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਉਜਰਤ ਤੋਂ ਘੱਟ ਦੀ ਅਦਾਇਗੀ ਨੂੰ ਧਾਰਾ 23 ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਵਜੋਂ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਸੀ:

"ਰਾਜ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਬੇਸਹਾਰਾ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਉਣ ਅਤੇ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਉਜਰਤ ਤੋਂ ਘੱਟ ਭੁਗਤਾਨ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਜਾਂ ਸੇਵਾ ਲੈਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਸੋਕੇ ਅਤੇ ਕਮੀ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਕਾਰਨ ਬੇਸਹਾਰਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਖੂਨ ਅਤੇ ਪਸੀਨੇ 'ਤੇ ਉਪਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਕੰਮ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਰਾਜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਉਜਰਤ ਦਿੱਤੇ ਬਿਨਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉਪਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਦਾ ਕੰਮ ਕੱਢਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦੀ ਆੜ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।"

ਜਸਟਿਸ ਪਾਠਕ ਨੇ ਇੱਕ ਸਹਿਮਤੀ ਵਾਲੀ ਰਾਏ ਲਿਖੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਛੋਟ ਐਕਟ ਨੂੰ ਧਾਰਾ 14 ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਨਿਰਮਾਣ ਕਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਉਜਰਤ ਅਤੇ ਅਸਲ ਉਜਰਤ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ ਦੇ ਬਕਾਏ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ।

76. ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਸਲਾਲ ਹਾਈਡ੍ਰੋ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਬਨਾਮ ਜੰਮੂ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਰਾਜ 115 ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਹਾਈਡ੍ਰੋ-ਇਲੈਕਟ੍ਰਿਕ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਰਤ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੇ ਲਾਭ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਕਿ ਇਸਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਿਯਮਤ ਅੰਤਰਾਲਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੀ ਪੂਰੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਕਿਰਤ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਜਾਂ ਉਪ-ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਧੇ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਮਿਆਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ।

77. ਬੰਧੂਆ ਮੁਕਤੀ ਮੋਰਚਾ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ ਵਿੱਚ,[116] ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਨੇ ਫਰੀਦਾਬਾਦ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀਆਂ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਖੱਡਾਂ ਵਿੱਚ ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਰਹਿਣ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (ਖਾਤਮਾ) ਐਕਟ 1976 ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ, ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ "ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰੀ"

---

115 [1983] 2 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 473 : (1983) 2 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 181

116 [1984] 2 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 67 : (1984) 3 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 161

ਖੱਡਾਂ ਵਿੱਚ ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਰਹਿਣ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (ਖਾਤਮਾ) ਐਕਟ 1976 ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ, ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ "ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰੀ" ਦੇ ਅਰਥਾਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਐਕਟ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਇੱਕ ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਬੰਧੂਆ ਕਰਜ਼ਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਬੰਧੂਆ ਕਰਜ਼ਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ।[117] ਇੱਕ ਬੰਧੂਆ ਕਰਜ਼ਾ ਇੱਕ ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦੁਆਰਾ ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਜਾਂ ਇਸਦੀ ਪਾਲਣਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਾਂ ਮੰਨੀ ਗਈ ਪੇਸ਼ਗੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।[118] ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਸ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪੇਸ਼ਗੀ ਜਾਂ ਹੋਰ ਆਰਥਿਕ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇਸ ਤਰਕ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਇਹ "ਜ਼ੋਰ ਦੇਣਾ ਬੇਰਹਿਮ" ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇੱਕ ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰ ਨੂੰ "ਸਬੂਤ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਨ ਲਈ ਆਮ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਇੱਕ ਰਸਮੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।" ਇਹ ਅੱਗੇ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਕਿ "ਇੱਕ ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰ ਆਪਣੀ ਗਰੀਬੀ, ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਪਛੜੇਪਣ ਕਾਰਨ ਕਦੇ ਵੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਕਠੋਰਤਾ ਅਤੇ ਰਸਮੀਤਾ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਐਕਟ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਟਾ ਸਕਦੀ ਹੈ"। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੇ ਪੱਖੋਂ, "ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀਆਂ ਜਾਂ ਹੋਰ ਪਛੜੇ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹਨ"।

78. ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਨੂੰ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਇਹ ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਪੇਸ਼ਗੀ ਜਾਂ ਹੋਰ ਆਰਥਿਕ ਵਿਚਾਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਇੱਕ ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਮਾਲਕ ਜਾਂ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਤਸੱਲੀਬਖਸ਼ ਸਮੱਗਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ ਰੱਦ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਕਿ ਉਹ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਲਾਭ ਲਈ ਬਣਾਏ ਗਏ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਾਜਿਕ ਭਲਾਈ ਅਤੇ ਕਿਰਤ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ। ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ "ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤਰਜੀਹੀ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਵਜੋਂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀਕਰਨ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਬਣਾਉਣ" ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਹਿਮਤੀ ਵਾਲੀ ਰਾਏ ਨੇ ਧਾਰਾ 23 ਨੂੰ "ਮੂਲ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਗ" ਮੰਨਿਆ।

---

117 ਧਾਰਾ 2(ਐਫ.), ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (ਖਤਮ) ਐਕਟ 1976

118 ਧਾਰਾ 2(ਡੀ), ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (ਖਤਮ) ਐਕਟ 1976

79. ਬੰਧੂਆ ਮੁਕਤੀ ਮੋਰਚਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਬੰਧੂਆ ਮੁਕਤੀ ਮੋਰਚਾ ਵਿੱਚ ਨਿਰਧਾਰਤ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਕੇ, 1976 ਦੇ ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (ਖਾਤਮਾ) ਐਕਟ ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦੇ ਤਹਿਤ, ਫਰੀਦਾਬਾਦ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀਆਂ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਖੱਡਾਂ ਵਿੱਚ 135 ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਬੰਧੂਆ ਤੋਂ ਰਿਹਾਅ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਕਈ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੁਨਰਵਾਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਇਸ ਅਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਨੀਰਜਾ ਚੌਧਰੀ ਬਨਾਮ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਸੀ। [119] ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ 135 ਆਜ਼ਾਦ ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮੁੜ ਵਸੇਬਾ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇ। ਇਸ ਨੇ ਹਮਦਰਦੀ ਨਾਲ ਨੋਟ ਕੀਤਾ, "ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਲੰਮਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ; ਉਹ ਹੋਰ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ"। ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਬੰਧੂਆ ਮੁਕਤੀ ਮੋਰਚਾ ਵਿੱਚ ਦੱਸੇ ਗਏ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਕੇ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਾਵੇ ਕਿ ਕੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ, "ਜਦੋਂ ਵੀ ਇਹ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਜ਼ਦੂਰ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਮਿਹਨਤਾਨੇ ਜਾਂ ਨਾਮਾਤਰ ਮਿਹਨਤਾਨੇ 'ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਬੰਧੂਆ
ਮਜ਼ਦੂਰ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਮਾਲਕ ਜਾਂ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਅਜਿਹੀ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਕੇ ਹੋਰ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ।"

80. ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਈ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਵਿੱਚ ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੀ. ਸਿਵਾਸ-ਵਾਮੀ ਬਨਾਮ ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। [120] ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ "ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪੁਨਰਵਾਸ" 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ, "ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਉਖਾੜ ਕੇ, ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਵੀ ਉਹੀ ਸ਼ਰਾਰਤ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ"। ਅਦਾਲਤ ਨੇ"ਲੋੜੀਂਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਚੇਤਨਾ" ਲਈ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ, ਜਿੱਥੇ ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ "ਹਰ ਨਾਗਰਿਕ ਦਾ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਨਾ ਫਰਜ਼" ਹੈ।

81. ਗੁਜਰਾਤ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਮਾਣਯੋਗ ਗੁਜਰਾਤ ਹਾਈ ਕੋਰਟ, [121] ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਬੈਂਚ ਨੇ ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕੀ ਕੈਦੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਕੰਮ ਲਈ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਉਜਰਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇਲ੍ਹ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ "ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ

---

119 (1984) 3 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 243

120 [1988] ਪੂਰਕ 2 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 346 : (1988) 4 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 466

121 ਏ.ਆਈ.ਆਰ. 1998 ਐਸ.ਸੀ. 3164

ਦੋਸ਼ੀ ਕੈਦੀਆਂ 'ਤੇ ਸਖ਼ਤ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਗਈ ਹੈ, ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿ "ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ"। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਕੈਦੀ, ਸਾਧਾਰਨ ਕੈਦ ਵਾਲੇ ਨਜ਼ਰਬੰਦ, ਜਾਂ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਥਾਮ ਉਪਾਵਾਂ ਵਜੋਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨੂੰ "ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ ਦੀ ਮਿਆਦ ਦੌਰਾਨ ਹੱਥੀਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।" ਜਸਟਿਸ ਕੇ.ਟੀ. ਥਾਮਸ ਨੇ ਅਦਾਲਤ ਵੱਲੋਂ ਬੋਲਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਅਧੀਨ ਅਦਾਲਤ ਵੱਲੋਂ ਇੱਕ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ (ਜਿਸਨੂੰ ਸਖ਼ਤ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਗਈ ਸੀ) ਨੂੰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੱਥੀਂ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਨ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਧਾਰਾ 23 ਦੀ ਧਾਰਾ (2) ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਛੋਟ ਦੇ ਤਹਿਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ "ਜਨਤਕ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ" ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨਾ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀ ਮਿਹਨਤ ਤੋਂ ਕਮਾਈ ਗਈ ਬੱਚਤ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੁਨਰਵਾਸ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇੱਕ ਕੈਦੀ ਨੂੰ "ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕੰਮ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਤਨਖਾਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ"। ਇਸਨੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਯੋਗ ਬਰਾਬਰ ਤਨਖਾਹ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸਦੀ ਗਣਨਾ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਉਜਰਤ ਦਰਾਂ ਤੋਂ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਲਈ ਹੋਏ ਖਰਚਿਆਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

82. ਹਾਲਾਂਕਿ, ਆਪਣੀ ਸਹਿਮਤੀ ਵਾਲੀ ਰਾਏ ਵਿੱਚ, ਜਸਟਿਸ ਡੀ.ਪੀ. ਵਾਧਵਾ ਜਸਟਿਸ ਥਾਮਸ ਦੁਆਰਾ ਧਾਰਾ 23 ਦੇ ਸੱਦੇ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, "ਜੇਕਰ ਸਖ਼ਤ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਏ ਜਾਣ 'ਤੇ ਸਖ਼ਤ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਧਾਰਾ 23 ਦੀ ਕੋਈ ਉਲੰਘਣਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ"। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਉਸਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਰਾਜ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਅਧੀਨ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਵਾਲੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਭਦਾਇਕ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇਣ ਲਈ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸੁਤੰਤਰ ਹੈ। ਜਸਟਿਸ ਐਮ.ਐਮ. ਪੁੰਛੀ ਨੇ ਜਸਟਿਸ ਥਾਮਸ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤੀ ਵਿੱਚ, ਧਾਰਾ 23 ਦੇ ਲਾਗੂ ਹੋਣ 'ਤੇ ਕੋਈ ਟਿੱਪਣੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀਆਂ 'ਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਲਗਾਉਣਾ ਧਾਰਾ 23 ਦੇ ਸੰਚਾਲਨ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਕਤ ਹੈ। ਧਾਰਾ 23 ਨੂੰ ਧਾਰਾ 21 ਦੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਤੇ ਸੁਨੀਲ ਬੱਤਰਾ (II), [122] ਵਿੱਚ ਫੈਸਲਾ ਇੱਕ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ "ਘਿਣਾਉਣੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੀ ਵੰਡ" ਦੇ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

83. ਪਬਲਿਕ ਯੂਨੀਅਨ ਫਾਰ ਸਿਵਲ ਲਿਬਰਟੀਜ਼ ਬਨਾਮ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਰਾਜ, 123 ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਅਤੇ

---

122 [1980] 2 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 557 : 1979 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 271

123 [2012] 9 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 579 : (2013) 1 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 585

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਦੋ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਬੈਂਚ ਨੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ। ਹੋਰ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬੈਂਚ ਨੇ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਉਜਰਤਾਂ ਐਕਟ, ਕਾਮਿਆਂ ਦਾ ਮੁਆਵਜ਼ਾ ਐਕਟ, ਅੰਤਰ-ਰਾਜੀ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਕਾਮੇ ਐਕਟ, ਅਤੇ ਬਾਲ ਮਜ਼ਦੂਰੀ (ਮਨਾਹੀ ਅਤੇ ਨਿਯਮਨ) ਐਕਟ ਨੂੰ ਸਹੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ।

84. ਗੁਜਰਾਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਸਭਾ ਬਨਾਮ ਗੁਜਰਾਤ ਰਾਜ[124] ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਤਿੰਨ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਬੈਂਚ ਨੇ ਕੋਵਿਡ-19 ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦੌਰਾਨ ਫੈਕਟਰੀਜ਼ ਐਕਟ, 1948 ਦੀ ਧਾਰਾ 5 ਦੇ ਤਹਿਤ ਗੁਜਰਾਤ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਦੋ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ। ਇਹਨਾਂ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨਾਂ ਨੇ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਛੋਟ ਦਿੱਤੀ ਜੋ ਮਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਾਮਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਹੋਰ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਐਕਟ ਅਧੀਨ ਰਜਿਸਟਰਡ ਸਾਰੀਆਂ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਨੂੰ "ਬਾਲਗ ਕਾਮਿਆਂ ਲਈ ਹਫ਼ਤਾਵਾਰੀ ਘੰਟਿਆਂ, ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਘੰਟਿਆਂ, ਆਰਾਮ ਲਈ ਅੰਤਰਾਲਾਂ ਆਦਿ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਪਬੰਧਾਂ ਤੋਂ ਛੋਟ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ"। ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ (ਜਸਟਿਸ ਡੀਵਾਈ ਚੰਦਰਚੂੜ) ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦੌਰਾਨ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨ ਅਤਿ-ਆਚਾਰੀ ਸਨ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਨ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਲਈ ਜਿਸਨੇ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਕ ਦੂਰੀ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੰਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਉਪਲਬਧ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇਹ ਅਦਾਲਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।" ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਕਿ "ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਮਨੁੱਖੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਓਵਰ-ਟਾਈਮ ਉਜਰਤਾਂ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸੂਚਨਾਵਾਂ, ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਵਿਰੁੱਧ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਅਪਮਾਨ ਹਨ ਜੋ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 21 ਅਤੇ 23 ਦੁਆਰਾ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹਨ।"

85. ਉਪਰੋਕਤ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਜੋ ਗੱਲ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਧਾਰਾ 23 ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਦਾਇਰੇ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਉਜਰਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ, ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਉਜਰਤ ਦੀ ਅਦਾਇਗੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਕਾਮਿਆਂ ਲਈ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਉਪਾਅ ਨਹੀਂ ਅਪਣਾਏ ਜਾਂਦੇ, ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਲਈ ਪੁਨਰਵਾਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਅਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨੁਚਿਤ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ। ਰਾਜ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਵਾਬਦੇਹ

---

124 [2020] 13 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ 886 : (2020) 10 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ 459

ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਜਿੱਥੇ ਧਾਰਾ 23 ਵਰਗੇ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਨਿੱਜੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਧਾਰਾ 23 ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ 'ਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਜਾਂ ਹੋਰ ਸਮਾਨ ਦਮਨਕਾਰੀ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

86. ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਧਾਰਾ 14, 15, 17, 21, ਅਤੇ 23 ਦੇ ਅਧੀਨ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸਾਨੂੰ ਹੁਣ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ, ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਕਬੀਲਿਆਂ ਅਤੇ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਪੈਟਰਨਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਭਿਆਸ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਜਾਤੀ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਣਾਲੀਗਤ ਵਿਤਕਰੇ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਤਰਾਜ਼ਯੋਗ ਉਪਬੰਧ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਣ ਹਨ। ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਦੇ ਵਕੀਲ ਨੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਵਾਦਿਤ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਜਾਤੀ-ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰੇ ਦੀ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਣ ਹਨ। ਪ੍ਰਣਾਲੀਗਤ ਵਿਤਕਰੇ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਲਈ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਪੂਰਵ-ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਨੂੰ ਵੀ ਦੇਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ, ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਸਹੀ ਨਮੂਨੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਣਗੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

X. ਪੂਰਵ-ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਵਿਤਕਰੇ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ

87. ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੇ ਦੱਬੀਆਂ-ਕੁਚਲੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਵਿਤਕਰਾ ਦੇਖਿਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਿੰਸਾ, ਵਿਤਕਰਾ, ਜ਼ੁਲਮ, ਨਫ਼ਰਤ, ਅਤੇ ਅਪਮਾਨ ਆਮ ਗੱਲ ਸੀ। ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅੰਦਰ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਜੜ੍ਹ ਦਿੱਤਾ, ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਮਾਹੌਲ ਬਣਾਇਆ ਜਿੱਥੇ ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਆਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਣਦੇਖੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ, ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਲਗਭਗ ਗੈਰ-ਮੌਜੂਦ ਸੀ, ਅਤੇ ਦੱਬੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਲੋਕਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਇੱਕ ਸਹਿਜ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਪੱਖਪਾਤ ਸੀ। ਇਹ ਪੱਖਪਾਤ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਮੌਕਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਕਿ ਦੱਬੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਰਹੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਮਾਣ ਤੋਂ ਵਾਂਝੀਆਂ ਰਹੀਆਂ।

88. ਜਾਤ ਦੁਆਰਾ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਲਈ ਸਮਾਨਤਾ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਗੈਰਹਾਜ਼ਰ ਸੀ। ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਇੱਕ ਵਿਧੀ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੀ ਜੋ ਬਹੁ-ਜਨ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ 'ਤੇ ਵਧਦੀ-ਫੁੱਲਦੀ ਸੀ, ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਲਈ, ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ

ਕਹਾਣੀ ਅਨਿਆਂ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਕਰਨ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਲੱਖਾਂ ਭਾਰਤੀਆਂ, ਜੋ ਸਮਾਜਿਕ ਪੌੜੀ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਧੱਕੇ ਗਏ ਸਨ, ਨੇ ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਤਕਰੇ ਅਤੇ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕੀਤਾ। ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਨੂੰ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਿੱਖਿਆ, ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਛੜੀ ਸਥਿਤੀ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਈ।

89. ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੇ ਵਿਤਕਰੇ ਅਤੇ ਅਧੀਨਗੀ ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਨ, ਜਿੱਥੇ ਕੁਝ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਅਪਵਿੱਤਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਨੂੰ ਦੂਸ਼ਿਤ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਦੰਡਕਾਰੀ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਵਾਲੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਵਿਦਵਤਾਪੂਰਨ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਡਾ. ਅੰਬੇਡਕਰ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸਨੂੰ "ਜਾਤ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ" ਕਿਹਾ ਹੈ।[125]

90. ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਚਾਰ ਵਰਣਾਂ ਜਾਂ ਸਮੂਹਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਸੀ। ਡਾ. ਅੰਬੇਡਕਰ ਨੇ ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ:

"ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਇੱਕ ਖਾਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜਾਤਾਂ ਇੱਕੋ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਖਿਤਿਜੀ ਲੜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜਾਤਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਉੱਪਰ ਇੱਕ ਲੰਬਕਾਰੀ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ... ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਦਰਜੇ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਖੱਤਰੀ ਹੈ। ਖੱਤਰੀ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਵੈਸ਼ ਹੈ। ਵੈਸ਼ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਸ਼ੂਦਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ੂਦਰ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਅਤਿ-ਸ਼ੂਦਰ (ਅਛੂਤ) ਹੈ। ਦਰਜੇ ਅਤੇ ਦਰਜੇ ਦੀ ਇਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਅਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਤਰੀਕਾ ਹੈ... ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਅਸਮਾਨਤਾ ਸਿਰਫ਼ ਉਹ ਅਸਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਰਾਜੇ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਰਸਮੀ ਇਕੱਠ ਲਈ ਨਿਰਧਾਰਤ ਪਹਿਲ ਦੇ ਵਾਰੰਟ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਰਗਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਸਥਾਈ ਸਮਾਜਿਕ ਸਬੰਧ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਹਰ ਸਮੇਂ ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ...।"[126]

ਆਪਣੀ ਕਲਾਸਿਕ "ਜਾਤਪਾਤ ਦਾ ਨਾਸ਼" ਵਿੱਚ, ਡਾ. ਅੰਬੇਡਕਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ: "ਵਰਣਵਯਵਸਥ ਇੱਕ ਲੀਕ ਹੋਏ ਘੜੇ ਵਾਂਗ ਹੈ ਜਾਂ ਨੱਕ 'ਤੇ ਦੌੜਦੇ ਆਦਮੀ ਵਾਂਗ ਹੈ। ਇਹ ਅਸਮਰੱਥ ਹੈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗੁਣਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ

---

125 ਬੀ.ਆਰ. ਅੰਬੇਡਕਰ, "ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀਆਂ", ਡਾ. ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਅੰਬੇਡਕਰ: ਲਿਖਤਾਂ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਣ, ਭਾਗ 1, ਪੰਨਾ 16 ਵਿੱਚ; ਬੀ.ਆਰ. ਅੰਬੇਡਕਰ, "ਜਾਤ ਦਾ ਖਾਤਮਾ", ਡਾ. ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਅੰਬੇਡਕਰ: ਲਿਖਤਾਂ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਣ, ਭਾਗ 1, ਪੰਨਾ 54 ਵਿੱਚ।

126 ਬੀ.ਆਰ. ਅੰਬੇਡਕਰ, "ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ", ਡਾ. ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਅੰਬੇਡਕਰ: ਲਿਖਤਾਂ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਣ, ਭਾਗ 3, ਪੰਨਾ 25-26 ਵਿੱਚ।

ਦਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਜਾਤੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਪਤਿਤ ਹੋਣ ਦੀ ਇੱਕ ਸਹਿਜ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਇਸਦੇ ਪਿੱਛੇ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜੋ ਉਸਦੇ ਵਰਣ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। [127]
ਜਾਤਾਂ ਨੂੰ "ਸਵੈ-ਬੰਦ ਇਕਾਈਆਂ" ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, [128] ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਯਾਨੀ, ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਹਰੇਕ ਜਾਤੀ ਇੱਕ ਖਾਸ ਪੇਸ਼ੇ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਲੜੀਵਾਰ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਸੰਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

91. ਡਾ. ਅੰਬੇਡਕਰ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਪਹਿਲੂ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਲਿੰਗਕਤਾ ਉੱਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਸੀ। "ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀਆਂ" ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ: "ਸਤੀ, ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਵਿਧਵਾ ਅਤੇ ਲੜਕੀ ਵਿਆਹ ਉਹ ਰਿਵਾਜ ਹਨ ਜੋ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਜਾਤੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧੂ ਆਦਮੀ ਅਤੇ ਵਾਧੂ ਔਰਤ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਸਦੀਸਮਾਜਿਕ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਰਿਵਾਜਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਖ਼ਤ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਾਤੀ ਇੱਕ ਨਕਲੀ ਹੈ।"[129]

92. ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ "ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਵਿਚਾਰ"[130] ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬਸਤੀਵਾਦੀਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਅਨਾਸਤਾਸੀਆ ਪਿਲਿਆਵਸਕੀ ਨੇ ਨੋਟ ਕੀਤਾ, "ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਟੀਰੀਓਟਾਈਪ ਦੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਉਪਯੋਗ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਜਮਾਂਦਰੂ ਅਪਰਾਧੀ ਵਜੋਂ ਬ੍ਰਾਂਡ ਕੀਤੇ ਗਏ ਲੋਕਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਹਿੰਸਾ ਦੇ ਇੱਕ ਭਿਆਨਕ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਜੋੜਦੇ ਹਨ, ਸਟੀਰੀਓਟਾਈਪ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬਸਤੀਵਾਦ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਰੇ ਹੈ।"[131]

93. ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਫੈਲ ਗਈ। ਪਹਿਲਾਂ, ਇਹ ਚਾਰ ਜਾਤੀ-ਅਧਾਰਤ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਲੜੀ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਸ਼ੂਦਰ ਸਭ ਤੋਂ ਹੇਠਲੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਦੂਜਾ, ਇਹਨਾਂ ਚਾਰ ਸਮੂਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ "ਅਛੂਤ" ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਤੀਜਾ, ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੇ ਜਾਤ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ

---

127 ਬੀ.ਆਰ. ਅੰਬੇਡਕਰ, “ਜਾਤ ਦਾ ਖਾਤਮਾ”, ਡਾ. ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਅੰਬੇਡਕਰ: ਲਿਖਤਾਂ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਵਿੱਚ, ਭਾਗ 1, ਪੰਨਾ 86

128 ਬੀ.ਆਰ. ਅੰਬੇਡਕਰ, “ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀਆਂ”, ਡਾ. ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਅੰਬੇਡਕਰ: ਲਿਖਤਾਂ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਵਿੱਚ, ਭਾਗ 1, ਪੰਨਾ 18

129 ਬੀ.ਆਰ. ਅੰਬੇਡਕਰ, “ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀਆਂ”, ਡਾ. ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਅੰਬੇਡਕਰ: ਲਿਖਤਾਂ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਵਿੱਚ, ਭਾਗ 1, ਪੰਨਾ 14

130 ਅਨਾਸਤਾਸੀਆ ਪਿਲਾਵਸਕੀ, “ਦ ‘ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਟ੍ਰਾਈਬ’ ਇਨ ਇੰਡੀਆ ਬਿਵਰ ਦ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼”, ਕੰਪੈਰੇਟਿਵ ਸਟੱਡੀਜ਼ ਇਨ ਸੋਸਾਇਟੀ ਐਂਡ ਹਿਸਟਰੀ 57, ਨੰ. 2 (2015): 323–54, ਪੰਨਾ 327 ਤੇ

131 ਇਬਿਡ, ਪੰਨਾ 325

ਲਈ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਲਿੰਗਕਤਾ ਜਾਂ ਏਜੰਸੀ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਚੌਥਾ, ਜਾਤ ਢਾਂਚੇ ਨੇ ਕੁਝ ਜਾਤਾਂ ਅਤੇ ਕਬਾਇਲੀ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਅਪਰਾਧੀ ਮੰਨਿਆ। ਪੰਜਵਾਂ, "ਜਾਤ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ" ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ 'ਤੇ ਸਜ਼ਾ ਦੀਆਂ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਲਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ।

94. ਮੱਧਯੁਗੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਜਾਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਜਾਰੀ ਰਹੇ। ਜਾਤ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ - ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੇ ਨਾਲ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਇੱਕ ਰੂਪ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ।

XI. ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਅਤੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦਾ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਦਮਨ

95. ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਬਣਾਇਆ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਦਿਵਾਸੀ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਕਈ ਵਿਦਰੋਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ 1857 ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਸੀਮਤ ਕਰਨ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਠੱਗੀ ਐਕਟ (1836 ਦਾ XXX) ਅਤੇ ਡਕੈਤੀ ਐਕਟ (1843 ਦਾ XXIV) ਦੁਆਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਵਧਾ ਦਿੱਤੀ।

96. ਵਾਇਸਰਾਏ ਕੌਂਸਲ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਮੈਂਬਰ ਜੇ. ਐਫ. ਸਟੀਫਨ ਦੇ ਬਿਆਨ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 1870 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਸੀ:

"ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਵਪਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਜਾਤੀ ਵਿੱਚ ਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਰਖਾਣਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਪਰਿਵਾਰ ਹੁਣ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਇੱਕ ਸਦੀ ਤੱਕ, ਜਾਂ ਹੁਣ ਤੋਂ ਪੰਜ ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਤਰਖਾਣਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਪਰਿਵਾਰ ਰਹੇਗਾ, ਜੇਕਰ ਇਹ ਇੰਨੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਜਿਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਆਓ ਇਸਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖੀਏ ਅਤੇ ਜਲਦੀ ਸਮਝੀਏ ਕਿ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਤੋਂ ਸਾਡਾ ਇੱਥੇ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਕਬੀਲੇ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠ ਰਹੇ ਹਾਂ ਜਿਸਦੇ ਪੁਰਖੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੋਂ ਹੀ ਅਪਰਾਧੀ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਸਦੇ ਮੈਂਬਰ ਆਪਣੀ ਜਾਤੀ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਪਰਾਧ ਕਰਨ ਦੀ ਸਹੁੰ ਖਾਂਦੇ ਹਨ... ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਸਦਾ ਕਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਜਾਤ, ਮੈਂ ਉਸਦੀ ਨਿਹਚਾ ਕਹਿਣ ਦੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਜਾਵਾਂਗਾ, ਅਪਰਾਧ ਕਰਨਾ (ਫੋਰਕੈਡ 2003: 146 ਤੋਂ)।"[132]

ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਾਤੀ-ਅਧਾਰਤ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ 1871 ਦੇ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ ਦਾ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

i.ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ

---

132 ਅਨਾਸਤਾਸੀਆ ਪਿਲਾਵਸਕੀ, "ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ 'ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਾ'", ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ 57, ਨੰ. 2 (2015): 323–54, ਪੰਨਾ 326 'ਤੇ

97. 1871 ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ "ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਾ" ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੱਤਾ।[133] ਇਸ ਐਕਟ ਵਿੱਚ "ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ" ਅਤੇ "ਖੁਸਰਿਆਂ" ਦੀ "ਰਜਿਸਟ੍ਰੇਸ਼ਨ, ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ" ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਐਕਟ ਦਾ ਮੁੱਖਭਾਗ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਪ੍ਰਾਂਤ, ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਅਵਧ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। [134] ਇਸ ਐਕਟ ਨੇ ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ, ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਇਨ ਕੌਂਸਲ ਦੀ ਯੋਗ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਾਲ, ਕਿਸੇ ਵੀ "ਕਬੀਲੇ, ਗਿਰੋਹ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਵਰਗ" ਨੂੰ "ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ" ਵਜੋਂ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਜੇਕਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ "ਗੈਰ-ਜ਼ਮਾਨਤੀ ਅਪਰਾਧਾਂ ਦੇ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਕਮਿਸ਼ਨ" ਦੇ ਆਦੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। [135] ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਰਿਪੋਰਟ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਬੀਲੇ ਨੂੰ ਅਪਰਾਧੀ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦੱਸੇ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਕਬੀਲੇ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਕਮਾਉਣਗੇ। [136]

98. ਐਕਟ ਨੇ ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ "ਭਟਕਦੇ ਕਬੀਲੇ" ਨੂੰ ਅਪਰਾਧੀ ਵਜੋਂ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੱਤਾ, ਸਿਵਾਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਕਬੀਲੇ ਦੇ "ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਿੱਤੇ" ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। [137] ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਵਸਾਉਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਸੀ। [138] ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨਾਲ, ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰ ਸਥਾਨਕ ਗਜ਼ਟ ਵਿੱਚ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰੇਗੀ। [139] ਅਜਿਹੀ ਸੂਚਨਾ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਨਿਰਣਾਇਕ ਸਬੂਤ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਬੀਲੇ 'ਤੇ ਐਕਟ ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦੀ ਲਾਗੂਤਾ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਤਮਕ ਗੈਰ-ਪਾਲਣਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਿਆਂਇਕ ਸਮੀਖਿਆ 'ਤੇ ਰੋਕ ਲਗਾਈ ਗਈ।[140]

99. ਨਾਮਜ਼ਦ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਇੱਕ ਰਜਿਸਟਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਹਿਣ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਦੰਡ ਸੰਹਿਤਾ ਦੇ ਉਪਬੰਧ ਅਨੁਸਾਰ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।[141] ਅਜਿਹਾ ਰਜਿਸਟਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੁਲਿਸ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਦੀ ਹਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।[142] ਰਜਿਸਟਰ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਐਂਟਰੀ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਵਿਅਕਤੀ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਦਰਜ ਕਰਕੇ

---

133 ਧਾਰਾ 2, ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ 1871

134 ਧਾਰਾ 1, ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1871

135 ਧਾਰਾ 2, ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1871

136 ਧਾਰਾ 3, ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1871

137 ਧਾਰਾ 4, ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1871

138 ਧਾਰਾ 4, ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1871

139 ਧਾਰਾ 5, ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1871

140 ਧਾਰਾ 6, ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1871

ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਜਿਸਦਾ ਅੰਤਿਮ ਫੈਸਲਾ ਸੀ।[143] ਨਾਮਜ਼ਦ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਵਸਣ ਜਾਂ ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਚੁਣੀ ਗਈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਜਗ੍ਹਾ ਜਾਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ,[144] ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੁਧਾਰਾਤਮਕ ਬੰਦੋਬਸਤ ਵਿੱਚ ਭੇਜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ।[145] ਮੁਖੀਆਂ, ਪਿੰਡ ਦੇ ਚੌਕੀਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਜ਼ਮੀਨ ਮਾਲਕਾਂ ਜਾਂ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਮਜ਼ਦ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।[146] ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ 'ਤੇ ਨੇੜਿਓਂ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।[147] ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰ ਇੱਕ ਖੇਤਰੀ ਸੀਮਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਨੂੰ ਸੀਮਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ।[148] ਨਾਮਜ਼ਦ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਲੋੜ ਸੀ ਇੱਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਜਾਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ।[149] ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ "ਪਾਸ" ਰੱਖਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਸੀ।[150]

ਇਸ ਐਕਟ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ "ਸੁਧਾਰ-ਘਰ ਬੰਦੋਬਸਤ ਵਿੱਚ ਰੱਖੇ ਗਏ ਮਨੋਨੀਤ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲਿਆਂ" ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ 'ਤੇ ਰੱਖਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ।[151]

100. ਇਸ ਐਕਟ ਵਿੱਚ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਉਪਾਵਾਂ ਦੇ ਉਪਬੰਧ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ (ਪਹਿਲੀ ਉਲੰਘਣਾ ਵਿੱਚ) ਤੋਂ ਇੱਕ ਸਾਲ (ਦੂਜੀ ਉਲੰਘਣਾ ਵਿੱਚ) ਤੱਕ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਕੈਦ, ਕੋਰੜੇ ਮਾਰਨ ਜਾਂ ਜੁਰਮਾਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਉਹ ਐਕਟ ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦੇ ਪਾਏ ਗਏ।[152] ਇਸਨੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀ, ਜਾਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਚੌਕੀਦਾਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਨੋਨੀਤ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਵਾਰੰਟ ਦੇ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਆਪਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਜੇਕਰ ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਪਾਸ ਦੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਸੀਮਾ ਤੋਂ ਪਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।[153] ਇਸ ਐਕਟ ਨੇ "ਹਰੇਕ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮੁਖੀ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਚੌਕੀਦਾਰ", ਅਤੇ "ਹਰੇਕ ਮਾਲਕ ਜਾਂ

---

142 ਧਾਰਾ 10, ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1871

143 ਧਾਰਾ 12, ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1871

144 ਧਾਰਾ 13, 14, ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1871

145 ਧਾਰਾ 17, ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1871

146 ਧਾਰਾ 18(ii), ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1871

147 ਧਾਰਾ 18 (viii), ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1871

148 ਧਾਰਾ 18 (iv), ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1871

149 ਧਾਰਾ 18(v), ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1871

150 ਧਾਰਾ 18(v), ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1871

151 ਧਾਰਾ 18(xii), ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1871

ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਾਲੇ" ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਨੋਨੀਤ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਗੈਰਹਾਜ਼ਰੀ ਜਾਂ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਆਉਣ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ "ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਵਾਜਬ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਅਪਰਾਧੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੋਣ ਦਾ ਸ਼ੱਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ"। ਕਬੀਲਾ।[154]

101. ਐਕਟ ਨੇ ਐਕਟ ਦੇ ਖੇਤਰੀ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ "ਸਾਰੇ ਖੁਸਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦਾ ਇੱਕ ਰਜਿਸਟਰ" ਬਣਾਉਣ ਨੂੰ ਵੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਬਣਾਇਆ, "ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਅਗਵਾ ਕਰਨ ਜਾਂ ਨਪੁੰਸਕ ਬਣਾਉਣ, ਜਾਂ ਭਾਰਤੀ ਦੰਡ ਸੰਹਿਤਾ ਦੀ ਧਾਰਾ [377] ਦੇ ਤਹਿਤ ਅਪਰਾਧ ਕਰਨ, ਜਾਂ ਉਕਤ ਅਪਰਾਧਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੇ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਕਸਾਉਣ ਦਾ ਵਾਜਬ ਸ਼ੱਕ ਹੈ"।[155] "ਖੁਸਰਿਆਂ" ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ।[156] ਐਕਟ ਨੇ ਅੱਗੇ ਇੱਕ "ਖੁਸਰੇ", "ਜੋ ਇੱਕ ਔਰਤ ਵਾਂਗ ਪਹਿਰਾਵਾ ਜਾਂ ਸਜਾਵਟ ਵਾਲਾ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਜਨਤਕ ਗਲੀ ਵਿੱਚ" ਜਾਂ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਇੱਕ ਨਿੱਜੀਜਗ੍ਹਾ ਵਿੱਚ ਜੋ ਇੱਕ ਜਨਤਕ ਗਲੀ ਤੋਂ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ "ਨੱਚਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਸੰਗੀਤ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਜਨਤਕ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਜਨਤਕ ਗਲੀ ਜਾਂ ਇੱਕ ਨਿੱਜੀ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲੈਣ ਵਾਲੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ", ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਅਤੇ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ।[157] ਐਕਟ ਨੇ ਇੱਕ "ਖੁਸਰੇ" 'ਤੇ ਜੁਰਮਾਨਾ ਲਗਾਇਆ, ਜੇਕਰ 16 ਸਾਲ ਤੋਂ ਘੱਟ ਉਮਰ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁੰਡਾ ਉਸਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਜਾਂ "ਉਸਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਵਿੱਚ" ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।[158] ਦ ਇਸ ਐਕਟ ਨੇ "ਖੁਸਰਿਆਂ" ਨੂੰ "ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਾਬਾਲਗ ਦੇ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਹੋਣ ਜਾਂ ਕੰਮ ਕਰਨ", "ਤੋਹਫ਼ਾ ਦੇਣ", "ਵਸੀਅਤ ਬਣਾਉਣ", ਜਾਂ "ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਗੋਦ ਲੈਣ" ਤੋਂ ਵੀ ਵਰਜਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।[159]

102. ਸੀਟੀਏ ਦੇ ਉਪਬੰਧ ਇੱਕ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਸੋਚ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਸਨ ਜੋ ਕਈ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਰਹਿ ਰਹੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਅਪਰਾਧੀ ਮੰਨਦਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਅਪਰਾਧੀ ਐਲਾਨ ਕੇ ਅਤੇ ਇਹ ਮੰਨ ਕੇ ਕਿ ਉਹ ਅਪਰਾਧ ਕਰਨ ਦੇ ਆਦੀ ਹਨ, ਐਕਟ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸੀਮਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਐਕਟ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ 'ਤੇ ਬੇਲੋੜੀ ਅਤੇ ਅਨੁਪਾਤਕ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਲਗਾਈਆਂ। ਇਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇੱਕ

---

152 ਧਾਰਾ 19, ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1871
153 ਧਾਰਾ 20, ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1871
154 ਧਾਰਾ 21, ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1871
155 ਧਾਰਾ 24(ਏ), ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1871
156 ਧਾਰਾ 24(ਬੀ), ਧਾਰਾ 30, ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1871
157 ਧਾਰਾ 26, ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1871
158 ਧਾਰਾ 27, ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1871
159 ਧਾਰਾ 29, ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1871

ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਵਸਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਵੀ ਖੋਹ ਲਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਜਗ੍ਹਾ ਜਾਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਖਾਨਾਬਦੋਸ਼ ਸੀ। ਇਸ ਐਕਟ ਨੇ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲਿਆਂ 'ਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਵਧਾ ਦਿੱਤੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ 'ਤੇ ਅਕਸਰ ਅਤੇ ਨੇੜਿਓਂ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਤਕਰੇ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਬਣਾਇਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਨੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਅਪਰਾਧ ਦਾ ਕਲੰਕ ਲਗਾਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਇਸਨੇ ਸਥਾਨਕ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ (ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉੱਚ ਜਾਤੀ) ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰਨ ਲਈ ਪੁਲਿਸ ਨਾਲ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਆਪਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਹ ਐਕਟ ਇੱਕ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਸੋਚ 'ਤੇ ਵੀ ਅਧਾਰਤ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਕਿ "ਖੁਸਰਿਆਂ" 'ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਅਗਵਾ ਕਰਨ ਜਾਂ ਨਪੁੰਸਕ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਸ਼ੱਕ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸੀ.ਟੀ.ਏ. ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੱਖਪਾਤੀ ਅਤੇ ਦੰਡਕਾਰੀ ਸੀ।

103. ਇਸ ਐਕਟ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ 1876 ਵਿੱਚ ਸੋਧਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਇਸਦਾ ਕਾਰਜ ਬੰਗਾਲ ਤੱਕ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ।[160]ਜ਼ਮੀਨ ਮਾਲਕਾਂ ਦੇ ਏਜੰਟਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਫਰਜ਼ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਜਾਂ ਗੈਰਹਾਜ਼ਰੀ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨ।[161] ਫਿਰ 1897 ਵਿੱਚ ਇਸ ਐਕਟ ਨੂੰ ਸੋਧਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਜੋ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਖਾਸ ਅਪਰਾਧਾਂ ਲਈ ਮਨੋਨੀਤ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਦੂਜੀ ਅਤੇ ਤੀਜੀ ਸਜ਼ਾ ਲਈ ਹੋਰ ਸਖ਼ਤ ਸਜ਼ਾਵਾਂਲੱਗੀਆਂ ਗਈਆਂ।162 ਇਸ ਸੋਧ ਨੇ ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ "4 ਤੋਂ 18 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਪ੍ਰਵਾਨਯੋਗ ਮਾਪਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰਨ" ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਥਾਪਿਤ "ਸੁਧਾਰਕ ਬਸਤੀਆਂ" ਵਿੱਚ "ਰੱਖਣ" ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਵੀ ਦਿੱਤਾ।[163]

104. 1908 ਵਿੱਚ, ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਬੰਦੋਬਸਤ ਐਕਟ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, "ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੂਬਾਈ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਪਰਾਧ ਦੁਆਰਾ ਜੀਉਣ ਦੇ ਸ਼ੱਕੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪੁਲਿਸ ਦੁਆਰਾ ਰਜਿਸਟਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ, ਅਤੇ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਉਹ ਮੈਂਬਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਨੂੰ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। "ਬਸਤੀ।"[164]

105. ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ 1911 ਨੇ 1871 ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਐਕਟ ਅਤੇ 1876 ਅਤੇ 1897 ਦੇ ਸੋਧਾਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ

---

160 ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ (ਹੇਠਲੇ ਪ੍ਰਾਂਤ) ਐਕਟ ਐਕਸਟੈਂਸ਼ਨ ਐਕਟ, 1876161 ਆਇਬਿਡ

162 ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਜਾਂਚ ਕਮੇਟੀ ਰਿਪੋਰਟ (1949-50),https://ia802807.us.archive.org/11/items/dli.csl.944/944.pdf, ਪੰਨਾ 5

163 ਆਇਬਿਡ

ਦਿੱਤਾ। ਅਪਰਾਧਿਕਕਬੀਲੇ ਐਕਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪੂਰੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।[165] ਇਸ ਐਕਟ ਨੇ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀ ਰਜਿਸਟ੍ਰੇਸ਼ਨ, ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਸੋਧ ਕੀਤੀ। ਇਸਨੇ ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ "ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਾ" ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਉੱਚ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਲਏ।[166] ਹਾਲਾਂਕਿ, ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਤੋਂ ਆਦੇਸ਼ ਲੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ ਜੇਕਰ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਖੇਤਰ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਵਸਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ।[167]

106. 1911 ਦੇ ਸੋਧ ਨੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਮਨੋਨੀਤ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਰਜਿਸਟਰਡ ਮੈਂਬਰ ਦੇ ਉਂਗਲਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਲਈ ਵਾਧੂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ।[168] ਅਜਿਹੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ "ਨਿਵਾਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਬਦੀਲੀ ਜਾਂ ਇੱਛਤ ਤਬਦੀਲੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਨਿਵਾਸ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗੈਰਹਾਜ਼ਰੀ ਜਾਂ ਇੱਛਤ ਗੈਰਹਾਜ਼ਰੀ" ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ।[169] ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, 1911 ਦੇ ਐਕਟ ਨੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਮਨੋਨੀਤ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਰਜਿਸਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਲਈ ਉਪਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ[170] ਅਤੇ ਨਿਯਮਤ ਰਿਪੋਰਟਿੰਗ।[171] ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਐਕਟ ਨੇ "ਹਰੇਕ ਪਿੰਡ-ਮੁਖੀ ਅਤੇ ਪਿੰਡ-ਚੌਕੀਦਾਰ" ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਮਾਲਕਾਂ ਦੇ "ਫਰਜ਼" ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਕਿ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਵਿਅਕਤੀ।[172]

107. ਐਕਟ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਸੀਮਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ "ਉਦਯੋਗਿਕ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਜਾਂ ਸੁਧਾਰਾਤਮਕ ਬਸਤੀਆਂ" ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।[173] ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ (6 ਤੋਂ 18 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ) ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਜਾਂ ਸਰਪ੍ਰਸਤਾਂ ਤੋਂ "ਵੱਖ ਕਰਨ ਅਤੇ ਹਟਾਉਣ" ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ "ਸਥਾਪਤ ਉਦਯੋਗਿਕ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਜਾਂ ਸੁਧਾਰਾਤਮਕ ਸਕੂਲਾਂ" ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ

---

164 ਜੈਨ ਲੇਵਿਸ ਗਿਲਿਨ, ਟੈਮਿੰਗ ਦ ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ: ਐਡਵੈਂਚਰਜ਼ ਇਨ ਪੇਨੋਲੋਜੀ, ਮੈਕਮਿਲਨ ਕੰਪਨੀ (1931), ਪੰਨਾ 110

165 ਸੈਕਸ਼ਨ 1(2), ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਟ੍ਰਾਈਬਜ਼ ਐਕਟ, 1911

166 ਸੈਕਸ਼ਨ 3, ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਟ੍ਰਾਈਬਜ਼ ਐਕਟ, 1911

167 ਸੈਕਸ਼ਨ 11, ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਟ੍ਰਾਈਬਜ਼ ਐਕਟ, 1911

168 ਸੈਕਸ਼ਨ 5(ਸੀ), ਸੈਕਸ਼ਨ 9, ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਟ੍ਰਾਈਬਜ਼ ਐਕਟ, 1911

169 ਸੈਕਸ਼ਨ 10 (ਬੀ), ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਟ੍ਰਾਈਬਜ਼ ਐਕਟ, 1911

170 ਸੈਕਸ਼ਨ 5, ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਟ੍ਰਾਈਬਜ਼ ਐਕਟ, 1911

171 ਸੈਕਸ਼ਨ 14, ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਟ੍ਰਾਈਬਜ਼ ਐਕਟ, 1911

172 ਸੈਕਸ਼ਨ 26, ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਟ੍ਰਾਈਬਜ਼ ਐਕਟ, 1911

ਦੀ ਵੀ ਆਗਿਆ ਸੀ।[174] ਇਹਨਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਾਤਮਕ ਸਕੂਲ ਐਕਟ, 1897 ਦੇ ਤਹਿਤ "ਨੌਜਵਾਨ ਅਪਰਾਧੀ" ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।[175] ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਾਲਗਾਂ ਜਾਂ ਸੁਧਾਰਾਤਮਕ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸਮਾਨ ਸੰਸਥਾ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ।[176] ਇੱਕ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਨਿਰਧਾਰਤ ਖੇਤਰੀ ਸੀਮਾ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਉਦਯੋਗਿਕ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਜਾਂ ਸੁਧਾਰਾਤਮਕ ਬਸਤੀ ਜਾਂ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਭੱਜ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਜ਼ਾ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।[177]

108. ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਐਕਟ ਨੇ ਆਪਣੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨਾ ਕਰਨ 'ਤੇ ਸਖ਼ਤ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ। [178] ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੀ ਕੈਦ ਅਤੇ ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪਏ ਤੱਕ ਦਾ ਜੁਰਮਾਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ, ਜੋ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕਾਫ਼ੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਐਕਟ ਦੀ ਅਨੁਸੂਚੀ ਦੇ ਤਹਿਤ ਅਪਰਾਧਾਂ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ, ਸਜ਼ਾ ਸੱਤ ਸਾਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉਮਰ ਕੈਦ ਤੱਕ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।[179] ਐਕਟ ਨੇ ਇੱਕ ਮਨੋਨੀਤ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਵੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੀ,ਜੇ ਅਦਾਲਤ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਕਿ "ਉਹ ਚੋਰੀ ਜਾਂ ਡਕੈਤੀ ਕਰਨ ਜਾਂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀ" ਜਾਂ "ਚੋਰੀ ਜਾਂ ਡਕੈਤੀ ਕਰਨ ਲਈ ਮੌਕੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ"।[180] ਪਿਛਲੇ ਐਕਟ ਵਾਂਗ, ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਵੈਧਤਾ ਬਾਰੇ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਦਾ ਕੋਈ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਨਹੀਂ ਸੀ।[181]

109. 1919 ਵਿੱਚ, ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬੇਨਤੀਆਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ1911 ਦੇ ਐਕਟ ਅਧੀਨ ਗਠਿਤ ਬਸਤੀਆਂ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਬਿਹਤਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਲਈ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਕਰਨ ਲਈ "ਭਾਰਤੀ ਜੇਲ੍ਹ ਕਮੇਟੀ" ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਬਸਤੀਆਂ ਦਾ ਅੰਤਮ ਉਦੇਸ਼ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਜਨਰਲ ਬਾਡੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ"।[182] ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, 1923 ਵਿੱਚ ਐਕਟ

---

173 ਧਾਰਾ 16, ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1911

174 ਧਾਰਾ 17 (3), ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1911

175 ਸੁਧਾਰ ਸਕੂਲ ਐਕਟ, 1897 ਦੇ ਤਹਿਤ, "ਨੌਜਵਾਨ ਅਪਰਾਧੀ" ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕੋਈ ਵੀ ਲੜਕਾ ਜਿਸਨੂੰ ਆਵਾਜਾਈ ਜਾਂ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਪਰਾਧ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ, ਅਜਿਹੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸਮੇਂ, ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲ ਤੋਂ ਘੱਟ ਉਮਰ ਦਾ ਸੀ।

176 ਧਾਰਾ 19, ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1911

177 ਧਾਰਾ 25, ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1911

178 ਧਾਰਾ 21, 22, ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1911

179 ਧਾਰਾ 23, ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1911

180 ਇਬਿਡ

181 ਧਾਰਾ 28, ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1911

ਵਿੱਚ ਸੋਧ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਵਾਧੇ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਕਿਸੇ ਸੂਬੇ ਦੀ ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਸੂਬੇ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸੂਬੇ ਵਿੱਚ ਸੀਮਤ ਜਾਂ ਵਸਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।[183] ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਬੰਦੋਬਸਤ ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਰਸਮੀ ਜਾਂਚ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ ਕਿਕਿਸੇ ਵੀ ਰਿਆਸਤਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦੋਬਸਤ ਵਿੱਚ ਸੀਮਤ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।[184] ਸੋਧ ਨੇ ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਿਆਸਤਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲਾ ਦੇਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਵੀ ਦਿੱਤਾ, ਬਸ਼ਰਤੇ ਰਾਜਾਂ ਨੇ ਸਹਿਮਤੀ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਸੀਮਤ ਕਰਨ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹੋਣ।[185]

110. ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਫਿਰ 1924 ਦੇ ਅਪਰਾਧਿਕ ਜਨਜਾਤੀ ਐਕਟ ਵਜੋਂ ਇਕਜੁੱਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।[186] ਐਕਟ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸੋਧ1925 ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਹੋਈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇੱਕ ਮਨੋਨੀਤ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀ ਉਸੇ ਸੂਬੇ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸੂਬੇ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਉਸ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਜਾਂ ਸੂਬੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਵਜੋਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।[187]

111. ਸੁਤੰਤਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਈ ਭਾਰਤੀ ਰਾਜਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਥਾਨਕ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਲਈ ਕਾਨੂੰਨ।

ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਮੈਨੂਅਲ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਇੱਕ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀਗਤ-ਦੋਹਰੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਉਹ ਇੱਕ ਬਾਂਹ ਜਾਂ "ਘੋੜੇ, ਘੋੜੇ, ਊਠ, ਗਧੇ, ਸਾਈਕਲ ਵਰਗੇ ਘੁੰਮਣ-ਫਿਰਨ ਦੇ ਸਾਧਨ" ਰੱਖਦਾ ਹੈ।[188] ਆਮ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ

---

182 ਦ ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਟ੍ਰਾਈਬਜ਼ ਇਨਕੁਆਰੀ ਕਮੇਟੀ ਰਿਪੋਰਟ (1949-50), https://ia802807.us.archive.org/11/items/dli.csl.944/944.pdf, 6

183 ਧਾਰਾ 6, ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ (ਸੋਧ) ਐਕਟ 1923 https://ia802807.us.archive.org/11/items/dli.csl.944/944.pdf

184 ਧਾਰਾ 8, ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ (ਸੋਧ) ਐਕਟ 1923

185 ਧਾਰਾ 12, ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ (ਸੋਧ) ਐਕਟ 1923

186 ਐਕਟ ਨੰ. 06 ਆਫ਼ 1924

187 ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ (ਸੋਧ) ਐਕਟ, 1925।

188 ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਜਾਂਚ ਕਮੇਟੀ ਰਿਪੋਰਟ (1949-50), https://ia802807.us.archive.org/11/items/dli.csl.944/944.pdf, ਪੰਨਾ 71

ਹਥਿਆਰ ਜਾਂ ਘੁੰਮਣ-ਫਿਰਨ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵੇਚਣ, ਇੱਕ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਪਨਾਹ ਦੇਣ ਜਿਸ ਕੋਲ ਵੈਧ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਕਦੀ ਉਧਾਰ ਦੇਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਸੀ।[189] ਕਿਸੇ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਪਾਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਨਿਰਧਾਰਤ ਨਿਵਾਸ ਤੋਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਦੋ ਸਾਲ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਕੈਦ ਜਾਂ 20 ਤੋਂ 30 ਕੋੜਿਆਂ ਨਾਲ ਕੋਰੜੇ ਮਾਰਨ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੀ।[190] ਹੋਰ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਮੈਨੂਅਲ ਨੇ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਘੁੰਮਣ-ਫਿਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਧਨ ਰੱਖਣ ਤੋਂ ਵੀ ਮਨਾਹੀ ਕੀਤੀ ਸੀ।[191] ਵਿੰਧਿਆ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਰੀਵਾ ਭਟਕਣ ਵਾਲੇ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1925, ਭਟਕਣ ਵਾਲੇ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਯਾਤਰਾ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਨੇੜਲੇ ਪੁਲਿਸ ਸਟੇਸ਼ਨਾਂ ਵਿੱਚ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ।[192] ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਹਿਣ 'ਤੇ ਕੋਰੜੇ ਮਾਰਨ ਅਤੇ ਸਖ਼ਤ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੀ। ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੱਕ ਦੀ ਕੈਦ।[193] ਭੋਪਾਲ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲੋਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਸੇ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮਰਦਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਰੋਲ ਕਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਅਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਚਾਰ ਵਾਰ ਪੁਲਿਸ ਕਾਂਸਟੇਬਲ ਨੂੰ ਹਾਜ਼ਰੀ ਦੇਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ - ਸ਼ਾਮ 6 ਵਜੇ, ਅੱਧੀ ਰਾਤ 12 ਵਜੇ, ਸਵੇਰੇ 4 ਵਜੇ, ਤੋਂ ਸਵੇਰੇ 6 ਵਜੇ ਤੱਕ।[194]

112. ਇਸ ਐਕਟ ਨੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ 150 ਕਬੀਲਿਆਂ ਅਤੇ ਜਾਤਾਂ ਨੂੰ ਅਪਰਾਧੀ ਵਜੋਂ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਰਾਜ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੋਈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਅਜਿਹੇ ਕਬੀਲੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸੀ, ਇੱਕ ਅਪਰਾਧੀ ਵਜੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। 1871 ਅਤੇ 1949 ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ, ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ "ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ" ਵਜੋਂ ਰਜਿਸਟਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

113. ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਚਪਨ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਸੂਮੀਅਤ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੌਜਵਾਨ ਅਪਰਾਧੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਰਹਿਣ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਅਖੌਤੀ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਪੁਨਰਵਾਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਨੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਦੇ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਜ਼ਾਹਰ ਤੌਰ 'ਤੇ "ਸੁਧਾਰ" ਲਈ, ਬਸਤੀਆਂ ਸੰਸਥਾਗਤ ਕੈਦ ਲਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। "ਬੰਦੋਬਸਤ ਕੈਂਪਾਂ" ਵਿੱਚ ਜਬਰਦਸਤੀ ਰਹਿਣ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਖਾਨਾਬਦੋਸ਼ ਸਮੂਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਵਾਇਤੀ

---

189 ਇਬਿਡ

190 ਇਬਿਡ

191 ਇਬਿਡ, 72-73

192 ਇਬਿਡ, 79

193 ਇਬਿਡ

194 ਇਬਿਡ, ਪੰਨਾ 80

ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਅਣਇੱਛਤ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ। ਐਕਟ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੈਂਪਾਂ ਨੇ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਲਈ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸਖ਼ਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ।

114. ਅਮਰੀਕੀ ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਜੇਨ ਲੇਵਿਸ ਗਿਲਿਨ ਨੇ ਸੈਟਲਮੈਂਟ ਕੈਂਪਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਨੋਟ ਕੀਤਾ:
"ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਬੇਸਹਾਰਾ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਚਾਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਹਨ: (ਏ) ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਪਲਾਂਟ ਦੇ ਨੇੜੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਬਸਤੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਪਾਹ ਮਿੱਲ, ਰੇਲਮਾਰਗ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ, ਜਾਂ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਚਾਹ ਦਾ ਬਾਗ; (ਬੀ) ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਬਸਤੀਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਬਸਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਬਸਤੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਖਾਸ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; (ਸੀ) ਜੰਗਲੀ ਬਸਤੀਆਂ ਜਿੱਥੇ ਬਸਤੀਆਂ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਲੱਕੜ ਕੱਢਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਲਈ ਜਾਂ ਨਿੱਜੀ ਮਾਲਕਾਂ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਦੁਬਾਰਾ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਬੰਬਈ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਸੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਇਹ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਰਕਾਰੀ ਜੰਗਲ ਹਨ; (ਡੀ) ਸੁਧਾਰਕ ਬਸਤੀਆਂ। ਆਖਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਜੋ ਭੱਜਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ... 1919 ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਰਮਾ, ਅਸਾਮ, ਕੇਂਦਰੀ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਸਰਹੱਦੀ ਸੂਬੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਲਈ ਬਸਤੀਆਂ ਸਨ। ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਸਾਰੇ ਮੂਲ ਰਾਜਾਂ ਕੋਲ ਇਹ ਹਨ। 1919 ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਸੁਧਾਰਕ ਬਸਤੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਛੱਬੀ ਬਸਤੀਆਂ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਬਾਰਾਂ ਉਦਯੋਗਿਕ, ਇੱਕ ਅਰਧ-ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਤਿੰਨ ਪੁਰਾਣੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਅਤੇ ਸੱਤ ਨਵੀਂ ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਤਿੰਨ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਕੋਈ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸਟਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ।[195]

ii. ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ ਵਿਤਕਰਾ

115. ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ ਵਿਤਕਰੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਈ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋਤੀਬਾ ਫੂਲੇ, ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਅੰਬੇਡਕਰ, ਈ.ਵੀ. ਰਾਮ-ਆਸਾਮੀ 'ਪੇਰੀਆਰ', ਨਾਰਾਇਣ ਗੁਰੂ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਈ ਮੋਰਚਿਆਂ ਤੋਂ ਜਾਤ ਅਤੇ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ।

---

195 ਜੇਨ ਲੇਵਿਸ ਗਿਲਿਨ, ਟੈਮਿੰਗ ਦ ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ: ਐਡਵੈਂਚਰਜ਼ ਇਨ ਪੇਨੋਲੋਜੀ, ਮੈਕਮਿਲਨ ਕੰਪਨੀ (1931), ਪੰਨੇ 115-16,122

116. 1919 ਵਿੱਚ ਸਾਊਥਬਰੋ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੀਆਂ ਬੇਨਤੀਆਂ ਵਿੱਚ, ਡਾ. ਅੰਬੇਡਕਰ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕਿਵੇਂ "ਅਛੂਤਾਂ" ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਅਪੰਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਭੈੜੇ ਰੂਪ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ:

"ਅਛੂਤਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਰਸ ਦੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਯੋਜਨਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਚਾਅ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਹਿੱਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਤੇ ਫਿਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਜ਼ਬਤ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਵੱਡੀ ਜਾਇਦਾਦ ਹੈ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਧਾਰਮਿਕ ਅਪੰਗਤਾਵਾਂ ਨੇ ਅਛੂਤਾਂ ਨੂੰ ਅਮਾਨਵੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤ ਦਾਅ 'ਤੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਹਿੱਤ ਹਨ। ਜਾਇਦਾਦ ਦੇ ਹਿੱਤ ਅਜਿਹੇ ਮੁੱਢਲੇ ਹਿੱਤਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹਨ।"[196]

ਉਸਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ "ਛੂਤਛਾਤ" ਗੁਲਾਮੀ ਦਾ ਇੱਕ ਰੂਪ ਕਿਵੇਂ ਹੈ:

"ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਪਲੈਟੋ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਗੁਲਾਮ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੈ, ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸਦੇ ਆਚਰਣ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਅਛੂਤ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਗੁਲਾਮ ਹਨ। ਅਛੂਤ ਇੰਨੇ ਸਮਾਜਿਕ ਹਨ ਕਿ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਨੀਵੀਂ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦੇ, ਦੂਜੇ ਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਸਾਂਝੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਕੇ ਜੋ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਦੂਜੇ ਦਾ ਦੇਣਦਾਰ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਇੰਨਾ ਜੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਇਹ ਸੋਚਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਅਟੱਲ ਹੈ। ਕੁਝ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਮੰਨਣ ਦੇਵੇਗਾ ਕਿ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਇੱਕੋ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਣੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਬਿਹਤਰ ਵਿਵਹਾਰ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।"[197]

ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਕਿਵੇਂ "ਛੂਤ-ਛਾਤ" ਨੇ ਜਾਤੀ-ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਸਿਵਲ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ:

"ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਰਾਜ ਅਧੀਨ ਅਹੁਦਾ ਸੰਭਾਲਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦੋ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਧਿਕਾਰ ਹਨ ਜੋ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਅਛੂਤਾਂ ਦੀ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਇਹਨਾਂ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ

---

196 ਬੀ.ਆਰ. ਅੰਬੇਡਕਰ, "ਸਾਊਥਬਰੋ ਕਮੇਟੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਬੂਤ (1919)", ਡਾ. ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਅੰਬੇਡਕਰ: ਲਿਖਤਾਂ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਵਿੱਚ, ਭਾਗ 1, ਪੰਨਾ 255

ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਨਿੱਜੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਰਗੇ ਮਾਮੂਲੀ ਅਧਿਕਾਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਸਾਹਮਣੇ ਸਮਾਨਤਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ। ਇਹ ਅਛੂਤਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤ ਹਨ। ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਸਿਰਫ਼ ਅਛੂਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹਿੱਤ ਹਨ ਅਤੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸੱਚਮੁੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ।"198

117. 1928 ਵਿੱਚ ਸਾਈਮਨ ਕਮਿਸ਼ਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਡਾ. ਅੰਬੇਡਕਰ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ-ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਦੀ ਮੰਗ ਉਠਾਈ। ਡਾ. ਅੰਬੇਡਕਰ ਨੇ 1930-32 ਦੌਰਾਨ ਗੋਲਮੇਜ਼ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਵੀ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਜਾਤਾਂ ਦੀ ਭੌਤਿਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਬਦਲਾਅ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਉਹ ਗਰਜਿਆ:

"ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਮੌਜੂਦਾ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਉਸ ਸਥਿਤੀ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਕਿਸਮਤ ਸੀ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਚਿੰਨ੍ਹਿਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਅਛੂਤਤਾ ਕਾਰਨ ਘਿਣਾਉਣੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਕੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਹੈ? ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਅਸੀਂ ਮੰਦਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਕੀ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਦਾਖਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਾਂ? ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਸਾਨੂੰ ਪੁਲਿਸ ਫੋਰਸ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਰਕਾਰ ਸਾਨੂੰ ਫੋਰਸ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਕਰਦੀ ਹੈ? ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਸਾਨੂੰ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੀ ਉਹ ਕੈਰੀਅਰ ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੈ? ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਵਾਲ ਦਾ ਅਸੀਂ ਹਾਂ-ਪੱਖੀ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ... ਸਾਡੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਆਈ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ, ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਸਾਡਾ ਸਬੰਧ ਸੀ, ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਇਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਨਾਲ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ ਹੈ... ਸਾਡੇ ਗਲਤੀਆਂ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਜ਼ਖਮਾਂ ਵਾਂਗ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਹਾਲਾਂਕਿ 150 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਰਾਜ ਖਤਮ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।"[199]

(ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ)

ਆਪਣੇ ਕਲਾਸਿਕ "ਜਾਤਪਾਤ ਦਾ ਖਾਤਮਾ" ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ:

---

197 ਇਬਿਦ, ਪੰਨੇ 255-256

198 ਇਬਿਦ, ਪੰਨਾ 256

199 "ਡਾ. ਅੰਬੇਡਕਰ ਗੋਲਮੇਜ਼ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਵਿੱਚ", ਡਾ. ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਅੰਬੇਡਕਰ: ਲਿਖਤਾਂ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਵਿੱਚ, ਭਾਗ 2, ਪੰਨਾ 504

"ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸਿਰਫ਼ ਕਿਰਤ ਦੀ ਵੰਡ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਵੀ ਹੈ। ਸੱਭਿਅਕ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਕਿਰਤ ਵੰਡ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੱਭਿਅਕ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਕਿਰਤ ਵੰਡ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਇਸ ਗੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ ਵੰਡ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸਿਰਫ਼ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਕਿਰਤ ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰੀ ਹੈ - ਇਹ ਇੱਕ ਵਿਰਾਸਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵੰਡਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।"[200]

118. ਡਾ. ਅੰਬੇਡਕਰ ਵਾਂਗ, ਹੋਰ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਜਾਤ-ਅਧਾਰਤ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਨਾ ਦੇ ਕੇ ਜਾਤ-ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ। ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ ਲਾਗੂ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ, ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਤ-ਪ੍ਰਥਾ ਦੇ ਤਰਕ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਂ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਤ-ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ, ਮਾਰਕ ਗੈਲੈਂਟਰ ਨੇ ਨੋਟ ਕੀਤਾ:

"..." ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼" ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਜਿਸਨੂੰ ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਕਾਨੂੰਨ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ - ਵਿਆਹ ਅਤੇ ਤਲਾਕ, ਗੋਦ ਲੈਣਾ, ਸੰਯੁਕਤ ਪਰਿਵਾਰ, ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ, ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ, ਜਾਇਜ਼ਤਾ, ਵਿਰਾਸਤ, ਅਤੇ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰ, ਧਾਰਮਿਕ ਦਾਨ - ਨੂੰ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ; ਭਾਵ, ਇਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਾਨੂੰਨ ਖੇਤਰੀ ਦੀ ਬਜਾਏ "ਨਿੱਜੀ" ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਪਰਿਵਾਰਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੂਆਂ 'ਤੇ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ਾਸਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਨਾ ਕਿ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੁਆਰਾ, ਸਗੋਂ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਟਿੱਪਣੀਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੇ ਅਨੁਸਾਰ। ਪਹਿਲਾਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪੰਡਿਤਾਂ ਜਾਂ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਲਾਗੂ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਬਾਰੇ ਸਲਾਹ ਦੇ ਸਕਣ..."[201]

ਉਸਨੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਗੈਰ-ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ:

“ਇਹ ਕੇਸ ਸਥਾਨਕ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਇਹਨਾਂ ਅਪੰਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਸਹਿਮਤੀ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਥਾਨਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦਾ ਸਰਗਰਮ ਸਰਕਾਰੀ ਸਮਰਥਨ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਅਸਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਅਪੰਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਰਕਾਰੀ ਸਮਰਥਨ ਸਿੱਧੇ ਨਿਆਂਇਕ ਲਾਗੂਕਰਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਜਾਤੀਗਤ

---

200 ਬੀ.ਆਰ. ਅੰਬੇਡਕਰ, "ਜਾਤਪਾਤ ਦਾ ਖਾਤਮਾ", ਡਾ. ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਅੰਬੇਡਕਰ: ਲਿਖਤਾਂ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਵਿੱਚ, ਭਾਗ 1, ਪੰਨਾ 47

201 ਮਾਰਕ ਗੈਲੈਂਟਰ, “ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਜਾਤ”, ਏਸ਼ੀਅਨ ਸਰਵੇਖਣ (1963), ਭਾਗ 3, ਨੰਬਰ 11, ਪੰਨੇ 544–59, ਪੰਨੇ 545 'ਤੇ।

ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ, ਭਾਵ, ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਹਨਾਂ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਜਾਤੀ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ।"[202]

119. ਗੈਲੈਂਟਰ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਕੁਝ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਅਦਾਲਤਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਧਾ ਸਮਰਥਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ:

"ਜਾਤੀ ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਅਤੇ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਦੇ ਆਪਣੇ ਦਾਅਵਿਆਂ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦਾ ਸਰਗਰਮ ਸਮਰਥਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੇ ਖਾਸ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤੇ - ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਜੋ ਜਨਤਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਰਥਤ ਅਤੇ ਪੂਰੇ ਹਿੰਦੂ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਸਨ। ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਕਾਰਨ ਹੋਏ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਕਾਰਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ੁੱਧੀਕਰਨ ਸਮਾਰੋਹਾਂ ਲਈ ਨੁਕਸਾਨ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ; ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਉੱਚ ਜਾਤੀ ਦੇ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ 'ਤੇ ਇੱਕ ਉਲੰਘਣਾ ਵਜੋਂ ਕਾਰਵਾਈਯੋਗ ਸੀ। ਇੱਕ ਬਾਹਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਾਤੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਲਈ ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਆਪਣੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਨਾਲ ਇੱਕ ਮੰਦਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਅਪਰਾਧਿਕ ਅਪਰਾਧ ਸੀ।"[203]

ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਾਨੂੰਨ ਪੂਰਵ-ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਿਆ ਕਿ ਕਿਸ ਨੂੰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਿਤ ਅਤੇ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

iii. ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨਾ

120. ਜਦੋਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਮਤਾ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਐਚ.ਜੇ. ਖਾਂਡੇਕਰ ਨੇ 21 ਜਨਵਰੀ 1947 ਨੂੰ ਕਿਹਾ:

"ਮਤੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ, ਅਤੇ, ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਸਤਾਵਕ ਸਹਿਮਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸਨੂੰ ਸੋਧਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਤਾ ਸਾਰੀਆਂ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ 10 ਮਿਲੀਅਨ ਲੋਕ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਕਸੂਰ ਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲੇ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਲੱਖਾਂ ਮਰਦਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਮੌਜੂਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲੇ ਵਜੋਂ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਅਪਰਾਧੀ ਹੋਣ ਜਾਂ ਨਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਪਰਾਧੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਪ੍ਰਬੰਧ ਇਸ ਮਤੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।"

202 ਇਬਿਡ, ਪੰਨਾ 548 'ਤੇ

203 ਮਾਰਕ ਗੈਲੈਂਟਰ, "ਅਛੂਤਤਾ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ", ਇਕਨਾਮਿਕ ਐਂਡ ਪੋਲੀਟੀਕਲ ਵੀਕਲੀ (1969), ਭਾਗ 4, ਨੰ. 1/2, ਪੰਨਾ 131–170, ਪੰਨਾ 131 'ਤੇ

ਖਾਂਡੇਕਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਉਠਾਈਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲੇ ਵਜੋਂ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

121. 1947 ਵਿੱਚ, ਐਕਟ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੋਧ ਨੇ ਖਾਸ ਅਪਰਾਧਾਂ ਦੇ ਤਹਿਤ ਦੂਜੇ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਦੋਸ਼ੀ ਲਈ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ 'ਤੇ ਲਗਾਈ ਗਈ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।[204] ਕਿਉਂਕਿ ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਕੋਲ ਇਸ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਸੀ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਹੋਣ 'ਤੇ ਐਕਟ ਨੂੰ ਸੋਧ ਜਾਂ ਰੱਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ।[205] ਮਦਰਾਸ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਐਕਟ ਦੇ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ (ਮਦਰਾਸ ਰੱਦ) ਐਕਟ, 1947 ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਬੰਬਈ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਵੀ 1949 ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਐਕਟ ਦੇ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।[206]

122. 28 ਸਤੰਬਰ 1949 ਦੇ ਇੱਕ ਮਤੇ ਦੁਆਰਾ, ਸੁਤੰਤਰ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਅਨੰਤਸ਼ਯਨਮ ਅਯੰਗਰ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ "ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ ਜਾਂਚ ਕਮੇਟੀ" ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੀ। ਮਤੇ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ:
"ਹਾਲ ਹੀ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮੰਗ ਲਗਾਤਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1924 ਨੂੰ ਰੱਦ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੇ ਉਪਬੰਧ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਖਾਸ ਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਜੋਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ। ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਐਕਟ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਥਾਂ ਹੋਰ ਕਾਨੂੰਨਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ, ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਦੇ ਐਕਟ, ਲਾਗੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਕਿ ਕੀ ਐਕਟ ਨੂੰ ਸੋਧਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਰੱਦ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਸੂਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਐਕਟ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਦੀ ਜਾਂਚ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।"[207]

123. ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਿਪੋਰਟ 1951 ਵਿੱਚ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ। ਕਈ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਖੇਤਰੀ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਕਿ "ਕੁਝ ਕੁ ਕੱਟੜ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀ, ਉਸੇ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਵਾਲੇ ਦੂਜੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਚੰਗੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਨਮਾਨਜਨਕ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।"[208] ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ,

---

204 ਦ ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਟ੍ਰਾਈਬਜ਼ ਇਨਕੁਆਰੀ ਕਮੇਟੀ ਰਿਪੋਰਟ (1949-50), https://ia802807.us.archive.org/11/items/dli.lcsl.944/944.pdf,
205 ਇਬਿਡ ਪੰਨਾ 7
205 ਇਬਿਡ
206 ਇਬਿਡ, ਪੰਨਾ 8
207 ਇਬਿਡ, ਪੰਨਾ 1
208 Ibid, ਪੰਨਾ 81

"ਅਸੀਂ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਗਏ, ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਤੋਂ ਇੱਕ ਹੀ ਚੀਕ ਸੁਣੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਮਿਲੀ, ਉਹ ਬੰਧਨ ਵਿੱਚ ਹਨ ਅਤੇ ਐਕਟ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਨ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਸੀ।"[209] ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲੇ ਵਜੋਂ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਕਲੰਕ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।[210]

124. ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਕਿ "ਅਪਰਾਧਤਾ ਵਿਰਾਸਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ"।[211] ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਜਨਮ ਤੋਂ ਅਪਰਾਧੀ ਐਲਾਨੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਕਲੰਕ ਅਤੇ ਵਿਤਕਰਾ 1950 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਸਮਾਨਤਾ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਸੀ। ਇਹ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ:

"ਛੂਤਛਾਤ ਦਮਨਕਾਰੀ ਸਾਬਤ ਹੋਈ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਹੁਣ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਤਹਿਤ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।" ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਜਨਮ ਦੁਆਰਾ ਅਪਰਾਧ ਦਾ ਕਲੰਕ ਹੈ। ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1924 ਦੀ ਧਾਰਾ 3 ਦੇ ਤਹਿਤ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਬੀਲੇ, ਸਮੂਹ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਵਰਗ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਕਬੀਲੇ, ਸਮੂਹ ਜਾਂ ਵਰਗ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਜੋ ਗੈਰ-ਜ਼ਮਾਨਤੀ ਅਪਰਾਧਾਂ ਦੇ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਆਦੀ ਹੈ, ਨੂੰ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਵਜੋਂ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਜਾਂ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਅਪਰਾਧ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਨੂੰ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਜੋਂ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸੂਚਿਤ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਚਿਤ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਕੋਈ ਅਪਰਾਧ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਅਪਰਾਧ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸ਼ੱਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਜਨਮੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਪਰਾਧੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਸਾਹਮਣੇ ਸਮਾਨਤਾ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਇਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਿਤਕਰਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਕਬੀਲੇ ਜਾਂ ਇੱਕ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ, ਜਿਸਨੂੰ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਵਜੋਂ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਧਾਰਾ ਸਾਡੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜਾਪਦੀ ਹੈ... ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇਹ ਧਾਰਾ ਕਾਰਜਪਾਲਿਕਾ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਬੀਲੇ, ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਜਾਂ ਗਿਰੋਹ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਵਰਗ ਨੂੰ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਾ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 29 ਵਿੱਚ ਇਹ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਅਦਾਲਤ ਧਾਰਾ 3 ਦੇ ਤਹਿਤ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨ ਦੀ

209 ਇਬਿਡ
210 ਇਬਿਡ
211 ਇਬਿਡ, ਪੰਨਾ 82

ਵੈਧਤਾ 'ਤੇ ਸਵਾਲ ਨਹੀਂ ਉਠਾਏਗੀ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਹਰ ਅਜਿਹੀ ਸੂਚਨਾ ਇੱਕ ਨਿਰਣਾਇਕ ਸਬੂਤ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਇਹ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕਾਰਜਪਾਲਿਕਾ ਨੂੰ ਇੰਨੀਆਂ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇਣਾ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਐਕਟ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਸੀਮਤ ਕਰਨ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਸਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਐਕਟ ਦੇ ਤਹਿਤ ਢੁਕਵੇਂ ਨਿਯਮ ਬਣਾ ਕੇ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਦਰਦ 'ਤੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਸਲ ਵਿੱਚ "ਭੀਖਾ" ਜਾਂ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਦੰਡ ਸੰਹਿਤਾ ਦੇ ਤਹਿਤ ਇੱਕ ਅਪਰਾਧ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਧਾਰਾ 23 ਦੇ ਵੀ ਉਲਟ ਹੈ।[212]

125. ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਐਕਟ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨ ਦੀ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ:

"ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ, 1924, ਨੂੰ ਇੱਕ ਕੇਂਦਰੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਬਦਲਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਜਾਤ, ਧਰਮ ਜਾਂ ਜਨਮ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਭੇਦਭਾਵ ਦੇ ਸਾਰੇ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਨੁਸੂਚੀ ਦੇ ਭਾਗ ਬੀ ਅਤੇ ਸੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਵੇਂ ਬਣੇ ਰਾਜਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਲਈ ਸਥਾਨਕ ਕਾਨੂੰਨ ਹਨ, ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਨੂੰ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਬਦਲ ਦੇਣ, ਜਦੋਂ ਇਹ ਪਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇ।"[213]

ਇਹ ਐਕਟ 1952 ਵਿੱਚ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਫਿਰ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ "ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲੇ" ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ

126. ਇਹ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ ਦੇ ਤਹਿਤ, ਕਈ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਸੁੱਟੀਆਂ ਗਈਆਂ "ਜਾਤਾਂ" ਨੂੰ ਵੀ ਅਪਰਾਧਿਕ "ਕਬੀਲਿਆਂ" ਵਜੋਂ ਡੀ-ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਹੈ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਧਾਰਾ 341(1) ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ "ਜਾਤਾਂ" ਅਤੇ "ਕਬੀਲੇ" ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੀ ਹੈ। [214] ਐਕਟ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕੁਝ ਜਾਤੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਜੋਂ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਨੂੰ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਵਜੋਂ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

XII. ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਬਾਰੇ ਨਿਆਂ ਸ਼ਾਸਤਰ।

---

212 ਇਬਿਦ, ਪੰਨਾ 82

213 ਇਬਿਦ, ਪੰਨਾ 104

214 ਅਨੁਛੇਦ 341(1) ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ: "ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਜ ਜਾਂ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ, ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਇੱਕ ਰਾਜ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਰਾਜਪਾਲ ਨਾਲ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਜਨਤਕ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ, ਜਾਤਾਂ, ਨਸਲਾਂ ਜਾਂ ਕਬੀਲਿਆਂ ਜਾਂ ਜਾਤਾਂ, ਨਸਲਾਂ ਜਾਂ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਉਸ ਰਾਜ ਜਾਂ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਮੰਨੇ ਜਾਣਗੇ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮਾਮਲਾ ਹੋਵੇ।"

127. ਸੰਸਦ ਨੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਤਕਰੇ ਅਤੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਇਆ। ਕਰਨਾਟਕ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਅੱਪਾ ਬਾਲੂ ਇੰਗਾਲੇ,[215] ਵਿੱਚ ਜਸਟਿਸ ਰਾਮਾਸਵਾਮੀ ਨੇ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸੰਸਦ ਨੇ ਪੀਓਏ ਐਕਟ,1989 ਦੇ ਸਖ਼ਤ ਉਪਬੰਧ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਜਦੋਂ "ਧਾਰਾ 17 ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਲੰਘਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਦਲਿਤਾਂ ਅਤੇ ਕਬੀਲਿਆਂ 'ਤੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦਾ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਰੁਕਾਵਟ ਦੇ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ"।

128. ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਅਦਾਲਤ ਬਨਾਮ ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਬਲੋਥੀਆ [216] ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪੀਓਏ ਐਕਟ ਅਧੀਨ ਅਪਰਾਧ "ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਵਰਗ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਦੰਡ ਸੰਹਿਤਾ ਅਧੀਨ ਅਪਰਾਧਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ"। ਇਹ ਅਪਰਾਧ "ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਅਪਮਾਨਿਤ ਅਤੇ ਅਧੀਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧ ਹਨ", ਅਤੇ "ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਣ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਮਾਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਉਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦੇ ਹਨ"। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਐਕਟ ਦੇ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਜਦੋਂ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਸਵਾਰਥੀ ਹਿੱਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਅਤੇ ਡਰਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ" ਜੇਕਰ ਉਹ ਅਗਾਊਂ ਜ਼ਮਾਨਤ 'ਤੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ, ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਪੀਓਏ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 18 ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਪਟੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਖਾਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਐਕਟ ਦੇ ਤਹਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਪਰਾਧਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਅਗਾਊਂ ਜ਼ਮਾਨਤ ਲੈਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਨੂੰ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

129. ਸਫਾਈ ਕਰਮਚਾਰੀ ਅੰਦੋਲਨ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ, [217] ਵਿੱਚ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਕਿ "ਹੱਥੀਂ ਮੈਲਾ ਢੋਹਣ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ"।

"ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਨੂੰ ਹੱਥੀਂ ਮੈਲਾ ਢੋਹਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਅਜਿਹੇ ਮੈਂਬਰ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇਣਾ ਜਾਂ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣਾ" ਪੀ.ਓ.ਏ. ਐਕਟ ਦੇ ਤਹਿਤ ਇੱਕ ਅਪਰਾਧਿਕ ਅਪਰਾਧ
ਹੈ।[218] ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇੱਕ ਕਦਮ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਇਆ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਸੁਰੱਖਿਆ ਗੀਅਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੀਵਰ ਲਾਈਨਾਂ

215 [1992] ਪੂਰਕ 3 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 284 : ਏ.ਆਈ.ਆਰ. 1993 ਐਸ.ਸੀ. 1126

216 [1995] 1 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 897 : 1995 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 99

217 [2014] 4 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 197 : (2014) 11 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 224

218 ਧਾਰਾ 3(ਜੇ), ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਕਬੀਲਿਆਂ (ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ) ਐਕਟ 1989

ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣਾ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇੱਕ ਅਪਰਾਧ ਬਣਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ"। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸੀਵਰ ਲਾਈਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਲਈ, "ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ 10 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦਾ ਮੁਆਵਜ਼ਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ"। ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ "ਹੱਥੀਂ ਮੈਲਾ ਢੋਹਣ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਏ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਬਕਾਇਆ"

ਮੁਆਵਜ਼ਾ ਜਾਂ ਪੁਨਰਵਾਸ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਪਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ"।

130. ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਦਲਿਤ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿੱਚ ਪੀ.ਓ.ਏ. ਐਕਟ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਨਾ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਡੂੰਘੀ ਚਿੰਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ। [219] ਇਸ ਨੇ ਟਿੱਪਣੀ ਕੀਤੀ ਕਿ "ਪੀਓਏ ਐਕਟ ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਬੰਧਤ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਅਸਫਲਤਾ ਰਹੀ ਹੈ"। "ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਉਦਾਸੀਨ ਰਵੱਈਏ" ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਰਾਜ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਐਕਟ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਣ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ।

131. ਇਹਨਾਂ ਫੈਸਲਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਪੀਓਏ ਐਕਟ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਧਾਨਕ ਉਪਾਅ ਹੈ ਜੋ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀਆਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰੇ ਅਤੇ ਹਿੰਸਾ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਸੁਭਾਸ਼ ਕਾਸ਼ੀਨਾਥ ਮਹਾਜਨ ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ [220] ਵਿੱਚ ਬਾਅਦ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਨੇ ਇਸ ਸੁਰੱਖਿਆਤਮਕ ਰੁਖ ਤੋਂ ਹਟਣ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤਾ।

132. ਇੱਕ ਅਪਰਾਧਿਕ ਅਪੀਲ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਵੇਲੇ, ਸੁਭਾਸ਼ ਮਹਾਜਨ ਵਿੱਚ ਫੈਸਲੇ ਨੇ "ਚਿੰਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਕਿ ਅੱਤਿਆਚਾਰ [ਪੀਓਏ] ਐਕਟ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜਾਤੀਵਾਦ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਜਿਸਦਾ ਸਮਾਜ ਦੇ ਏਕੀਕਰਨ ਅਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ 'ਤੇ ਮਾੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ"। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਬੰਧਤ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ "ਅੱਤਿਆਚਾਰ [ਪੀਓਏ] ਐਕਟ ਦੇ ਅਧੀਨ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਜੇਕਰ ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਰੇ ਕੋਈ ਕੇਸ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਜਾਂ ਜਿੱਥੇ ਨਿਆਂਇਕ ਜਾਂਚ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਰੇ ਬਦਨੀਤੀ ਨਾਲ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਗਾਊਂ ਜ਼ਮਾਨਤ ਦੇਣ 'ਤੇ ਕੋਈ ਪੂਰਨ ਪਾਬੰਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ"। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ:

"(iii) ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਐਕਟ ਅਧੀਨ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ,

---

219 [2016] 9 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 122 : ਏ.ਆਈ.ਆਰ. 2017 ਐਸ.ਸੀ. 132

220 [2018] 4 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 877 : 2018 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 248

ਇੱਕ ਸਰਕਾਰੀ ਸੇਵਕ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਅਥਾਰਟੀ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਗੈਰ-ਜਨਤਕ ਸੇਵਕ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਐਸ.ਐਸ.ਪੀ. ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਢੁਕਵੇਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ। ਅਜਿਹੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੁਆਰਾ ਹੋਰ ਹਿਰਾਸਤ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ;
(iv) ਕਿਸੇ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਨੂੰ ਝੂਠੇ ਫਸਾਉਣ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ, ਸਬੰਧਤ ਡੀਐਸਪੀ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਮੁੱਢਲੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਕੀ ਦੋਸ਼ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਐਕਟ ਅਧੀਨ ਕੇਸ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਦੋਸ਼ ਬੇਤੁਕੇ ਜਾਂਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਹੀਂ ਹਨ;
(v) ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਉਲੰਘਣਾ (iii) ਅਤੇ (iv) ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅਪਮਾਨ ਦੁਆਰਾ ਕਾਰਵਾਈਯੋਗ ਹੋਵੇਗੀ।"

133. ਸੁਭਾਸ਼ ਮਹਾਜਨ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਸੰਘ ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸਮੀਖਿਆ ਪਟੀਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ। [221] ਅਜਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀਆਂ "ਅਜੇ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਨਾਗਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ"। ਇਸ ਨੇ ਟਿੱਪਣੀ ਕੀਤੀ ਕਿ "ਕੋਈ ਧਾਰਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਇੱਕ ਵਰਗ ਵਜੋਂ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ"। ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ, "ਪਛੜੇਪਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਪਹਿਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਰਿਪੋਰਟ ਦਰਜ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਬਹੁਤ ਘੱਟ, ਇੱਕ ਝੂਠੀ ਰਿਪੋਰਟ"। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਅੱਗੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ "ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਜਾਂ ਵਿੱਤੀ ਲਾਭ ਲਈ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀਆਂ ਐਕਟ ਅਧੀਨ ਝੂਠੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਦਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਣਾ" ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਖੁਦ ਅਜਿਹੇ ਅਪਰਾਧਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ।

134. ਸਮੀਖਿਆ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੁਭਾਸ਼ ਮਹਾਜਨ ਵਿੱਚ ਜਾਰੀ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ "ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਵਿੱਚ ਦੇਰੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ"। ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ "ਪੱਖਪਾਤੀ" ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ "ਇਹ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨੁਕਸਾਨਦੇਹ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ", ਉੱਚ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਰਜ ਕੀਤੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ, ਜਿੱਥੇ ਅਜਿਹੀ ਕੋਈ ਮੁੱਢਲੀ ਜਾਂਚ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ

221 [2019] 12 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ 1125 : 2019 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 1102

ਹੈ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਪਾਇਆ ਕਿ ਨਿਰਦੇਸ਼ "ਵਿਧਾਨਕ ਆਧਾਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ" ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿਉਹ ਪੀਓਏ ਐਕਟ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਹਨ, ਅਤੇ "ਇੱਕ ਖੇਤਰ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹਨ ਜੋ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਲਈ ਰਾਖਵਾਂ ਹੈ"। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਕਿ "ਜੇਕਰ ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਰੇ ਪੀਓਏ ਐਕਟ ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਾਮਲਾ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ", ਤਾਂ "ਅਗਾਊਂ ਜ਼ਮਾਨਤ ਦੇਣ 'ਤੇ ਧਾਰਾ 18 ਦੇ ਤਹਿਤ ਬਣਾਈ ਗਈ ਪਾਬੰਦੀ ਖਿੱਚੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ"।

135. ਸਮੀਖਿਆ ਫੈਸਲੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਸੰਸਦ ਨੇ ਪੀਓਏ ਐਕਟ ਵਿੱਚ ਸੋਧ ਕੀਤੀ, ਸੁਭਾਸ਼ ਮਹਾਜਨ ਵਿੱਚ ਜਾਰੀ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਚੌਹਾਨ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ ਵਿੱਚ ਸੋਧ ਨੂੰ ਅਸਫਲ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ।[222]

136. ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਹਰੀਰਾਮ ਭਾਂਭੀ ਬਨਾਮ ਸੱਤਿਆਨਾਰਾਇਣ ਵਿੱਚ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਦਰਪੇਸ਼ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।[223] ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇੱਕ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਜ਼ਮਾਨਤ ਇਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਪੀਓਏ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 15 ਏ [224] ਦੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਸੀ। ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ(ਜਸਟਿਸ ਡੀਵਾਈ ਚੰਦਰਚੂੜ) ਨੇ ਨੋਟ ਕੀਤਾ:

"ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀਆਂ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਪਰਾਧਿਕ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਤਮਕ ਖਾਮੀਆਂ ਕਾਰਨ ਪੀੜਤ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਦਰਜ ਕਰਨ ਦੇ ਪੜਾਅ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੱਕ ਨਿਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਵਿੱਚ ਅਣਗਿਣਤ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉੱਚ ਜਾਤੀ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦੇ ਡਰ, ਅਗਿਆਨਤਾ ਜਾਂ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੀੜਤ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਦਰਜ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਪੀੜਤ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਪੁਲਿਸ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਜੁਟਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਦਰਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਝਿਜਕਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਦੋਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦਰਜ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ, ਜੇਕਰ ਕੇਸ ਦਰਜ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਪੀੜਤ ਅਤੇ ਗਵਾਹ ਡਰਾਉਣ-ਧਮਕਾਉਣ, ਹਿੰਸਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ _____

222 [2020] 2 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 727 : (2020) 4 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 727

223 [2021] 8 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 855 : 2021 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 701

224 ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 15 ਏ (5) ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ: "ਇੱਕ ਪੀੜਤ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਆਸ਼ਰਿਤ ਨੂੰ ਇਸ ਐਕਟ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਾਰਵਾਈ ਵਿੱਚ ਜ਼ਮਾਨਤ, ਡਿਸਚਾਰਜ, ਰਿਹਾਈ, ਪੈਰੋਲ, ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਜਾਂ ਸਜ਼ਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਬੰਧਤ ਕਾਰਵਾਈ ਜਾਂ ਦਲੀਲਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸੁਣਵਾਈ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ, ਬਰੀ ਹੋਣ ਜਾਂ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਏ ਜਾਣ 'ਤੇ ਲਿਖਤੀ ਦਲੀਲ ਦਾਇਰ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੋਵੇਗਾ।"

ਆਰਥਿਕ ਬਾਈਕਾਟ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਜਾਤੀ ਆਧਾਰਿਤ ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੋਸ਼ੀ ਘਟੀਆ ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵਕੀਲਾਂ ਦੀ ਲਾਪਰਵਾਹੀ ਕਾਰਨ ਬਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਐਸਸੀ/ਐਸਟੀ ਐਕਟ ਅਧੀਨ ਘੱਟ ਸਜ਼ਾ ਦਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਗਲਤ ਧਾਰਨਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਐਕਟ ਅਧੀਨ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਮਾਮਲੇ ਝੂਠੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ, ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬਰੀ ਹੋਣੇ ਅਪਰਾਧ ਦੀ ਗਲਤ ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਉਣ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸਬੂਤ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।ਇਹ ਬਰੀ ਹੋਣ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਝੂਠੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਦੰਡ ਸੰਹਿਤਾ ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੀ ਘੱਟ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ।

(ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ)

ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਪੀਓਏ ਐਕਟ ਦੇ ਉਪਬੰਧ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਧਾਰਾ 15ਏ, "ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੀ ਗਈ ਜਾਤੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਨੂੰ ਕੇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੈਰਵੀ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨੁਕਸਦਾਰ ਜਾਂਚਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ"।

137. ਪਾਟਨ ਜਮਾਲ ਵਾਲੀ ਬਨਾਮ ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ, [225] ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇਪੀ.ਓ.ਏ. ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 3(2)(ਵੀ) ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਨਿਆਂ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਮਾਮਲਾ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਇੱਕ ਔਰਤ ਨਾਲ ਬਲਾਤਕਾਰ ਦੇ ਅਪਰਾਧ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਅੰਨ੍ਹੀ ਸੀ। 2016 ਵਿੱਚ ਸੋਧ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਧਾਰਾ 3(2)(ਵੀ) ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, "ਜੋ ਕੋਈ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ... ਭਾਰਤੀ ਦੰਡ ਸੰਹਿਤਾ ਦੇ ਤਹਿਤ ਕੋਈ ਵੀਅਪਰਾਧ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਜਾਇਦਾਦ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਦਸ ਸਾਲ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦੀ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਇਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਵਿਅਕਤੀ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਹੈ ਜਾਂ ਅਜਿਹੀ ਜਾਇਦਾਦ ਅਜਿਹੇ ਮੈਂਬਰ ਦੀ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਉਮਰ ਕੈਦ ਅਤੇ ਜੁਰਮਾਨੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ"। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, "ਇੱਕ ਇੰਟਰਸੈਕਸ਼ਨਲ ਲੈਂਸ ਸਾਨੂੰ ਜ਼ੁਲਮ ਨੂੰ ਕਈ ਹਾਸ਼ੀਏ ਵਾਲੀਆਂ ਪਛਾਣਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦੇ ਜੋੜ ਵਜੋਂ ਦੇਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।" ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ "ਧਾਰਾ 3(2)(ਵੀ) ਦੀ ਸਹੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੋਂ ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲੇਗਾ ਕਿ ਇਸ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਤਹਿਤ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਜਾਤੀ ਪਛਾਣ ਅਪਰਾਧ ਦੇ ਵਾਪਰਨ ਦੇ ਆਧਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ।" ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ:

---

225 [2021] 3 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ 470 : 2021 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 272

"ਧਾਰਾ 3 (2) (ਵੀ) ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨਾ ਇਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਿ ਅਪਰਾਧ ਕਿਸੇ ਐਸਸੀ ਅਤੇ ਐਸਟੀ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਰੁੱਧ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਤੀ ਪਛਾਣ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨਾਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਕਿਵੇਂ ਇੱਕ ਸੰਚਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਅਦਿੱਖ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਛੋਟ ਦੇਣਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜਿਕ ਰੁਤਬੇ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ।"

138. ਡਾ. ਬਲਰਾਮ ਸਿੰਘ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ,[226] ਵਿੱਚ ਹੱਥੀਂ ਮੈਲਾ ਢੋਹਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਜੋਂ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਪੁਨਰਵਾਸ ਐਕਟ, 2013 ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦੇ ਹੋਏ, ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ, ਰੇਲਵੇ, ਛਾਉਣੀਆਂ, ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਅਧੀਨ ਏਜੰਸੀਆਂ ਸਮੇਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ "ਚੁਕਵੇਂ ਉਪਾਅ" ਕਰਨ ਅਤੇ "ਨਿਰਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਕਰਨ" ਲਈ, ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਿ ਹੱਥੀਂ ਸੀਵਰ ਸਫਾਈ ਨੂੰਪੜਾਅਵਾਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੀਵਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਸੀਵਰ ਸਫਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਜਾਂ ਏਜੰਸੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਆਊਟਸੋਰਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਜਿੱਥੇ ਖਤਰਨਾਕ ਕਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਸੁਰੱਖਿਆਤਮਕ ਗੀਅਰ ਅਤੇ ਸਫਾਈ ਉਪਕਰਣ ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਖਤਰਨਾਕ ਕਾਮਿਆਂ ਦਾ ਰੁਜ਼ਗਾਰਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ", ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਤਹਿਤ ਵਰਜਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਸੁਰੱਖਿਆਤਮਕ ਗੀਅਰ ਅਤੇ ਸਫਾਈ ਯੰਤਰਾਂ ਲਈ ਉਪਬੰਧ ਸਿਰਫ਼ ਕਾਨੂੰਨੀ ਅਧਿਕਾਰ ਜਾਂ ਨਿਯਮ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਤਹਿਤ ਗਰੰਟੀਸ਼ੁਦਾ ਹੱਕ ਹਨ"।

139. ਕਈ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਪੀਓਏ ਐਕਟ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਨਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਹੱਥੀਂ ਮੈਲਾ ਢੋਣ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਾਨੂੰਨ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਖਾਨਾਬਦੋਸ਼/ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਝੂਠੇ ਫਸਾਉਣ ਬਾਰੇ ਵੀ ਚਿੰਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਐਨਏਐਲਐਸਏ ਵਿੱਚ, ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਦੇ ਅਪਰਾਧਿਕ ਜਨਜਾਤੀ ਐਕਟ "ਹਿਜੜਿਆਂ ਦੇ ਪੂਰੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ 'ਅਪਰਾਧੀ' ਸਮਝਦਾ ਸੀ"। ਅੰਕੁਸ਼ ਮਾਰੂਤੀ ਸ਼ਿੰਦੇ ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ, [227] ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਬਲਾਤਕਾਰ ਅਤੇ ਕਤਲ ਦੇ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਛੇ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ

226 [2023] 14 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ 1083 : 2023 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ 950

227 [2019] 4 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ 709 : 2019 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ 305

ਅਪੀਲ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਖਾਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇੱਕ ਸਮੀਖਿਆ-ਪਟੀਸ਼ਨ ਵਿੱਚ, ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਅਪੀਲ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਬਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਇਹ ਪਾਇਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਝੂਠੇ ਤੌਰ
'ਤੇ ਫਸਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਖਾਨਾਬਦੋਸ਼ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਨ, ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਕਿ "ਕੋਈ ਨਿਰਪੱਖ ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ" ਅਤੇ "ਜਾਂਚ ਏਜੰਸੀ ਵੱਲੋਂ ਗੰਭੀਰ ਗਲਤੀ"। ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਝੂਠੇ ਫਸਾਉਣ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਵਿੱਚ 16 ਸਾਲ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾਏ ਸਨ ਅਤੇ ਸਾਰੇ "ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਲਟਕਦੀ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ", ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਾ 21 ਦੇ ਤਹਿਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿੱਤੀ ਮੁਆਵਜ਼ਾ ਦਿੱਤਾ।

140. ਅਮਾਨਤੁੱਲਾ ਖਾਨ ਬਨਾਮ ਪੁਲਿਸ ਕਮਿਸ਼ਨਰ, ਦਿੱਲੀ, [228] ਦੇ ਇੱਕ ਹਾਲੀਆ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ, ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਨੇ "ਉੱਤਰਦਾਤਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਰਜਿਸਟਰ ਵਿੱਚ ਉਸਨੂੰ ਮਾੜੇ ਚਰਿੱਤਰ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਐਂਟਰੀਆਂ ਵਜੋਂ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਤਿਹਾਸ ਸ਼ੀਟ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਣ/ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨ" ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਦੁਹਰਾਇਆ ਕਿ "ਇਤਿਹਾਸ ਸ਼ੀਟ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਅੰਦਰੂਨੀ ਪੁਲਿਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਜਨਤਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਵੇਗਾ"। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇਸ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਵਧੇਰੇ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਸਾਵਧਾਨੀ",ਇੱਕ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੁਆਰਾ "ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਇੱਕ ਨਾਬਾਲਗ ਬੱਚੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਨਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ" ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਦਿੱਲੀ ਪੁਲਿਸ "ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਸ਼ੀਟ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਆਡਿਟ/ਸਮੀਖਿਆ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਗੁਪਤਤਾ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ/ਨਾਬਾਲਗਾਂ/ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਮਿਟਾਉਣ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਏਗੀ ਜੋ ਜਾਂਚ ਦੌਰਾਨ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਪਾਏ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਸ਼ੀਟ ਵਿੱਚ "ਸਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਸਬੰਧਾਂ" ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢਣ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹਨ"।

141. ਉਪਰੋਕਤ ਫੈਸਲੇ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਆਪਣੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਿਆਂ ਦੂਜੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਮਨਮਾਨੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਾਰਵਾਈ ਨਾ ਕਰਨ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ। ਇਸ ਨੇ ਨੋਟ ਕੀਤਾ:

"ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਨੂੰ ਅੰਸ਼ਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੱਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਅਸੀਂ ਹੁਣ, ਆਪਣੀਆਂ ਖੁਦ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਇਹਨਾਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਜੋ ਹੋਰ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ

228 [2024] 5 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 927 : 2024 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 383

ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਇੱਛਾ 'ਤੇ ਵੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਸਕਣ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਸ਼ੀਟ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਮਕੈਨੀਕਲ ਐਂਟਰੀਆਂ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਨਾ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਣ, ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਲਈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਅਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਛੜੇ ਪਿਛੋਕੜਾਂ ਤੋਂ, ਪੱਛੜੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ, ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਬਾਰੇ ਯਕੀਨੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਪਰ ਜਨਤਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਅਧਿਐਨ ਉਪਲਬਧ ਹਨ ਜੋ ਇੱਕ ਅਨੁਚਿਤ, ਪੱਖਪਾਤੀ ਅਤੇ ਘਿਣਾਉਣੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦੋਸ਼ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੁਲਿਸ ਡਾਇਰੀਆਂ ਵਿਮੁਕਤ ਜਾਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਚੋਣਵੇਂ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰੱਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਜਾਤੀ-ਪੱਖਪਾਤ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ... ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਕਸਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ 'ਅਦਿੱਖ ਪੀੜਤ' ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਅਕਸਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਵੈ-ਮਾਣ।"

(ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ)

ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਕਿ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ "ਅਜਿਹੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾ-ਮਾਫ਼ ਕਰਨ ਯੋਗ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਉਣ ਜਾਂ ਪੱਖਪਾਤੀ ਵਿਵਹਾਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਰੋਕਥਾਮ ਉਪਾਅ ਕਰਨਗੀਆਂ"। ਇਸਨੇ ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ/ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ 'ਤੇ ਮੁੜ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਸ਼ੀਟਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀਆਂ ਐਂਟਰੀਆਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ "ਇੱਕ ਸੀਨੀਅਰ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੁਆਰਾ ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਧੀਨ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਆਡਿਟ ਵਿਧੀ" ਅਪਣਾਉਣ। ਇਹ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ "ਆਡਿਟ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕਰਕੇ, ਅਸੀਂ ਅਜਿਹੇ ਨਾਪਸੰਦ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਹ ਜਾਇਜ਼ ਉਮੀਦ ਜਗਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਜੀਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰਹੇਗਾ"।

142. ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਕਰਨ 'ਤੇ ਵੀ ਚੇਤਾਵਨੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਅਰਨੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਬਨਾਮ ਬਿਹਾਰ ਰਾਜ, [229] ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਬੈਂਚ ਨੇ ਪੁਲਿਸ ਦੁਆਰਾ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇ ਉਪਬੰਧ ਦੀ ਗਲਤ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ:

"ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਅਪਮਾਨ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਘਟਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਜ਼ਖ਼ਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਕਾਨੂੰਨ ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਪਤਾ ਹੈ। ਕਾਨੂੰਨ ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਵਿਚਕਾਰ ਲੜਾਈ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ

229 [2014] 8 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 128 : 2014 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 463

ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਬਕ ਨਹੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ; ਇਹ ਸਬਕ ਗੁਪਤ ਹੈ ਅਤੇ ਅਪਰਾਧਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਜ਼ਾਬਤੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਹ ਛੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਆਪਣੀ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਛਵੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਹੈ,
ਇਸਨੂੰ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ, ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਚਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਨਤਾ ਦਾ ਦੋਸਤ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਾਵਧਾਨੀ ਦੀ ਲੋੜ 'ਤੇ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਇਸਦਾ ਲੋੜੀਂਦਾ ਨਤੀਜਾ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ। ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਇਸਦੇ ਹੰਕਾਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਸੀ ਦੀ ਇਸਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲਤਾ ਵੀ। ਇੰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਪੁਲਿਸ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦੇ ਮੁਨਾਫ਼ੇ ਵਾਲੇ ਸਰੋਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਬਾਕੀਆਂ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦਾ ਰਵੱਈਆ ਘਿਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਸੌਖਾ ਸਾਧਨ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ ਜਾਂ ਤਿੱਖੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।"

(ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ)

143. ਮੱਲਾਡਾ ਕੇ. ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮ ਬਨਾਮ ਤੇਲੰਗਾਨਾ ਰਾਜ,[230] ਵਿੱਚ, ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ (ਜਸਟਿਸ ਡੀ.ਵਾਈ. ਚੰਦਰਚੂੜ) ਰਾਹੀਂ ਬੋਲਦਿਆਂ,ਰੋਕਥਾਮ ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ ਦੇ ਮਨਮਾਨੇ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਆਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ:

"ਕਿਸੇ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਲਈ ਨਿਵਾਰਕ ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ ਦੀ ਵੇਦੀ 'ਤੇ ਕੁਰਬਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਾਰਵਾਈ ਵਿੱਚ ਫਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਿਵਾਰਕਨਜ਼ਰਬੰਦੀ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਅਸਾਧਾਰਨ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਕਠੋਰ ਵੀ ਹਨ। ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੁਰਵਿਵਹਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਖ਼ਤ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਉਪਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 22 ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਹਿਸ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਨਿਵਾਰਕ ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ ਦੀਆਂ ਅਸਾਧਾਰਨ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਰਾਜ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਕਠੋਰ ਅਤੇ ਮਨਮਾਨੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਨਾ ਬਦਲ ਜਾਣ।"

ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਨ ਜਾਂ ਹਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਲੈਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇੱਕ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਸਾਵਧਾਨੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ

230 [2022] 3 ਐੱਸ.ਸੀ.ਆਰ. 5 : 2022 ਆਈ.ਐੱਨ.ਐੱਸ.ਸੀ. 386

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀਆਂਅਪਰਾਧਿਕਤਾ ਦਾ ਕਲੰਕ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜੇਕਰ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਨਾ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ। ਨਿਰਦੋਸ਼ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ, ਜੇਕਰ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ੱਕ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨਜਨਕ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਕਮਾਉਣ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕੈਦ ਕੱਟਣ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ, ਰਿਹਾਇਸ਼ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

144 ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ, ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਕਬੀਲਿਆਂ ਅਤੇ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਤਕਰਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਗਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਣਾਲੀਗਤ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਇਲਾਜ ਲਈ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਠੋਸ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਯਤਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣ ਵਿੱਚ, ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕਿ ਪੀਓਏ ਐਕਟ ਵਰਗੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਜਾਂ ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੇ ਤਹਿਤ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਸੁੱਟੀਆਂ ਗਈਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਅਨੁਚਿਤ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਸ ਸੂਖਮ ਪਹੁੰਚ ਨਾਲ, ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਾਂਗੇ।

XIII. ਇਤਰਾਜ਼ਯੋਗ ਉਪਬੰਧ

(i) ਜੇਲ੍ਹ ਐਕਟ

145. ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ, ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਲ੍ਹ ਐਕਟ 1984 ਚੁਣੌਤੀ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਅਸੀਂ ਐਕਟ ਦੀ ਵੈਧਤਾ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗੇ। ਅਸੀਂ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ/ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਇਸਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ।

146. ਇਹ ਐਕਟ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਸੋਧ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਯਮਨ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਯਮਨ ਲਈ ਚਾਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਐਕਟ ਲਾਗੂ ਸਨ, ਜੋ ਕਿ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨੁਕਤਿਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗਿਣਿਆ ਗਿਆ ਜੇਲ੍ਹ ਅਪਰਾਧ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ 'ਤੇ ਵੱਖਰੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ, ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਮਾਨਤਾ, ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਇਕਸਾਰਤਾ ਦੀ ਘਾਟ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਸੀ।

147. ਇਸ ਐਕਟ ਵਿੱਚ ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ, ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ, ਜੇਲ੍ਹ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਕਰਤੱਵ, ਕੈਦੀਆਂ ਦਾ ਦਾਖਲਾ, ਹਟਾਉਣਾ ਅਤੇ ਰਿਹਾਈ, ਸਿਵਲ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਦੋਸ਼ੀ ਕੈਦੀਆਂ ਲਈ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ, ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਹੂਲਤਾਂ,ਕੈਦੀਆਂ ਦਾ ਰੁਜ਼ਗਾਰ, ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਸਿਹਤ, ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੌਰੇ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹ ਅਪਰਾਧ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਅਧਿਆਇ II ਜੇਲ੍ਹ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਕਰਤੱਵਾਂ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰਸੁਪਰਡੈਂਟ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹਰ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ (ਅਤੇਸੁਪਰਡੈਂਟ ਦੁਆਰਾ ਮਨਜ਼ੂਰ) ਅਤੇ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 59 ਦੇ ਤਹਿਤ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕੈਦੀਆਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ, ਜਾਂ ਜੇਲ੍ਹ ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਲਈ ਇਕਰਾਰਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਣ ਤੋਂ ਵਰਜਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ, ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ, ਕਿਰਤ, ਖਰਚ, ਸਜ਼ਾ ਅਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ।[231] ਅਧਿਆਇ ਅੱਗੇ ਜੇਲ੍ਹਰਾਂ, ਮੈਡੀਕਲ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧੀਨ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਐਕਟ ਦੇ ਅਧਿਆਇ V ਵਿੱਚ 'ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ' ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਹ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਲਿੰਗ, ਉਮਰ, ਸਜ਼ਾ ਅਤੇ ਸਿਵਲ ਜਾਂ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕੈਦ [232] ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵੱਖ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਗਠਨ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਕੈਦ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਐਕਟ ਅੱਗੇ ਅਧਿਆਇ VII ਦੇ ਤਹਿਤ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਵਲ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਪਾਰ ਜਾਂ ਪੇਸ਼ੇ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸੁਰੱਖਿਆ ਉਪਾਵਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।[233] ਅਧਿਆਇ VIII ਅਤੇ IX ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ। ਅਧਿਆਇ X ਅਤੇ XI ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹ ਅਪਰਾਧਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਅਪਰਾਧਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਫੁਟਕਲ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਬਾਹਰੀ ਹਿਰਾਸਤ, ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਅਤੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ,ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹਿਰਾਸਤ ਲਈ ਲੋਹੇ ਵਿੱਚ ਕੈਦ, ਅਤੇ ਨਿਯਮ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਹਨ।

148. ਇੱਕ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ, ਐਕਟ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਐਕਟ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਸਦੇ ਉਪਬੰਧ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਬਾਅਦ ਦੇ ਮੈਨੂਅਲ/ਨਿਯਮ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹਨ।

---

231 ਧਾਰਾ 11, ਜੇਲ੍ਹ ਐਕਟ, 1894

232 ਇਬਿਦ, ਧਾਰਾ 27

233 ਇਬਿਦ, ਧਾਰਾ 34।

(ii) ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ/ਨਿਯਮ

149. ਇਤਰਾਜ਼ਯੋਗ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਅਤੇ ਨਿਯਮ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ:

ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ, 2022

● 158. ਮੈਲਾ ਢੋਣ ਵਾਲੇ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਛੋਟ - ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਅਤੇ ਆਚਰਣ ਦੇ ਅਧੀਨ, ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਲਾ ਢੋਣ ਵਾਲੇ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੈਲਾ ਢੋਣ ਵਾਲੇ ਵਰਗ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀ, ਜਾਂ ਦੋਸ਼ੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਗ੍ਰੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਤਰੱਕੀ ਦੇਣਾ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਿਯੁਕਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਰਾਤ ਦੇ ਚੌਕੀਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨਿਗਰਾਨਾਂ ਲਈ ਪਿਛਲੇ ਪੈਰੇ ਵਿੱਚ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਕੇਲਾਂ 'ਤੇ ਆਮ ਛੋਟ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕ ਹੋਵੇਗਾ, ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਉਹ, ਪਰ ਇਸ ਨਿਯਮ ਲਈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ।

● 267. ਹਰੇਕ ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਰਗੀਕਰਨ - ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਇਹ ਦੇਖੇਗਾ ਕਿ ਹਰੇਕ ਦੋਸ਼ੀ ਕੈਦੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਵਾਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੇ ਰੂਪ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਆਦਤਨ ਜਾਂ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

● 269. ਇੱਕ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੇ ਕੈਦੀ ਬੰਦ ਹਨ, ਸੁਪਰਡੈਂਟ, ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਚੱਕਰਾਂ, ਘੇਰਿਆਂ ਜਾਂ ਬੈਰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰੇਗਾ, ਜੇਲ੍ਹ ਐਕਟ, 1894 ਦੀ ਧਾਰਾ 27 ਅਤੇ ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ।

● 270. ਆਮ ਕੈਦੀਆਂ ਤੋਂ ਆਮ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰਨਾ - ਆਮ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਜਿੰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ, ਆਮ ਕੈਦੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

● 271. ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ, ਆਮ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗੈਰ-ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਉਪ-ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਲਈ ਵੱਖਰੇ ਵਾਰਡ ਹੋਣਗੇ। ਬਾਅਦ ਵਾਲੀ ਉਪ-ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੇਕੈਦੀਆਂ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਖਰਾ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

● 289. ਪਾਲਣਾ ਲਈ ਨਿਯਮ - ਸਾਧਾਰਨ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਦੋਸ਼ੀ, - (ਏ.) ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੇ

ਗਏ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਉੱਠੇਗਾ ਅਤੇ ਸੇਵਾਮੁਕਤ ਹੋਵੇਗਾ; (ਬੀ)ਆਪਣੇ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਹੋਵੇਗੀ, ਜੋ ਕਿ ਜੇਕਰ ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਜਾਂ ਨਿੱਘ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਨਾ ਹੋਣ ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪੂਰਕ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ, ਜੋ ਕਿ ਸਖ਼ਤ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਪੈਮਾਨੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਮੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੇਕਰ ਉਹਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ 'ਤੇ
ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਮ ਕੈਦੀ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨੇਗਾ; (ਸੀ) ਆਪਣੀ ਕੋਠੜੀ, ਬੈਰਕ ਜਾਂ ਵਿਹੜੇ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਬਿਸਤਰੇ ਅਤੇ ਕੱਪੜੇ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਅਤੇ ਵਿਵਸਥਿਤ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖੇਗਾ; (ਡੀ) ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਨਾਲ, ਜੇਲ੍ਹ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਤੋਂ ਉਪਲਬਧ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਪੱਤਰ-ਪੱਤਰ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਵਰਤਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਹੋਵੇਗੀ; (ਈ) ਆਪਣਾ ਭੋਜਨ ਖੁਦ ਖਰੀਦਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ; (ਐਫ) ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਇਹ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਜਾਂ ਸਿਹਤ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਮੈਡੀਕਲ ਅਫਸਰ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਮੁੰਡਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗਾ; (ਜੀ) ਡਿਊਟੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਇੱਕ ਘਟੀਆ ਜਾਂ ਘਟੀਆ ਚਰਿੱਤਰ ਵਾਲਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਵਰਗ ਜਾਂ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜੋ ਅਜਿਹੇ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਣ ਦੇ ਆਦੀ ਹੋਵੇ; ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਪਾਣੀ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈ ਸਕਦੀ ਹੈ ਬਸ਼ਰਤੇ ਉਹ ਸਮਾਜ ਦੇ ਉਸ ਵਰਗ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੋਵੇ ਜਿਸ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਣ ਦੇ ਆਦੀ ਹੋਣ।

ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਜੇਲ੍ਹ ਕੋਡ ਨਿਯਮ ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਵਿੱਚ ਜੇਲ੍ਹ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਲਈ, 1967.
● 404. ਇੱਕ ਦੋਸ਼ੀ ਨਿਗਰਾਨ ਦੀ ਨਾਈਟ ਗਾਰਡ ਵਜੋਂ ਨਿਯੁਕਤੀ ਲਈ ਯੋਗਤਾ - ਇੱਕ ਦੋਸ਼ੀ ਨਿਗਰਾਨ ਨੂੰ ਨਾਈਟ ਗਾਰਡ ਵਜੋਂ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਬਸ਼ਰਤੇ-

(ਏ) ਕਿ ਉਸਨੇ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਦੋਸ਼ੀ ਨਿਗਰਾਨ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ;

(ਬੀ) ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਰਗ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਭੱਜਣ ਦੀ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭਟਕਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਆਦਮੀ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹਨ; ਅਤੇ

(ਸੀ) ਕਿ ਉਸਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਦੀ ਪੁਲਿਸ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਦੁਆਰਾ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

● 694. ਧਾਰਮਿਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਜਾਂ ਜਾਤੀ ਪੱਖਪਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਨਾ ਕਰਨਾ - (ਏ) ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਅਸਲੀ ਧਾਰਮਿਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਜਾਂ ਜਾਤੀ ਪੱਖਪਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਢਿੱਲ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਢੁਕਵੇਂ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਢੁਕਵੀਆਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਹ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਫਜ਼ੂਲ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਜਾਂ ਜੇਲ੍ਹ ਦੀ

ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਜਾਂ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਤੋਂ ਭੱਜਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਲਈ ਪਰਦਾ ਨਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਜੇਕਰ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਨੂੰ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਧਰਮ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੈਦੀ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦਲੀਲ ਦੀ ਵੈਧਤਾ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਮਾਮਲਾ ਭੇਜਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਫੈਸਲਾ ਅੰਤਿਮ ਹੋਵੇਗਾ।

● 741. ਸੈੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਮਾਰੀ - ਬਿਮਾਰੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਗਾਰਡ ਦੁਆਰਾ ਵਾਰਡ ਨੂੰ ਸੰਤਰੀ ਤੋਂ ਸੰਤਰੀ ਵਿੱਚ ਭੇਜ ਕੇ ਡਿਊਟੀ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਹੈੱਡ ਵਾਰਡਰ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਨੋਟਿਸ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਹੈੱਡ ਵਾਰਡਰ ਤੁਰੰਤ ਮੈਡੀਕਲ ਅਧੀਨ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਦੇਵੇਗਾ, ਜੋ ਸੈੱਲ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰੇਗਾ, ਅਤੇ, ਜੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇ, ਕੈਦੀ ਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਭੇਜੇਗਾ, ਅਤੇ ਸੁਪਰਡੈਂਟ, ਮੈਡੀਕਲ ਅਫਸਰ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਅਗਲੀ ਫੇਰੀ 'ਤੇ ਹਾਲਾਤ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਕਰੇਗਾ। ਦੋ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਸੈੱਲ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਸਿਵਾਏ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਔਰਤ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ। ਜੇਕਰ ਪੁਰਸ਼ ਸਜ਼ਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੈਦੀਆਂ ਜਾਂ ਖਤਰਨਾਕ ਪਾਗਲਾਂ 'ਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਦੁਆਰਾ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੈੱਲ ਦੇ ਬੰਦ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਦੋਸ਼ੀ ਸਫਾਈ ਸੇਵਕ, ਰਸੋਈਏ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਸੇਵਕ ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਸੈੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਇੱਕ ਵਾਰਡਰ ਦੇ ਨਾਲ। ਜੇਲ੍ਹ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ, ਢੁਕਵੀਂ ਜਾਤੀ ਦੇ ਕੈਦੀ-ਰਸੋਈਆਂ ਦੁਆਰਾ ਭੋਜਨ ਪਕਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਸੈੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।

● 793. ਜੇਲ੍ਹ ਸੇਵਕਾਂ ਵਜੋਂ ਨਿਯੁਕਤ ਕੈਦੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ - ਰਸੋਈਏ, ਨਾਈ, ਪਾਣੀ-ਵਾਹਕ, ਸਫ਼ਾਈ ਸੇਵਕ,ਆਦਿ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਜੇਲ੍ਹ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿਯੁਕਤ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਗਿਣਤੀ 10 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਕੇਂਦਰੀ ਅਤੇ ਪਹਿਲੀ ਜਾਂ ਦੂਜੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਅਤੇ ਤੀਜੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ 12 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ। (ਰਸੋਈਆਂ, ਸਫ਼ਾਈ ਸੇਵਕਾਂ ਅਤੇ ਹਸਪਤਾਲ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਲਈ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਲਈ, ਨਿਯਮ 789 ਵੇਖੋ।) ਰਸੋਈਏ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਨਿਯਮ 1117 ਦੁਆਰਾ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਾਈ ਨੂੰ ਏ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਫ਼ਾਈ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਮੇਥਰਜਾਂ ਹਰੀ ਜਾਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਚੁਣਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਚੰਡਾਲ ਜਾਂ ਹੋਰ ਜਾਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ, ਜੇਕਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਰਿਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣ 'ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਜੇਕਰ ਕੈਦੀ ਸਵੈ-ਇੱਛਾ ਨਾਲਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜਾਤੀ ਵਿੱਚੋਂ। ਹਸਪਤਾਲ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹਲਕੇ ਕੰਮ ਲਈ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਕੈਦੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੈਦੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਚੁਣਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਅੱਧੀ ਸਜ਼ਾ ਪੂਰੀ ਕਰ ਲਈ ਹੈ। ਹਸਪਤਾਲ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੁੜਤੇ ਦੇ ਖੱਬੇ ਛਾਤੀ 'ਤੇ ਇੱਕ ਸਾਦਾਵਰਗ ਲਾਲ ਬੈਜ, 5 ਸੈਂਟੀਮੀਟਰ x 5 ਸੈਂਟੀਮੀਟਰ ਪਹਿਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। "ਕੰਵੇਲ-ਸੁਗੰਧ ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ" ਸਮੂਹ ਦੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਮੈਡੀਕਲ ਅਫਸਰ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ਾਂ ਅਧੀਨ ਇਸ ਡਿਊਟੀ 'ਤੇ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਗੰਭੀਰ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਹੈ, ਤਾਂ 10 ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਇੱਕ ਸਹਾਇਕ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਅਸਥਾਈ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾ

ਸਕਦਾ ਹੈ; ਇਸ ਅਪਵਾਦ ਦੇ ਨਾਲ, ਸੁਪਰਡੈਂਟਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਤ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜੇਲ੍ਹ ਸੇਵਕਾਂ ਜਾਂ ਦੋਸ਼ੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਜੇਲ੍ਹ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਨਿਯੁਕਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੋਸ਼ੀ ਕੋਲ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਬਾਕੀ ਸਮੇਂ ਲਈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕੰਮ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

● 1117. ਰਸੋਈਏ ਦੀ ਚੋਣ - ਰਸੋਈਏ ਏ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਹੋਣਗੇ ਸਿਵਾਏ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਸੀ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਜਿੱਥੇ ਚੰਗੇ ਵਿਵਹਾਰ ਵਾਲੇ 'ਬੀ' ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਕੈਦੀ ਜੋ ਇੰਨੀ ਉੱਚ ਜਾਤੀ ਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮੌਜੂਦਾ ਰਸੋਈਏ ਦੁਆਰਾ ਪਕਾਇਆ ਗਿਆ ਭੋਜਨ ਨਹੀਂ ਖਾ ਸਕਦਾ, ਉਸਨੂੰ ਰਸੋਈਆ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪੂਰੇ ਪੂਰਕ ਲਈ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਜ਼ਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਲਈ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਹਿੰਦੂ ਵਿਧਵਾਵਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਪਵਾਦ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ, ਜੇ ਉਹ ਇਹ ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਦੇ ਵਿਵੇਕ ਅਨੁਸਾਰ, ਆਪਣੇ ਲਈ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੇਕਰ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਵਿਘਨ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ, 1987

● 36. ਲੈਟਰੀਨ ਪਰੇਡ - ਜਦੋਂ ਲੈਟਰੀਨ ਪਰੇਡ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੋਵੇ, ਹਰੇਕ ਲੈਟਰੀਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਮੇਹਤਾਰ ਮੌਜੂਦ ਹੋਣਗੇ, ਅਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਓਵਰਸੀਅਰ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੈਦੀ ਵੱਲ ਖਿੱਚਣਗੇ
ਜੋ ਆਪਣੇ ਪੇਟ ਨੂੰ ਸੁੱਕੀ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਢੱਕਦਾ। ਮੇਹਤਾਰ ਛੋਟੇ ਰਿਸੈਪਟਕਲ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਲੋਹੇ ਦੇ ਡਰੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਖਾਲੀ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ
ਸਫਾਈ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੈਟਰੀਨ ਵਿੱਚ ਰਿਸੈਪਟਕਲਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦੇਣਗੇ।

● 411. ਆਦਤਨ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ - 411. ਸਾਰੇ ਦੋਸ਼ੀ ਅਪਰਾਧੀ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੂਜੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਅਰਥਾਤ:- (a) ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ। (b) ਗੈਰ-ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ। ਨੋਟ।-ਸਹੂਲਤ ਲਈ, ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਕੈਦੀ ਨੂੰ "ਆਦਤ" ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਕੈਦੀ ਨੂੰ "ਗੈਰ-ਆਦਤ" ਜਾਂ "ਆਮ ਆਦਮੀ" ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ ਵਜੋਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ-
(i) ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸਦੀ ਪਿਛਲੀ ਸਜ਼ਾ, ਜਾਂ ਭਾਰਤੀ ਦੰਡ ਸੰਹਿਤਾ ਦੇ ਅਧਿਆਇ XII, XVII, XVII ਜਾਂ XVIII ਦੇ

ਅਧੀਨ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਜਾਂ ਮੌਜੂਦਾ ਕੇਸ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਨਾਲ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜਾਂ ਸਾਰੇ ਅਧਿਆਵਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸਜ਼ਾਯੋਗ ਅਪਰਾਧ ਕਰਦਾ ਹੈ;

(ii) ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਕੋਡ ਜਾਂ ਫੌਜਦਾਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਧਾਰਾ 123 (ਧਾਰਾ 109 ਜਾਂ ਧਾਰਾ 110 ਦੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੋ) ਦੇ ਅਧੀਨ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਹੈ;

(iii) ਉਪਰੋਕਤ (i) ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜਦੋਂ ਇਹ ਕੇਸ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਤੋਂ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਸਜ਼ਾ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਡਾਕੂਆਂ ਦੇ ਗਿਰੋਹ ਦਾ ਆਦਤਨ ਮੈਂਬਰ ਹੈ, ਜਾਂ ਚੋਰਾਂ ਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਗੁਲਾਮਾਂ ਜਾਂ ਚੋਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਵਪਾਰੀ ਹੈ।

(iv) ਸਬੰਧਤ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਵੇਕ ਦੇ ਅਧੀਨ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਮੈਂਬਰ।

(v) ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਜਨਰਲ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਅਧੀਨ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕਿਸੇ ਅਦਾਲਤ ਜਾਂ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਦੁਆਰਾ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਤ ਕਿਸੇ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ 'ਤੇ ਇੱਕ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ ਵਜੋਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਇਆ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ।
ਵਿਆਖਿਆ।- ਇਹਨਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ "ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣਾ" ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਫੌਜਦਾਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਜ਼ਾਬਤਾ ਦੀ ਧਾਰਾ 118 ਦੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਹੁਕਮ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗਾ।

● 563. ਭੋਜਨ ਪਕਾਉਣਾ, ਭਾਂਡਿਆਂ ਦੀ ਸਫਾਈ ਆਦਿ - ਰਸੋਈਏ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸਪਲਾਈ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਭੋਜਨ ਦੇ ਜਾਰੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਾਰੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਕਰਨਗੇ, ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਨੂੰ ਸਹੀ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪਕਾਉਣਗੇ। ਰੋਟੀਆਂ ਲਈ ਆਟੇ ਨੂੰ 'ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇੱਕ ਰੋਲਿੰਗ ਪਿੰਨ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਮੇਜ਼ 'ਤੇ ਇੱਕ ਸਮਾਨ ਮੋਟਾਈ ਤੱਕ ਰੋਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਥਪਥਪਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗਾ; ਇੱਕ ਆਕਾਰ ਦੇ ਕੇਕ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਗੋਲਾਕਾਰ ਕਰਟਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ; ਅਤੇ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣਾ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਗਰਮ ਕੀਤੀ ਪਲੇਟ 'ਤੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ; ਤਾਂ ਜੋ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਅੰਦਰਲਾ ਹਿੱਸਾ ਕੱਚਾ ਨਾ ਰਹੇ, ਬਾਹਰੋਂ ਨਾ ਸੜ ਜਾਵੇ। ਸਾਰੇ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਵਾਲੇ ਭਾਂਡਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਵਧਾਨੀ ਨਾਲ ਸਾਫ਼ ਅਤੇ ਚਮਕਦਾਰ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਵਾਲੇ ਘਰ ਅਤੇ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਿੰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ ਸਾਫ਼ ਅਤੇ ਸੁਥਰਾ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਿਯਮ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਉਲੰਘਣਾ 'ਤੇ ਰਸੋਈਏ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਜਿਹੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਉਚਿਤ ਅਤੇ ਉਚਿਤ ਜਾਂਚ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਜੇਲ੍ਹ ਨਿਯਮ, 1979

● 217. ਆਦਤਨ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ - ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ" ਵਜੋਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ:- **(i)** ਭਾਰਤੀ ਦੰਡ ਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਧਿਆਇ XII, XVII ਅਤੇ XVIII ਦੇ ਅਧੀਨ ਸਜ਼ਾਯੋਗ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸਦੀ ਪਿਛਲੀ ਸਜ਼ਾ ਜਾਂ ਸਜ਼ਾ,ਮੌਜੂਦਾ ਕੇਸ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਲਈ ਗਈ ਹੈ, ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਦਤਨ ਇੱਕ ਡਾਕੂ, ਘਰ ਤੋੜਨ ਵਾਲਾ, ਡਾਕੂ, ਚੋਰ ਜਾਂ ਚੋਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਪ੍ਰਾਪਤਕਰਤਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਹ ਆਦਤਨ ਜਬਰੀ ਵਸੂਲੀ, ਧੋਖਾਧੜੀ, ਨਕਲੀ ਸਿੱਕੇ, ਕਰੰਸੀ ਨੋਟ ਜਾਂ ਸਟੈਂਪ ਜਾਂ ਜਾਅਲਸਾਜ਼ੀ ਕਰਦਾ ਹੈ;

(ii) ਭਾਰਤੀ ਦੰਡ ਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਧਿਆਇ XVI ਦੇ ਅਧੀਨ ਸਜ਼ਾਯੋਗ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ, ਜਿਸਦੀ ਪਿਛਲੀ ਸਜ਼ਾ ਜਾਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਮੌਜੂਦਾ ਕੇਸ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਆਦਤਨ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅਪਰਾਧ ਕਰਦਾ ਹੈ;

(iii) ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸਨੂੰ ਅਪਰਾਧਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਜ਼ਾਬਤਾ ਦੀ ਧਾਰਾ 109 ਜਾਂ ਧਾਰਾ 110 ਦੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੀ ਗਈ ਧਾਰਾ 122 ਦੇ ਅਧੀਨ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ;

(iv) ਉੱਪਰ i) ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜਦੋਂ ਕੇਸ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਈ ਸਜ਼ਾ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਆਦਤ ਅਨੁਸਾਰ ਡਾਕੂਆਂ ਦੇ ਗਿਰੋਹ ਦਾ ਮੈਂਬਰ, ਜਾਂ ਚੋਰ ਜਾਂ ਚੋਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਡੀਲਰ ਹੈ;

(v) ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ ਐਕਟ, 1962 ਵਿੱਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੋਈ ਵੀ ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ;

(vi) ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਜਨਰਲ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਅਧੀਨ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕਿਸੇ ਅਦਾਲਤ ਜਾਂ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਦੁਆਰਾ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਅਦਾਲਤ ਜਾਂ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਜੋ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਰੰਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੀ, ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਅਪਰਾਧ ਦੇ ਜਨਰਲ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਅਧੀਨ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ ਵਜੋਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਜੇਕਰ ਉਸਨੂੰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਤ ਕਿਸੇ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ।

ਵਿਆਖਿਆ:- ਇਸ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ "ਦੋਸ਼ੀ" ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਧਾਰਾ 117 ਦੇ ਅਧੀਨ ਇੱਕ ਆਰਡਰ ਸਾਥੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੋ ਕਿ ਫੌਜਦਾਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਜ਼ਾਬਤਾ ਦੀ ਧਾਰਾ 110 ਦੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

● 440. ਜਾਤੀ ਪੱਖਪਾਤ ਲਈ ਭੱਤਾ - ਕੈਦੀ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ, ਉਸਦੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਬੁੱਧੀ ਅਤੇ ਰਵੱਈਏ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਕੰਮ ਸਮੇਤ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਦੇ ਵਿਵੇਕ 'ਤੇ ਅਲਾਟ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ ਉਸਦੀਆਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ।

● 448. ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਬਾਹਰੀ ਰੁਜ਼ਗਾਰ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀਆਂ - (1) ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ, ਜੇਲ੍ਹ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਲਗਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਜੇਲ੍ਹ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ:-

(ਏ) ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਸਨੇ ਕੈਦ ਦੀ ਅਸਲ ਮਿਆਦ ਦੇ ਇੱਕ ਚੌਥਾਈ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਾ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ ਹੋਵੇ ਜਿਸਦੀ ਉਸਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਗਈ ਹੈ;

(ਬੀ) ਜੇਕਰ ਜੁਰਮਾਨੇ ਦੇ ਬਦਲੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਕੈਦ (ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਹੈ) ਦੇ ਨਾਲ ਅਸਲ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਅਣਮਿੱਥੇ ਮਿਆਦ, ਜੋ ਅਜੇ ਵੀ ਭੁਗਤਣੀ ਬਾਕੀ ਹੈ, ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ;

(ਸੀ) ਜੇਕਰ ਉਸਦੀ ਅਪੀਲ (ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਹੈ) ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:

(ਡੀ) ਜੇਕਰ ਉਸ ਵਿਰੁੱਧ ਕੋਈ ਹੋਰ ਦੋਸ਼ ਜਾਂ ਦੋਸ਼ ਲੰਬਿਤ ਹਨ ਜਾਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਮਿਆਦ ਪੂਰੀ ਹੋਣ 'ਤੇ ਪੁਲਿਸ ਨਿਗਰਾਨੀ ਦੀ ਮਿਆਦ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ;

(ਈ) ਜੇਕਰ ਉਹ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਨਿਵਾਸੀ ਹੈ; ਅਤੇ

(ਐਫ.) ਜੇਕਰ ਉਹ ਕਿਸੇ ਭਟਕਦੇ ਜਾਂ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਹੈ, ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਜਾਂ ਖਤਰਨਾਕ ਚਰਿੱਤਰ ਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ, ਕਾਨੂੰਨੀ ਹਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚੋਂ ਭੱਜਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਜਾਂ ਭੱਜਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਹੈ। **(2)** ਇਸ ਨਿਯਮ ਦੇ ਉਪ-ਨਿਯਮ **(1)** ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਹਰੇਕ ਕੈਦੀ, ਜਿਸਦੀ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਜ਼ਾ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਲੰਘਾਈ ਗਈ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ, ਬਾਹਰੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।**(3)** ਹਰ ਉਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਇੱਕ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਜੇਲ੍ਹ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਇਸ ਸ਼ਰਤ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਨੇ ਜੇਲ੍ਹ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਉਸਦੀ ਨੌਕਰੀ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੈਦੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਟਿਕਟ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦੇ ਤੱਥ ਨੂੰ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਨੋਟ:- ਜਦੋਂ ਜੇਲ੍ਹ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਲਈ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਲੋੜ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੈਦੀ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਆਮ ਕੈਦੀਆਂ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਮਿਆਦ ਪੂਰੀ ਹੋਣ ਦੀ ਮਿਆਦ ਵਾਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

● 1036. ਸਜ਼ਾਯਾਫ਼ਤਾ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ - (1): ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉੱਪਰ ਨਿਯਮ 216 ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਜ਼ਾਯਾਫ਼ਤਾ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਏ, ਬੀ ਅਤੇ ਸੀ।
(2) ਕੈਦੀਆਂ ਨਾਲ " ਏ " ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਜੋਂ ਵਿਵਹਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਜੇਕਰ-

(i) ਉਹ ਚੰਗੇ ਚਰਿੱਤਰ ਵਾਲੇ ਗੈਰ-ਆਦਤ ਵਾਲੇ ਕੈਦੀ ਹਨ;
(ii) ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਆਦਤ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਉੱਚ ਜੀਵਨ ਢੰਗ ਦੇ ਆਦੀ ਰਹੇ ਹਨ; ਅਤੇ
(iii) ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ- (ਏ) ਬੇਰਹਿਮੀ, ਨੈਤਿਕ ਗਿਰਾਵਟ ਜਾਂ ਨਿੱਜੀ ਲਾਲਚ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਅਪਰਾਧ;
(ਬੀ) ਗੰਭੀਰ ਜਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਹਿੰਸਾ;

(ਸੀ) ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਗੰਭੀਰ ਅਪਰਾਧ;

(ਡੀ) ਜਾਇਦਾਦ ਵਿਰੁੱਧ ਗੰਭੀਰ ਅਪਰਾਧ;

(ਈ) ਵਿਸਫੋਟਕ, ਹਥਿਆਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਖਤਰਨਾਕ ਹਥਿਆਰ ਰੱਖਣ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਅਪਰਾਧ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਅਪਰਾਧ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਅਪਰਾਧ ਕਰਨ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ;

(ਐਫ) ਇਹਨਾਂ ਉਪ-ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਅਪਰਾਧਾਂ ਨੂੰ ਉਕਸਾਉਣਾ ਜਾਂ ਉਕਸਾਉਣਾ।
(3) ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ "ਬੀ" ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਜੇਕਰ **-(i)** ਉਹ, ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਆਦਤ ਦੁਆਰਾ ਉੱਚ ਜੀਵਨ ਢੰਗ ਦੇ ਆਦੀ ਰਹੇ ਹਨ; ਅਤੇ
(ii) ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ:
(ਏ) ਬੇਰਹਿਮੀ, ਨੈਤਿਕ ਗਿਰਾਵਟ ਜਾਂ ਨਿੱਜੀ ਲਾਲਚ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਅਪਰਾਧ;
(ਬੀ) ਗੰਭੀਰ ਜਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਹਿੰਸਾ;
(ਸੀ) ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਗੰਭੀਰ ਅਪਰਾਧ;
(ਡੀ) ਜਾਇਦਾਦ ਵਿਰੁੱਧ ਗੰਭੀਰ ਅਪਰਾਧ;
(ਈ) ਵਿਸਫੋਟਕ, ਹਥਿਆਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਖਤਰਨਾਕ ਹਥਿਆਰ ਰੱਖਣ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਅਪਰਾਧ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਅਪਰਾਧ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਅਪਰਾਧ ਕਰਨ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ
(ਐਫ.) ਇਹਨਾਂ ਉਪ-ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਅਪਰਾਧਾਂ ਨੂੰ ਉਕਸਾਉਣਾ ਜਾਂ ਉਕਸਾਉਣਾ।

ਨੋਟ:— ਆਦਤਨ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਜਾਂ ਚਰਿੱਤਰ ਅਤੇ ਪਿਛੋਕੜ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

(4) (i) ਜੇਕਰ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਉਣ ਵਾਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਹੁਕਮ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਕੈਦੀ " ਸੀ " ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੱਕੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਪਰ ਖਾਸ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਇਹ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਕੈਦੀ " ਸੀ " ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਵਰਗ ਦਾ ਹੈ।

ਓਡੀਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਲਈ ਓਡੀਸ਼ਾ ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਨਿਯਮ, 2020

● 3. ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ - (ਟੀ) "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ" ਤੋਂ ਭਾਵ ਇੱਕ ਅਪਰਾਧੀ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਾਰ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਅਪਰਾਧ ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

4. ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਮਾਪਦੰਡ।— (1) ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ ਕਾਫ਼ੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਸਥਾਪਤ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਨਮਾਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇਗੀ।

(2) ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਏਗਾ ਕਿ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

(3) ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰਨਾ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਏਗਾ, ਅਰਥਾਤ:- (ਏ) ਸਿਵਲ ਕੈਦੀ; (ਬੀ) ਮੁਕੱਦਮਾ ਅਧੀਨ; (ਸੀ) ਔਰਤ ਕੈਦੀ; (ਡੀ) ਦੋਸ਼ੀ ਕੈਦੀ; (ਈ.) ਨੌਜਵਾਨ ਅਪਰਾਧੀ; (ਐਫ) ਪਹਿਲੇ ਅਪਰਾਧੀ; (ਜੀ) ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ; (ਐੱਚ) ਉੱਚ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕੈਦੀ; (ਆਈ) ਨਜ਼ਰਬੰਦ; (ਜੇ) ਬਜ਼ੁਰਗ ਅਤੇ ਬਿਮਾਰ ਕੈਦੀ; (ਕੇ) ਟ੍ਰਾਂਸਜੈਂਡਰ ਕੈਦੀ; (ਐਲ) ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗੀ ਕੈਦੀ; (ਐਮ) ਉੱਚ ਡਿਵੀਜ਼ਨ ਕੈਦੀ; ਅਤੇ (ਐਨ) ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਕੈਦੀ

(4) ਉੱਚ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਾਲੇ ਕੈਦੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਜੇਲ੍ਹ ਹੋਵੇਗੀ।

(5) ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਸਵੈ-ਨਿਰਭਰ, ਸੁਧਾਰੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੁਨਰਵਾਸਯੋਗ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖੇਗਾ।

● 515. ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਵੰਡ ਨੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਦੋ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰਜਿਸਟਰ ਕੀਤਾ।—

(1) ਪਹਿਲੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਕੈਦੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਿਹਾਈ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਸਥਿਤ ਹਨ।

(2) ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੂੰ ਫਾਰਮ ਨੰ. 17 ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਦਾਖਲਾ ਰਜਿਸਟਰ ਅਤੇ ਫਾਰਮ ਨੰ. 23 ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਰਿਹਾਈ ਡਾਇਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੀ.ਆਰ./ਟੀ ਕੈਦੀਆਂ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਵਿਆਖਿਆ:— "ਪੁਲਿਸ ਰਜਿਸਟਰਡ" ਲਈ ਖੜ੍ਹਾ ਪੀ.ਆਰ. ਅੱਖਰ, ਅਤੇ 'ਟ੍ਰਾਂਸਫਰ' ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਪੱਤਰ ਟੀ।

(3) ਉਪ-ਨਿਯਮ (2) ਵਿੱਚ ਦੱਸੇ ਗਏ ਕੈਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕੈਦੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਉਣ ਵਾਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਅਪਰਾਧਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਜ਼ਾਬਤਾ, 1973 (1974 ਦਾ 2) ਦੀ ਧਾਰਾ 565 ਦੇ ਤਹਿਤ ਇੱਕ ਆਦੇਸ਼ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੈਦੀ ਨੂੰ ਦਾਖਲਾ ਰਜਿਸਟਰ ਅਤੇ ਰਿਹਾਈ ਡਾਇਰੀਆਂ ਵਿੱਚ "ਪੁਲਿਸ ਰਜਿਸਟਰਡ ਟ੍ਰਾਂਸਫਰ -565" ਕੈਦੀਆਂ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।

(4) ਦੂਜੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕੈਦੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਬਦੀਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਰਿਹਾਅ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਮਿਆਦ ਪੂੱਗਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਬੰਦ ਹਨ ਅਤੇਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੂੰ ਦਾਖਲਾ ਰਜਿਸਟਰਾਂ ਅਤੇ ਰਿਹਾਈ ਡਾਇਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੁਲਿਸ ਰਜਿਸਟਰਡ ਕੈਦੀਆਂ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।

(5) ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਕੋਈ ਕੈਦੀ ਪੁਲਿਸ-ਰਜਿਸਟਰਡ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਮਾਮਲਾ ਪੁਲਿਸ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਵੇਗਾ।

(6) ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਕੈਦੀ ਦੇ ਪੁਲਿਸ-ਰਜਿਸਟਰੇਸ਼ਨ ਸੰਬੰਧੀ ਸੂਚਨਾ ਪੁਲਿਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਦਾਖਲਾ ਰਜਿਸਟਰ ਅਤੇ ਰਿਹਾਈ ਡਾਇਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਪੁਲਿਸ ਰਜਿਸਟਰਡ, ਪੁਲਿਸ-ਰਜਿਸਟਰਡ/ਟ੍ਰਾਂਸਫਰ, ਪੁਲਿਸ ਰਜਿਸਟਰਡ ਟ੍ਰਾਂਸਫਰ "565", ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੇਸ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਨੂੰ ਲਾਲ ਸਿਆਹੀ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

(7) ਉਂਗਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਪੀ.ਆਰ. ਫਾਰਮ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਐਂਟਰੀਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ, "ਐਫ.ਆਈ. ਲਈ ਗਈ" ਜਾਂ "ਟੈਸਟ ਕੀਤੀ ਗਈ", ਨੂੰ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋੜਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

(8) ਪੁਲਿਸ ਪੀ.ਆਰ. ਫਾਰਮ ਜੋ ਇਹ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਕੈਦੀ ਪੁਲਿਸ ਰਜਿਸਟਰ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਵਾਰੰਟ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਭੇਜਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਜਿੱਥੇ ਉਸਨੂੰ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

(9) ਕਿਸੇ ਵੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਪੁਲਿਸ ਰਜਿਸਟਰਡ ਕੈਦੀ ਦੀ ਮੌਤ ਜਾਂ ਭੱਜਣ 'ਤੇ, ਉਸਦੇ ਵਾਰੰਟ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਪੁਲਿਸ ਪੀ.ਆਰ. ਫਾਰਮ ਉਸਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪੁਲਿਸ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਨੂੰ ਇੱਕ ਤਸਦੀਕ ਦੇ ਨਾਲ ਵਾਪਸ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਜਾਂ ਭੱਜਣ ਦੀ ਮਿਤੀ ਦਰਸਾਈ ਜਾਵੇਗੀ।

(10) ਬਾਕੀ ਸਾਰੀਆਂ ਪੀ.ਆਰ. ਸਲਿੱਪਾਂ ਰਿਹਾਈ ਦੀ ਮਿਤੀ ਤੋਂ ਇੱਕ ਪੰਦਰਵਾੜੇ ਪਹਿਲਾਂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪੁਲਿਸ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਨੂੰ ਭੇਜੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ।

ਨੋਟ:— ਸੰਭਾਵਿਤ ਰਿਹਾਈ ਦੀ ਮਿਤੀ ਤੋਂ ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪੀ.ਆਰ./ਟੀ ਅਤੇ ਪੀ.ਆਰ.ਟੀ/565 ਕੈਦੀਆਂ ਦਾ ਨੰਬਰ ਅਤੇ ਨਾਮ ਰਿਹਾਈ ਡਾਇਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲਾਲ ਸਿਆਹੀ ਨਾਲ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਛੋਟ ਨੂੰ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

● 784. ਜੇਲ੍ਹ ਉਦਯੋਗ ਅਤੇ ਕੰਮ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ।— (1) ਕੰਮ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੰਸਥਾਗਤ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਰਸੋਈ, ਸੈਨੇਟਰੀ ਅਤੇ ਸਫਾਈ ਸੇਵਾਵਾਂ, ਜੇਲ੍ਹ ਹਸਪਤਾਲ, ਹੋਰ ਜੇਲ੍ਹ ਸੇਵਾਵਾਂ, ਮੁਰੰਮਤ ਅਤੇ
ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਸੇਵਾਵਾਂ... (25) ਉਹ ਕੈਦੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭੱਜਣ ਦੀ ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ ਦਿਖਾਈ ਹੈ, ਜਾਂ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਭਟਕਣ ਜਾਂ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਯੋਗ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰੀ ਕੰਮ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਲਗਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।

<u>ਕੇਰਲ ਜੇਲ੍ਹ ਨਿਯਮ 1958</u>

● 201. ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ — ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ "ਆਦਤ ਵਾਲੇ ਅਪਰਾਧੀ" ਵਜੋਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ:-
(1) ਭਾਰਤੀ ਦੰਡ ਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਧਿਆਇ XII, XVII ਅਤੇ XVIII ਦੇ ਅਧੀਨ ਸਜ਼ਾਯੋਗ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਮਾਮਲੇ ਦੇ ਤੱਥ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਆਦਤਨ ਇੱਕ ਡਾਕੂ, ਘਰ ਤੋੜਨ ਵਾਲਾ, ਡਾਕੂ, ਚੋਰ ਜਾਂ ਚੋਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਪ੍ਰਾਪਤਕਰਤਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਹ ਆਦਤਨ ਜਬਰੀ ਵਸੂਲੀ, ਧੋਖਾਧੜੀ, ਨਕਲੀ ਸਿੱਕੇ, ਕਰੰਸੀ ਨੋਟ ਜਾਂ ਸਟੈਂਪ ਜਾਂ ਜਾਅਲਸਾਜ਼ੀ ਕਰਦਾ ਹੈ;

(2) ਭਾਰਤੀ ਦੰਡ ਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਧਿਆਇ XVI ਦੇ ਅਧੀਨ ਸਜ਼ਾਯੋਗ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ, ਜਿਸਦੀ ਪਿਛਲੀ ਸਜ਼ਾ ਜਾਂ ਮੌਜੂਦਾ ਮਾਮਲੇ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧ ਕਰਦਾ ਹੈ
ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ;

(3) ਅਪਰਾਧਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਜ਼ਾਬਤਾ ਦੀ ਧਾਰਾ 123 (ਧਾਰਾ 109 ਜਾਂ ਧਾਰਾ 110 ਦੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੋ) ਦੇ ਅਧੀਨ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਜਾਂ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ;

(4) ਉਪਰੋਕਤ (i) ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜਦੋਂ ਕੇਸ

ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਈ ਸਜ਼ਾ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਆਦਤ ਅਨੁਸਾਰ ਡਾਕੂਆਂ ਦੇ ਗਿਰੋਹ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਹੈ, ਜਾਂ ਚੋਰਾਂ ਦਾ ਜਾਂ ਗੁਲਾਮਾਂ ਜਾਂ ਚੋਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਵਪਾਰੀ ਹੈ;
(5) ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਵੇਕ ਦੇ ਅਧੀਨ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ।

ਵਿਆਖਿਆ।— ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ "ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣਾ" ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਫੌਜਦਾਰੀ ਜ਼ਾਬਤਾ ਦੀ ਧਾਰਾ 118 ਦੇ ਅਧੀਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਆਦੇਸ਼ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੋ ਕਿ ਧਾਰਾ 110 ਦੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਜੇਲ੍ਹ ਨਿਯਮ, 1983

● 214. ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੀ ਵੰਡ -
ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਦੇ ਅਧੀਨ, ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ; ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵੱਖ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ:
(ਏ) " ਏ " ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ " ਬੀ " ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਕੈਦੀਆਂ ਤੋਂ;
(ਬੀ) ਸਿਵਲ ਕੈਦੀ ਨੂੰ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕੈਦੀਆਂ ਤੋਂ;
(ਸੀ) ਔਰਤ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਮਰਦ ਕੈਦੀਆਂ ਤੋਂ;
(ਡੀ) ਬਾਲਗ ਕੈਦੀ ਨੂੰ ਕਿਸ਼ੋਰਾਂ ਤੋਂ;
(ਈ) ਦੋਸ਼ੀ ਕੈਦੀ ਨੂੰ ਮੁਕੱਦਮਾ ਅਧੀਨ ਕੈਦੀਆਂ ਤੋਂ;
(ਐਫ) ਆਦਤਨ ਕੈਦੀ ਨੂੰ ਗੈਰ-ਆਦਤਨ ਕੈਦੀਆਂ ਤੋਂ;
(ਜੀ) ਸੰਚਾਰੀ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਕੈਦੀ;
(ਐੱਚ) ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਹੋਣ ਦਾ ਸ਼ੱਕੀ ਕੈਦੀ;
(ਆਈ) ਸਮਲਿੰਗੀ;
(ਜੇ) ਸੈਕਸ ਵਿਗਾੜਨ ਵਾਲੇ;
(ਕੇ) ਨਸ਼ੀਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਆਦੀ ਅਤੇ ਤਸਕਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ;
(ਐਲ) ਆਤਮਘਾਤੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਵਾਲੇ ਕੈਦੀ;
(ਐਮ) ਹਿੰਸਕ ਅਤੇ ਹਮਲਾਵਰ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੈਦੀ;
(ਐਨ.) ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੇ ਜੋਖਮ ਵਾਲੇ ਕੈਦੀ; ਅਤੇ
(ਓ) ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ ਬੁਰੇ ਕਿਰਦਾਰ।

● 219. ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ - ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ ਵਜੋਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ:

(i) ਭਾਰਤੀ ਦੰਡ ਸੰਹਿਤਾ (ਕੇਂਦਰੀ ਐਕਟ XIIV) ਦੇ ਅਧਿਆਇ XII, XVII, XVIII ਦੇ ਅਧੀਨ ਸਜ਼ਾਯੋਗ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸਦੀ ਪਿਛਲੀ ਸਜ਼ਾ ਜਾਂ ਮੌਜੂਦਾ ਕੇਸ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਲਈ ਗਈ ਸਜ਼ਾ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਦਤਨ ਇੱਕ ਡਾਕੂ, ਡਾਕੂ ਚੋਰ ਜਾਂ ਚੋਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਪ੍ਰਾਪਤਕਰਤਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਹ ਆਦਤਨ ਜਬਰਦਸਤੀ ਧੋਖਾਧੜੀ, ਸਿੱਕੇ, ਕਰੰਸੀ ਨੋਟ ਜਾਂ ਸਟੈਂਪ ਜਾਂ ਜਾਅਲਸਾਜ਼ੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

(ii) ਭਾਰਤੀ ਦੰਡ ਸੰਹਿਤਾ (ਕੇਂਦਰੀ ਐਕਟ XIV (1860) ਦੇ ਅਧਿਆਇ XVI ਜਾਂ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਨੈਤਿਕ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਦਮਨ ਐਕਟ,1956 (1956 ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਐਕਟ 104) ਦੇ ਅਧੀਨ ਸਜ਼ਾਯੋਗ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸਦੀ ਪਿਛਲੀ ਸਜ਼ਾ ਜਾਂ ਸਜ਼ਾ, ਮੌਜੂਦਾ ਕੇਸ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਲਈ ਗਈ, ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਦਤਨ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅਪਰਾਧ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਆਦਤਨ ਔਰਤਾਂ ਜਾਂ ਕੁੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਨੈਤਿਕ ਆਵਾਜਾਈ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ;

(iii) ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸਦੀ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਜਾਂ ਜ਼ਾਬਤਾ ਜਾਂ ਫੌਜਦਾਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ, 1973 (ਕੇਂਦਰੀ, 1974 ਦਾ ਐਕਟ 2) ਦੀ ਧਾਰਾ 122 ਦੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੀ ਗਈ ਧਾਰਾ 109 ਜਾਂ 110 ਦੇ ਤਹਿਤ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ;

(iv) ਉਪਰੋਕਤ ਧਾਰਾ (1) ਅਤੇ (2) ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜਦੋਂ ਕੇਸ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ੀ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ,ਕਿ ਉਹ ਆਦਤ ਅਨੁਸਾਰ ਡਾਕੂਆਂ ਦੇ ਗਿਰੋਹ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਹੈ, ਜਾਂ ਚੋਰਾਂ ਦਾ ਜਾਂ ਚੋਰੀ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਡੀਲਰ ਹੈ, ਜਾਂ ਅਨੈਤਿਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਔਰਤਾਂ ਜਾਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਟਰੈਕਰ ਹੈ।

(v) ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਅਪਰਾਧ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਦੰਡ ਸੰਹਿਤਾ (1860 ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਐਕਟ XIV) ਅਤੇ ਅਪਰਾਧਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸੰਹਿਤਾ, 1973 (1974 ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਐਕਟ 2) ਦੀਆਂ ਸੰਬੰਧਿਤ ਧਾਰਾਵਾਂ ਅਧੀਨ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਗਈ ਹੈ।

(vi) ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕਿਸੇ ਅਦਾਲਤ ਜਾਂ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਦੁਆਰਾ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ, ਜਿਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕਿਸੇ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ ਵਜੋਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਇਆ ਹੁੰਦਾ।

(vii) ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਰਿਸਟ੍ਰੀਕਸ਼ਨ ਆਫ ਹੈਬੀਚੁਅਲ ਆਫੈਂਡਰਜ਼ ਐਕਟ, 1948 (ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਐਕਟ VI ਆਫ 1948) ਜਾਂ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਐਕਟਾਂ ਅਧੀਨ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ ਹੈ:

(viii) ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਕੈਦੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਆਦਤਨ ਕੈਦੀ ਵਜੋਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਆਦਤਨ ਕੈਦੀ ਵਜੋਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਅਪਰਾਧ ਹੋਵੇ ਜਿਸ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਵਿਆਖਿਆ।- ਇਸ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ, ਸਜ਼ਾ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਫੌਜਦਾਰੀ ਜ਼ਾਬਤਾ, 1973 (1974 ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਐਕਟ 2) ਦੀ ਧਾਰਾ 117 ਅਤੇ 110 ਦੇ ਅਧੀਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੁਕਮ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗਾ।

● 225. ਕੈਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ: (1) ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨਿਯਮ 217 ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਦੋਸ਼ੀ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਜਾਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ, ਏ ਅਤੇ ਬੀ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

(i) ਕੈਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਏ ਲਈ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ, ਜੇਕਰ ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਜਾਂ ਜੀਵਨ ਦੀ ਆਦਤ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਉੱਚ ਜੀਵਨ ਢੰਗ ਦੇ ਆਦੀ ਰਹੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਆਦਤਨ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਵਰਗੀਕਰਣ ਅਥਾਰਟੀ ਦੇ ਵਿਵੇਕ ਅਨੁਸਾਰ, ਚਰਿੱਤਰ ਅਤੇ ਪੂਰਵ-ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

(ii) ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਬੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕੈਦੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਏ ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

(iii) ਉਪ-ਨਿਯਮ (i) ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਘੋਰ ਅਸ਼ਲੀਲਤਾ ਜਾਂ ਚਰਿੱਤਰ ਦੀ ਗੰਭੀਰ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਗਏ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਏ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

<u>ਬੰਬਈ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਲਈ ਨਿਯਮ, 1954</u>

● ਅਧਿਆਇ XLI, ਭਾਗ II: ਨਿਯਮ 3: ਆਦਤਨ ਔਰਤ ਕੈਦੀਆਂ; ਵੇਸਵਾਵਾਂ ਅਤੇ ਖਰੀਦਦਾਰ ਅਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਔਰਤ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

<u>ਕਰਨਾਟਕ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਸੇਵਾਵਾਂ ਮੈਨੂਅਲ – 2021</u>

● 418. ਸਜ਼ਾਯਾਫ਼ਤਾ ਕੈਦੀਆਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ - ਸਜ਼ਾਯਾਫ਼ਤਾ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਦੋ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸ਼੍ਰੇਣੀ I (ਕਲਾਸ-ਏ) ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀ II (ਕਲਾਸ-ਬੀ)।–

i. ਕੈਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ I (ਕਲਾਸ-ਏ) ਲਈ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ ਜੇਕਰ.–

(ਏ) ਉਹ ਚੰਗੇ ਚਰਿੱਤਰ ਵਾਲੇ ਗੈਰ-ਆਦਤ ਵਾਲੇ ਕੈਦੀ ਹਨ;

(ਬੀ) ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਆਦਤ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਉੱਚ ਜੀਵਨ ਢੰਗ ਦੇ ਆਦੀ ਰਹੇ ਹਨ; ਅਤੇ

ਸੀ) ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।–

1) ਬੇਰਹਿਮੀ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਅਪਰਾਧ ਨੈਤਿਕ ਗਿਰਾਵਟ ਜਾਂ ਨਿੱਜੀ ਲਾਲਚ;
2) ਗੰਭੀਰ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਹਿੰਸਾ;
3) ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਗੰਭੀਰ ਅਪਰਾਧ;
4) ਜਾਇਦਾਦ ਵਿਰੁੱਧ ਗੰਭੀਰ ਅਪਰਾਧ;
5) ਵਿਸਫੋਟਕ, ਹਥਿਆਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਖਤਰਨਾਕ ਹਥਿਆਰ ਰੱਖਣ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਅਪਰਾਧ ਜੋ ਕਿਸੇ ਅਪਰਾਧ ਨੂੰ ਕਰਨ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਅਪਰਾਧ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ;
6) ਅਨੈਤਿਕ ਆਵਾਜਾਈ ਐਕਟ ਦੇ ਦਮਨ ਅਧੀਨ ਇੱਕ ਅਪਰਾਧ;
7) ਅਪਰਾਧਾਂ ਨੂੰ ਉਕਸਾਉਣਾ ਜਾਂ ਭੜਕਾਉਣਾ;
ii. ਕਲਾਸ II (ਕਲਾਸ-ਬੀ) ਵਿੱਚ ਉਹ ਕੈਦੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਲਾਸ I (ਕਲਾਸ-ਏ) ਵਜੋਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।
iii. ਘੋਰ ਅਸ਼ਲੀਲਤਾ ਜਾਂ ਚਰਿੱਤਰ ਦੀ ਘੋਰ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਗਏ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਕਲਾਸ I (ਕਲਾਸ-ਏ) ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

<u>ਰਾਜਸਥਾਨ ਜੇਲ੍ਹ ਨਿਯਮ, 2022</u>

● 681. ਜੇਲ੍ਹ ਉਦਯੋਗ ਅਤੇ ਕਾਰਜ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ। ਨਿਯਮ (22) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੈਦੀਆਂ ਨੇ ਭੱਜਣ ਦੀ ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ ਦਿਖਾਈ ਹੈ, ਜਾਂ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਉਹ ਭਟਕਦੇ ਜਾਂ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਯੋਗ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰੀ ਕੰਮ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਲਗਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਲਈ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ 2021
● 26.69. ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਡਾਕਟਰੀ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕੈਲੋਰੀ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਖੁਰਾਕ ਦੇ ਪੈਮਾਨੇ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰੇਗੀ। ਖੁਰਾਕ ਉਸ ਸਥਾਨਕ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਖੁਰਾਕ ਪਸੰਦਾਂ ਅਤੇ ਸਵਾਦਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਵੇਗੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਜੇਲ੍ਹ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਪਕਾਇਆ ਭੋਜਨ ਇੱਕ ਕੈਦੀ-ਰਸੋਈ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਵਾਰਡਰ ਦੇ ਨਾਲ ਮਹਿਲਾ ਦੀਵਾਰ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਦੀਵਾਰ ਦੇ ਗੇਟ ਦੇ ਬਾਹਰ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਜਿੱਥੋਇਸਨੂੰ

ਮਹਿਲਾ ਵਾਰਡਰ ਜਾਂ ਇੱਕ ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀ ਦੁਆਰਾ ਅੰਦਰ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਦੌਰਾਨ ਮੇਨੀਅਲ, ਜਦੋਂ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ, ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਕੂੜਾ ਆਦਿ, ਦੀਵਾਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਨੂੰ ਤਨਖਾਹਦਾਰ ਸਫਾਈ ਕਰਮਚਾਰੀ ਦੁਆਰਾ ਹਟਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੇਕਰ ਸੰਭਾਲ ਦੇ ਕੰਮ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਜਾਤੀ ਦੀਆਂ ਕੋਈ ਔਰਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ ਤਾਂ ਤਨਖਾਹਦਾਰ ਸਫਾਈ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਘੁੰਮਣ-ਫਿਰਨ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ ਅਤੇ ਪੈਰਾ 214 ਵਿੱਚ ਨਿਰਧਾਰਤ ਸ਼ਰਤਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।

XIV. ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਅਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ

150. ਅਸੀਂ ਮੈਨੂਅਲ/ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਇਹ ਜਾਂਚ ਕੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਾਂਗੇ ਕਿ ਕੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਤ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਸੀ।

(i) ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਵਿੱਚ "ਜਾਤੀ" ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ

151. ਜੇਲ੍ਹ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਕਮੇਟੀ 1836-38 ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, 'ਉੱਚ ਜਾਤੀ' ਦੇ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨਾ ਉਸਨੂੰ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ 'ਬੇਇੱਜ਼ਤ' ਕਰੇਗਾ, ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਬੇਰਹਿਮੀ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।[234] ਜਾਤੀ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਵਿੱਚ ਹੇਠਲੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਰਵਾਇਤੀ ਕਿੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਗੇ। ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਬਾਹਰ ਜਾਤੀ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।

152. ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਲਈ ਭੋਜਨ ਭੱਤੇ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇੱਕ ਆਮ ਮੇਸ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ਾਂ, ਜੋ ਕਿ ਜਾਤੀ ਦੀ ਵੱਡੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਸੀ, ਨੂੰ ਟਾਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। 1840 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ, ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਭੱਤਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹਆਪਣਾ ਖਾਣਾ ਤਿਆਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਤੀ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ। ਇਸਦੀ ਥਾਂ ਲੈਣ ਲਈ, ਕੁਝ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਖ਼ਤ ਮੇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਤੀ ਰੇਖਾਵਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਕੈਦੀ ਰਸੋਈਆ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਯੂਰਪੀਅਨਾਂ ਵਿੱਚ, "ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਘਬਰਾਹਟ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਗੁੱਸਾ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਜਾਤ ਨੂੰ 'ਸਾਡੀਆਂ ਭਾਰਤੀ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਨੀਚ ਅਤੇ ਅਸ਼ਲੀਲ ਢੰਗ ਨਾਲ' ਕਿਵੇਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ"।[235]

---

234 ਕੌਂਸਲ, 1838 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਬਾਰੇ ਕਮੇਟੀ, ਪੰਨਾ 106

235 ਡੇਵਿਡ ਆਰਨੋਲਡ ਅਤੇ ਡੇਵਿਡ ਹਾਰਡੀਮੈਨ (ਸੰਪਾਦਕ), ਸਬਆਲਟਰਨ ਸਟੱਡੀਜ਼ VIII: ਰਣਜੀਤ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਵਿੱਚ ਲੇਖ ਗੁਹਾ, ਆਕਸਫੋਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪ੍ਰੈਸ (1994), ਪੰਨੇ 148-187, ਪੰਨੇ 172 'ਤੇ

153. ਪਰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਸਹਿਮਤ ਸੀ ਕਿ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਜਾਤ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਵਧ ਵਿੱਚ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਦੀ 1862 ਦੀ ਇੱਕ ਰਿਪੋਰਟ ਨੇ ਦਿਖਾਇਆ ਕਿ ਲਖਨਊ ਕੇਂਦਰੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ, ਇਹਨਾਂ ਪੱਖਪਾਤਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਖਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਹਾਉਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਨਾਮਜ਼ਦ ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ, "ਉੱਥੇ ਬੇਚੈਨੀ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਗੁੱਸਾ ਵੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਜਾਤ ਨੂੰ 'ਸਾਡੀਆਂ ਭਾਰਤੀ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਨੀਚ ਅਤੇ ਅਸ਼ਲੀਲ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ'"।[235]

153. ਪਰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਹਿਮਤ ਸੀ ਕਿ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਜਾਤ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਵਧ ਵਿੱਚ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਦੀ 1862 ਦੀ ਇੱਕ ਰਿਪੋਰਟ ਨੇ ਦਿਖਾਇਆ ਕਿ ਲਖਨਊ ਕੇਂਦਰੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ, ਇਹਨਾਂ ਪੱਖਪਾਤਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਖਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਹਾਉਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਨਿਰਧਾਰਤ ਖੇਤਰ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਆਪਣਾ ਭੋਜਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।[236] ਡੇਵਿਡ ਆਰਨੋਲਡ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਤ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੀ ਜਟਿਲਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਡਰ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ:

"ਜਾਤ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ, ਮੁੱਦਾ ਵਧੇਰੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਸੀ। ਸਰੀਰਕ ਕਿਰਤ ਸਭ ਤੋਂ ਹੇਠਲੀਆਂ ਹਿੰਦੂ ਜਾਤਾਂ (ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਸਲਿਮ ਵਿਰੋਧੀ ਹਿੱਸਿਆਂ) ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਜੁੱਤੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਵਰਗੇ ਰਸਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਕੰਮ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਚਮੜੇ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣਾ, ਜਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਪਿਸ਼ਾਬ ਅਤੇ ਮਲ-ਮੂਤਰ ਨੂੰ ਹਟਾਉਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ, ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਹੇਠਲੀਆਂ ਜਾਤਾਂ, ਅਛੂਤਾਂ ਦੇ ਕਲੰਕਿਤ ਕਿੱਤਿਆਂ ਵਜੋਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ, ਕੀ ਇਹ ਉੱਚ-ਜਾਤੀ ਦੇ ਹਿੰਦੂਆਂ, ਜਾਂ ਚੰਗੀ-ਜੰਮੇ (ਅਸ਼ਰਾਫ) ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਨ ਜਾਂ ਅਛੂਤ ਜਾਤਾਂ ਤੋਂ ਹੋਣ ਵਾਂਗ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨਾ ਜਾਇਜ਼ ਦੰਡ ਅਭਿਆਸ ਸੀ? ਕੀ ਜਾਤੀ ਦੇ ਦਰਜੇ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਜੇਲ੍ਹ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਨੈਤਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਇਜ਼ ਗੁਣ ਸੀ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਹੋਰ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇੱਕ ਚੁਕਵਾਂ ਰੋਕਥਾਮ ਵੀ ਸੀ? 1840 ਅਤੇ 1850 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤੀ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਆਮ ਗੜਬੜ ਦੇ ਤਿੱਖੇ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਕਾਰਨ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਇਸ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਵਧਾਨ ਸਨ, ਜਿਸਨੇ ਉੱਚ-ਜਾਤੀ ਦੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਭੋਜਨ ਪਕਾਉਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਕੇ, ਭਿਆਨਕ ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾਇਆ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹ ਤੋੜਨ ਦੇ ਤੇਜ਼ ਰਫ਼ਤਾਰ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਦੇ

---

236 ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ, ਅਵਧ, 1826, ਪੰਨਾ 33 ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਡੇਵਿਡ ਆਰਨੋਲਡ (1994), ਪੰਨਾ 172 ਵਿੱਚ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੜਾਅ ਦੌਰਾਨ 1857-58 ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ। ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਉਪਾਅ (ਭਾਵੇਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ, ਫੌਜ ਵਿੱਚ, ਜਾਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ) ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਭਾਰਤੀ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜੋ ਜਾਤ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਦੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਜਾਂ ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਸਨ।[237]

154. ਆਪਣੇ ਸਮੁੱਚੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੇ ਜਾਤ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ, ਕਿਰਤ, ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਨੀਤੀ ਨਾਲ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਦਬਾਅ ਕਾਰਨ, ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਜਾਤ-ਅਧਾਰਤ ਕਿਰਤ ਵੰਡ ਦੀ ਬੁਰਾਈ ਨੂੰ ਆਯਾਤ ਕੀਤਾ। 1871 ਵਿੱਚ ਮਦਰਾਸ ਦੇ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਦੁਆਰਾ ਉਠਾਏ ਗਏ ਸ਼ੰਕਿਆਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਜੋ "ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਜਾਤ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ" ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਨੂੰਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਮੂਲ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਜਾਤ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। [238] ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਮਦਰਾਸ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ, 1899 ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ "ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਲਾਟ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀਗਤ ਪੱਖਪਾਤ ਲਈ ਵਾਜਬ ਭੱਤਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜਾਂ ਜਾਤੀ ਹਿੰਦੂ ਨੂੰਚੱਕਰਾਂ [ਮੋਚੀ] ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਲਗਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਜਾਤੀਗਤ ਪੱਖਪਾਤ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਨਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ"। [239]

155. ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਕਥਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਕਿੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਤੀ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਵਿੱਚ ਹੇਠਲੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਰੱਖੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਅਲਾਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੁਝ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣੇ "ਵਿਰਾਸਤੀ ਕਾਰੋਬਾਰ" ਕਰਨ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਉੱਚ ਜਾਤੀ ਦੇ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਜਾਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

156. 1919-1920 ਦੀ ਭਾਰਤੀ ਜੇਲ੍ਹ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਨੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਗੀਕਰਨ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨੌਜਵਾਨ ਅਤੇ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਅਪਰਾਧੀ ਵਧੇਰੇ ਤਜਰਬੇਕਾਰ, ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ

---

237 ਡੇਵਿਡ ਆਰਨੋਲਡ, "ਰਾਜ ਲਈ ਮਜ਼ਦੂਰੀ: ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰਾਜ, 1836–1939", ਕ੍ਰਿਸ਼ਚੀਅਨ ਜੀ ਵੀਟੇ ਅਤੇ ਐਲੇਕਸ ਲਿਚਟਨਸਟਾਈਨ (ਸੰਪਾਦਨ), ਗਲੋਬਲ ਕਨਵਿਕਟ ਲੇਬਰ, ਬ੍ਰਿਲ (2015), ਪੰਨੇ 199-221, ਪੰਨੇ 209 ਤੇ

238 ਸਕੱਤਰ, ਭਾਰਤ, ਗ੍ਰਹਿ (ਨਿਆਂਇਕ), ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ, ਮਦਰਾਸ ਨੂੰ, 8 ਜੁਲਾਈ 1871, ਮਦਰਾਸ ਨਿਆਂਇਕ ਕਾਰਵਾਈਆਂ, ਨੰ. 98, 24 ਅਕਤੂਬਰ 1871] - ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਡੇਵਿਡ ਆਰਨੋਲਡ (2015), ਪੰਨਾ 210 ਵਿੱਚ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

239 ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਡੇਵਿਡ ਆਰਨੋਲਡ (2015), ਪੰਨਾ 210 ਵਿੱਚ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ

ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਦੂਸ਼ਿਤ ਨਾ ਹੋਣ। ਇਸ ਵਰਗੀਕਰਨ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗਤਾ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੁਚੱਜੇ ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।[240]

157. ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੈਦੀਆਂ ਲਈ ਜਾਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਆਧਾਰ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮੈਨੂਅਲ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ, 1941 ਦੇ ਨਿਯਮ 825 ਤੋਂ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ: "ਸੁਪਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਕਿਸੇ ਉੱਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਕੋਰੜੇ ਮਾਰਨ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗਾ ਸਿਵਾਏ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਪਿਛਲੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇ।" ਨਿਯਮ 719 ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, "ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਇਹ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸੂਲਾਂ ਅਤੇ ਜਾਤੀ ਪੱਖਪਾਤ ਦਾ ਵਾਜਬ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।"

158. ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ, ਰਾਜਸਥਾਨ ਜੇਲ੍ਹ ਨਿਯਮਾਂ 1951 ਦੇ ਨਿਯਮ 37, ਹਾਲ ਹੀ ਤੱਕ, ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ: "ਸਾਰੇ ਲੈਟਰੀਨਾਂ ਵਿੱਚ ਠੋਸ ਅਤੇ ਤਰਲ ਮਲ-ਮੂਤਰ ਲਈ ਵੱਖਰੇ ਭਾਂਡੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ, ਅਤੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਰੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਾਈ ਜਾਵੇਗੀ।ਮੇਹਤਰਾਂ ਨੂੰ ਠੋਸ ਮਲ-ਮੂਤਰ ਲਈ ਹਰੇਕ ਭਾਂਡੇ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ 1 ਇੰਚ ਮੋਟੀ ਸੁੱਕੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਇੱਕ ਪਰਤ ਪਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਰ ਕੈਦੀ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਭਾਂਡੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਹੜੇ ਨੂੰ ਸੁੱਕੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਇੱਕ ਗੁੱਛੇ ਨਾਲ ਢੱਕ ਦੇਵੇਗਾ। ਪਿਸ਼ਾਬ ਲਈ ਭਾਂਡੇ ਇੱਕ ਤਿਹਾਈ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।" ਨਿਯਮ 67 ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, "ਖਾਣੇ ਗੈਰ-ਆਦਤ ਵਰਗ ਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਇਸ ਵਰਗ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਉੱਚ ਜਾਤੀ ਦਾ ਹਿੰਦੂ ਕੈਦੀ ਰਸੋਈਏ ਵਜੋਂ ਨਿਯੁਕਤੀ ਲਈ ਯੋਗ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਕੈਦੀ ਜੋਉੱਚ ਜਾਤੀ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਰਸੋਈਏ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਭੋਜਨ ਖਾਣ 'ਤੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਸੋਈਆ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪੂਰੇ ਪੂਰਕ ਲਈ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਪਰਾਧੀ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ,ਆਪਣੇ ਲਈ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ"

.

159. 1987 ਵਿੱਚ, ਆਰ.ਕੇ. ਕਪੂਰ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਗੀਕਰਨ ਅਤੇ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗਤਾ ਦੀ ਅਯੋਗਤਾ ਬਾਰੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕਿ ਔਰਤਾਂ, ਨੌਜਵਾਨ ਅਪਰਾਧੀ, ਅਪਰਾਧਿਕ ਪਾਗਲ, ਅਤੇ ਛੂਤ ਦੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਕੈਦੀਆਂ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ 'ਬਿਹਤਰ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਪਿਛੋਕੜ' ਵਾਲੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਬਾਕੀ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਰਿਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਛੋਟੇ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਗੀਕਰਨ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਲੀਹਾਂ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ।[241] ਇਸਨੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੇਖਾਂਕਿਤ ਕੀਤਾ:

---

240 ਇੰਡੀਅਨ ਜੇਲ੍ਹ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ, 1919-1920, ਪੰਨਾ 34 'ਤੇ: "ਅਸੀਂ ਉਸ ਬੁਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹਾਂ ਜੋ ਕਿਸੇ ਆਦਤਨ ਜਾਂ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਅਪਰਾਧੀ ਦੁਆਰਾ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੇ ਸਹੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਅਤੇ ਵੱਖ ਹੋਣ ਦੇ ਢੁਕਵੇਂ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਤੀਜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਾਰਕ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ।" https://jail.mp.gov.in/sites/default/files/Report%20of%20the%20%20Indian%20Jail%20Committee,%201919-1920.pdf ਵੇਖੋ।

"11.4 … ਵਰਗੀਕਰਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਿਰਫ਼ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਪੁਨਰਵਾਸ ਲਈ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਇਲਾਜ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਸਗੋਂ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਵੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

11.5 ਇੱਕ ਕੈਦੀ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਉਸਦੀ ਸਰੀਰਕ ਦਿੱਖ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਪਰਾਧ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਜਾਂ ਪੁਲਿਸ ਦੁਆਰਾ ਉਸਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਬਾਰੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਜਾਣਕਾਰੀ/ਡਾਟਾ, ਜੇ ਕੋਈ ਹੈ, ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਵਰਗੀਕ੍ਰਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਦਾਖਲੇ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ, ਹਰੇਕ ਕੈਦੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਵਜੋਂ ਜਿੰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ ਜਾਣਨਾ ਅਤੇ ਸਮਝਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕੁੱਲ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਾ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕੈਦੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪਿਛੋਕੜ, ਭਾਵ ਉਸਦਾ ਪੂਰਾ ਜੀਵਨ ਇਤਿਹਾਸ, ਅਤੇ ਉਹ ਕੀ ਸੋਚਦਾ ਹੈ, ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਆਦਤ ਦੁਆਰਾ। ਇਸ ਲਈ, ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰੇਕ ਕੈਦੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ, ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਮਾਜਿਕ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਮੈਡੀਕਲ ਅਫਸਰਾਂ ਵਰਗੇ ਮਾਹਰਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਟੀਮ ਦੁਆਰਾ ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਦਯੋਗਾਂ, ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਟੀਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਵਰਗੀਕਰਣ ਕਮੇਟੀ ਕਿਹਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

11.7 ਵਰਗੀਕਰਣ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ਾਂ ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੋ ਸਿਰਾਂ ਹੇਠ ਆਉਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ: (ਏ) ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਵਰਗੀਕਰਨ, ਅਤੇ (ਬੀ) ਸੁਧਾਰ, ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਪੁਨਰਵਾਸ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਵਰਗੀਕਰਨ। ਇੱਕ ਕੈਦੀ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਵਰਗੀਕਰਨ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਉਸਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਨੁਕਤਿਆਂ 'ਤੇ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਿਪੋਰਟ ਨੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ, ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਦੋ-ਪੱਖੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ: ਜੇਲ੍ਹ ਸੁਰੱਖਿਆ/ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕੈਦੀ ਦਾ ਸੁਧਾਰ; ਦੂਜਾ, ਵਰਗੀਕਰਨ ਕੈਦੀ ਦੀਆਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

160. ਉਪਰੋਕਤ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਕ ਵਜੋਂ ਜਾਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਸਦਾ ਇਤਰਾਜ਼ਯੋਗ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦੀ ਵੈਧਤਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ 'ਤੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ।

---

241 ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ 'ਤੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ, 1987, ਪੰਨਾ 156 ("ਆਰ.ਕੇ. ਕਪੂਰ ਕਮੇਟੀ")

ਦਰਅਸਲ, ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਤਕਰੇ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਸਨ। ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜਾਤੀਗਤ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣਾ ਜਾਤ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਉਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਮਰਥਨ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹ ਅਦਾਲਤ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲਏ ਗਏ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਅਪਣਾ ਸਕਦੀ। ਇਤਰਾਜ਼ਯੋਗ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਰੱਖੇ ਗਏ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

(ii) ਕੀ ਜਾਤ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ?

161. ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਨੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਆਰਟੀਕਲ 14 ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਮਾਜ ਦੇ ਇੱਕ ਖਾਸਭਾਗ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸਦੀ ਜਾਤੀ ਪਛਾਣ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕੈਦੀਆਂ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਤੀ ਪਛਾਣ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਬੋਝ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

162. ਆਰਟੀਕਲ 14 ਦੇ ਅਧੀਨ ਇੱਕ ਵੈਧ ਵਰਗੀਕਰਨ ਬਣਾਏ ਗਏ ਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਮਾਪਦੰਡ ਦੀ ਪੂਰਵ-ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅੰਤਰ ਅਸਲ, ਢੁਕਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।[243] ਰਾਜ ਨੁਕਸਾਨ ਦੀਆਂ ਡਿਗਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਲਈ ਸੁਤੰਤਰ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦਾ ਅਧਾਰ ਮਨਮਾਨੀ, ਨਕਲੀ, ਜਾਂ ਟਾਲ-ਮਟੋਲ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਦੋਵਾਂ ਵਰਗਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਰੇਖਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭਰਮਪੂਰਨ, ਅਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ।

163. ਵਿਵਾਦਿਤ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ, ਉਹ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ,ਭੋਜਨ-ਡਿਊਟੀਆਂ ਵੰਡਣ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਪਛਾਣਦੇ ਹਨ; ਦੂਜਾ, "ਉਚਿਤ ਜਾਤੀ" ਜਾਂ "ਉੱਚ ਜੀਵਨ ਢੰਗ" ਵਰਗੇ ਅਸਪਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ, ਉਹਅਖੌਤੀ ਉੱਚ ਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਤੀਜਾ, ਉਹ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗੇ ਕਿ ਕੀ ਜਾਤ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸਮਝਦਾਰ ਅਤੇ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀ ਇਸਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਕੋਈ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸਬੰਧ ਹੈ।

164. ਜਾਤ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸਮਝਣਯੋਗ ਸਿਧਾਂਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਪਈਆਂ ਜਾਤਾਂ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੀਤੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਜਾਤ ਨੂੰ ਧਾਰਾ 15(1) ਦੇ ਤਹਿਤ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਇੱਕ ਵਰਜਿਤ ਆਧਾਰ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਾਤੀ-ਪੱਖਪਾਤਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਸਮਾਜ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

---

242 ਇਬਿਡ, ਪੰਨੇ 157-160

243 ਮੂਰਤੀ ਮੈਚ ਵਰਕਸ ਬਨਾਮ ਕੇਂਦਰੀ ਆਬਕਾਰੀ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਕੁਲੈਕਟਰ (1974) 4 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ 428

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸੰਵਿਧਾਨ ਸੁਰੱਖਿਆਤਮਕ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਸੁਚਾਰੂ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਬਰਾਬਰ ਵੰਡ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਜਾਤਾਂ ਅਤੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਜੋਂ ਗਿਣਨ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਧਾਰਾ 15(4) ਰਾਜ ਨੂੰ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਅਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਛੜੇ ਵਰਗਾਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਕਬੀਲੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸ ਅਰਥ ਵਿੱਚ, ਜਾਤ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜਾਤੀ-ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਪੀੜਤਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਦੇਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

165. ਹਾਲਾਂਕਿ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਧਾਰਾ 15(1) ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ, ਜਾਤ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੇ ਆਧਾਰ ਵਜੋਂ ਜਾਤ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਨਿਆਂਇਕ ਜਾਂਚ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਇਹ ਦੱਬੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਨਾ ਕਰੇ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਜਾਤ-ਅਧਾਰਤ ਵਰਗੀਕਰਨ ਕੁਝ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਅਧੀਨ ਇਜਾਜ਼ਤ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

166. ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ, ਵੈਧ ਵਰਗੀਕਰਨ ਇੱਕ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਵਰਗੀਕਰਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।[244] ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਪੁਨਰਵਾਸ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਵੀ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।[245] ਇਹ ਉਦੇਸ਼ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ,ਜਾਤ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਵਰਗੀਕਰਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਜਾਂ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੈਦੀਆਂ 'ਤੇ ਸੀਮਾਵਾਂਜੋ ਕਿ ਬੇਰਹਿਮ ਹਨ, ਜਾਂ ਪੁਨਰਵਾਸ ਲਈ ਅਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਹਨ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਗੈਰ-ਵਾਜਬ, ਮਨਮਾਨੀ ਅਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ੱਕੀ ਹਨ।[246] ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰਪੱਖ ਵਤੀਰੇ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹਨ ਜੋ ਪੁਨਰਵਾਸ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਉਸੇ ਵੱਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਫਰਜ਼ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ "ਅੰਦਰੂਨੀ ਮਨੁੱਖੀ-ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਅੰਦਰਲੇ ਨਾਗਰਿਕ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰੋਕ ਜਾਂ ਉਦਾਸ ਨਿਗਰਾਨੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਪਣੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇ"।[247] ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਤ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵੱਖ ਕਰਨਾ ਜਾਤੀਗਤ ਅੰਤਰਾਂ ਜਾਂ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰੇਗਾ ਜਿਸਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰੋਕਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵੱਖਰਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਪੁਨਰਵਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।

167. ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਦੇ ਵਕੀਲਾਂ ਨੇ ਮਦਰਾਸ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੁਆਰਾ ਸੀ. ਅਰੁਲ ਬਨਾਮ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਕੱਤਰ 248 ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ। ਰਿੱਟ ਪਟੀਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਸੀ "ਜਾਤੀ ਦੇ

ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹ ਅਥਾਰਟੀ ਨੂੰ ਜਾਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਪਲਯਮਕੋਟਾਈ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਸੀਮਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਣਾ"। ਰਿੱਟ ਪਟੀਸ਼ਨ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਪੱਸ਼ਟੀਕਰਨ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ "ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬਲਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਈਚਾਰਕ-ਏਕਤਾ ਟਕਰਾਅ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਜਾ ਸਕੇ, ਜੋ ਕਿ ਤਿਰੂਨੇਲਵੇਲੀ ਅਤੇ ਟੂਟੀਕੋਰਿਨ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਮ ਹੈ"। ਇਹ ਵੀ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ "ਜਾਤੀ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦੋ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਨਿਯਮਤ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਣਸੁਖਾਵੀਂ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਬਚਣ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ, ਜੇਲ੍ਹ ਅਥਾਰਟੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬਲਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੈ"। ਅਸੀਂ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੁਆਰਾ ਲਏ ਗਏ ਸਟੈਂਡ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ ਕਿ

ਉਹ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਬਣਾਈ ਰੱਖੇ ਬਿਨਾਂ ਜਾਤ-ਅਧਾਰਤ ਵਖਰੇਵੇਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤਿਅੰਤ ਉਪਾਵਾਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲਏ ਬਿਨਾਂ। ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੁਆਰਾ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਤਰਕ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣਾ ਉਸ ਦਲੀਲ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੈ ਜੋ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਨਸਲ-ਅਧਾਰਤ ਵਖਰੇਵੇਂ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਮਾਨਤਾ ਦੇਣ ਲਈ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ: ਵੱਖਰਾ ਪਰ ਬਰਾਬਰ।[249] ਅਜਿਹੇ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕੋਈ ਸਥਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਦੋ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਹੋਵੇ, ਇਸ ਲਈ ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਈ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੱਖ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰਾਤਮਕ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਦੀ ਜਗਵੇਦੀ 'ਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜੇਲ੍ਹ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਲਈ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਖਤਰਿਆਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਵਾਲੇ ਨਾ ਹੋਣ।

168. ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਕੈਦੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ ਜੋ "ਆਦਤ", "ਰਿਵਾਜ", "ਉੱਤਮ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਦੇ ਢੰਗ", ਅਤੇ "ਭੱਜਣ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ", ਆਦਿ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵੱਖਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਗੈਰ-ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਵਾਕੰਸ਼ ਇੱਕ ਸਮਝਣਯੋਗ ਭਿੰਨਤਾ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਜਿਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਵਰਗ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਵਰਗ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ

---

244 ਚਾਰਲਸ ਸੋਬਰਾਜ ਬਨਾਮ ਸੁਪਰਡੈਂਟ, ਸੈਂਟਰਲ ਜੇਲ੍ਹ, 1978 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 149

245 ਆਰ.ਕੇ. ਕਪੂਰ ਕਮੇਟੀ, ਪੰਨੇ 157-160।

246 ਸੁਨੀਲ ਬੱਤਰਾ (I) ਬਨਾਮ ਦਿੱਲੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ (1978) 4 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 494

247 ਹੀਰਾਲਾਲ ਮਲਿਕ ਬਨਾਮ ਬਿਹਾਰ ਰਾਜ (1977) 4 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 44

248 ਡਬਲਯੂ.ਪੀ.(ਐਮ.ਡੀ.) ਨੰ. 6587 ਆਫ 2012 (ਮਦਰਾਸ ਹਾਈ ਕੋਰਟ, ਆਰਡਰ ਮਿਤੀ 28 ਅਕਤੂਬਰ 2014)

249 ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਇਤਿਹਾਸ ਲਈ, ਮਾਈਕਲ ਕਲਾਰਮੈਨ, ਅਨਫਿਨਿਸ਼ਡ ਬਿਜ਼ਨਸ: ਅਮਰੀਕਨ ਹਿਸਟਰੀ ਵਿੱਚ ਨਸਲੀ ਸਮਾਨਤਾ ਵੇਖੋ, ਆਕਸਫੋਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪ੍ਰੈਸ (2007)

ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਸੁੱਟੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਅਤੇ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

169. ਇਲਾਜ ਲਈ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਛੋਟ ਵਰਗੇ ਹੱਕ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਧਾਰਾਤਮਕ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਰਨਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਸਿਰਫ਼ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਕੈਦੀ ਦੀਆਂ ਸੁਧਾਰਾਤਮਕ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਰਗੀਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹਨਾਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਉਦੇਸ਼ਪੂਰਨ ਮੁਲਾਂਕਣ ਇੱਕ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਅਜਿਹਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਜੋ ਕੰਮ ਦੀ ਯੋਗਤਾ, ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ, ਕੈਦੀ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਡਾਕਟਰੀ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਵਰਗੇ ਕਾਰਕਾਂ ਦੀ ਉਦੇਸ਼ਪੂਰਨ ਜਾਂਚ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਹੈ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਇਕੱਠ ਨੂੰ ਪਾਸ ਕਰੇਗਾ। ਜਾਤ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਕੈਦੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਪਛਾਣ ਵਿੱਚ ਘਟਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਧਾਰਾਤਮਕ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਪੂਰਨ ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਜਗ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੁਧਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮੂਹ-ਪਛਾਣ ਦੇ ਬੋਝ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਅਨੁਮਾਨਤ ਯੋਗਤਾ ਦੁਆਰਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਯੋਗਤਾਵਾਂ, ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਸੁਧਾਰ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਨਹੀਂ) ਕਰਦਾ। ਇਹ ਕੈਦੀ ਦੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤਤਾ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਧਾਰਾਤਮਕ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਮੁਲਾਂਕਣ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਜੇਲ੍ਹ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਜਾਂ ਜੇਲ੍ਹ ਸੁਧਾਰ ਨਾਲ ਕੋਈ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ। ਇਹ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਵਰਗ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਠੋਸ ਸਮਾਨਤਾ ਦਾ ਵੀ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਧਾਰਾਤਮਕ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਲਈ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਮੌਕੇ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੋਂ ਵੀ ਵਾਂਝਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਵ-ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਜਾਤ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸਮਝ 'ਤੇ ਵਰਗੀਕਰਨ, ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੇ ਸੁਧਾਰਾਤਮਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸਬੰਧ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ।

170. ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਨਿਯਮ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਕੈਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ ਪਛਾਣ ਦੇ ਪ੍ਰੌਕਸੀਆਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਾਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਵੈਧ ਵਰਗੀਕਰਨ ਅਤੇ ਠੋਸ ਸਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਧਾਰਾ 14 ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

(iii) <u>ਵਿਤਕਰੇ ਵਾਲੇ ਮੈਨੂਅਲ</u>

171. ਇਤਰਾਜ਼ਯੋਗ ਉਪਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ 'ਤੇ, ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਪਬੰਧ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੀਆਂ ਗਈਆਂ ਜਾਤਾਂ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਫਾਇਦੇ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੀਆਂ ਗਈਆਂ ਜਾਤਾਂ

ਨੂੰ ਸਫਾਈ ਅਤੇ ਝਾੜੂ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਸੌਂਪ ਕੇ, ਉੱਚ ਜਾਤਾਂ ਨੂੰ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ, ਮੈਨੂਅਲ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਧਾਰਾ 15(1) ਦੇ ਤਹਿਤ ਸਿੱਧੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੀ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ।

172. ਮੈਨੂਅਲ/ਨਿਯਮ ਵਿਆਪਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਅਸਿੱਧੇ ਵਿਤਕਰੇ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਹਨ ਜੋ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੀਆਂ ਗਈਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। "ਅਜਿਹੇ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਣ ਦੇ ਆਦੀ" ਜਾਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ "ਮਾਮੂਲੀ" ਕੰਮ ਵਰਗੇ ਵਾਕੰਸ਼ ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਨਿਰਪੱਖ ਜਾਪ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਪ੍ਰਣਾਲੀਗਤ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ। ਵਾਕੰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਅਸਿੱਧੇ ਉਪਯੋਗ, ਜੋ ਅਖੌਤੀ 'ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ' ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਵਾਕੰਸ਼, ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਹਨ, ਇੱਕ ਏਮਬੇਡਡ ਪੱਖਪਾਤ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਜੋ ਜਾਤ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਕਿਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੈਟਰਨਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਕੇ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਜਾਤ ਦਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ, "ਮਾਮੂਲੀ" ਅਤੇ "ਆਦੀ" ਵਰਗੇ ਵਾਕੰਸ਼ ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਵਾਇਤੀ ਜਾਤੀ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਾਤੀ-ਅਧਾਰਤ ਕਿਰਤ ਵੰਡ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

173. ਮੈਨੂਅਲ/ਨਿਯਮ ਵੀ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਦਿਖਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਲੰਕਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਬਲਕਿ ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਮੁੱਲਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੈਨੂਅਲ/ਨਿਯਮਾਂ ਵਰਗੇ ਅਧਿਕਾਰਤ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਆਮ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਾਰਜ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਲਈ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਹਨ, ਨੁਕਸਾਨਦੇਹ ਸਮਾਜਿਕ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੀਆਂ ਗਈਆਂ ਜਾਤਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ "ਰਵਾਇਤੀ" ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕੰਮ ਸੌਂਪ ਕੇ, ਮੈਨੂਅਲ ਇਸ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਜਾਂ ਤਾਂ ਵਧੇਰੇ ਹੁਨਰਮੰਦ, ਸਨਮਾਨਜਨਕ, ਜਾਂ ਬੌਧਿਕ ਕੰਮ ਲਈ ਅਯੋਗ ਜਾਂ ਅਯੋਗ ਹਨ।

ਗੈਰ-ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਨੂੰ "ਆਦਤ ਦੁਆਰਾ ਡਾਕੂਆਂ ਦੇ ਗਿਰੋਹ ਦਾ ਮੈਂਬਰ, ਜਾਂ ਚੋਰ ਜਾਂ ਗੁਲਾਮਾਂ ਜਾਂ ਚੋਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਡੀਲਰ" ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਪਿਛਲੀ ਸਜ਼ਾ ਸਾਬਤ ਨਾ ਹੋਈ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਕਿਸੇ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੈਂਬਰ ਨੂੰ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਵੇਕ ਦੇ ਅਧੀਨ, ਇੱਕ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।[250]

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਮੈਨੂਅਲ ਦਾ ਨਿਯਮ 217, ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਮੈਨੂਅਲ ਦਾ ਨਿਯਮ 219, ਅਤੇ ਕੇਰਲ ਮੈਨੂਅਲ ਦਾ ਨਿਯਮ 201 ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ "ਆਦਤਿਕ ਅਪਰਾਧੀ" ਵਜੋਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ "ਆਦਤ" ਦੁਆਰਾ "ਡਾਕੂ, ਘਰ ਤੋੜਨ ਵਾਲਾ, ਡਾਕੂ, ਚੋਰ ਜਾਂ ਚੋਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਇਦਾਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ" ਹਨ ਜਾਂ ਉਹ "ਆਦਤ ਨਾਲ ਜਬਰਦਸਤੀ, ਧੋਖਾਧੜੀ, ਨਕਲੀ ਸਿੱਕਾ, ਕਰੰਸੀ ਨੋਟ ਜਾਂ ਸਟੈਂਪ ਜਾਂ ਜਾਅਲਸਾਜ਼ੀ ਕਰਦੇ ਹਨ", ਭਾਵੇਂ "ਕੋਈ ਪਹਿਲਾਂ ਦੋਸ਼ੀ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਆਦਤਨ ਡਾਕੂਆਂ ਦੇ ਗਿਰੋਹ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਹੈ, ਜਾਂ ਚੋਰਾਂ ਦਾ ਜਾਂ ਚੋਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਡੀਲਰ ਹੈ"। . ਆਂਧਰਾ ਮੈਨੂਅਲ "ਇੱਕ ਭਟਕਦੇ ਜਾਂ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰ" ਨੂੰ "ਇੱਕ ਬੁਰਾ ਜਾਂ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਕਿਰਦਾਰ, ਜਾਂ,ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ, ਕਾਨੂੰਨੀ ਹਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚੋਂ ਭੱਜਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਜਾਂ ਭੱਜਣ" ਦੇ ਉਸੇ ਹੀ ਬੁਰਸ਼ ਨਾਲ ਪੇਂਟ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਜੇਲ੍ਹ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ।[251] ਮੈਨੂਅਲ "ਚੰਗੇ ਚਰਿੱਤਰ ਵਾਲੇ ਗੈਰ-ਆਦਤ ਵਾਲੇ ਕੈਦੀਆਂ" ਦਾ ਵਰਣਨ ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵਜੋਂ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ "ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਆਦਤ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਉੱਚ ਜੀਵਨ ਢੰਗ ਦੇ ਆਦੀ ਰਹੇ ਹਨ"। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ, ਆਦਤਨ ਕੈਦੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਘਟੀਆ ਢੰਗ ਦੇ ਆਦੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।[252] ਓਡੀਸ਼ਾ ਮੈਨੂਅਲ ਅਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨ ਮੈਨੂਅਲ "ਉਹ ਕੈਦੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭੱਜਣ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਇੱਛਾ ਦਿਖਾਈ ਹੈ, ਜਾਂ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ, ਦੇ ਬਾਹਰੀ ਕੰਮ 'ਤੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ 'ਤੇ ਵੀ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਭਟਕਣ ਜਾਂ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹਨ ਜਾਂ ਹਨ। ਓਡੀਸ਼ਾ ਨਿਯਮ [253] ਅਤੇ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਨਿਯਮ [254] ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਕੈਦੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ "ਆਦਤ ਵਾਲੀਆਂ ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀਆਂ; ਵੇਸਵਾਵਾਂ ਅਤੇ ਖਰੀਦਦਾਰ ਅਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।"[255]

175. ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨਾਲ ਅਪਰਾਧ ਕਰਨ ਜਾਂ ਮਾੜੇ ਚਰਿੱਤਰ ਵਾਲੇ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਇੱਕ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਰਥਪੂਰਨ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਜਿਹੇ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਜਾਤੀ-ਅਧਾਰਤ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਉਸੇ

250 ਨਿਯਮ 411, ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਮੈਨੂਅਲ 1987

251 ਨਿਯਮ 448, ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਮੈਨੂਅਲ 1979

ਵਿਤਕਰੇ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਧਾਰਾ 15(1) ਵਿੱਚ "ਜਾਤ" ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸ਼ਾਸਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰੀਆਂ ਵਿਰਾਸਤੀ ਜਾਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਮੰਨਦਾ ਸੀ।

(iv) <u>ਕੀ ਇਹ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦਾ "ਪ੍ਰਥਾ" ਹੈ?</u>

176. ਦੁਹਰਾਓ ਦੇ ਜੋਖਮ 'ਤੇ, ਸਾਨੂੰ ਕੁਝ ਵਿਵਾਦਿਤ ਉਪਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਮੈਨੂਅਲ ਦਾ ਨਿਯਮ 289(ਜੀ) ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ: "ਸਾਦੀ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ... ਕਿਸੇ ਘਟੀਆ ਜਾਂ ਘਟੀਆ ਚਰਿੱਤਰ ਦੇ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇਗਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਣ ਦੇ ਆਦੀ ਵਰਗ ਜਾਂ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਨਾ ਹੋਵੇ; ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਪਾਣੀ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਬਸ਼ਰਤੇ ਉਹ ਸਮਾਜ ਦੇ ਉਸ ਵਰਗ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੋਵੇ ਜਿਸ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਣ ਦੇ ਆਦੀ ਹਨ।"

ਨਿਯਮ 158 ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ: "ਮੈਲਾ ਢੋਣ ਵਾਲੇ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ੀ - ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਅਤੇ ਆਚਰਣ ਦੇ ਅਧੀਨ, ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਲਾ ਢੋਣ ਵਾਲੇ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੈਲਾ ਢੋਣ ਵਾਲੇ ਵਰਗ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀ..."

177. ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਮੈਨੂਅਲ ਦਾ ਨਿਯਮ 694 ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ: "... ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਅਸਲੀ ਧਾਰਮਿਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਜਾਂ ਜਾਤੀ ਪੱਖਪਾਤ ਵਿੱਚ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਤੋਂਪਰਹੇਜ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ"। ਨਿਯਮ 741 ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ: "ਜੇਲ੍ਹ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ, ਢੁਕਵੀਂ ਜਾਤੀ ਦੇ ਕੈਦੀ-ਰਸੋਈਆਂ ਦੁਆਰਾ ਖਾਣਾ ਪਕਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਸੈੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ..." ਨਿਯਮ 793 ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ: "ਨਾਈ ਨੂੰ ਏ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਫ਼ਾਈ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਮੇਥਰ ਜਾਂ ਹਰੀ ਜਾਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਚੁਣਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਚੰਡਾਲ ਜਾਂ ਹੋਰ ਜਾਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ, ਜੇਕਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਰਿਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣ 'ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਜੇ ਕੈਦੀ ਸਵੈ-ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸਵੈ-ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜਾਤੀ ਵਿੱਚੋਂ।" ਨਿਯਮ 1117 ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ: "ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਕੈਦੀ ਜੋ ਇੰਨੀ ਉੱਚੀ ਜਾਤੀ ਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮੌਜੂਦਾ ਰਸੋਈਏ ਦੁਆਰਾ ਪਕਾਇਆ ਗਿਆ ਭੋਜਨ ਨਹੀਂ ਖਾ ਸਕਦਾ, ਉਸਨੂੰ ਰਸੋਈਆ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰਮਰਦਾਂ ਦੇ ਪੂਰੇ ਪੂਰਕ ਲਈ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।"

---

252 ਨਿਯਮ 1036, ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਮੈਨੂਅਲ 1979

253 ਨਿਯਮ 4, ਓਡੀਸ਼ਾ ਨਿਯਮ 2020

254 ਨਿਯਮ 214, ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਜੇਲ੍ਹ ਨਿਯਮ 1983

255 ਅਧਿਆਇ XLI, ਭਾਗ II: ਨਿਯਮ 3, ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਨਿਯਮ

178. ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਮੈਨੂਅਲ ਦੇ ਨਿਯਮ 36 ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ: "ਜਦੋਂ ਲੈਟਰੀਨ ਪਰੇਡ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੋਵੇ, ਹਰੇਕ ਲੈਟਰੀਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਮੇਹਤਰਮੌਜੂਦ ਹੋਣਗੇ, ਅਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਓਵਰਸੀਅਰ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੈਦੀ ਵੱਲ ਖਿੱਚਣਗੇ ਜੋ ਆਪਣੇ ਪੇਟ ਨੂੰ ਸੁੱਕੀ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਢੱਕਦਾ। ਮੇਹਤਰ ਛੋਟੇ ਪੇਟ ਦੇ ਸਮਾਨ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਲੋਹੇ ਦੇ ਡਰੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਖਾਲੀ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਸਫਾਈ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੈਟਰੀਨ ਵਿੱਚ ਪੇਟ ਦੇ ਭੰਡਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦੇਣਗੇ।" ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਮੈਨੂਅਲ ਦੇ ਨਿਯਮ 26.69 ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ,"ਜੇਕਰ ਸੰਭਾਲ ਦੇ ਕੰਮ ਲਈ ਚੂਕਵੀਂ ਜਾਤੀ ਦੀ ਕੋਈ ਔਰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਤਨਖਾਹ ਵਾਲੇ ਸਫਾਈ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਰਡਰ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਪੈਰਾ 214 ਵਿੱਚ ਨਿਰਧਾਰਤ ਸ਼ਰਤਾਂ ਅਧੀਨ"।

179. ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਕਿੱਤੇ ਨੂੰ "ਘਿਣਾਉਣਾ ਜਾਂ ਘਟੀਆ" ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਾਤੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਤੇ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦਾ ਇੱਕ ਪਹਿਲੂ ਹੈ। ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਜਨਮ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਖਾਸ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਕੁਝ ਕੰਮ ਸੌਂਪਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਨੂੰ ਅਸ਼ੁੱਧ ਜਾਂ ਅਸ਼ੁੱਧ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਧੱਕ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹੱਥੀਂ ਮੈਲਾ ਢੋਣਾ, ਸਫਾਈ ਕਰਨਾ, ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਕਿਰਤ ਦੇ ਹੋਰ ਰੂਪ। ਅਜਿਹੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਮਾਮੂਲੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਆਦੀ ਹੋਣਾ ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, "ਮੈਲਾ ਢੋਣ ਵਾਲਾ ਵਰਗ" ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਜਾਤ ਵਿਵਸਥਾ ਅਤੇ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦਾ ਇੱਕ ਅਭਿਆਸ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੂਹ "ਮੈਲਾ ਢੋਣ ਵਾਲਾ ਵਰਗ" ਵਜੋਂ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਖਾਸ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਜਨਮ ਅਧਾਰਤ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ 'ਮਾਮੂਲੀ' ਅਤੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣਕਾਰੀ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

180. ਜਾਤੀਗਤ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਜਾਂ ਪੱਖਪਾਤਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨਾ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹਨ, ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਣਛੂਹਿਆ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਜਾਤੀਗਤ ਵਿਤਕਰੇ ਅਤੇ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਕਿ ਭੋਜਨ "ਚੂਕਵੀਂ ਜਾਤੀ" ਦੁਆਰਾ ਪਕਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਕੁਝ ਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਜਾਂ ਰਸੋਈ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਚੂਕਵਾਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੂਜੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਜਾਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਦੀ ਵੰਡ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਥਾ ਹੈ ਜੋ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਵਰਜਿਤ ਹੈ।

‘

181. ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਇੱਕ ਖਾਸ ਜਾਤੀ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਈ ਦੇ ਕੰਮ ਅਲਾਟ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਮੇਹਤਰ/ਹਰੀ/ਚੰਡਾਲ ਜਾਂ ਸਮਾਨ ਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਝਾੜੂ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੰਮ "ਰਵੱਈਏ ਅਤੇ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ ਉਸਦੀਆਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ" ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅਲਾਟ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਜਾਤ-ਅਧਾਰਤ ਕੰਮ ਦਾ ਵਫ਼ਦ ਹੈ ਜੋ ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝਜਾਤਾਂ "ਸਾਫ਼ ਕਰਨ" ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਹਨ। ਇਹ ਨਿਯਮ ਕਿ ਇੱਕ ਉੱਚ ਜਾਤੀ ਦੇ ਕੈਦੀ ਨੂੰ ਦੂਜੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪਕਾਏ ਗਏ ਭੋਜਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਰਾਜ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਅਤੇ ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਲਈ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਹੈ।

182. ਆਓ ਦੁਬਾਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਵਾਦਿਤ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਈਏ ਜੋ ਕੁਝ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ "ਆਦਤਾਂ" ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦੇ ਹਨ। ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਮੈਨੂਅਲ ਦਾ ਨਿਯਮ 440 ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ: "ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਕੰਮ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੰਭਾਲ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਦੇ ਵਿਵੇਕ ਅਨੁਸਾਰ ਕੈਦੀ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ, ਉਸਦੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਬੁੱਧੀ ਅਤੇ ਰਵੱਈਏ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਉਸਦੀਆਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਵਿਵਹਾਰਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਅਲਾਟ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ।" ਓਡੀਸ਼ਾ ਮੈਨੂਅਲ ਦਾ ਨਿਯਮ 784 ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, "ਉਹ ਕੈਦੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭੱਜਣ ਦੀ ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ ਦਿਖਾਈ ਹੈ, ਜਾਂ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਭਟਕਦੇ ਜਾਂ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਯੋਗ ਹੋਣ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰੀ ਕੰਮ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਲਗਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।" ਕੇਰਲ ਮੈਨੂਅਲ ਦਾ ਨਿਯਮ 201"ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ" ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ: "(1) ਭਾਰਤੀ ਦੰਡ ਸੰਹਿਤਾ ਦੇ ਅਧਿਆਇ XII, XVII ਅਤੇ XVIII ਅਧੀਨ ਸਜ਼ਾ ਯੋਗ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਮਾਮਲੇ ਦੇ ਤੱਥ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਆਦਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇੱਕ ਡਾਕੂ, ਘਰ ਤੋੜਨ ਵਾਲਾ, ਡਾਕੂ, ਚੋਰ ਜਾਂ ਚੋਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਪ੍ਰਾਪਤਕਰਤਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕਿ ਉਹ ਆਦਤ ਅਨੁਸਾਰ ਜਬਰੀ ਵਸੂਲੀ, ਧੋਖਾਧੜੀ, ਨਕਲੀ ਸਿੱਕੇ, ਕਰੰਸੀ ਨੋਟ ਜਾਂ ਸਟੈਂਪ ਜਾਂ ਜਾਅਲਸਾਜ਼ੀ ਕਰਦਾ ਹੈ"; "(4) ਉਪਰੋਕਤ (i) ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜਦੋਂ ਕੇਸ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਪਹਿਲਾਂ ਦੋਸ਼ੀ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਹੈ,ਕਿ ਉਹ ਆਦਤ ਅਨੁਸਾਰ ਡਾਕੂਆਂ ਦੇ ਗਿਰੋਹ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਹੈ, ਚੋਰਾਂ ਦਾ ਜਾਂ ਗੁਲਾਮਾਂ ਜਾਂ ਚੋਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਵਪਾਰੀ ਹੈ"; "(5) ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਵੇਕ ਦੇ ਅਧੀਨ ਇੱਕ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ।

183. ਇਹ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਕਿ "ਭਟਕਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਆਦਮੀ" ਜਾਂ "ਅਪਰਾਧਕ ਕਬੀਲਿਆਂ" ਵਿੱਚ "ਬਚਣ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ" ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ "ਆਦਤ" ਕਾਰਨ ਚੋਰੀ ਕਰਨ ਦੇ ਆਦੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇੱਕ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਸੋਚ

ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸਦਾ ਆਧਾਰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਹ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਸੋਚਾਂ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਪੂਰੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਅਪਰਾਧੀ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਬਲਕਿ ਜਾਤ-ਅਧਾਰਤ ਪੱਖਪਾਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦੇ ਇੱਕ ਰੂਪ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ-ਜੁਲਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਪਛਾਣ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਖਾਸ ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਗੁਣ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ,

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕਣ ਅਤੇ ਬੇਦਖਲੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ "ਜਨਮ ਦੁਆਰਾ ਅਪਰਾਧੀ" ਵਜੋਂ ਚਿੰਨ੍ਹਿਤ ਕਰਕੇ, ਕਾਨੂੰਨ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਬੀਲਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਇੱਕ ਪੱਖਪਾਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਸੰਸਥਾਗਤ ਬਣਾਇਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਭਾਵਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੇਈਮਾਨ ਅਤੇ ਚੋਰੀ ਲਈ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਵਾਲਾ ਮੰਨਿਆ। ਇਸ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਸੋਚ - ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹੋਏ - ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਘਟਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰੱਖਣ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਲੇਬਲ ਲਗਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ, ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਵਿਤਕਰੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੇਬਲਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਕਲੰਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਢਾਂਚੇ ਤੋਂ ਪਰੇ ਫੈਲਿਆ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਿਆ।

184. ਇਹ ਵਿਵਸਥਾ ਕਿ ਇੱਕ "ਗੈਰ-ਆਦਤ ਵਾਲਾ" ਕੈਦੀ "ਸਮਾਜਿਕ ਰੁਤਬੇ" ਅਤੇ "ਜੀਵਨ ਦੀ ਆਦਤ... ਜੀਵਨ ਦੇ ਇੱਕ ਉੱਚੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ" ਇੱਕ ਹੋਰ ਜਾਤ-ਅਧਾਰਤ ਨਿਰਮਾਣ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਰੁਤਬੇ ਦਾ ਇਹ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕਿਰਤ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੀ ਜਾਤ-ਅਧਾਰਤ ਵੰਡ ਵਿੱਚ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਉੱਚ ਜਾਤੀਆਂ ਜਾਂ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਨਰਮ ਵਿਵਹਾਰ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ (ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਅਪਰਾਧਿਕ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ), ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਜਾਂ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਪਰਾਧ ਜਾਂ ਅਨੈਤਿਕਤਾ ਵੱਲ ਕੁਦਰਤੀ ਰੁਝਾਨ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਸੀ ਸਗੋਂ ਮੌਜੂਦਾ ਸ਼ਕਤੀ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ, ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਕਿ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਸਮੂਹ ਗਰੀਬੀ ਅਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਚੱਕਰਾਂ ਵਿੱਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਕਲੰਕ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਅਸਮਰੱਥ ਸਨ।

(v) <u>ਧਾਰਾ 21 ਅਧੀਨ ਜਾਤੀ ਪੱਖਪਾਤ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ।</u>

185. ਵਿਵਾਦਿਤ ਨਿਯਮ ਇੱਕ ਖਾਸ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੰਮ ਲਈ ਇੱਕ ਖਾਸ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਿਯਮ ਕੁਝ ਖਾਸ ਜਾਤਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ

ਅਚੱਲਤਾ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਸਫਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨਿਯਮ ਜੋ ਇਹ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ "ਸਾਫ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਮੇਹਤਰ ਜਾਂ ਹਰੀ ਜਾਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਚੁਣਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਚੰਡਾਲ ਜਾਂ ਹੋਰ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ, ਜੇਕਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਰਿਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣ 'ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਜਾਤ ਵਿੱਚੋਂ ਜੇਕਰ ਕੈਦੀ ਸਵੈ-ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ" ਮੁੱਦੇ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਲਈ ਗਿਣਤੀ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਿਯਮ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਤਿੰਨ ਜਾਤੀਆਂ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੱਥੀਂ ਮੈਲਾ ਢੋਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਜਾਤੀ ਅਤੇ ਸਵਾਲ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਸਬੰਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ, ਜਾਤੀ-ਅਧਾਰਤ ਪੇਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ, ਸਿਹਤ, ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ। ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ, ਅਜਿਹੇ ਨਿਯਮ ਕੈਦੀ ਦੀਆਂ ਸੁਧਾਰਾਤਮਕ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਅਤੇ ਜੇ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਕੰਮ ਸੌਂਪ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜਾਂਚ ਤੋਂ ਬਚਦੇ ਹਨ।

186. ਅਜਿਹੇ ਨਿਯਮ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਕੈਦੀ ਦੀ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਤੀ ਉਦਾਸੀਨ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰਥਿਕ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸੰਸਥਾਗਤ ਵਿਤਕਰੇ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਜਾਤ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ।

187. ਧਾਰਾ 21 ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਾਤੀਗਤ ਪੱਖਪਾਤ ਅਤੇ ਵਿਤਕਰਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਧਾਰਾ 21 ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਜਾਤੀ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਧਾਰਾ 21 ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਗਰੰਟੀ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਰਵਾਇਤੀ ਸਮਾਜਿਕ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਉਹ ਜਾਤੀ-ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਸਮਾਨਤਾ, ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਵਧ-ਫੁੱਲ ਸਕਣ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਰੋਕਦਾ ਹੈ।

188. ਜਦੋਂ ਜਾਤੀ ਪੱਖਪਾਤ ਸੰਸਥਾਗਤ ਸੈਟਿੰਗਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ 'ਤੇ ਹੋਰ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਨੂੰ ਸੀਮਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਕੈਦੀਆਂ

ਨੂੰ ਸਨਮਾਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਇਸ ਉਮੀਦ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਰਾਬਰ ਵਿਵਹਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਤੀ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਵਾਲੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਇੱਜ਼ਤ ਉਲੰਘਣਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

vi) <u>ਕਿਰਤ/ਕੰਮ ਦੀ ਜਾਤੀ-ਅਧਾਰਤ ਵੰਡ: ਕੀ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ</u>?

189. ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਦੇ ਕਈ ਉਪਬੰਧ ਕੁਝ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਯਾਨੀ, ਇਹਨਾਂ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਹੈ। "ਮਾਮੂਲੀ" ਨੌਕਰੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜੋ ਅਜਿਹੇ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਣ ਦੇ "ਆਦੀ" ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਮੈਨੂਅਲ/ਨਿਯਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਗਈ ਭਾਸ਼ਾ ਜਾਤ-ਅਧਾਰਤ ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਜੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਰਵਾਇਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਕੁਝ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਅਪਵਿੱਤਰ ਜਾਂ ਘਟੀਆ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਕੰਮਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਫਾਈ, ਹੱਥੀਂ ਮੈਲਾ ਢੋਣਾ ਜਾਂ ਗੁਲਾਮੀ ਦੇ ਹੋਰ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

190. ਦੁਬਾਰਾ, ਦੁਹਰਾਓ ਦੇ ਜੋਖਮ 'ਤੇ, ਆਓ ਹੁਣ ਇਹਨਾਂ ਇਤਰਾਜ਼ਯੋਗ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਈਏ। ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਦਾ ਨਿਯਮ 289 ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ "ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਘਟੀਆ ਜਾਂ ਮਾਮੂਲੀ ਚਰਿੱਤਰ ਦੇ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇਗਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਣ ਦੇ ਆਦੀ ਵਰਗ ਜਾਂ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਨਾ ਹੋਵੇ"। ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਦੇ ਨਿਯਮ 741 ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ "ਜੇਲ੍ਹ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ, ਢੁਕਵੀਂ ਜਾਤੀ ਦੇ ਕੈਦੀ-ਰਸੋਈਆਂ ਦੁਆਰਾ ਭੋਜਨ ਪਕਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਕੋਠੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ"। ਨਿਯਮ 793 ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, "ਨਾਈ ਨੂੰ ਏ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਫ਼ਾਈ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਮੇਥਰ ਜਾਂ ਹਰੀ ਜਾਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਚੁਣਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਚੰਡਾਲ ਜਾਂ ਹੋਰ ਜਾਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ, ਜੇਕਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਰਿਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣ 'ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਜੇਕਰ ਕੈਦੀ ਸਵੈ-ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸਵੈ-ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜਾਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਚੁਣਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।" ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ 1987 ਦਾ ਨਿਯਮ 36 ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, "ਜਦੋਂ ਲੈਟਰੀਨ ਪਰੇਡ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਹਰੇਕ ਲੈਟਰੀਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਮੇਹਤਰ ਮੌਜੂਦ ਹੋਣਗੇ। ਮੇਹਤਰ ਛੋਟੇ ਭੰਡਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਲੋਹੇ ਦੇ ਢੋਲਾਂ ਵਿੱਚ ਖਾਲੀ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਭੰਡਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਦਲ ਦੇਣਗੇ"। ਨਿਯਮ 563 ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, "ਰਸੋਈਆ ਗੈਰ-ਆਦਤ ਵਰਗ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ"। ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਮੈਨੂਅਲ ਦੇ ਨਿਯਮ 26.69 ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, "ਜੇਕਰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਕੰਮ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਜਾਤੀ ਦੀ ਕੋਈ ਔਰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਤਨਖਾਹ-ਸਫਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਰਡਰ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ ਅਤੇ ਪੈਰਾ 214 ਵਿੱਚ ਨਿਰਧਾਰਤ ਸ਼ਰਤਾਂ ਅਧੀਨ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ"।

191. ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਕਸਰ ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਿਰਤ ਦੀ ਅਨੁਚਿਤ ਵੰਡ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨਮਾਨਜਨਕ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਣਚਾਹੇ ਕੰਮ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਵਿਅਕਤੀ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਘੱਟ-ਦਰਜੇ ਦੀ ਕਿਰਤ ਲਈ ਸੁਭਾਵਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹਨ, ਡੂੰਘੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜਾਤੀ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

192. ਇਹ ਵਿਵਸਥਾ ਕਿ "ਭੋਜਨ" "ਢੁਕਵੀਂ ਜਾਤੀ" ਦੇ ਕੈਦੀ-ਰਸੋਈਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪਕਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਜੇਲ੍ਹ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਪਈਆਂ ਜਾਤਾਂ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਵੀ ਖੋਹ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ "ਮੇਹਤਰ, ਹਰੀ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਚੰਡਾਲ" ਜਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਤਾਂ 'ਤੇ ਪਖਾਨਿਆਂ ਦੀ ਸਫਾਈ ਅਤੇ ਝਾੜੂ ਲਗਾਉਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕੰਮ, ਜਿਸਨੂੰ ਘੱਟ-ਦਰਜੇ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਥੋਪਣਾ ਹੈ। ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਪਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ 'ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਜਾਂ ਕੰਮ, ਜਿਸਨੂੰ ਅਸ਼ੁੱਧ ਜਾਂ ਘੱਟ-ਦਰਜੇ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਥੋਪਣਾ ਧਾਰਾ 23 ਦੇ ਤਹਿਤ "ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ" ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਸੁਨੀਲ ਬੱਤਰਾ (II)[256] ਵਿੱਚ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕੈਦੀਆਂ 'ਤੇ "ਘਿਣਾਉਣੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ" ਨਹੀਂ ਲਗਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ।

193. ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਤੀ ਪਿਛੋਕੜ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮਾਮੂਲੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਪਸੰਦ ਦੇ ਤੱਤ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਆਨੰਦ ਦੂਜੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਲੈਟਰੀਨ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਜਾਂ ਝਾੜੂ ਲਗਾਉਣ ਵਰਗੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨਾ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਕਲਪ ਦੇ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਤ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ, ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਦਾ ਇੱਕ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਹ ਜੇਲ੍ਹ ਨਿਯਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘਟੀਆ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਸੌਂਪਦੇ ਹਨ ਜੋ ਦੂਜੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਕੈਦੀਆਂ ਦਾ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਜੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੀਵੇਂ ਦਰਜੇ ਦੇ ਕੰਮ ਸੌਂਪਣ ਦੇ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਉਣ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

194. ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਤ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਸੌਂਪਣ ਨੂੰ ਸਵੈਇੱਛਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਚੋਣਵੇਂ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਾਮੂਲੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨਾ ਧਾਰਾ 23 ਦੇ ਤਹਿਤ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਡਾ. ਅੰਬੇਡਕਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਧਾਰਾ 23

ਇਸ ਦਰਸ਼ਨ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਕਤ ਧਾਰਾ ਜਾਤੀ-ਅਗਿਆਨਤਾ ਵਾਲੀ ਵਿਵਸਥਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਜਾਤੀ-ਚੇਤੰਨ ਵਿਵਸਥਾ ਹੈ।

195. ਧਾਰਾ 23 ਨੂੰ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੋਸ਼ਣਕਾਰੀ ਅਭਿਆਸਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਢੁਕਵੀਂ ਵਾਪਸੀ ਦੇ। ਇਹ ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦੀਆਂ ਬਹਿਸਾਂ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਨਿਯਮ, ਦੱਬੀਆਂ-ਕੁਚਲੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਰਕੇ, ਉਸੇ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਧਾਰਾ 23 ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਜਾਤੀ ਪਿਛੋਕੜ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਸੌਂਪਣ ਨਾਲ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅਰਥਪੂਰਨ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਪਛਾਣ ਦੁਆਰਾ ਲਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

196. ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਤਰਾਜ਼ਯੋਗ ਉਪਬੰਧ ਧਾਰਾ 14, 15, 17, 21, ਅਤੇ 23 ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹਮੈਨੂਅਲ 2016 ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਵਾਂਗੇ, ਜਿਸਨੂੰ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਸਾਰੀਆਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇੱਕ ਆਧੁਨਿਕ ਮੈਨੂਅਲ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

XV. ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ 2016: ਕੀ ਢੁਕਵਾਂ ਹੈ?

197. ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਐਸ਼ਵਰਿਆ ਭਾਟੀ, ਸਿੱਖਿਅਤ ASG, ਨੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਲਈ ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ, 2003, ਅਤੇ ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ, 2016 ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਇੱਕ ਸੰਖੇਪ ਨੋਟ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ 2016 ਮੈਨੂਅਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਤ ਅਤੇ ਧਰਮ-ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਵਰਜਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨੋਟ ਕੁਝ ਸੰਬੰਧਿਤ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ:

2003 ਮੈਨੂਅਲ

ਏ. ਪੈਰਾ 2.15.1 ਵਿੱਚ 2003 ਮੈਨੂਅਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਰਸੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਜਾਂ ਭੋਜਨ ਪਕਾਉਣ 'ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਬੰਦੀ ਹੋਵੇਗੀ।"

ਬੀ. ਪੈਰਾ 15.22 ਵਿੱਚ ਮੈਨੂਅਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਵਹਾਰ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਵਰਜਿਤ ਹੈ।"

256 [1980] 2 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ 557 : 1979 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ 271

ਸੀ. ਅਧਿਆਇ XXIV ਵਿੱਚ, ਪੈਰਾ 24.02 ਨੋਟ (ii) ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ, ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਵਰਗ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।"

ਡੀ. ਪੈਰਾ 24.35 ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਰਸੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਜਾਂ ਭੋਜਨ ਪਕਾਉਣ 'ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਬੰਦੀ ਹੋਵੇਗੀ।"

2016 ਮੈਨੂਅਲ

ਏ. ਪੈਰਾ 2.12.4 ਵਿੱਚ 2016 ਮੈਨੂਅਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਰਸੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਜਾਂ ਭੋਜਨ ਪਕਾਉਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਹੋਵੇਗੀ।"

ਬੀ. ਪੈਰਾ 17.22 ਵਿੱਚ ਮੈਨੂਅਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਵਹਾਰ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਵਰਜਿਤ ਹੈ।"

ਸੀ. ਪੈਰਾ 17.25 ਵਿੱਚ ਨੋਟ (ii) ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ, ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਵਰਗ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।"

ਡੀ ਪੈਰਾ 24.35 ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਰਸੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਜਾਂ ਭੋਜਨ ਪਕਾਉਣ 'ਤੇ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਪਾਬੰਦੀ ਹੋਵੇਗੀ।"

198. ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਭਾਟੀ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਨੋਟ 26 ਫਰਵਰੀ 2024 ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਤਰਾਲੇ ਦੁਆਰਾ ਡਿਪਟੀ ਸੈਕਟਰੀ (ਪੀਆਰ ਅਤੇ ਏਟੀਸੀ) ਰਾਹੀਂ ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸੈਕਟਰੀ (ਗ੍ਰਹਿ/ਜੇਲ੍ਹਾਂ) ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਡੀਜੀ/ਆਈਜੀ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸਲਾਹ ਦਾ ਵੀ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਸਟੇਟ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ/ਜੇਲ੍ਹ ਐਕਟ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਪੱਖਪਾਤੀ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ। ਸਲਾਹ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ:

“ਇਹ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ ਧਰਮ, ਨਸਲ, ਜਾਤ, ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਆਦਿ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਤਰਾਲੇ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮਈ 2016 ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ, 2016 ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ

ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਰਸੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਜਾਂ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਭੋਜਨ ਪਕਾਉਣ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ ਅਤੇ ਧਰਮ-ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰੇ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂਅਲ ਇਹ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਵਹਾਰ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਵਰਜਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਅੱਗੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ, ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਵਰਗ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।"

199. ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ, ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਦੀ ਵਕੀਲ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਾਡੇਕਰ ਨੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ 2016 ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਜਾਤੀ ਅਧਾਰਤ ਕਿਰਤ ਵੰਡ, ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗਤਾ ਅਤੇ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀਆਂ" ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਤਰਾਲੇ ਨੂੰ ਹਾਈਲਾਈਟ ਕੀਤੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ, 2016 ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

200. ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ 2016 "ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ, ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ 'ਤੇ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਯੰਤਰਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਸਮਝ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ" ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।[257] ਇਹ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਈ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੰਸਥਾਗਤ ਢਾਂਚਾ, ਹਿਰਾਸਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ, ਡਾਕਟਰੀ ਦੇਖਭਾਲ, ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ, ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ, ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਸਥਿਤੀਆਂ, ਛੋਟ, ਪੈਰੋਲ, ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਿਹਾਈ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ 2016 "ਜੇਲ੍ਹ ਕੰਪਿਊਟਰੀਕਰਨ, ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀਆਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਬਾਅਦ ਦੀਆਂ ਦੇਖਭਾਲ ਸੇਵਾਵਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ, ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ, ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਵਾਪਸੀ, ਜੇਲ੍ਹ ਸੁਧਾਰ ਸਟਾਫ਼ 'ਤੇ ਵਧਿਆ ਧਿਆਨ" 'ਤੇ ਵੀ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਹੈ। [258] ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣ 'ਤੇ ਨਵੇਂ ਅਧਿਆਏ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

201. ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ 2016 ਕਈ ਕਮੀਆਂ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਹੈ। ਮੈਨੂਅਲ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਮੁੱਦਾ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀਆਂ" ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਹੈ। ਮੈਨੂਅਲ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ" ਨੂੰ "ਲਾਗੂ ਕਾਨੂੰਨ ਜਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵਰਗੀਕ੍ਰਿਤ ਕੈਦੀ" ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।[259] "ਆਦਤ ਕੈਦੀ" ਨੂੰ "ਆਦਤ

257 ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ 2016, ਪੰਨਾ 4, https://www.mha.gov.in/sites/default/files/PrisonManual2016.pdf

ਅਪਰਾਧੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇੱਕ ਕੈਦੀ" ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।[260] ਮੈਨੂਅਲ "ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੇ ਕੈਦੀਆਂ ਲਈ ਵੱਖਰੀਆਂ ਸੰਸਥਾਗਤ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ" ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ "ਉੱਚ-ਜੋਖਮ ਵਾਲੇ ਕੈਦੀਆਂ ਅਤੇ ਸਖ਼ਤ ਜਾਂ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਲਈ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਾਲੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ/ਅਨੈਕਸੀ/ਵਿਹੜੇ" ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।[261] ਮੈਨੂਅਲ ਤਿੰਨ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅੰਡਰਟਰਾਇਲ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਨੂੰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਨੂੰ "ਗੈਂਗਸਟਰ, ਭਾੜੇ ਦੇ ਕਾਤਲ, ਡਾਕੂ, ਸੀਰੀਅਲ ਕਿਲਰ/ਬਲਾਤਕਾਰ/ਹਿੰਸਕ ਲੁਟੇਰੇ, ਨਸ਼ੀਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਅਪਰਾਧੀ, ਫਿਰਕੂ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਅਤੇ ਭੱਜਣ/ਪਿਛਲੇ ਭੱਜਣ/ਪੁਲਿਸ 'ਤੇ ਹਮਲੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਖਤਰਨਾਕ ਅਪਰਾਧੀਆਂ/ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣ/ਜਨਤਕ ਵਿਵਸਥਾ ਲਈ ਖ਼ਤਰਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਮੇਤ" ਦੇ ਨਾਲ ਟੈਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।[262] ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਨੂੰ ਉੱਚ ਜੋਖਮ ਵਾਲੇ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਪੱਧਰ ਦੇ ਨਿਰਧਾਰਨ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਉਸੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਟੈਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।[263] ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ "ਆਦਤ ਵਾਲੇ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਨੂੰ ਆਮ ਕੈਦੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ"[264]

ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ "ਆਦਤ ਵਾਲੇ ਅਪਰਾਧੀਆਂ, ਵੇਸਵਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵੇਸਵਾਘਰ ਰੱਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ"।[265]

202. ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਕਈ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਵਿੱਚ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ" ਵਾਕੰਸ਼ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਜਾਂ ਭਟਕਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਇਸ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ "ਲਾਗੂ ਕਾਨੂੰਨ ਜਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ" ਵਿਆਖਿਆ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ, ਇਹ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕਰੇਗਾ ਉਹ ਹੈ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਆਧਾਰ ਦੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਵੱਖ ਕਰਨਾ।

203. ਦੂਜਾ, ਮੈਨੂਅਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਭੌਤਿਕ ਜਾਤੀ-ਅਧਾਰਤ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਕਰਨ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ। ਸਿਰਫ਼ "ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀ" 'ਤੇ ਅਧਿਆਇ ਇਹ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ

---

258 ਆਇਤ

259 ਪੈਰਾ 13 ਅਧਿਆਇ I, ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ 2016

260 ਪੈਰਾ 3 ਅਧਿਆਇ I, ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ 2016

261 ਪੈਰਾ 2.03 ਅਧਿਆਇ II, ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ 2016

262 ਆਇਤ, ਪੈਰਾ 24.01

263 ਆਇਤ, ਪੈਰਾ 25.02

264 ਆਇਤ, ਪੈਰਾ 26.04 (ii)

"[ਐਨ.]ਓ}ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ, ਜਾਤ ਜਾਂ ਵਰਗ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ"।[266] ਇਹ ਇਸ ਬਾਰੇ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਨੂਅਲ 2016 ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਜਾਤੀ-ਅਧਾਰਤ ਵੰਡ ਨੂੰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ 2016 ਦੇ ਮੈਨੂਅਲ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਕੈਦੀਆਂ ਲਈ ਜਾਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਖਾਸ ਉਪਬੰਧ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਹ ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਹੈ।

204. ਤੀਜਾ, ਮੈਨੂਅਲ ਜਾਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਦੀ ਵੰਡ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਨਹੀਂ ਲਗਾਉਂਦਾ, ਸਿਵਾਏ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਦੇ। ਪੈਰਾ 2.12.4 ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਰਸੋਈ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਜਾਂ ਭੋਜਨ ਪਕਾਉਣਾ ਵਰਜਿਤ ਹੋਵੇਗਾ"। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਮਹਿਲਾ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਲਈ, ਪੈਰਾ 26.45 ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ "ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਰਸੋਈ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਜਾਂ ਭੋਜਨ ਪਕਾਉਣਾ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਪਾਬੰਦੀਸ਼ੁਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ"। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਰਸੋਈਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ ਵਿਤਕਰੇ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਰਸੋਈਏ ਨੂੰ ਕੰਮ ਦੀ ਵੰਡ 'ਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੋਵੇਗੀ।[267] ਹਾਲਾਂਕਿ, ਮੈਨੂਅਲ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੰਮ ਦੀ ਵੰਡ 'ਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਜਾਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੰਮ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਮਾਡਲ ਮੈਨੂਅਲ 2016 ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਲਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ।

205. ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਮੈਨੂਅਲ ਜੇਲ੍ਹ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਨੂੰ "ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਸੰਬੰਧੀ ਸਾਰੇ ਆਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ" ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ "ਹਰੇਕ ਕੈਦੀ ਨੂੰ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਹਰੇਕ ਕੇਂਦਰੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਗਠਿਤ ਵਰਗੀਕਰਨ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ 'ਤੇ ਉਸਦਾ ਕੰਮ ਸੌਂਪਣਗੇ"।[268] ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਮੈਡੀਕਲ ਅਫਸਰ "ਸਾਰੇ ਨਵੇਂ ਦਾਖਲ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਦਾਖਲਾ ਰਜਿਸਟਰ ਅਤੇ ਮੈਡੀਕਲ ਸ਼ੀਟ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿਹਤ, ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਉਹ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਦਰਜ ਕਰੇਗਾ"।[269] ਜੇਕਰ ਡਾਕਟਰੀ ਰਾਏ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ "ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੈਦੀ ਦੀ ਸਿਹਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਜਾਂ ਵਰਗ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਕੈਦੀ ਦੀ ਸ਼ੀਟ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀ ਰਾਏ ਦਰਜ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਕੈਦੀ ਨੂੰ ਉਸ

265 ਇਬਿਦ, 26.04 (iii)

266 ਇਬਿਦ, ਪੈਰਾ 26.04 ਨੋਟ (ii)

267 ਪੈਰੇ 6.30 ਅਤੇ 6.31 ਵੇਖੋ।

ਮਜ਼ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਲਗਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ"।[270] ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਮੈਨੂਅਲ ਕੈਦੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਲਾਟ ਕੀਤੀ ਗਈ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਰੋਧ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। "ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਯੋਗ ਕਰਨਾ" ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਅਪਰਾਧ ਵਜੋਂ ਸੂਚੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।[271]

206. ਉਪਰੋਕਤ ਉਪਬੰਧ ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਰੇ ਜੇਲ੍ਹ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜਾਤ-ਅਧਾਰਤ ਕੰਮ ਦੀ ਵੰਡ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਉਪਬੰਧ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ, ਇਹਨਾਂ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਪਈਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਪਈਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦਾ ਕੈਦੀ ਆਪਣੀ ਜਾਤ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕੰਮ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਜੋ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 21 ਅਤੇ 23 ਦੀ ਵੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰੇਗਾ, ਜੋ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਮਾਣ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ ਦੁਬਾਰਾ ਸੁਨੀਲ ਬੱਤਰਾ(II) [272] ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ "ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੀ ਵੰਡ" "ਇਸਦੇ ਵਿਆਪਕ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਜਾਂ ਜੀਵਨ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ" ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਧਾਰਾ 21 ਦੇ ਅਧੀਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਅਜਿਹੀ ਕੋਈ ਵੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਜੋ ਜਾਤ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਨੂੰ ਵੰਡਦੀ ਹੈ, ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਪਾਬੰਦੀ ਪੈਰਾ 15.30 ਅਤੇ 15.31 ਦੇ ਤਹਿਤ ਜੇਲ੍ਹ ਉਦਯੋਗਾਂ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਮਜ਼ਦੂਰੀ, ਪੈਰਾ 24.43 ਅਤੇ 24.44 ਦੇ ਤਹਿਤ ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਕੈਦੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕੰਮ, ਪੈਰਾ 25.19 ਦੇ ਤਹਿਤ ਉੱਚ-ਜੋਖਮ ਵਾਲੇ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕੰਮ, ਪੈਰਾ 26.106 ਤੋਂ 26.109 ਦੇ ਤਹਿਤ ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕੰਮ, ਅਤੇ ਪੈਰਾ 27.32 ਅਤੇ 27.33 ਦੇ ਤਹਿਤ ਨੌਜਵਾਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਮਜ਼ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੋਵੇਗੀ।

207. ਚੌਥਾ, ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਦੇ ਵਕੀਲ ਨੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਨੂਅਲ ਹੱਥੀਂ ਮੈਲਾ ਢੋਹਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਜੋਂ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁਨਰਵਾਸ ਐਕਟ, 2013 ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ, ਜੋ ਹੱਥੀਂ ਮੈਲਾ ਢੋਹਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਧਾਰਾ 2.10 ਅਤੇ 6.79 ਪਖਾਨਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ

---

268 ਆਇਬਿਡ, ਪੈਰਾ 4.08।

269 ਆਇਬਿਡ, ਪੈਰਾ 7.45 (xxiii).

270 ਆਇਬਿਡ, ਪੈਰਾ 7.67।

271 ਆਇਬਿਡ, ਪੈਰਾ 21.09 (xxxv)।

272 [1980] 2 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ. 557 : 1979 ਆਈ.ਐਨ.ਐਸ.ਸੀ. 271

ਐਕਟ ਦਾ ਜੇਲ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਇੱਕ ਬਾਈਡਿੰਗ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਪਖਾਨਿਆਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ, ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੀਵਰ ਜਾਂ ਸੈਪਟਿਕ ਟੈਂਕ ਦੀ ਹੱਥੀਂ ਮੈਲਾ ਢੋਹਣ[273] ਜਾਂ ਖਤਰਨਾਕ ਸਫਾਈ[274] ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।

208. ਪੰਜਵਾਂ, ਇਹ ਵੀ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਜਾਤੀ ਅਧਾਰਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਵਰਜਿਤ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਸਿਵਾਏ ਪੈਰਾ 17.22 ਵਿੱਚ। ਉਕਤ ਪੈਰਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, "ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਤਿਉਹਾਰ ਮਨਾਏ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ, ਹਰੇਕ ਕੈਦੀ ਨੂੰ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਵਹਾਰ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਵਰਜਿਤ ਹੈ"। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਅਪਰਾਧਾਂ ਵਿੱਚ "ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ, ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਨੂੰ ਠੇਸ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ" [275] ਅਤੇ "ਜਾਤ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਪੱਖਪਾਤ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅੰਦੋਲਨ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਕੰਮ ਕਰਨਾ" ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। [276] ਅਸੀਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਜਾਤ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੂਹ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਵਹਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

XVI। ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਸੇਵਾਵਾਂ ਐਕਟ, 2023

209. ਹੁਣ ਅਸੀਂ "ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਸੇਵਾਵਾਂ ਐਕਟ, 2023" ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਤਰਾਲੇ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸੇਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰਾ ਕਰਕੇ, ਇਸ ਖਰੜੇ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮਈ 2023 ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧਤ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਪਣਾਉਣ ਲਈ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ।[277] ਮਾਡਲ ਐਕਟ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਪਿੱਛੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਪਿਛਲੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ ਸੀ, ਜੋ "ਪੁਰਾਣੇ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਪਾਏ ਗਏ" ਹਨ, "ਇੱਕ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਐਕਟ ਨਾਲ ਜੋ ਸਮਕਾਲੀ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰਾਤਮਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ"।[278] ਮੰਤਰਾਲੇ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਮਾਡਲ ਐਕਟ "ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੁਰੱਖਿਆ, ਸੁਰੱਖਿਆ, ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ, ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰਨਾ, ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀਆਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅਪਰਾਧਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਢੁਕਵੀਂ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨਾ, ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਪੈਰੋਲ ਅਤੇ ਫਰਲੋ ਦੇਣਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਵਿਕਾਸ, ਆਦਿ।"[279] ਮੰਤਰਾਲੇ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕਿਉਂਕਿ "ਜੇਲ੍ਹ" ਇੱਕ "ਰਾਜ" ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ, "ਇਹ ਸਬੰਧਤ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਲਈ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਸੇਵਾਵਾਂ ਐਕਟ, 2023 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ

---

273 ਧਾਰਾ 2(1)(ਜੀ) ਅਤੇ 5, ਹੱਥੀਂ ਮੈਲਾ ਢੋਹਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਜੋਂ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੁਨਰਵਾਸ ਐਕਟ, 2013

274 ਆਇਬਿਡ, ਧਾਰਾ 7

275 ਪੈਰਾ 21.09 (xxxvii), ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ 2016

276 ਆਇਬਿਡ, ਪੈਰਾ 21.09 (xxxviii)

ਇੱਕ ਚੁਕਵਾਂ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਉਣ।" ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ।

210. ਮਾਡਲ ਐਕਟ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ-ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰੇ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਦਾ ਕੋਈ ਹਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਲਈ ਚਿੰਤਾਜਨਕ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਐਕਟ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ "ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ" ਲਈ "ਕੈਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ" ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।[281] ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਤੋਂ ਅਯੋਗ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਜੇਲ੍ਹ ਅਪਰਾਧ ਹੈ।[282] ਇੰਚਾਰਜ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਜਾਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੂਹ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ 2016 ਕਈ ਉਪਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ ਵਿਤਕਰੇ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, 2023 ਦੇ ਮਾਡਲ ਐਕਟ ਨੇ
ਅਜਿਹੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਲਈ ਇੱਕ ਉਪਬੰਧ ਮਾਡਲ ਐਕਟ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਜਾਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਕਰਨ ਜਾਂ ਵੰਡਣ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

211. ਧਾਰਾ 2(12) ਦੇ ਅਧੀਨ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ" ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਸਮੱਸਿਆ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ, "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਇੱਕ ਕੈਦੀ ਜੋ ਕਿਸੇ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਜੇਲ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ"। "ਵਾਰ-ਵਾਰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਸਜ਼ਾ ਕੱਟੀ" ਵਾਕੰਸ਼ ਅਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਆਪਕ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ ਵਜੋਂ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਨਾ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਮਾਡਲ ਐਕਟ ਇਹ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀਆਂ" ਨੂੰ ਉੱਚ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਾਲੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।[283] ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਐਕਟ "ਦੁਬਾਰਾ ਦੁਹਰਾਉਣ

---

277 ਅਣ-ਤਾਰਾਬੱਧ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੰਬਰ 3007 (ਲੋਕ ਸਭਾ, ਮਿਤੀ 8 ਅਗਸਤ 2023), https://www.mha.gov.in/MHA1/Par2017/pdfs/par2023-pdfs/LS-08082023/3007.pdf 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਹੈ।

278 ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਸਕੱਤਰ ਵੱਲੋਂ ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰਾਂ ਨੂੰ 10 ਮਈ 2023 ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਪੱਤਰ। https://www.mha.gov.in/sites/default/files/advisory_10112023.pdf 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਹੈ।

279 ਅਣ-ਤਾਰਾਬੱਧ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੰਬਰ 3007 (ਲੋਕ ਸਭਾ, ਮਿਤੀ 8 ਅਗਸਤ 2023), https://www.mha.gov.in/MHA1/Par2017/pdfs/par2023-pdfs/LS-08082023/3007.pdf 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਹੈ।

280 ਆਇਬਿਡ

281 ਧਾਰਾ 60, ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਸੇਵਾਵਾਂ ਐਕਟ, 2023

282 ਆਇਬਿਡ, ਧਾਰਾ 39(v) ਅਤੇ (vi)

ਵਾਲੇ" ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ "ਕੋਈ ਵੀ ਕੈਦੀ ਜਿਸਨੂੰ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਾਰ ਕਿਸੇ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ"।[284] "ਆਦਤ/ਦੁਬਾਰਾ ਦੁਹਰਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕੈਦੀਆਂ" ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।[285]

212. ਮਾਡਲ ਐਕਟ ਦਾ ਅਧਿਆਇ IX, "ਉੱਚ-ਜੋਖਮ ਵਾਲੇ ਕੈਦੀਆਂ, ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਅਤੇ ਸਖ਼ਤ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅਪਰਾਧਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਤੋਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ" ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ, ਇਹ ਵੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਆਪਕ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਧਾਰਾ 27(1) ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਨੂੰ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀਆਂ, ਉੱਚ-ਜੋਖਮ ਵਾਲੇ ਕੈਦੀਆਂ ਅਤੇ ਸਖ਼ਤ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ, ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਕਤ ਸ਼੍ਰੇਣੀ "ਪੈਰੋਲ, ਫਰਲੋ, ਜਾਂ ਆਮ ਕੋਰਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ ਛੁੱਟੀ" ਲਈ ਵਰਜਿਤ ਹੈ।[286] ਐਕਟ ਇਹ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਸਜ਼ਾ ਪੂਰੀ ਹੋਣ 'ਤੇ ਉੱਚ-ਜੋਖਮ ਵਾਲੇ/ਕਠੋਰ/ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ ਦੋਸ਼ੀ ਜਾਂ ਜ਼ਮਾਨਤ 'ਤੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਅਧੀਨ ਜਾਂ ਪੈਰੋਲ/ਫਰਲੋ 'ਤੇ ਅਸਥਾਈ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਿਹਾਅ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕੈਦੀ ਦੀ ਰਿਹਾਈ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਬੰਧਤ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪੁਲਿਸ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਜੋ ਅਜਿਹੇ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਣਗੇ"।[287] ਇਹ ਉਪਬੰਧ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਵਿਆਪਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

XVII. ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦਾ ਨਿਰੰਤਰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ

213. ਇਮਪੁਗਨ ਕੀਤੇ ਉਪਬੰਧ ਵੀ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਵਿਤਕਰੇ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਣ ਹਨ। ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਮਪੁਗਨ ਕੀਤੇ ਉਪਬੰਧ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਡਾ. ਮੁਰਲੀਧਰ ਨੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ" ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਇਹ ਚਰਚਾ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ" ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਸੰਕਲਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

214. "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ" ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਭਰਿਆ। ਕਈ ਸੂਬਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਏ ਸਨ। ਮਦਰਾਸ ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀਆਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਐਕਟ, 1948

283 ਧਾਰਾ 2(15), ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਸੇਵਾਵਾਂ ਐਕਟ, 2023

284 ਆਇਬਿਡ, ਧਾਰਾ 2(29)

285 ਆਇਬਿਡ, ਧਾਰਾ 5(3), 5(5), 6(3), 26(2), 26(3)

286 ਆਇਬਿਡ, ਧਾਰਾ 27(3)

ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀਆਂ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।[288] ਐਕਟ ਵਿੱਚ ਨਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਸੂਚਿਤ ਅਪਰਾਧੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਅਥਾਰਟੀ ਨੂੰ ਰੋਲ ਕਾਲ 'ਤੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅਜਿਹੇ ਅਪਰਾਧੀ ਦੀਆਂ ਉਂਗਲੀਆਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲੈਣ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।[289] ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇੱਕ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਐਕਟ ਦੇ ਤਹਿਤ ਇੱਕ ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ ਹੋਣ ਲਈ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ "ਬੰਦੋਬਸਤ ਵਿੱਚ ਪਾਬੰਦੀ ਜਾਂ ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਬਚਾਅ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਮੌਕਾ" ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ ਜਾਂ ਮਦਰਾਸ ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀਆਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਐਕਟ ਦੇ ਉਲਟ, ਬੰਬੇ ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ ਪਾਬੰਦੀ ਐਕਟ, 1947 ਨੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿਰਫ ਸਮਰੱਥ ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਪਾਬੰਦੀ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਪਾਸ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਿੱਤੀ। ਮਦਰਾਸ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਤਹਿਤ, ਅਜਿਹੇ ਆਦੇਸ਼ ਸਰਕਾਰ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਧਿਕਾਰਤ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।[290]

215. ਰਾਜਸਥਾਨ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ (ਰਜਿਸਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਨਿਯਮਨ) ਐਕਟ, 1950 ਨੇ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ" ਨੂੰ "ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜੋ ਇੱਕ ਸੂਚਿਤ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ" ਜਿਸਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਮਿਆਦ ਦੇ ਅੰਦਰ, "ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੇ ਲਿਖਤੀ ਆਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਹੁਣ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ ਨਹੀਂ ਘੋਸ਼ਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ"। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇਸ ਵਿੱਚ "ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ, ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਸੂਚਿਤ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਸੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਉਪਰੋਕਤ ਮਿਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਸ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ" ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।[291] ਰਾਜਸਥਾਨ ਐਕਟ ਨੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਨੂੰ "ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਵੇਕ" ਦਿੱਤਾ।[292] ਇੱਕ ਪੱਖਪਾਤੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੈਂਬਰ ਨੂੰ "ਹੁਣ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ ਨਹੀਂ" ਘੋਸ਼ਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਭਾਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਜ਼ਾ ਨਾ ਵੀ ਹੋਵੇ।[293] ਰਾਜਸਥਾਨ ਐਕਟ ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ ਤੋਂ "ਬਹੁਤ ਹੀ ਕੋਈ ਸੁਧਾਰ" ਸੀ।[294]

216. ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲੇ ਜਾਂਚ ਕਮੇਟੀ ਨੇ, ਅਪਰਾਧੀ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨ ਦੀ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਇੱਕ ਕੇਂਦਰੀ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ "ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ੱਕ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ"।[295] ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਗਵਾਹੀ ਵਿੱਚ, ਬਿਹਾਰ ਦੇ ਇੱਕ ਡਿਪਟੀ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਰੈਂਕ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ,

---

287 ਇਬਿਦ, ਧਾਰਾ 28(5)

288 ਦ ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਟ੍ਰਾਈਬਜ਼ ਇਨਕੁਆਰੀ ਕਮੇਟੀ ਰਿਪੋਰਟ (1949-50), https://ia802807.us.archive.org/11/items/dli. csl.944/944.pdf, ਪੰਨਾ 92

289 ਇਬਿਦ, ਪੰਨਾ 93

290 ਇਬਿਦ, ਪੰਨਾ 94

"ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਕੁਝ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ, ਸਖ਼ਤ ਅਪਰਾਧੀਆਂ 'ਤੇ ਵੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਉਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਭਾਰਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਮਾਂ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਪਰਾਧੀ ਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਉਸਦਾ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਪਿੱਛਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਾਂ ਪਿੱਛਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ"।[296] ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ "ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਦੰਡ ਸੰਹਿਤਾ ਦੇ ਅਧਿਆਇ XII, XVII ਅਤੇ XVII ਦੇ ਤਹਿਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗੈਰ-ਜ਼ਮਾਨਤੀ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਦੋ ਵਾਰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਪ੍ਰੋਸੀਜਰ ਕੋਡ ਦੀ ਧਾਰਾ 118 ਦੇ ਅਧੀਨ ਇੱਕ ਆਦੇਸ਼ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਐਕਟ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ"।[297] ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਵਾਂ 23, 24, 26, ਅਤੇ 27 ਦੇ ਸਮਾਨ ਉਪਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਐਕਟ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।[298]

217. ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲੇ ਐਕਟ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕਈ ਰਾਜਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ ਕਾਨੂੰਨ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ। ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ, ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਰਾਜਾਂ ਨੇ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀਆਂ" ਦੀ ਇੱਕ ਸਮਾਨ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਅਪਣਾਈ, ਜਿਸ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸਨੂੰ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ "ਕੈਦ ਦੀ ਇੱਕ ਠੋਸ ਮਿਆਦ" ਨਿਰਧਾਰਤ ਅਪਰਾਧਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਲਈ।[299] ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਬੰਧਤ ਰਾਜ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਕੁਲੈਕਟਰ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਅਤੇ ਨਿਰਧਾਰਤ ਵੇਰਵੇ ਦਰਜ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਰਜਿਸਟਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ।[300] ਇਹ ਕਾਨੂੰਨ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੇ ਤਹਿਤ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਆਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੈਧਤਾ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਵੀ ਖਤਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।[301] ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਕੁਲੈਕਟਰ ਜਾਂ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਦੁਆਰਾ ਅਧਿਕਾਰਤ ਕੋਈ ਵੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਜਿਸਟਰਡ ਅਪਰਾਧੀ ਦੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਅਤੇ ਹਥੇਲੀ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ, ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਅਤੇ ਫੋਟੋਆਂ ਲੈਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ।[302] ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸੂਚਿਤ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਵੇਰਵੇ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੀਮਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

218. "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ" ਕਾਨੂੰਨ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਲਈ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ,

---

291 ਇਬਿਡ

292 ਇਬਿਡ

293 ਇਬਿਡ

294 ਇਬਿਡ, ਪੰਨਾ 95

295 ਇਬਿਡ, ਪੰਨਾ 96

296 ਇਬਿਡ, ਪੰਨਾ 97

297 ਇਬਿਡ

298 ਇਬਿਡ, ਪੰਨਾ 100

ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਰਗੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ/ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਮੈਂਬਰਾਂ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਤਰਕ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਕਈ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ/ਨਿਯਮਾਂ ਵਿੱਚ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ" ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਜਾਂ ਭਟਕਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਲਈ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇੱਕ ਪੂਰੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਾ ਜਾਂ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ ਨਹੀਂ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਗਲਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ" ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

219. ਰਾਜਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ ਕਾਨੂੰਨ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੈਧਤਾ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਾਂਗੇ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਵਰਗੀਕਰਨ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ੱਕੀ ਹੈ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਅਤੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੀ ਗਈ ਅਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ, ਜਿਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ੱਕ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ ਘੋਸ਼ਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਇਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਵਰਤੀ ਗਈ ਅਸਪਸ਼ਟ ਭਾਸ਼ਾ

---

299 ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਐਕਟ, 1948 (ਪਹਿਲਾਂ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਐਕਟ 1948); ਮੱਧ ਭਾਰਤ ਘੁੰਮਣਘੇਰੀ, ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਅਤੇ ਅਪਰਾਧੀਆਂ (ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਬੰਦੋਬਸਤ) ਐਕਟ, 1952; ਉੜੀਸਾ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਐਕਟ, 1952; ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਐਕਟ, 1952; ਰਾਜਸਥਾਨ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਐਕਟ, 1953; ਜੰਮੂ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ (ਨਿਯੰਤਰਣ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ) ਐਕਟ, 1956; ਬੰਬੇ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਐਕਟ, 1959; ਗੁਜਰਾਤ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਐਕਟ, 1959; ਕੇਰਲ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਐਕਟ, 1960; ਕਰਨਾਟਕ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਐਕਟ, 1961; ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਐਕਟ, 1962; ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਐਕਟ, 1969; ਗੋਆ, ਦਮਨ ਅਤੇ ਦੀਵ ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ ਐਕਟ, 1976;

300 ਇਬਿਡ

301 ਧਾਰਾ 19, ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ ਐਕਟ, 1962; ਧਾਰਾ 15, ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ ਐਕਟ, 1948; ਧਾਰਾ 22, ਗੋਆ, ਦਮਨ ਅਤੇ ਦੀਵ ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ ਐਕਟ, 1976; ਧਾਰਾ 22, ਗੁਜਰਾਤ ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ ਐਕਟ, 1959; ਧਾਰਾ 22, ਬੰਬੇ ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ ਐਕਟ, 1959; ਧਾਰਾ 21, ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ ਐਕਟ, 1969; ਧਾਰਾ 23, ਜੰਮੂ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ (ਨਿਯੰਤਰਣ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ) ਐਕਟ, 1956; ਧਾਰਾ 18, ਕਰਨਾਟਕ ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ ਐਕਟ, 1961; ਧਾਰਾ 18, ਕੇਰਲ ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ ਐਕਟ, 1960; ਧਾਰਾ 12, ਉੜੀਸਾ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਐਕਟ, 1952; ਧਾਰਾ 14, ਰਾਜਸਥਾਨ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਐਕਟ, 1953

302 ਧਾਰਾ 6, ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਐਕਟ, 1962; ਧਾਰਾ 6, ਗੋਆ, ਦਮਨ ਅਤੇ ਦੀਵ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਐਕਟ, 1976; ਧਾਰਾ 6, ਗੁਜਰਾਤ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਐਕਟ, 1959; ਧਾਰਾ 6, ਬੰਬੇ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਐਕਟ, 1959; ਧਾਰਾ 6, ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਐਕਟ, 1969; ਧਾਰਾ 9, ਜੰਮੂ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ (ਨਿਯੰਤਰਣ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ) ਐਕਟ, 1956; ਧਾਰਾ 6, ਕਰਨਾਟਕ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਐਕਟ, 1961; ਧਾਰਾ 6, ਕੇਰਲ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਐਕਟ, 1960; ਧਾਰਾ 4, ਰਾਜਸਥਾਨ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਐਕਟ,1953;

ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ੱਕ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਵੇਕ ਛੱਡ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ 'ਤੇ ਮੁੜ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਭਾਵ ਕਿ ਕੀ ਅਜਿਹੇ ਕਾਨੂੰਨ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਲੋੜੀਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ, ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ/ਨਿਯਮਾਂ ਵਿੱਚ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀ" ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਸਬੰਧਤ ਰਾਜ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਵੇਗੀ, ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇ ਅਧੀਨ। ਜੇਕਰ, ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ ਕਾਨੂੰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਿੱਧੇ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਗੈਰ-ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ/ਨਿਯਮਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਦਲਾਅ ਕਰਨ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

XVIII. ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾ ਅਥਾਰਟੀਆਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

220. ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਿ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਅਥਾਰਟੀਆਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਕਈ ਫੈਸਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੁਫ਼ਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

(i) ਮੁਫ਼ਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ

221. ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਹੁਸੈਨਾਰਾ ਖਾਤੂਨ ਬਨਾਮ ਗ੍ਰਹਿ ਸਕੱਤਰ, ਬਿਹਾਰ ਰਾਜ ਵਿੱਚ, ਕਿਸੇ ਅਪਰਾਧ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਧਾਰਾ 21 ਦੇ ਤਹਿਤ "ਮੁਫ਼ਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ" ਨੂੰ "ਵਾਜਬ, ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਨਿਆਂਪੂਰਨ" ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ "ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅੰਗ" ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ।[303] ਇਹ "ਹਰੇਕ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ ਜੋ ਗਰੀਬੀ, ਗਰੀਬੀ ਜਾਂ ਸੰਪਰਕ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਰਗੇ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਵਕੀਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਹੈ"।[304] ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ, ਸ਼ੀਲਾ ਬਰਸੇ ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ,[305] ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਬਾਰੇ, ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਮੁਫ਼ਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ, "ਇੱਕ ਕੈਦੀ ਦੀ ਬੇਵੱਸ ਸਥਿਤੀ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਚਿੰਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਜੋ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਬੇਗੁਨਾਹੀ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਜਾਂ ਕਾਨੂੰਨੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਬਚਾਅ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਨਿਗਰਾਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਤਸ਼ੱਦਦ ਅਤੇ ਦੁਰਵਿਵਹਾਰ ਜਾਂ ਜ਼ੁਲਮ ਅਤੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸ ਕੋਲ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ"।

222. ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਮੁਹੰਮਦ ਹੁਸੈਨ ਬਨਾਮ ਰਾਜ (ਐਨਸੀਟੀ ਸਰਕਾਰ) ਦਿੱਲੀ [306] ਵਿੱਚ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਧਾਰਾ 39ਏ "ਰਾਜ 'ਤੇ ਇਹ ਫਰਜ਼ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਏ ਕਿ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਆਰਥਿਕ ਜਾਂ ਹੋਰ ਅਪਾਹਜਤਾਵਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨਿਆਂ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਜਾਂ ਹੋਰ ਅਪਾਹਜਤਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਹਰੇਕ

ਨਾਗਰਿਕ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ"। ਮੁਹੰਮਦ ਅਜਮਲ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਰ ਕਸਾਬ @ ਅਬੂ ਮੁਜਾਹਿਦ ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ, [307] ਵਿੱਚ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ "ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 21 ਅਤੇ 22(1) ਤੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ"। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇੱਕ ਅਪਰਾਧ ਕਰਨ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨ ਕਿ ਇਹ ਉਸਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰੈਕਟੀਸ਼ਨਰ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰੇ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਬਚਾਅ ਕਰੇ ਅਤੇ, ਜੇਕਰ ਉਸ ਕੋਲ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੇ ਵਕੀਲ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਰਾਜ ਦੇ ਖਰਚੇ 'ਤੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਕਿ "ਡਿਊਟੀ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਭਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਅਸਫਲਤਾ ਡਿਊਟੀ ਵਿੱਚ ਕੋਤਾਹੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਸਬੰਧਤ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਨੂੰ ਵਿਭਾਗੀ ਕਾਰਵਾਈ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ"।

(ii) ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਅਥਾਰਟੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰੀਖਣ

223. ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਅਥਾਰਟੀਜ਼ ਐਕਟ, 1987 ਦੀ ਧਾਰਾ 12, ਇਹ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ "ਹਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀ" ਮੁਫ਼ਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹਨ। 2015 ਵਿੱਚ, ਨਾਲਸਾ ਨੇ ਸਾਰੇ ਰਾਜ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਅਥਾਰਟੀਆਂ (ਐਸ.ਐਲ.ਐਸ.ਏ. ਐਸ.) ਨੂੰ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਅਧੀਨ ਹਰੇਕ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਜੇਲ੍ਹ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਲੀਨਿਕ (ਪੀ.ਐਲ.ਏ.ਸੀ.) ਦਾ ਗਠਨ ਕਰਨ।[308] ਪੀ.ਐਲ.ਏ.ਸੀ. ਐਸ. ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਨਾਲਸਾ ਨੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਸੇਵਾਵਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਲੀਨਿਕਾਂ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ 'ਤੇ ਸਟੈਂਡਰਡ ਓਪਰੇਟਿੰਗ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ (ਐਸਓਪੀ), 2022 ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ।

224. ਇਸ ਐਸਓਪੀ ਦੇ ਤਹਿਤ, ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣ ਦੌਰਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹਨ। ਇੱਕ ਡੀਐਲਐਸਏ ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਡੀਐਲਐਸਏ ਦੇ ਚੇਅਰਪਰਸਨ, ਜੋ ਕਿ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅਤੇ ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜ ਹਨ, ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ:

"4. ਡੀਐਲਐਸਏ ਦੁਆਰਾ ਪੀ.ਐਲ.ਏ.ਸੀ. ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ

303 ਹੁਸੈਨਾਰਾ ਖਾਤੂਨ ਬਨਾਮ . ਗ੍ਰਹਿ ਸਕੱਤਰ, ਬਿਹਾਰ ਰਾਜ [1979] 3 ਐਸ.ਸੀ.ਆਰ.

304 ਆਇਬਿਡ

305 ਸ਼ੀਲਾ ਬਰਸੇ ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ, 1983 INSC

306 ਏਆਈਆਰ 2012 ਐਸਸੀ 750

307 [2012] 8 SCR 295 : 2012 INSC 357

4.1 ਡੀਐਲਐਸਏ ਸਕੱਤਰ ਦੁਆਰਾ ਦੌਰਿਆਂ ਦੀ ਮਿਆਦ: ਡੀਐਲਐਸਏ ਸਕੱਤਰ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਵਾਰ ਜੇਲ੍ਹ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਲੀਨਿਕਾਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਅਤੇ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰੇਗਾ।

4.2 ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਦੌਰਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਡੀਐਲਐਸਏ ਸਕੱਤਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ: ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ:

(ਏ) ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਅੰਡਰਟਰਾਇਲਾਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਵਕੀਲ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਕੈਦੀ ਡੀਐਲਐਸਏ ਦੁਆਰਾ ਦੌਰੇ ਦੌਰਾਨ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨਿਯੁਕਤੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਤੁਰੰਤ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

(ਬੀ) ਇਹ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿ ਕੀ ਪੈਨਲ ਵਕੀਲ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਾਭਪਾਤਰੀ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਪੈਨਲ ਵਕੀਲ ਕੈਦੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਵਕੀਲ ਨੂੰ ਚਿੰਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਲੋੜ ਹੋਵੇ, ਜਿੱਥੇ ਸਕੱਤਰ, ਡੀਐਲਐਸਏ ਦੁਆਰਾ ਢੁਕਵਾਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਚਿੰਤਾ ਵਕੀਲ ਨੂੰ ਪੈਨਲ ਤੋਂ ਹਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਨਿਯੁਕਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

(ਸੀ) ਸਿਹਤ, ਸੈਨੀਟੇਸ਼ਨ, ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਸਫਾਈ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਜੇਲ੍ਹ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨਾ, ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ। ਜੇਕਰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕੋਈ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਉਠਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਸਨੂੰ ਡੀਐਲਐਸਏ ਦੇ ਚੇਅਰਮੈਨ, ਐਸਐਲਐਸਏ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਸਕੱਤਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਿਜ਼ਟਰ ਬੋਰਡ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਇਸਨੂੰ ਢੁਕਵੇਂ ਅਥਾਰਟੀ ਕੋਲ ਉਠਾਉਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ।

(ਡੀ) ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਕਿ ਕੀ ਅਦਾਲਤੀ ਸੁਣਵਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਗੈਰ-ਪ੍ਰਸਤੁਤੀ ਦੇ ਕੋਈ ਮਾਮਲੇ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਭੌਤਿਕ ਹੋਣ ਜਾਂ ਵਰਚੁਅਲ। ਜੇਕਰ ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗਲਤਫਹਿਮੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਤੁਰੰਤ ਕਦਮ ਚੁੱਕੋ।

(ਈ)ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਿ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀਆਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਜਾਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।

---

308. ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਸੇਵਾਵਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਲੀਨਿਕਾਂ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਬਾਰੇ ਨਾਲਸਾ ਸਟੈਂਡਰਡ ਓਪਰੇਟਿੰਗ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ, 2022, https://nalsa.gov.in/acts-rules/guidelines/nalsa-sop-functioning-of-prison-legal-aid-clinics-2022

(ਐਫ) ਕਲੀਨਿਕ ਦੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਰਿਪੋਰਟਿੰਗ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ।

(ਜੀ) ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਿ ਪੀਐਲਵੀ ਅਤੇ ਜੇਵੀਐਲ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹਨ, ਅਤੇ ਹਰ ਸਮੇਂ ਜੇਲ੍ਹ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਲ੍ਹ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਬੇਲੋੜੀ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਨਾ ਪਾਈਆਂ ਜਾਣ, ਜੋ ਪੀ.ਐਲ.ਏ.ਸੀ. ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

4.3 ਚੇਅਰਮੈਨ, ਡੀਐਲਐਸਏ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅਤੇ ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜ) ਦੁਆਰਾ ਦੌਰਿਆਂ ਦੀ ਮਿਆਦ: ਚੇਅਰਮੈਨ, ਡੀਐਲਐਸਏ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅਤੇ ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜ) ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਾਰ ਜੇਲ੍ਹ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਲੀਨਿਕਾਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਨਗੇ। ਉਹ ਜੇਲ੍ਹ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚਿੰਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਅਹਾਤੇ ਦਾ ਵੀ ਦੌਰਾ ਕਰਨਗੇ, ਅਤੇ ਪੀ.ਐਲ.ਏ.ਸੀ. ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਦੀ ਵੀ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰਨਗੇ। ਉਹ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਲਈ ਫੀਡਬੈਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੈਦੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

4.4 ਜੇਲ੍ਹ ਦੌਰਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਚੇਅਰਮੈਨ, ਡੀਐਲਐਸਏ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ: ਚੇਅਰਮੈਨ ਡੀਐਲਐਸਏ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਮੁਆਇਨਾ ਕਰਨ, ਕੈਦੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਯਮ, ਭੋਜਨ, ਸਫਾਈ ਸਫਾਈ ਆਦਿ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨਗੇ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਉਠਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਉਪਾਅ ਕਰਨ ਲਈ ਸਕੱਤਰ, ਡੀਐਲਐਸਏ ਨਾਲ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹੀ ਗੱਲ ਉਠਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਚੇਅਰਮੈਨ ਦੁਆਰਾ ਜੇਲ੍ਹ ਦੌਰਿਆਂ ਦੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਫਾਰਮੈਟ ਐਸਐਲਐਸਏ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।"[309] ਨਿਰੀਖਣ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਸਕੱਤਰ, ਡੀਐਲਐਸਏ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਚੇਅਰਪਰਸਨ, ਡੀਐਲਐਸਏ ਦੁਆਰਾ ਤਿਮਾਹੀ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਦੌਰਾਨ, ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

225. ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ 2016 ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਮੁਲਾਕਾਤੀ ਬੋਰਡ ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਬੋਰਡ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ:

"29.03 ਮੁਲਾਕਾਤੀ ਬੋਰਡ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਧਿਕਾਰਤ ਮੈਂਬਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ:

(ਏ) ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੱਜ, ਜਾਂ ਉਪ-ਮੰਡਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਉਪ-ਮੰਡਲ ਜੁਡੀਸ਼ੀਅਲ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ

(ਬੀ) ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਜਾਂ ਉਪ-ਮੰਡਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਉਪ-ਮੰਡਲ ਅਧਿਕਾਰੀ

(ਸੀ) ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੁਲਿਸ ਸੁਪਰਡੈਂਟ

(ਡੀ)ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਿਹਤ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮੈਡੀਕਲ ਅਫਸਰ ਜਾਂ ਉਪ-ਮੰਡਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਉਪ-ਮੰਡਲ ਮੈਡੀਕਲ ਅਫਸਰ

(ਈ) ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਇੰਜੀਨੀਅਰ, ਲੋਕ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿਭਾਗ, ਜਾਂ ਉਪ-ਮੰਡਲ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਹਾਇਕ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਲੋਕ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿਭਾਗ

(ਐਫ) ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਵਾਲਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਿੱਖਿਆ ਅਧਿਕਾਰੀ।

(ਜੀ) ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਮਾਜ ਭਲਾਈ ਅਧਿਕਾਰੀ

(ਐਚ) ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਅਧਿਕਾਰੀ

(ਆਈ) ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਧਿਕਾਰੀ

(ਜੇ) ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਉਦਯੋਗਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਬੋਰਡ ਹਰ ਤਿਮਾਹੀ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਦੌਰਾ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ, ਤਿੰਨ ਮੈਂਬਰਾਂ ਅਤੇ ਚੇਅਰਮੈਨ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਕੋਰਮ ਹੋਵੇਗੀ।

29.04 ਵਿਜ਼ਟਰ ਬੋਰਡ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ:-

(ਏ) ਰਾਜ ਦੀ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦੇ ਤਿੰਨ ਮੈਂਬਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਔਰਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

(ਬੀ) ਰਾਜ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਨਾਮਜ਼ਦ ਮੈਂਬਰ

(ਸੀ) ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ/ਸਬ ਡਿਵੀਜ਼ਨ ਦੇ ਦੋ ਸਮਾਜ ਸੇਵਕ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਔਰਤ ਹੋਵੇਗੀ।

---

309 ਨਿਯਮ 4, ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਸੇਵਾਵਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਲੀਨਿਕਾਂ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਬਾਰੇ NALSA ਸਟੈਂਡਰਡ ਓਪਰੇਟਿੰਗ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ, 2022, https://nalsa.gov.in/acts-rules/guidelines/nalsa-sop-functioning-of-prison-legal-aid-clinics-2022

29.05 ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੱਜ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਜ਼ਟਰ ਬੋਰਡ ਦਾ ਚੇਅਰਮੈਨ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਸਬ-ਡਿਵੀਜ਼ਨਲ ਜੁਡੀਸ਼ੀਅਲ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਸਬ ਡਿਵੀਜ਼ਨ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਚੇਅਰਮੈਨ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਰਜ਼ਾਂ, ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਬਾਰੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

226. ਬੋਰਡ ਦੇ ਕਰਤੱਵ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ:

"29.22 ਸਾਰੇ ਵਿਜ਼ਟਰ, ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ, ਹਰੇਕ ਫੇਰੀ 'ਤੇ:

(ਏ) ਪਕਾਏ ਹੋਏ ਖਾਣੇ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨਗੇ;
(ਬੀ) ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੇਲ੍ਹ ਦੀਆਂ ਬੈਰਕਾਂ, ਵਾਰਡਾਂ, ਵਰਕ-ਸ਼ੈੱਡਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨਗੇ;
(ਸੀ) ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣਗੇ ਕਿ ਕੀ ਸਿਹਤ, ਸਫਾਈ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੀ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਸਹੀ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਬਣਾਈ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀ ਕੋਈ ਕੈਦੀ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਹੈ, ਜਾਂ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਅਣਉਚਿਤ ਸਮੇਂ ਲਈ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਹੈ;
(ਡੀ) ਗੁਪਤ ਰਿਕਾਰਡਾਂ ਅਤੇ ਖਾਤਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਰਿਕਾਰਡਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਜੇਲ੍ਹ ਰਜਿਸਟਰਾਂ ਅਤੇ ਰਿਕਾਰਡਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੇਗਾ;
(ਈ) ਕੈਦੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪਟੀਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣੇਗਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਵੇਗਾ;
(ਐਫ) ਜੇਕਰ ਉਚਿਤ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇਵੇਗਾ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਕੋਈ ਵੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਜਾਂ ਪਟੀਸ਼ਨ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਭੇਜੀ ਜਾਵੇ;
(ਜੀ) ਸੁਧਾਰਾਤਮਕ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਨਵੇਂ ਰਸਤੇ ਸੁਝਾਏ ਜਾਣਗੇ।"[310] ਵਿਜ਼ਟਰ ਬੋਰਡ ਦੀਆਂ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹ ਦੀ ਵਿਜ਼ਟਰ ਬੁੱਕ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ (ਆਈ.ਜੀ.) ਨੂੰ ਭੇਜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਟਿੱਪਣੀਆਂ 'ਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਕਾਰਵਾਈ ਆਈਜੀ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਵੇਕ 'ਤੇ ਹੈ।

227. ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਸੇਵਾਵਾਂ ਐਕਟ, 2023 ਵਿੱਚ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣ ਦੀ ਵੀ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੱਜ/ਵਧੀਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੱਜ/ਸਬ-ਡਿਵੀਜ਼ਨਲ ਜੁਡੀਸ਼ੀਅਲ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਾਲੇ ਇੱਕ ਬੋਰਡ ਆਫ਼ ਵਿਜ਼ਟਰਜ਼ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।[311]ਇਸ ਵਿੱਚ "ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਅਥਾਰਟੀਜ਼ ਐਕਟ, 1987 ਦੇ

310 ਨਿਯਮ 29.22, ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ, 2016

ਉਪਬੰਧਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਫ਼ਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ" ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮਿਆਰੀ ਸੰਚਾਲਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਉਪਬੰਧ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।[312]

XIX. ਸਾਰਥਿਕ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਗਤ ਵਿਤਕਰੇ ਦਾ ਭਵਿੱਖ

228. ਭਾਰਤ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਕੀ ਹੈ? ਡਾ. ਅੰਬੇਡਕਰ ਨੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਖਰੀ ਸੰਬੋਧਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਚਿੰਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਹ ਚਿੰਤਾ ਅੱਜ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 75 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ, ਅਸੀਂ ਜਾਤੀ ਵਿਤਕਰੇ ਦੀ ਬੁਰਾਈ ਨੂੰ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ ਹਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾ ਲਈ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਰੱਖਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਨਾਗਰਿਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜਮਾਲ ਗ੍ਰੀਨ ਨੇ ਨੋਟ ਕੀਤਾ:

"ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਵਰਗੀ ਵੀ ਇੱਕ ਚੀਜ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਅਤੇ ਡਰ ਮਾਇਨੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਡਰ ਅਤੇ ਉਮੀਦਾਂ ਨਾਲ ਟਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ ਕਿ ਫਰੇਮਰਾਂ ਨੇ ਕੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੀਤਾ, ਜਾਂ ਮੈਡੀਸਨ ਨੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਬਿੱਲ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ, ਜਾਂ ਕੀ ਕੁਝ ਨਿਆਂਇਕ ਰਾਏ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ "ਸਖਤ ਜਾਂਚ" ਕਿਸੇ ਕੇਸ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਕੀ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਦੂਜਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕਿਵੇਂ ਵਿਵਹਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਿਉਂ। ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਲਈ ਪਾਬੰਦ ਹਾਂ ਜੋ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੇ ਹਨ - ਇਹੀ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਚੁਣੌਤੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਹ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਕੱਲੇ ਸੁਪਨੇ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ।"[313]

ਇਸ ਲਈ, ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਾ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀਆਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਲਈ ਅਸਲ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਕਾਰਵਾਈ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਾਉਲੋ ਫਰੇਅਰ ਨੇ "ਪੈਡਾਗੋਜੀ ਆਫ਼ ਦ ਓਪਰੈੱਸਡ" ਵਿੱਚ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਹੈ:
"ਜ਼ਾਲਮ ਸਿਰਫ਼ ਉਦੋਂ ਹੀ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਇਕਜੁੱਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਮੂਰਤ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਜੋਂ ਸਮਝਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਜੋਂ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਦੀ ਵਿਕਰੀ ਵਿੱਚ

---

311 ਧਾਰਾ 54

312 ਧਾਰਾ 56

313 ਜਮਾਲ ਗ੍ਰੀਨ, ਹੱਕ ਕਿਵੇਂ ਗਲਤ ਹੋਏ: ਹੱਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਡਾ ਜਨੂੰਨ ਅਮਰੀਕਾ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਤੋੜ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਮੈਰੀਨਰ ਬੁੱਕਸ, 2022, ਪੰਨਾ 248

ਧੋਖਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ - ਜਦੋਂ ਉਹ ਪਵਿੱਤਰ, ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਇਸ਼ਾਰੇ ਕਰਨਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਇੱਕ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਜੋਖਮ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਸੱਚੀ ਏਕਤਾ ਸਿਰਫ ਪਿਆਰ ਦੇ ਇਸ ਕੰਮ ਦੀ ਭਰਪੂਰਤਾ ਵਿੱਚ, ਇਸਦੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ, ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਨਾ ਕਿ ਮਰਦ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਵਿਅਕਤੀ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਫਿਰ ਵੀ ਇਸ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਨੂੰ ਹਕੀਕਤ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੁਝ ਵੀ ਠੋਸ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ, ਇੱਕ ਮਜ਼ਾਕ ਹੈ।"[314] ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਹਮਦਰਦੀ ਭਰੇ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਐਲਨ ਪੈਟਨ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਸੀ:

"ਇਹ ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀ ਜੋ ਡਰ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਉਹ ਹੈ ਪਿਆਰ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਕਮਜ਼ੋਰ ਚੀਜ਼ ਅਤੇ ਕੋਮਲ ਚੀਜ਼ ਹੈ; ਲੋਕ ਇਸਨੂੰ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਮੈਂ ਉਸ ਦਿਨ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਜਦੋਂ [...] ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਸਾਡੀਆਂ ਗੰਭੀਰ ਅਤੇ ਡੂੰਘੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਸਥਾਈ ਅਤੇ ਮੁੱਲਵਾਨ ਹੱਲ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਸਮਝ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਵਿੱਚ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਇੱਕ ਅਸਹਿਣਯੋਗ ਬੰਧਨ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹਿੰਸਾ, ਦੁੱਖ ਅਤੇ ਡਰ ਦੀ ਹੋਂਦ ਲਈ ਨਿੰਦਦਾ ਹੈ।"[315]

229. ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਸੰਸਥਾਗਤ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਸਮੂਹਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਦਰਦ ਅਤੇ ਪੀੜਾ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰ ਸਕਣ।[316] ਸਾਨੂੰ ਸੰਸਥਾਗਤ ਅਭਿਆਸਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਜੋ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਗਏ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਬੇਦਖਲੀ ਦੇ ਪੈਟਰਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਸਾਰੀਆਂ

ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਣਾਲੀਗਤ ਵਿਤਕਰੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਆਖ਼ਰਕਾਰ, "ਜਾਤ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਸਟੀਲ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ" –

"ਕਈ ਵਾਰ ਅਦਿੱਖ ਪਰ ਲਗਭਗ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅਟੁੱਟ"।[317] ਪਰ ਇੰਨੀਆਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ

---

314 ਪਾਉਲੋ ਫਰੇਅਰ, ਪੈਡਾਗੋਜੀ ਆਫ਼ ਦ ਓਪਰੈਸਡ (ਮਾਇਰਾ ਬਰਗਮੈਨ ਰਾਮੋਸ ਦੁਆਰਾ ਅਨੁਵਾਦਿਤ), ਪੈਂਗੁਇਨ 2017, ਪੰਨਾ 24

315 ਐਲਨ ਪੈਟਨ, ਕ੍ਰਾਈ, ਦ ਬੀਵਡ ਕੰਟਰੀ, ਵਿੰਟੇਜ ਬੁੱਕਸ, 2002

316 ਬੈੱਲ ਹੁੱਕਸ, ਸੈਲਵੇਸ਼ਨ: ਬਲੈਕ ਪੀਪਲ ਐਂਡ ਲਵ, ਹਾਰਪਰ ਪੇਰੇਨਿਅਲ, 2001; ਪੰਨੇ 214-15

ਨਾਲ ਤੋੜਿਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ।

230. ਇਸ ਪਟੀਸ਼ਨ ਨੇ ਸੰਸਥਾਗਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀਗਤ ਵਿਤਕਰੇ ਦੀ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਣ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਮੁੱਦੇ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਵਿੱਚ ਵਕੀਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

XX. ਸਿੱਟਾ ਅਤੇ ਨਿਰਦੇਸ਼

231. ਚਰਚਾ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ, ਅਸੀਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ:

(i) ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 14, 15, 17, 21, ਅਤੇ 23 ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਤਰਾਜ਼ਯੋਗ ਉਪਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਗੈਰ-ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣੇ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ/ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ;

(ii) ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ 2016 ਅਤੇ ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਸੇਵਾਵਾਂ ਐਕਟ 2023 ਵਿੱਚ ਜਾਤੀ-ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਦਲਾਅ ਕਰੇ;

(iii) ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ/ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ ਵਿੱਚ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀਆਂ" ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਸਬੰਧਤ ਰਾਜ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਣਗੇ, ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇ ਅਧੀਨ। ਇਤਰਾਜ਼ਯੋਗ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ/ਨਿਯਮਾਂ ਵਿੱਚ "ਆਦਤ ਅਪਰਾਧੀਆਂ" ਦੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਹਵਾਲੇ ਜਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਗੈਰ-ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਆਦਤਨ ਅਪਰਾਧੀ ਕਾਨੂੰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮੈਨੂਅਲ/ਨਿਯਮਾਂ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਦਲਾਅ ਕਰਨ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ;

(iv) ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਅਤੇ/ਜਾਂ ਦੋਸ਼ੀ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਰਜਿਸਟਰਾਂ ਵਿੱਚ "ਜਾਤ" ਕਾਲਮ ਅਤੇ ਜਾਤ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਵਾਲੇ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ;

(v) ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਅਰਨੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਬਨਾਮ ਬਿਹਾਰ ਰਾਜ (2014) ਅਤੇ ਅਮਾਨਤੁੱਲਾ ਖਾਨ ਬਨਾਮ ਪੁਲਿਸ ਕਮਿਸ਼ਨਰ, ਦਿੱਲੀ (2024) ਵਿੱਚ ਜਾਰੀ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਯਕੀਨੀ

317 ਨੁਸਰਤ ਐਫ. ਜਾਫਰੀ, ਇਹ ਧਰਤੀ ਜਿਸਨੂੰ ਅਸੀਂ ਘਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ: ਇੱਕ ਪਰਿਵਾਰ, ਜਾਤ, ਧਰਮ ਪਰਿਵਰਤਨ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਦੀ ਕਹਾਣੀ, ਪੈਂਗੁਇਨ (2024), ਪੰਨਾ xv

ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਡੀਨੋਟੀਫਾਈਡ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਮਨਮਾਨੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ;

(vi) ਇਹ ਅਦਾਲਤ ਜਾਤ, ਲਿੰਗ, ਅਪੰਗਤਾ ਵਰਗੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਿਤਕਰੇ ਦਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੋਟਿਸ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਹੁਣ ਤੋਂ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸੂਚੀਬੱਧ ਕਰੇਗੀ। ਰਜਿਸਟਰੀ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਮਿਆਦ ਦੇ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਢੁਕਵੇਂ ਬੈਂਚ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੇਸ ਸੂਚੀਬੱਧ ਕਰਨ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ;

(vii) ਉਪਰੋਕਤ ਖੁਦ ਮੋਟੂ ਪਟੀਸ਼ਨ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤਰੀਕ 'ਤੇ, ਸਾਰੇ ਰਾਜ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਫੈਸਲੇ 'ਤੇ ਇੱਕ ਪਾਲਣਾ ਰਿਪੋਰਟ ਦਾਇਰ ਕਰਨਗੇ;

(viii) ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ 2016 ਦੇ ਤਹਿਤ ਗਠਿਤ ਡੀਐਲਐਸਏ ਅਤੇ ਵਿਜ਼ਟਰ ਬੋਰਡ ਸਾਂਝੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿਯਮਤ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨਗੇ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਪਛਾਣ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਕੀ ਜਾਤੀ-ਅਧਾਰਤ ਵਿਤਕਰਾ ਜਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਵਾਲੇ ਅਭਿਆਸ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਜੇ ਵੀ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਡੀਐਲਐਸਏ ਅਤੇ ਵਿਜ਼ਟਰ ਬੋਰਡ ਆਪਣੇ ਨਿਰੀਖਣ ਦੀ ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਰਿਪੋਰਟ ਐਸਐਲਐਸਏ ਨੂੰ ਸੌਂਪਣਗੇ, ਜੋ ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਰਿਪੋਰਟ ਤਿਆਰ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਨਾਲਸਾ ਨੂੰ ਭੇਜਣਗੇ, ਜੋ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਉਪਰੋਕਤ ਖੁਦ ਮੋਟੂ ਰਿੱਟ ਪਟੀਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਸਥਿਤੀ ਰਿਪੋਰਟ ਦਾਇਰ ਕਰਨਗੇ; ਅਤੇ

(ix) ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਦੀ ਇੱਕ ਕਾਪੀ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਜਾਰੀ ਹੋਣ ਦੀ ਮਿਤੀ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜੇ।

232. ਰਿੱਟ ਪਟੀਸ਼ਨ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

233. ਲੰਬਿਤ ਅਰਜ਼ੀ(ਆਂ), ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਹੈ, ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕੇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ: ਰਿੱਟ ਪਟੀਸ਼ਨ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

†ਸਿਰਲੇਖ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ: ਨਿਧੀ ਜੈਨ

ਡਿਸਕਲੇਮਰ :- ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਨਿਆ ਨਿਰਣਾਂ ਕੇਵਲ ਮੁਕੱਦਮੇਬਾਜ਼ਾਂ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਮਝਣ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਸਾਰੇ ਵਿਹਾਰਕ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰਤ ਮੰਤਵਾਂ ਲਈ ਨਿਆਂ ਨਿਰਣੇ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੰਸਕਰਣ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਅਮਲ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

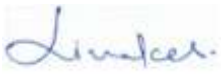

ਦਿਵਾਕਰ ਜੋਤੀ ਐਡਵੋਕੇਟ